

**Ministry of Education and Science of Ukraine
Ternopil National Economic University
Department of Banking**

**TRANSFORMATION OF THE BANKING SYSTEM IN
THE CONTEXT OF GLOBAL CHALLENGES**

Monograph

***edited by
Doctor of Economics, professor
Oleksandr Dzyublyuk***

PREMIER
Publishing

Premier Publishing s.r.o.

Vienna 2018

UDK 336.71

D 11

Authors:

Oleksandr Dzyublyuk, Hanna Balyant, Yulia Halitseyska, Halyna Zabchuk, Olha Ivashchuk, Olena Malakhova, Olga Metlushko, Vitalii Rudan, Tetiana Stechyshyn, Liudmyla Seheda, Zoriana Sorokivska, Yaroslav Chaikovskiy.

Reviewers:

Bohdan Andrushkiv, Doctor of Economics, professor, Head of the Department of Management of Innovation and Entrepreneurship, Ternopil National Technical University named after I.Pulyuy;

Olha Vovchak, Doctor of Economics, professor, Head of the Department of Finance, Banking and Insurance, University of Banking;

Liudmyla Kuznietsova, Doctor of Economics, professor, Head of the Department of Banking, Odessa National Economic University.

Recommended by the Academic Council of Ternopil National Economic University
(Minutes No. 1 dated August 30, 2018)

Dzyublyuk O.

Transformation of the banking system in the context of global challenges : monograph / edited by Doctor of Economics, professor, Oleksandr Dzyublyuk. – Vienna : Premier Publishing s.r.o. Vienna, 2018. – 354 c.

This monograph is devoted to the challenges in Ukrainian banking system taking into consideration the peculiarities of economic crisis and global factors affecting banking institutions. The topical issues of funding base and management of bank funds are analyzed. A particular attention is paid to a global impact assessment on economy in the context of foreign investments into Ukrainian banking system. The effectiveness of antirecessionary measures and ways to minimize the impact of the crisis-like phenomena on the banking system of the country are considered. The case study of bank lending to the real sector of the economy as a reason for economic growth is emphasized. The world and domestic experience of monetary policy implementation in terms of impact on the stability of the banking system is summarized.

Scientists, experts in banking, postgraduates and students studying Economics, and everybody interested in current problems facing the banking in Ukraine and in the world will find value in this monograph.

Subscribe to print 11/10/2018. Format 60x90/16.

Offset Paper. Garinitura Arno. Conv. Pec. liter. 11. Edition of 500 copies.

Typeset in Berling by Ziegler Buchdruckerei, Linz, Austria.

Printed by Premier Publishing s.r.o. Vienna,

Vienna, Austria on acid-free paper.

Am Gestade 1, 1010 Vienna, Austria

pub@ppublishing.org, ppublishing.org

ISBN 978-3-903197-75-6

© Oleksandr Dzyublyuk, 2018

© Premier Publishing s.r.o. Vienna, 2018

**Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний економічний університет
Кафедра банківської справи**

**ТРАНСФОРМАЦІЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ
У КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ**

Монографія

***за редакцією
доктора економічних наук, професора
О. В. Дзюблюка***

PREMIER
Publishing

Premier Publishing s.r.o.

Vienna 2018

УДК 336.71

Д 11

Автори:

О.В. Дзюблюк, Г.Р. Балянт, Ю.М. Галіцейська, Г.М. Забчук, О.О. Іващук,
О.Л. Малахова, О.В. Метлушко, В.Я. Рудан, Т.Б. Стечишин, Л.М. Сегеда,
З. К. Сороківська, Я.І. Чайковський.

Рецензенти:

Б. М. Андрушків, д.е.н., професор, завідувач кафедри менеджменту інноваційної діяльності та підприємництва Тернопільського національного технічного університету ім. І.Пулля;

О. Д. Вовчак, д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів, банківської справи і страхування Університету банківської справи;

Л. В. Кузнецова, д.е.н., професор завідувач кафедри банківської справи Одеського національного економічного університету.

Рекомендовано Вченою радою Тернопільського національного економічного університету
(протокол № 1 від 30.08.2018 р.)

Дзюблюк О. В.

Трансформація банківської системи у контексті глобалізаційних викликів: монографія / за ред. д.е.н., проф. О. В. Дзюблюка. – Vienna : Premier Publishing s.r.o. Vienna, 2018. – 354 с.

Монографію присвячено дослідженню найважливіших проблемних аспектів функціонування банківської системи України з урахуванням особливостей розгортання фінансово-економічної кризи та глобалізаційних факторів впливу на діяльність банківських установ. Проаналізовано актуальні проблеми формування ресурсної бази банків та управління банківським капіталом. Особливу увагу приділено оцінці впливу глобалізації на економіку в контексті участі іноземного капіталу в банківській системі України. З практичного боку розглянуто ефективність антикризових заходів у фінансовій сфері та шляхи мінімізації впливу кризових явищ на роботу банківської системи країни. Значне місце відведено дослідженню проблем активізації кредитування банками реального сектору як передумови відновлення економічного зростання. Узагальнено світовий і вітчизняний досвід реалізації монетарної політики з точки зору впливу на стабільність банківської системи.

Монографія розрахована на наукових працівників, фахівців банківських установ, аспірантів та студентів економічних спеціальностей, усіх, хто цікавиться актуальними проблемами сучасного стану і розвитку банківської справи в Україні і в світі.

Subscribe to print 11/10/2018. Format 60x90/16.

Offset Paper. Garinitura Arno. Conv. Pec. liter. 11. Edition of 500 copies.

Typeset in Berling by Ziegler Buchdruckerei, Linz, Austria.

Printed by Premier Publishing s.r.o. Vienna,

Vienna, Austria on acid-free paper.

Am Gestade 1, 1010 Vienna, Austria

pub@ppublishing.org, ppublishing.org

ISBN 978-3-903197-75-6

© Oleksandr Dzyublyuk, 2018

© Premier Publishing s.r.o. Vienna, 2018

ЗМІСТ

ВСТУП.....	9
-------------------	----------

РОЗДІЛ 1. СУЧАСНИЙ СТАН І ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ РЕСУРСІВ БАНКІВСЬКИМИ УСТАНОВАМИ УКРАЇНИ	15
--	-----------

1.1. Особливості формування капіталу банків та його роль у забезпеченні ефективної роботи банківської системи	15
1.2. Основні тенденції у формуванні залучених і позичених ресурсів банківськими установами в Україні.....	35
1.3. Вплив глобалізації на економіку України в контексті участі іноземного капіталу в банківській системі	47

РОЗДІЛ 2. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ	71
---	-----------

2.1. Передумови, причини виникнення та генезис банківських криз.....	71
2.2. Оцінка впливу кризових явищ в економіці на стабільність банківської системи України	86
2.3. Шляхи мінімізації наслідків фінансових криз у банківських системах провідних країн світу	105
2.4. Антикризові заходи щодо ефективного функціонування банківського сектору України в умовах фінансової нестабільності.....	118
2.5. Регулювання діяльності банків у контексті фінансової безпеки держави	127

РОЗДІЛ 3. АКТИВІЗАЦІЯ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ ЯК ПЕРЕДУМОВА ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ.....	147
3.1. Вплив економічних чинників на кредитну активність комерційних банків в Україні	147
3.2. Стратегії банківських установ щодо організації кредитної діяльності.....	159
3.3. Формування кредитної політики банку та її роль у забезпеченні розвитку реального сектору економіки.....	172
3.4. Моделі оцінки кредитоспроможності позичальників – юридичних осіб банківськими установами	182
3.5. Аналіз сучасних тенденцій кредитно-інвестиційної діяльності банків.....	196
3.6. Напрями вдосконалення банківського кредитування реального сектору економіки.....	217
РОЗДІЛ 4. ЕФЕКТИВНІСТЬ МОНЕТАРНОЇ ПОЛІТИКИ У ПРОЦЕСІ ГЛОБАЛЬНОГО ВПЛИВУ НА СТАБІЛЬНІСТЬ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ.....	235
4.1. Монетарна політика як ключовий важіль реалізації антикризових заходів в економіці.....	235
4.2. Методи прямого та опосередкованого впливу на грошово-кредитний механізм і проблеми монетарного регулювання в Україні	261
4.3. Управління грошовим обігом як інструмент грошово-кредитного регулювання Національного банку України	275
4.4. Дієвість інструментів монетарної політики: вітчизняні реалії та світовий досвід	288
4.5. Напрямки адаптації грошово-кредитного регулювання до режиму інфляційного таргетування на прикладі Нової Зеландії.....	305
4.6. Неконвенційні заходи монетарної політики: досвід Федеральної резервної системи США.....	319

CONTENT

INTRODUCTION.....	9
CHAPTER 1. CURRENT STATE AND PROBLEM ASPECTS OF FORMATION OF RESOURCES BY BANKING INSTITUTIONS IN UKRAINE	15
1.1. Features of the formation of bank capital and its role in ensuring the efficient functioning of the banking system	15
1.2. Main tendencies in the formation of deposits and borrowed resources by banking institutions in Ukraine	35
1.3. The impact of globalization on the Ukrainian economy in the context of participation of foreign capital in the banking system.....	47
CHAPTER 2. PROVISION OF EFFICIENCY OF THE BANKING SYSTEM FUNCTIONING IN GLOBALIZATION CHALLENGES.....	71
2.1. Prerequisites, causes and genesis of bank crises	71
2.2. Assessment of the impact of crisis phenomena in the economy on the stability of the banking system of Ukraine.....	86
2.3. Ways to minimize the effects of financial crises in the banking sector systems of the leading countries of the world.....	105
2.4. Anti-crisis measures on the effective functioning of the banking sector of Ukraine in conditions of financial instability	118
2.5. Regulation of banks activity in the context of financial security of the state	127

CHAPTER 3. ACTIVATION OF BANKING LENDING TO THE ECONOMY AS A PREREQUISITE OF ECONOMIC GROWTH .. 147

3.1. Influence of economic factors on lending activity of commercial banks in Ukraine	147
3.2. Strategies of banking institutions on organization of credit activity	159
3.3. Formation of the bank's credit policy and its role in ensuring the development of industry and manufacturing	172
3.4. Models of assessing the creditworthiness of borrowers - legal entities by banking institutions.....	182
3.5. Analysis of current trends of credit and investment activity of banks.....	196
3.6. Directions of improvement of bank lending to the real sector of the economy.....	217

CHAPTER 4. EFFICIENCY OF MONETARY POLICY IN THE PROCESS OF GLOBAL IMPACT ON STABILITY OF THE BANKING SYSTEM..... 235

4.1. Monetary policy as a key lever for implementing anti-crisis measures in the economy	235
4.2. Methods of direct and indirect impact on the monetary mechanism and problems of monetary regulation in Ukraine	261
4.3. Money management as a tool of monetary regulation of the National Bank of Ukraine	275
4.4. Effectiveness of monetary policy instruments: domestic realities and world experience	288
4.5. Directions of adaptation of monetary regulation to inflation targeting mode on the example of New Zealand	305
4.6. Unconventional Monetary Policy: The US Federal Reserve Experience	319

ВСТУП

Особливості сучасного етапу розвитку банківської системи України відзначаються цілим рядом проблемних явищ, більшість яких є безпосереднім відображенням дії основних факторів, котрі визначають специфічні риси національної економіки та її інтегрованість у глобальне господарство та міжнародний ринок капіталів. Саме трансформація національної економіки на ринкових засадах та її неперервне інтегрування у світові господарські відносини є двома головними аспектами, що визначають сучасний стан та особливості банківського бізнесу, відображаючи його залежність як від національних умов економічного розвитку, так і від глобалізаційних процесів, котрі активно впливають на фінансовий ринок України, визначаючи умови організації грошового обігу та функціонування банківської системи загалом. Саме посилення впливу глобалізації на усі сфери життя суспільства є основною характерною рисою економічного розвитку в сучасних умовах. Потрібно розуміти, що жодна національна економіка на сьогодні не має закритого характеру, світ стає дедалі тіснішим, а економіки різних країн усе більше взаємозалежними. Це означає, що сучасні національні економіки мають здебільшого відкритий характер і залучені до міжнародного розподілу праці, а відтак глобалізаційні фактори мають неабиякий вплив на динаміку їхнього розвитку загалом та банківські системи, зокрема. Маючи такий вплив вони несуть для банківського сектора відповідні ризики і загрози фінансової дестабілізації, що об'єктивно позначається на можливостях банківських установ ефективно виконувати свої функції з обслуговування усіх галузей і секторів національної економіки. Водночас у зв'язку із тим, що глобалізаційні процеси містять і можливість їх регулювати на національному рівні, в сучасних умовах потрібно проводити активну і жорстку регулятивну політику держави з тим, щоб знизити рівень ризиків для вітчизняної банківської системи.

В сучасних умовах банківська система України перебуває у найскладнішій ситуації за весь період свого існування від моменту здобуття незалежності. Поєднання цілої низки несприятливих об'єктивних і суб'єктивних чинників світового і національного

економічного розвитку, зовнішньої і внутрішньої політики вилилось у безпрецедентну за масштабами і наслідками для економіки банківську кризу, від подолання якої вирішальною мірою залежить економічне майбутнє нашої держави. Утім, загострення кризи у банківському секторі країни не стало виявом сьогодення, а явилось результатом нагромаджених упродовж двох десятиліть розвитку нашої країни цілої низки макро- і мікроекономічних проблем, які виникли під впливом дії каталізуючих чинників широкомасштабного поєднання політичної та фінансово-економічної криз, що нарівні із військовим конфліктом по суті зруйнували фінансову стабільність держави. Банківська система у цих умовах по суті перестала виконувати головну притаманну їй функцію – акумуляції й перерозподілу грошових капіталів в економіці задля стимулювання виробничого зростання, а перетворилася на фактор генерування фінансової нестабільності з усіма негативними наслідками для економічного розвитку.

Саме висока ступінь вразливості й чутливості банківської системи як до глобалізаційних тенденцій організації світового господарства, так і до внутрішніх особливостей економічного і соціального розвитку в країні, показують надзвичайну важливість і першочерговість завдання щодо подолання тих проблем, які виникають у банківському секторі, без ефективного функціонування якого неможливим є вихід національної економіки на траєкторію стійкого зростання виробництва та забезпечення належного рівня добробуту і високих соціальних стандартів життя суспільства.

На практиці особливості прояву кризових явищ у банківській системі України набули вираження у цілому ряді негативних процесів, котрі в сукупності поєднались у великий комплекс проблем, що у концентрованому вигляді характеризують ті макроекономічні дисбаланси, які на сьогодні є одним із вирішальних факторів гальмування розвитку економіки нашої країни. Адже кризові явища, що охопили економіку упродовж останнього періоду часу, не могли не позначитись на функціонуванні банківського сектора та грошової системи країни, спричиняючи самі негативні наслідки для діяльності суб'єктів ринку у всіх сферах господарського життя суспільства. Несприятлива кон'юнктура на зовнішніх ринках, зменшення внутрішнього споживчого ринку, зниження інвестиційної активності

підприємств, розрив міжгалузевих зв'язків, наростання турбулентності на валютному ринку, скорочення державного фінансування і збільшення боргового навантаження на державний бюджет, обмеження кредитної активності – це усі ті явища, які вкрай негативно позначаються на організації грошово-кредитних відносин суспільства та котрі об'єктивно визначають ті надскладні умови, в яких на сьогодні функціонує банківський сектор країни. Водночас банківські установи, перебуваючи у центрі руху грошових потоків економічної системи та будучи пов'язані численними фінансовими операціями із усіма суб'єктами господарської діяльності, мають величезний вплив та по суті визначають умови ведення бізнесу та загальний тренд економічного розвитку, забезпечення якого визначається наявністю необхідних для цього грошових ресурсів. Відтак ефективна робота банківської системи є запорукою нормальної життєдіяльності усього господарського організму, виходячи із ролі банківського сектора як його головного органу.

За таких обставин природно, що однією із ключових передумов подолання кризових явищ в економіці і забезпечення стійкої траєкторії впевненого виробничого зростання є відновлення механізму нормального функціонування банківської системи, що безпосередньо пов'язано із можливістю ефективного вирішення тих проблем, які визначаються національними особливостями економічного розвитку країни та тими глобалізаційними викликами, які впливають на діяльність банківських установ та стан фінансового ринку. Розглядові та аналізові цих проблем і присвячено дану монографію, чотири розділи якої послідовно відображають ключові аспекти функціонування банківської системи та головні тенденції трансформації банківського бізнесу під впливом глобалізаційних чинників економічного розвитку.

Перший розділ монографії присвячено основним аспектам і проблемам управління ресурсною базою банківських установ країни, особливостям формування банківського капіталу, залучених і позичених ресурсів. Адже формування достатніх за обсягом та оптимальних за своїм складом банківських ресурсів складає основу діяльності будь-якої банківської установи, оскільки цей процес перебуває у тісному взаємозв'язку із здійсненням активних операцій

банків та створює передумови для отримання прибутку, підтримання достатньої ліквідності, формування позитивного іміджу та підвищення довіри до банківських установ з боку суб'єктів ринку. Не менш важливим у цьому зв'язку є також оцінка впливу іноземного капіталу на формування ресурсної бази банків з огляду на інтегрованість нашої країни у світове господарство та залежність від міжнародних фінансових ринків.

У другому розділі книги розглядаються проблеми забезпечення ефективного функціонування банківської системи у контексті механізму розгортання банківських криз, аналізу основних причин їх виникнення та оцінки шляхів забезпечення стабільної роботи банківських установ як необхідного чинника ефективної роботи усього господарського організму країни та забезпечення фінансової безпеки держави. Сучасна фінансово-економічна криза накладає відбиток на роботу не лише банківської системи країни, а й усієї економіки, проте банки, перебуваючи в центрі господарських процесів, є найбільш вразливими до впливу як внутрішніх, так і зовнішніх чинників, що спричиняють фінансову дестабілізацію, а тому без адекватних антикризових заходів щодо забезпечення ефективної роботи банківського сектора не може бути досягнуто стратегічних цілей економічного розвитку.

Третій розділ монографії містить розгляд актуальних проблем активізації банківського кредитування реального сектору економіки та підвищення ефективності впливу кредитних важелів банків на динаміку економічного розвитку. Адже складні економічні умови в Україні упродовж останнього періоду безпосередньо позначилися і на діяльності банківської системи щодо кредитного забезпечення господарських потреб суб'єктів ринку. А із настанням кризи такі проблеми банківського сектору, як значний відтік депозитних ресурсів із банківських установ, зростання рівня ризиків, погіршення якості кредитних портфелів банків та їхня збиткова діяльність не могли не позначитися на можливостях банківської системи кредитувати реальний сектор. Тому в монографії пропонується глибоке дослідження основних проблем, що виникають у сфері банківського кредитування реального сектору, з тим, щоб заходи монетарного впливу на перебіг економічних процесів, в тому числі через

функціонування банківської системи, набули належного рівня дієвості та сприяли подоланню кризових явищ та забезпеченню стійкого виробничого зростання.

У четвертому розділі книги розглядаються основні аспекти впливу монетарної політики на стабільність і ефективність роботи банківської системи країни. Адже монетарна політика є найбільш дієвим інструментом, за допомогою якого держава в особі центрального банку спроможна надати бажаної спрямованості розвитку економіки. Закономірності економічного розвитку останніх десятиліть, пов'язані із глобалізацією, змінами технологічних укладів і структури світового господарства, періодичними масштабними фінансовими кризами, не кажучи вже про регіональні проблеми і специфіку національних економік, відображають усю складність і суперечливість процесу постановки адекватних цілей державного регулювання господарських процесів загалом та монетарної політики центрального банку зокрема. У зв'язку із цим у даному розділі обґрунтовується вибір оптимальних напрямів монетарного регулювання, тобто його стратегії, що відіграє виключно важливу роль у всій сукупності здійснюваних антикризових заходів, позаяк монетарна політика, визначаючи особливості функціонування грошової сфери національного господарства і банківської системи, активно впливає на діяльність усіх суб'єктів ринку у всіх ланках і секторах економіки.

Результати проведеного у монографії дослідження відображають можливі напрями вирішення цілого комплексу актуальних проблем, котрі супроводжують функціонування банківської системи нашої країни на сучасному етапі соціально-економічного розвитку. Адже ті проблеми, які притаманні діяльності банківського сектора, і є головним гальмівним фактором для подолання рецесії, позаяк відсутність кредитного забезпечення виробничо-господарської діяльності усіх підприємств не створює вихідних можливостей для нормального перебігу процесу розширеного відтворення і зміни капіталом своїх функціональних форм на всіх його стадіях. Крім того, тенденції глобалізації світового господарства, які спостерігаються упродовж останніх десятиліть, поступово призвели до того, що фінансовий простір загалом і банківська система як його невід'ємна складова, зокрема, почали відігравати домінуючу роль у перебігу

економічних процесів, визначаючи по суті часові параметри і якісні характеристики економічного циклу, котрі саме за умов глобалізованого світу і посилення впливу розвитку міжнародної економіки на національні господарства набули вражаючих і загрозливих масштабів. Тому не лише вирішення внутрішніх економічних проблем, але й врахування дії і регулювання впливу на національну економіку глобалізаційних чинників, є необхідною умовою забезпечення ефективного функціонування банківських установ як запоруки успішного економічного розвитку і суспільного добробуту.

Монографію підготовлено колективом науковців кафедри банківської справи Тернопільського національного економічного університету. Авторами окремих підрозділів монографії є: д.е.н., професор Дзюблюк О.В. (вступ, пп. 4.1; 4.6); к.е.н., доцент Балянт Г.Р. (пп. 3.2; 3.3); к.е.н., доцент Галіцейська Ю.М. (пп. 1.1; 1.2); к.е.н., доцент Забчук Г.М. (п. 3.6); к.е.н., доцент Іващук О.О. (пп. 2.1; 2.4); к.е.н., доцент Малахова О.Л. (пп. 2.5; 3.1; 3.2; 4.4); к.е.н., доцент Сороківська З.К. (п. 4.2); к.е.н., доцент Чайковський Я.І. (пп. 3.4; 3.5; 4.2; 4.3); к.е.н., доцент Стечишин Т.Б. (пп. 2.2; 2.3); к.е.н., ст. викладач Метлушко О.В. (п. 1.3); к.е.н., ст. викладач Рудан В.Я. (пп. 2.1; 4.2); викладач Сегеда Л.М. (пп. 3.5; 4.5).

РОЗДІЛ 1

СУЧАСНИЙ СТАН І ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ РЕСУРСІВ БАНКІВСЬКИМИ УСТАНОВАМИ УКРАЇНИ

1.1. Особливості формування капіталу банків та його роль у забезпеченні ефективної роботи банківської системи

Розвиток економіки України, який відбувається в умовах дії загальносвітових глобалізаційних процесів вимагає побудови динамічної, гнучкої системи фінансово-кредитних установ, яка зорієнтована на комерційний успіх, що стане запорукою відтворення повномасштабних ринкових економічних відносин. Банківська система України сьогодні перебуває на стадії поступової якісної трансформації, проте, такі процеси супроводжується низкою проблем та нестабільністю її функціонування. Так, за наявності, з одного боку, значної кількості грошових заощаджень, які перебувають на руках населення, поширеної практики виводу юридичними особами грошової виручки в інші юрисдикції, а з іншого боку – стагнації цілих галузей економіки та браку ресурсів для інноваційного розвитку, є підстави стверджувати, що фінансова система нашої країни в цілому, та її банківська система зокрема, поки в повній мірі не виконують своїх функцій. Це проявляється у нестачі інвестиційних ресурсів, неспроможності вітчизняних фінансових посередників, включаючи банки, забезпечити потреби економіки у довгострокових коштах. А такі проблеми, як ризиковість банківської діяльності, втрата прибутків значної кількості українських комерційних банків потребують негайного вирішення.

Важливим напрямом наукових досліджень залишається виявлення негативних тенденцій у сфері формування та оптимізації банками, як власного капіталу, так і усієї сукупності ресурсів. Реалізуючи політику підвищення своєї надійності банківські установи значну увагу приділяють формуванню, нарощенню й оптимізації структури власного капіталу.

Головним завданням банківських установ при формуванні власного капіталу, є знаходження його оптимального обсягу та структури за мінімальних витрат, дотримання внутрішньобанківських потреб та нормативних вимог регулюючих органів і, як результат, забезпечення зростання і подальшого розвитку банку. Виконання цього завдання є складним процесом, котрий залежить від можливостей банку, його організаційно-правової форми й наявності доступних джерел коштів. Розглянемо основні тенденції у формуванні банківськими установами України власного капіталу.

Закон України «Про банки і банківську діяльність» узгоджує діяльність акціонерних товариств за формами власності відповідно до європейської практики та декларує можливість створення комерційних банків в одній із таких форм: публічного акціонерного товариства або кооперативного банку [18]. Порядок організації та функціонування відповідних форм господарських товариств визначений у Законі України «Про господарські товариства».

Згідно з офіційною статистикою в нашій країні за станом на 01 січня 2018 року ліцензію Національного банку України мали 82 банківські установи. Власний капітал всіх цих установ формувався у формі акціонерного. Вітчизняна економіка відзначається функціонуванням банків створених виключно у формі акціонерних товариств. Крім того, що подібна ситуація повністю відповідає вимогам вітчизняного банківського законодавства, така організаційна форма є найсприятливішою для функціонування банківської установи, оскільки передбачає гнучку та просту процедуру збільшення, при потребі, статутного капіталу; можливості отримання банком додаткового доходу в разі зростання курсу акцій банку; сприяння поліпшенню іміджу банку за умов котирування банківських акцій на біржовому та позабіржовому ринках, можливість котирування на міжнародному ринку; можливість обертання акцій банку на вторинному ринку.

Якщо розглядати форму інвестування у власний капітал банківських установ, то у відповідності до чинного законодавства України власний капітал банків формується лише в грошовій формі. В іноземних банках більше половини статутного капіталу становить частка матеріальних внесків. У вітчизняній практиці формування та

збільшення статутного капіталу банку дозволене шляхом тільки грошових внесків. Грошові внески для формування та збільшення статутного капіталу банку резиденти України здійснюють у гривнях, а нерезиденти – в іноземній вільно конвертованій валюті або у гривнях. Заборонено формування статутного капіталу банку з непідтверджених джерел.

Формування статутного капіталу банку відбувається за допомогою грошових внесків акціонерів, що переходять у розпорядження банківської установи повністю. Статутний капітал акціонерного банку та інші його власні кошти відокремлені від майна акціонерів. Відповідальність перед своїми вкладниками та іншими кредиторами акціонерний банк несе самостійно. Відмовитися від участі в даному банку акціонери можуть тільки шляхом продажу або передачі третій особі своїх акцій банку. Така ситуація сприяє підвищенню стійкості й надійності банку, створює основу для ефективного управління ліквідністю та зміцнює його позиції на ринку. Акціонерний банк може сам купувати власні акції на вторинному ринку за умови письмового повідомлення Національного банку України, однак банкам не дозволено придбання власних акцій, якщо це може призвести до зменшення регулятивного капіталу нижче мінімально необхідного рівня, або якщо це може призвести до погіршення фінансового стану банку.

Банк може викупувати в акціонерів акції власної емісії з метою: їх подальшого перепродажу; розповсюдження серед своїх працівників; дарування; реінвестування дивідендів. У перших трьох випадках акції мають бути реалізовані або анульовані не пізніше як за один рік із моменту їх придбання. Протягом цього періоду при розподілі прибутку, голосуванні та визначенні кворуму на загальних зборах акціонерів не враховуються придбані банком акції. Банкам не дозволено купувати власні акції до повної оплати всіх раніше випущених акцій. Банк має право викупити в акціонера оплачені ним акції тільки за рахунок сум, що перевищують статутний капітал.

Суть викупу банком акцій для реінвестування дивідендів полягає в тому, що це дає банку змогу збільшити розмір прибутку на одну акцію, оскільки викуплені акції не враховують при розподілі прибутку банку.

Наступним критерієм аналізу власного капіталу банківських установ в Україні є форма власності на капітал. Цю ознаку Комітет з питань нагляду та регулювання діяльності банків, нагляду (оверсайту) платіжних систем Національного банку України взяв за основу для поділу банків на окремі групи. (Нагадаємо, що раніше Національний банк України поділяв банки на групи за розмірами активів). Відповідно до рішення Комітету від 29 грудня 2017 року № 444 передбачені такі групи [31]:

1. Банки з державною часткою - банки, в яких держава прямо чи опосередковано володіє часткою понад 75% статутного капіталу банку.

2. Банки іноземних банківських груп - банки, контрольні пакети акцій яких належать іноземним банкам або іноземним фінансово-банківським групам.

3. Банки з приватним капіталом - банки, в яких серед кінцевих власників істотної участі є один чи кілька приватних інвесторів, що прямо та/або опосередковано володіють не менше ніж 50% статутного капіталу банку.

Такий розподіл Національний банк використовує виключно для представлення результатів діяльності банківської системи України та не застосовуватиме його для проведення нагляду за діяльністю банків. На рис. 1.1 представлена інформація щодо динаміки зміни кількості банків України з 1 січня 2016 р. по 1 січня 2018 р.

Упродовж 2016 року в структурі власності банківської системи України відбувались значні перегрупування. Внаслідок переходу системного ПАТ КБ «Приватбанк» у стовідсоткову власність держави частка державних банків в структурі активів банківської системи значно зросла впродовж четвертого кварталу 2016 року та станом на 01.01.2017 р. відповідала 52%. Частка банків з приватним українським капіталом складала близько 13%, банків іноземних банківських груп – 35%. Внаслідок значних обсягів докапіталізації державних банків протягом 2017 року в структурі власності банківської системи України продовжилися перегрупування у бік збільшення частки державних банків. Так станом на 01 січня 2018 року структура власності активів банківської системи України була представлена наступним чином: державні банки – 55%, банки з приватним українським капіталом

складають близько 13%, банки іноземних банківських груп – 32% [3; 4].

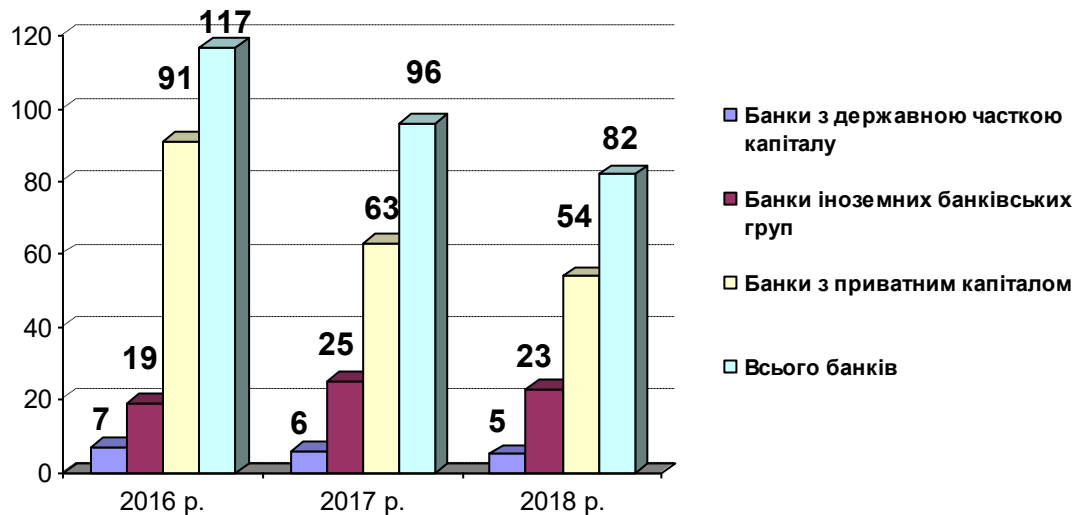

Рис. 1.1. Кількість банків України в розрізі груп за формою власності (станом на початок року) [28]

Як бачимо, сьогодні основу банківської системи складають банки з участю держави в капіталі («Ощадбанк», «Укресімбанк», «Укргазбанк», «Приватбанк»), які зайняли в різних сегментах ринку нішу понад 50%. Однак, участь держави у капіталі банківської установи не гарантує якісного функціонування такого банку. Так, за підсумками Національного банку України за 2017 рік найбільшу зону ризику формують саме банки, які перебувають у власності держави. Згідно звіту НБУ якісне корпоративне управління наразі демонструє лише «ПриватБанк». Інші держбанки демонструють низьку операційну ефективність та залишаються джерелом ризиків на фоні того, що загалом банківська система вийшла на прибуток. Також викликає занепокоєння такий факт – Україна стала світовим лідером із концентрації у портфелях фінансових установ проблемних кредитів. Зафіксовано найвищу частку непрацюючих кредитів за всю історію світових спостережень, а пікове значення було зафіксоване в липні 2017 р. – 58 % [28]. Лідерами за цим показником також є державні банки, частка проблемних кредитів у їхніх портфелях становить у середньому 70 % [28]. На нашу думку, головними причинами такої

ситуації на сьогодні є незахищеність прав кредиторів, слабка правоохоронна система та корумпована судова система.

Зросла питома вага банків з іноземним капіталом, які дотрималися вимог Національного банку України щодо капіталізації, і українських банків, які змогли залишитися в своєму сегменті банківського бізнесу і продовжують виконують вимоги регулятора. Детальніше про функціонування банків з іноземним капіталом йтиметься у третьому підрозділі.

Зміни форми власності на капітал в банківській системі, на нашу думку, будуть продовжуватись, оскільки будь-які зміни економічної та політичної кон'юнктури можуть викликати або підвищений інтерес інвесторів до банківського бізнесу або ж навпаки, втечу інвесторів з ринку. Наприклад, 15 березня 2017 р. Нацбанком було запропоновано застосування санкцій щодо українських банків з російським державним капіталом на виконання рішення Ради національної безпеки і оборони України [31]. Це може в подальшому скоротити частку банків іноземних банківських груп внаслідок виходу банківських установ з російським капіталом з українського ринку.

Проаналізувавши формування капіталу банків України за організаційно-правовою формою, формою інвестування в капітал та формою власності можна зробити узагальнення щодо відповідності вітчизняної банківської практики формування власного капіталу за вищенаведеними ознаками загальносвітовій банківській практиці, а тенденції, що сьогодні спостерігаються в Україні повністю відображають економічний стан країни.

Для повного розуміння процесів, які відбуваються в банківській системі України та впливають на її стабільність та функціональність, розглянемо детальніше структуру власного капіталу українських банківських установ. Важливими завданнями, виконання яких забезпечувало б зростання та подальший розвиток банківської системи загалом та кожного окремого банку зокрема, є формування власного капіталу, а також знаходження його оптимального обсягу і структури за мінімальних витрат на формування, дотриманні внутрішньобанківських вимог та нормативів контролюючих органів.

Власний капітал банку займає незначну частку в загальному обсязі капіталу банку порівняно з іншими сферами підприємницької

діяльності, що обумовлено специфікою роботи банку як установи, котра здійснює функцію фінансового посередництва, тобто мобілізацію тимчасово вільних грошових ресурсів на фінансовому ринку з подальшим їх розміщенням серед юридичних та фізичних осіб. Тому власний капітал у банківській діяльності має дещо інше призначення, ніж в інших сферах підприємництва. Це чітко простежується через функції, які виконує власний капітал комерційного банку.

Багатофункціональне призначення власного капіталу робить його неоднорідним за складом. Перша частина, призначена для забезпечення банківської діяльності, найпостійніша і наявна у формі статутного капіталу, частково резервного та субординованого капіталів, емісійних різниць, переоцінки основних засобів. Друга частина власного капіталу призначена для страхування активних та інших операцій і послуг банку від збитків. Ця частина рухоміша й виступає частково у сфері резервного капіталу, резервів для покриття ймовірних збитків від активних операцій. Третя частина призначена для регулювання розміру власного капіталу, однак її можна використовувати також для забезпечення банківської діяльності й для страхових потреб банку. Тому розмір цієї частини власного капіталу є самим непостійним, може змінюватися залежно від стратегічних і тактичних цілей банку, а також від зміни вимог регулюючих та наглядових органів. Зазначена частина власного капіталу виступає в формі нерозподіленого прибутку, частково для цього можуть залучатись кошти на умовах субординованого боргу [24, с. 168].

Власний капітал забезпечує надійність та ефективність його діяльності, є джерелом базових ресурсів, засобом страхування інтересів вкладників. Наявність власного капіталу банку дає йому змогу виконувати свої зобов'язання в непередбачуваних ситуаціях. Важливу роль відіграють всі складові власного капіталу (табл. 1.1), однак створення банківської установи розпочинається з формування статутного капіталу.

Таблиця 1.1

Складові елементи власного капіталу банку*

Елементи власного капіталу	Джерела формування	Механізм поновлення
Статутний (акціонерний) капітал	Емісія власних акцій	Повторний випуск акцій для збільшення статутного фонду
Резервний капітал	Відрахування від прибутку для створення резервного фонду та інших фондів банку (економічного стимулювання, економічного розвитку)	Величину резервного капіталу банк встановлює самостійно; він не може перевищувати статутний капітал. Використовується для покриття збитків банку. Поновлюється з прибутку.
Нерозподілений прибуток	Джерело власного капіталу внутрішнього походження. Утворюється в результаті розподілу прибутку як нерозподілена частина	Поповнюється новими залишками нерозподіленого прибутку в кінці року.

*Джерело: складено на основі [18]

Розмір, порядок формування та зміни обсягу статутного капіталу декларуються статутом банку, однак мінімальний розмір статутного капіталу на момент реєстрації банку не може бути меншим 500 млн. грн. [18]. Національний банк України з метою зменшення ризиковості банківської діяльності та забезпечення стабільності функціонування системи банків в цілому, розробив графік необхідного нарощення статутного капіталу для усіх банківських установ. Так згідно рішення НБУ до 11 липня 2024 року всі комерційні банки України повинні мати зареєстрований статутний капітал не менше 500 млн. грн. На виконання даного законодавчого положення й були спрямовані зусилля банківських установ України на протязі останніх років.

Розглянемо детальніше динаміку зміни власного капіталу банків України (табл.1.2).

Таблиця 1.2

**Динаміка власного капіталу банків України
 за період 2014 – 2018 рр. (станом на початок року), млрд.грн.[28]**

Рік	Статут-ний капітал	Емісійні різниці	Незарєєстрований статутний капітал	Інший додатковий капітал	Резервні та інші фонди банку	Резерви переоцінки	Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	Усього власного капіталу
2018 р.	494, 5	14, 2	4, 2	6, 4	17, 5	21, 4	-24,4	163,6
2017 р.	311, 7	20, 3	117, 4	0,8	12, 3	23, 2	-369, 3	123,8
2016 р.	212, 9	21, 1	11, 4	0,5	12, 5	10, 9	-174, 4	94, 9
2015 р.	179, 2	12, 5	27, 7	-100,8	14, 2	15, 2	-52,97	148, 02
2014 р.	183, 9	13, 7	15, 4	-46, 9	12, 4	13, 9	1436,0	192,6

Отже, як бачимо з наведених у таблиці 1.2. даних, українські комерційні банки впродовж останніх 5 років поступово нарощували статутний капітал, що передусім пояснюється вимогами регулятора з приводу докапіталізації банківської системи. На початок 2014 року банківська система показала позитивний результат діяльності та отримала прибутків на суму 1436 млн.грн.

Винятково важким був 2014 рік і в плані політичних й військових потрясінь, що відразу позначилось на перебігу економічних процесів та на роботі банківської системи. З огляду на ліквідацію окремих банківських установ та загалом збиткову діяльність обсяг власного капіталу банків зменшився на 44,6 млрд.грн. і станом на початок 2015 рік становив 148,0 млрд.грн.

У 2014 році Національний банк України, на вимогу МВФ, ініціював проведення стрес-тестування для комерційних банків. За допомогою стрес-тесту фахівці авторитетних аудиторських компаній підраховали, як відреагують капітал і нормативні показники банківських установ, якщо продовжиться відтік вкладів населення з банку одночасно з ростом проблемної заборгованості по кредитах і стрибком курсу гривні. За результатами перевірки, аудитори визначили суму в 66 млрд.грн, на яку необхідно докапіталізувати банки, щоб вони не порушували основні економічні нормативи діяльності та не банкрутували. За різними оцінками того часу

докапіталізація для всієї банківської системи мала становити 170 млрд.

З огляду на значні обсяги докапіталізації ряду банківських установ та виключення з порядку розрахунку статистичних показників НБУ банків, що визнано неплатоспроможними, обсяг власного капіталу банківської системи України протягом 2015 року збільшився та станом на 01.01.2016 р. склав 174,4 млрд. грн. [28].

Збільшення статутних капіталів банківських установ тривало й впродовж 2016 року, що привело до збільшення власного капіталу банківської системи на 19,4%, який станом на 01.01.2017 р. складає 123,78 млрд. грн. Протягом 2016 року 43 банківські установи збільшили статутний капітал на загальну суму 105,72 млрд. грн. [4]. Слід зазначити, що акціонери усіх груп збільшували статутний капітал переважно з метою підтримки власного бізнесу.

Однак на фоні постійного нарощення статутних капіталів банків спостерігається різке зниження обсягів власного капіталу в 2016 році та незначне його збільшення впродовж наступних двох років. Така ситуація на пряму пов'язана із отриманням банківською системою негативних результатів своєї діяльності. Безперечно головною причиною цього стала економічна криза та військовий конфлікт на Сході України, в результаті якого велика кількість банківських установ на окупованих територіях протягом 2014-2015 рр. припинили своє функціонування. Нагнітання негативних тенденцій в банківському секторі України протягом аналізованого періоду сприяло виникненню, на фоні вищезазначених подій, економічної кризи. Стагнація економіки та зменшення реальних доходів населення країни потягнуло за собою відплив коштів із банківського сектору, спад ділової активності на ринку та, як результат, збитки банків. Негативна тенденція щодо збиткової діяльності банків зберігалась впродовж останніх чотирьох років, що й відобразилось на зменшенні власного капіталу банків.

За підсумком 2017 року доходи банків України, у порівнянні з результатом 2016 року, зменшилися на 6,53% і становили 178,23 млрд. грн. Водночас, скоротилися витрати на 42,1% – до 202,59 млрд. грн. Фінансовий результат діяльності банківської системи України за підсумком 2017 року був негативним та становив -24,36 млрд. грн.

(-159,39 млрд. грн. за підсумком 2016 року). Збільшення доходів протягом 2017 року пов'язане в першу чергу зі зменшенням відрахувань в резерви, обсяг яких скоротився на 149,6 млрд. грн., та станом на 01.01.2018 р. відповідав 48,7 млрд. грн., а також зростанням чистого процентного й чистого комісійного доходу. Серед найбільш прибуткових за підсумком 2017 року були банки з іноземним капіталом: Райффайзен Банк Аваль, Укрсиббанк та Креді Агріколь Банк. На топ-3 найбільш прибуткових банків за підсумком 2017 року припадало 44,2% загального обсягу прибутку, отриманого системою банків загалом [3; 4].

З огляду на значні обсяги докапіталізації ряду банківських установ та виключення з порядку розрахунку статистичних показників НБУ банків, що визнано неплатоспроможними, обсяг власного капіталу банківської системи України протягом 2017 року збільшився на 39,8 млрд. грн. та станом на 01.01.2018 р. складав 163,6 млрд. грн.

В четвертому кварталі 2017 року розпочався процес запровадження нового стандарту фінансової звітності (МСФЗ 9), яким передбачено новий підхід до визначення знецінення фінансових інструментів. Також, згідно з МСФЗ 9 змінюються підходи до нарахування процентних доходів. На діючі кредити їх нараховують на валову вартість активу за ефективною ставкою відсотка протягом всього періоду існування кредиту. На знецінені активи процентні доходи нараховують на чисту вартість після вирахування резервів. Зниження власного капіталу у зв'язку із переходом на стандарт МСФЗ 9 значною мірою було компенсовано прибутком банківського сектору в першому кварталі 2018 р.

Важливу роль у формуванні власного капіталу банку відіграє прибуток, з якого формують різні резерви та фонди. Особливим резервом банку, що залишається після оподаткування, є нерозподілений прибуток – джерело внутрішнього походження; його повністю вводять до власного капіталу. Він є джерелом, за допомогою якого формують резерв під виплату дивідендів власникам і призначений на капіталізацію, тобто на розширення банківського бізнесу.

За перші три місяці 2018 року українські банки отримали чистий прибуток 8,7 млрд грн, що у 2,7 рази вище, а ніж за аналогічний період

минулого року. Основним фактором нарощення банківських прибутків стало значне скорочення відрахувань до резервів, що склало 1,1 млрд грн проти 8,1 млрд грн у першому кварталі 2017 року. Операційний дохід сектору зріс на 6%, тоді як операційні витрати – на 25,2%. В результаті операційний прибуток доформування резервів знизився на 13,3% до 10,8 млрд грн. [28].

Важливим індикатором здоров'я банківської системи є показник питомої ваги статутного капіталу у власному, який не повинен перевищувати 60%. Однак аналіз показав (табл. 1.3), що дана умова не виконується останні п'ять років і протягом 2014-2017 рр. статутний капітал або практично дорівнював власному капіталу або суттєво перевищував його розмір.

Таблиця 1.3

**Частка статутного капіталу у складі власного капіталу банків
України (на початок року), %[28]**

	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.
Статутний капітал банків, млрд.грн.	183,9	179,2	212,9	311,7	494,5
Власний капітал банків, млрд.грн.	192,6	148,02	94,9	123,8	163,6
Частка статутного капіталу у складі власного капіталу банків, %	95,5	121,1	224,3	251,8	302,3

На нашу думку, важливим є визначення факторів, що спричинили таку ситуацію у вітчизняній банківській системі. Як свідчать дані таблиці 1.3. статутний капітал банків значно перевищує їх власний капітал, що свідчить про використання власних банківських коштів на покриття збитків своєї діяльності. Звісно, така ситуація не може характеризуватися позитивно. Довгоочікуваною та однозначно позитивною зміною слід вважати отримання банківською системою прибутків у першому кварталі 2018 року. Якщо банківські установи зможуть зберегти досягнуті результати та примножити їх, зростання власного капіталу установ банків стане запорукою стабілізації банківської системи та її виходу із затяжного кризового стану.

Динаміка зростання середнього розміру статутного капіталу на один діючий вітчизняний банк відображена на рис. 1.2.

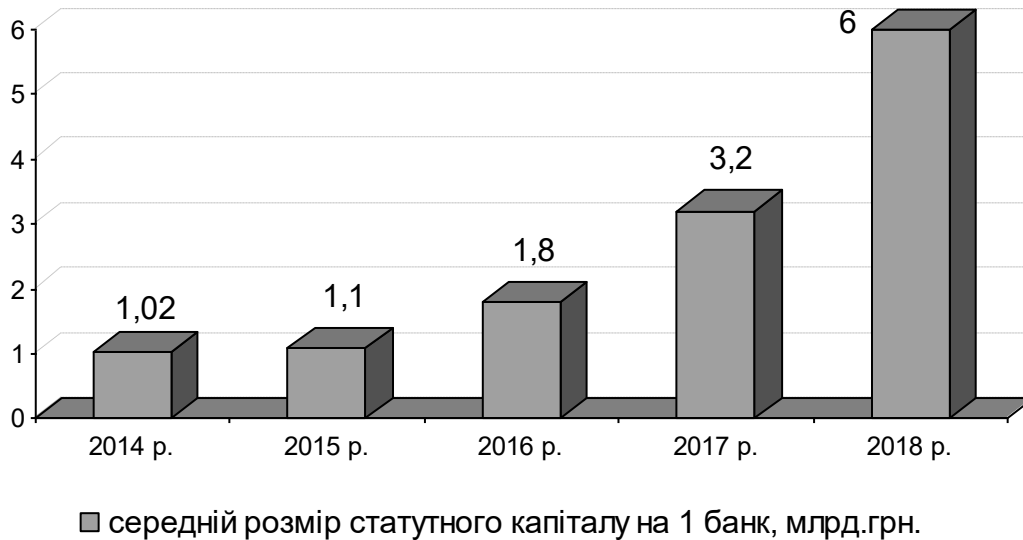

Рис. 1.2. Середній розмір сплаченого статутного капіталу на один вітчизняний банк у 2014 – 2018 рр. (на початок року), млрд.грн. [37]

Дані, представлені на рисунку 1.2, свідчать про те, що темпи зростання середнього розміру сплаченого статутного капіталу на один діючий банк у 2014-2018 рр. суттєво пришвидшилися. Більш повільними темпами відбувалось зростання статутного капіталу в кризові 2014/2016 роки: на зростанні статутних капіталів банків не позначилися фінансова криза та економічний спад в країні. Цей показник упродовж аналізованого періоду зростав також за рахунок припливу на вітчизняний банківський ринок інвестицій держави та зарубіжних материнських компаній у статутні капітали банківських установ. На фоні зменшення кількості установ банків у системі, статутні капітали банків, що залишились, зростали надзвичайно швидко. Суттєве збільшення обсягу статутного капіталу на тлі зменшення кількості банківських установ може свідчити також про оздоровлення банківської системи, в складі якої залишились тільки стабільні та ефективні установи.

За підсумком 2017 року кількість банківських установ, обсяг статутного капіталу яких був меншим за 200 млн. грн. складає 2 банки,

в одного з таких банків сума статутного капіталу, включаючи незареєстрований, перевищує 200 млн. грн. Нагадаємо, що за підсумками попереднього 2016 року, кількість банків, обсяг статутного капіталу яких був меншим за 200 млн. грн., відповідала 40 банкам.

Надзвичайно важливим показником діяльності банку є його регулятивний капітал. Основне його призначення – покриття негативних наслідків впливу ризиків, із якими банківські установи стикаються в процесі функціонування, а також цей капітал забезпечує захист вкладів, фінансову стійкість і стабільність діяльності банку. Про наявність достатнього запасу власних коштів банків свідчить той факт, що протягом 2014-2018 рр. норматив адекватності регулятивного капіталу банківською системою впевнено виконувався.

Таблиця 1.4

Значення економічного нормативу Н2 по системі банків України за період 2014 – 2018 рр. (станом на початок року), %*

	01.01.2014р.	01.01.2015р.	01.01.2016р.	01.01.2017р.	01.01.2018р.
Н2, норматив адекватності регулятивного капіталу (не менше 10 %)	18,26	13,0	12,31	12,69	16,10

* Джерело: складено за даними [37]

Дані, наведені у таблиці 1.4. показують те, що адекватність регулятивного капіталу впродовж 2014-2018 років постійно перевищує гранично встановлений мінімум (10%) та станом на початок 2018 року становить 16,1%. Окрім того, що виконання вимог регулятора щодо дотримання банками адекватності регулятивного капіталу на належному рівні є безперечно позитивною тенденцією банківської діяльності, однак перебільшення нормативних значень майже удвічі, свідчить також про виникнення надлишкової ліквідності банківських установ, які не використовують сповна свої ресурси, а це призводить до втрат або недоотримання прибутків.

Враховуючи, ситуацію на банківському ринку, яка загалом змінює тенденції на позитивні, наприкінці 2017 року Національний банк України пом'якшив графік збільшення мінімального розміру

статутного та регулятивного капіталу банків. Відповідне рішення Національного банку базується на детальному аналізі ризиків діяльності банківського сектору: наразі ситуація у фінансовій системі стабілізувалась, а динаміка показників банків України є позитивною. Адекватність капіталу невеликих банків суттєво перевищує нормативне значення. Відтак, об'єктивні фактори дозволили без створення додаткових ризиків для фінансової стабільності пом'якшити графік приведення банками мінімального розміру статутного та регулятивного капіталу до встановлених вимог. З цією метою, НБУ оновлено графік поступового приведення статутного капіталу у відповідність до вимог законодавства.

Нові строки графіку нарощення статутного капіталу було обговорено з банківською спільнотою, Незалежною асоціацією банків України, профільним комітетом Верховної Ради України та Міжнародним валютним фондом. Рішення затверджено постановою Правління Національного банку України від 21 грудня 2017 року № 136 «Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України», яка набрала чинності з 23 грудня 2017 року. Зміни у графіку приведення банками статутного та регулятивного капіталу до мінімального розміру наведені у таблиці 1.5.

Таблиця 1.5

Нові строки приведення мінімального розміру статутного та регулятивного капіталу до встановлених вимог [31]

Сума, млн грн	Попередній графік, строки	Актуальний графік, строки
300	з 11.07.2018	з 11.07.2020
400	з 11.07.2019	з 11.07.2022
450	з 11.01.2020	-
500	з 11.07.2024	з 11.07.2024

На сьогодні до найбільших банків України за величиною власного капіталу належать за даними українського банківського порталу banker.ua: 1) Ощадбанк (30,8 млрд.грн.); 2) ПриватБанк (26,8 млрд.грн.); 3) Райффайзен Банк Аваль (12,2 млрд.грн.); 4)

Укрексімбанк (8,5 млрд.грн.); 5) Промінвестбанк (5,9 млрд.грн.); 6) Укрсоцбанк (4,0 млрд.грн.); 7) ВТБ (1,1 млрд.грн.).

Отже, розглянувши основні моменти формування банками своїх власних капіталів, можна зробити наступні узагальнення. Розвиток банківської системи України за останні п'ять років пройшов шлях трансформації від кількісного до якісного зростання. Аналіз тенденцій формування капіталу банків України дає змогу зробити висновки про підвищення капіталізації банківської системи, однак процес концентрації капіталу банків триває. Статистичні дані, розглянуті нами, свідчать про те, що темпи зростання капіталів банків зберігали позитивну тенденцію, а особливо швидкими темпами відбувався приріст статутних капіталів банківських установ. Такий перебіг подій можна пояснити невідкладною вимогою часу, особливою увагою банків до забезпечення стабільності функціонування, необхідності відновлення довіри до банків із боку клієнтів, яка має спиратися на виконання захисної функції банківського капіталу.

Позитивні тенденції збільшення статутного капіталу банківської системи України свідчать про те, що банківська система уже сьогодні успішно долає шлях трансформації у якісно нову систему фінансових інститутів, що має можливості для ефективного відновлення кредитування економіки. Окрім цього наслідком збільшення банківських капіталів є підвищення надійності банків, зміцнення довіри до них суб'єктів ринку, що своєю чергою стимулює розвиток і нарощення інших банківських ресурсів.

Для формування й нарощення власних коштів банків є два види джерел: зовнішні та внутрішні. При використанні зовнішніх джерел для збільшення власних коштів додаткові ресурси залучають з фінансового ринку, а при застосуванні внутрішніх – власні кошти збільшують за рахунок підвищення ефективності роботи банку. Зростання власних коштів банку за рахунок зовнішніх джерел охоплює: 1) випуск нових акцій; 2) випуск довготермінових субординованих позик. А збільшення власних коштів банку за рахунок внутрішніх джерел передбачає: 1) результати переоцінки основних фондів і нематеріальних активів; 2) прибуток поточного року; 3) нерозподілений прибуток минулих років; 4) резервні відрахування з

прибутку на покриття непередбачених збитків; 5) спеціальні фонди та резерви.

Закордонна та вітчизняна банківська практика використовує для залучення капіталу зі зовнішніх джерел кілька альтернативних способів (табл. 1.6).

Таблиця 1.6

Способи нарощення власного капіталу зі зовнішніх джерел*

№ п/п	Зовнішні джерела формування власного капіталу банку	Переваги	Недоліки
1	продаж звичайних акцій	збільшення власних коштів з ініціативи банку.	– високі витрати на розміщення; – ризик зменшення доходів акціонерів у порівнянні з доходами власників боргових зобов'язань; – ймовірність зменшення прибутку на одну акцію; – ймовірність зменшення контролю над банком
2	продаж привілейованих акцій	– збільшення власних коштів з ініціативи банку; – виплата дивідендів не є обов'язковою; – збереження контролю над банком.	– високі витрати на розміщення; – ймовірність зменшення дивідендних виплат власникам звичайних акцій.
3	випуск субординованих боргових зобов'язань	– збільшення власних коштів з ініціативи банку; – підвищення прибутку на одну акцію, якщо ці кошти приносять дохід, який перевищує відсоткові виплати за ними; – відсоткові виплати виключаються з оподаткованого доходу;	– ймовірність зменшення доходу акціонерів та уповільнення продажів акцій у майбутньому.

* Джерело: складено автором

Серед найвагоміших чинників впливу на вибір банківською установою того чи іншого зовнішнього джерела збільшення власного капіталу та їх співвідношення, можна назвати наступні:

- необхідність врахування витрат, пов'язаних зі залученням коштів;
- врахування ризику, пов'язаного з джерелом коштів, що мобілізуються;
- врахування впливу мобілізованих коштів на прибутковість звичайних акцій;
- врахування впливу існуючих та залучених акціонерів на власність та контроль за діяльністю банку;
- політика Національного банку України у сфері регулювання банківської діяльності.

Нарощення капіталу за рахунок внутрішніх джерел дозволяє акціонерам і власникам банку зберегти контроль над кредитною установою, а також не призводить до зменшення доходів власників акцій. Нарощення власного капіталу за рахунок внутрішніх джерел застосовують в умовах зниження інвестиційної активності або тоді, коли коштів від реалізації емітованих акцій не вистачає. В умовах кризових явищ в економіці, коли прибутки банківських установ зменшились, а деколи й взагалі набули від'ємних значень нарощення капіталу за рахунок внутрішніх джерел стає вкрай проблематичним та вимагає особливої уваги з боку його ресурсної політики.

Роль прибутку в діяльності банківської установи характерна тим, що він визначає ефективність банківської діяльності, тому вивчення й аналіз прибутку дають змогу контролювати результати банківської діяльності; за рахунок прибутку створюються різноманітні банківські фонди, в т. ч. такі, що мають заохочувальний вплив на працівників банківської установи; за рахунок прибутку банками виплачуються всі податкові платежі та фінансові зобов'язання, що надає йому важливого суспільного значення; прибуток використовується на фінансування потреб установи банку.

Основні напрямки використання прибутку – нагромадження та споживання. Нагромаджуючи частину прибутку, банківські установи формують різноманітні фонди, а також спрямовують кошти на розвиток банку, таким чином досягають зростання власного капіталу банку. Іншу частину прибутку використовують на споживання.

Прибуток виконує функцію формування іміджу, оскільки високі показники прибутковості свідчать про ефективність банківської

роботи, а це, своєю чергою, стимулює мобілізацію додаткових ресурсів із фінансового ринку, що дає змогу банківській установі розширювати свою діяльність.

Зростання власного капіталу банку за рахунок прибутку залежить не тільки від його загального обсягу, а й від структури розподілу прибутку. Важливого значення набуває фінансування розширення банківської діяльності, в т. ч. забезпечення банківської установи сучасною технікою, новітнім інформаційним та програмним забезпеченням, розширення банківської мережі, а також відрахування з прибутку внесків до різних страхових фондів.

На можливості капіталізації прибутку впливає дивідендна політика банку – чим більше прибутку буде сплачено у вигляді дивідендів, тим менша його частка може бути капіталізована. Низький рівень капіталізації підсилює ризик банкрутства та стримує зростання активів банку, відповідно, спричиняє зменшення прибутку в майбутньому. З іншого боку, значна частина прибутку, спрямована на капіталізацію, вплине на розмір дивідендів, а занижена ставка дивідендів може призвести до зменшення ринкової вартості акцій банку.

Отже, враховуючи викладене, можна окреслити шляхи нарощення власного капіталу банку за рахунок прибутку, а саме: підвищення дохідності активних операцій, зокрема в результаті ефективної кредитної діяльності, мінімізації витрат на формування і нарощення ресурсів банківської установи та оптимізації дивідендних виплат. Раціональний розподіл банківського прибутку може забезпечити баланс між поточними і майбутніми інтересами банківської установи.

Важливо постійно приділяти особливу увагу діяльності банку та фінансовому стану його власників, адже вони мають безпосередній і значний вплив на стан банку, напрямки його діяльності й капіталізацію. Такий вплив особливо очевидний і суттєвий, коли велика частка у капіталі банку сконцентрована в одного або ж кількох найбільших акціонерів. Адже якщо власники банку ведуть неадекватну політику стосовно його розвитку, мають суттєві фінансові проблеми, займаються кредитуванням свого власного бізнесу іншого спрямування, ніж банківська діяльність, то це у кінцевому результаті призводить до зменшення капіталу банку, порушення його структури тощо. З іншого боку, консервативний підхід, недооцінка впровадження

новітніх технологій та стримування розширення надання банківських послуг клієнтам може суттєво зашкодити банкові й призвести до втрати значної частини клієнтів.

Підсумовуючи викладене, можна виділити низку факторів, що безпосередньо впливають на розмір власного капіталу банку; до них, на нашу думку, слід віднести:

1) загальний стан економіки країни і основні напрями грошово-кредитної політики Національного банку України;

2) обсяги проведення активних банківських операцій, оскільки банківським установам необхідно володіти власними коштами в такому розмірі, щоб мати змогу задовольняти всі обґрунтовані потреби своїх постійних клієнтів у позичкових коштах, не порушуючи при цьому нормативів;

3) специфіка і структура банківських клієнтів, оскільки наявність у банку багатьох значних клієнтів, наприклад, великих підприємств потребуватиме від нього більше власних коштів порівняно з банком, що орієнтується на обслуговування більшої кількості дрібних позичальників, за однакового загального обсягу активних операцій, тому що у першому випадку в банку виникатимуть великі ризики на одного позичальника, які необхідно обмежувати;

4) характер і ступінь ризику активних операцій банку, оскільки орієнтація банківської установи на здійснення ризикових операцій, із використанням нових фінансових технологій, потребує більше власних коштів. І, навпаки, переважання в портфелі активів банку кредитів та позик із мінімальним ризиком припускає порівняне скорочення власних коштів банку.

В нинішніх умовах інтенсивної конкуренції в галузі фінансових послуг процеси формування і нарощення власного капіталу стають досить важливими і виходять на перший план у діяльності банку. Постійно необхідно аналізувати стан розвитку банківської системи, підтримувати життєздатність банку, забезпечувати своєчасні зміни у діяльності банку тощо. Тільки комплексна і виважена політика банку може забезпечити ефективну його діяльність, стати практичним втіленням спроможності банків здійснювати активні операції та отримувати прибуток.

1.2. Основні тенденції у формуванні залучених і позичених ресурсів банківськими установами в Україні

Досягнення певного рівня економічного розвитку країни залежить не тільки від виду та ефективності впроваджуваних реформ, а й великою мірою від «здоров'я» та належного функціонування банківської системи. Саме завдяки ефективно діючій банківській системі відбувається якісне банківське обслуговування, як суб'єктів підприємницької діяльності, так і населення, які отримують необхідні їм банківські послуги; забезпечується довіра, як до окремих банківських установ, так і до всієї національної банківської системи, а також впевненість у стабільності банківської діяльності; рівномірно розподіляються ризики банківської діяльності між усіма учасниками банківського процесу; задовольняється попит клієнтів на кредити; забезпечується надійний захист від можливих втрат та збитків.

Для виконання банківською системою вищевикладених функцій та розширення можливостей планування стратегічних напрямів банківської діяльності є формування банками ресурсів, а відтак проведення кожним окремим банком правильної ресурсної політики стосовно поповнення власних коштів; залучення коштів клієнтів – фізичних та юридичних осіб, створення найсприятливіших умов для розміщення ними власних вільних коштів саме в цій кредитній установі; підтримання банком своєї кредитоспроможності на достатньому рівні та можливість отримання додаткових коштів на міжбанківському ринку для забезпечення ліквідності та підтримання фінансової стійкості.

Якщо власний капітал банків представляє собою частину банківських ресурсів, спроможну створити умови й забезпечити можливості банку щодо ефективної діяльності, подальшої акумуляції коштів та підтримання ліквідності банку на належному рівні, то залучені банківські ресурси становлять основу ресурсів банків загалом та дозволяють банківським установам проводити активну діяльність.

Функціонування банківської системи будь-якої країни передусім засновується на певних відносинах – між банківськими установами і клієнтами, між банками, між банками та Національним банком країни, – а це передбачає наявність певної довіри один до одного. Формування

довіри з боку клієнтів до банків України формується на підставі результатів взаємодії з установами банків. Кризи останнього десятиліття суттєво підірвали довіру клієнтів до банків як до надійних партнерів, а така ситуація, своєю чергою, ставить банки у становище, коли проводити ресурсну політику та формувати необхідні за структурою та обсягами ресурси вкрай складно. Проаналізуємо динаміку злучених коштів банківських установ України за період 2016-2018 рр. (табл.1.7).

Таблиця 1.7

Зміни обсягів залучених банками України депозитних коштів клієнтів станом на початок місяця, млн.грн.*

Показники (млн.грн.)	Залучені кошти клієнтів банків	в т.ч. юридичних осіб	Частка у залучених коштах, %	в т.ч. фізичних осіб	Частка у залучених коштах, %
01.01.2016 р.	760 295, 4	360 453, 8	47,4	399 841, 6	52,6
01.04.2016 р.	806 252, 2	388 554, 5	48,2	417 697, 6	51,8
01.07.2016 р.	808 975, 4	397 951, 4	49,2	411 023, 9	50,8
01.10.2016 р.	833 078, 1	406 247, 4	48,8	426 830, 7	51,2
01.01.2017 р.	860 038, 9	424 212, 5	49,3	435 826, 4	50,7
01.04.2017 р.	869 009, 1	434 702, 3	50,0	434 306, 8	50,0
01.07.2017 р.	893 484, 5	444 726, 1	49,8	448 758, 4	50,2
01.01.2018 р.	874 477, 4	398 690, 6	45,6	475 786, 8	54,4

* Джерело: розраховано за даними [12]

Дані таблиці 1.7 показують поступове збільшення обсягів залучених коштів банківських клієнтів – фізичних і юридичних осіб – частки яких впродовж аналізованого періоду вирівнялись та на кінець I кварталу 2017 року становлять відповідно по 50%. Однак, вже за станом на січень 2018 року перерозподіл ресурсів відбувся у бік домашніх господарств, а частка їх заощаджень у загальному обсязі залучених банками депозитних ресурсів становить 54,4%.

Поступове збільшення обсягів демонструють як кошти юридичних осіб (в тому числі фінансових корпорацій), так і кошти фізичних осіб, що може свідчити про деяке відновлення довіри до банківської системи країни, що має позитивно відобразитися на можливостях банків здійснювати вкрай необхідне економіці, кредитування

реального сектору. Належне кредитування та піднесення реального сектору економіки своєю чергою забезпечить приплив ресурсів до банківської системи на основі інших вищенаведених факторів.

Головним завданням політики банків при формуванні ресурсів є необхідність дотримання банками оптимальної структури залучених коштів, формування котрих постійно зазнає впливу, як загальносвітових, так і внутрішніх економічних і політичних тенденцій в країні. Результатом такого впливу може стати непередбачене та небажане для банку перегрупування депозитних коштів у бік скорочення їх термінів, що однозначно негативно позначатиметься на можливостях здійснювати довгострокові вкладення в економіку країни. Проаналізуємо стан банківських залучених ресурсів за термінами (табл.1.8).

Таблиця 1.8

Динаміка банківських ресурсів, залучених від фізичних і юридичних осіб за термінами, млрд.грн.*

Види депозитів	до запитання		до 1 року		від 1 до 2 років		понад 2 роки	
	нефін. к-ї	дом. госп.	нефін. к-ї	дом. госп.	нефін. к-ї	дом. госп.	нефін. к-ї	дом. госп.
01.04.2016	192,98	106,37	74,72	185,25	8,61	114,75	2,31	17,33
01.07.2016	207,31	117,67	78,59	178,45	6,97	116,04	1,77	10,29
01.10.2016	213,33	118,91	72,35	177,35	6,43	129,04	2,70	8,29
01.01.2017	216,30	129,64	83,73	171,49	7,89	138,17	2,64	5,38
01.04.2017	218,44	130,72	79,68	159,57	8,99	144,44	2,28	5,81
01.07.2017	223,80	146,42	75,09	155,04	8,80	144,39	2,18	5,71
01.01.2018	201,47	162,09	88,15	181,64	8,48	141,65	27,19	6,30

* Джерело: розраховано за даними [12]

Наведені у таблиці 1.8 дані свідчать про те, що найбільші за обсягами впродовж аналізованого періоду були кошти до запитання, які належать нефінансовим корпораціям. Таке становище передусім пояснюється специфікою діяльності цієї категорії вкладників і знаходить відображення у середніх сумах вкладів, які суттєво відрізняються, оскільки залишки за депозитами юридичних осіб значно вищі, ніж за вкладами фізичних осіб. Різняться також мотивація здійснення вкладень та побажання стосовно їх подальшого використання. Депозити нефінансових корпорацій використовуються переважно для розрахунків за придбану продукцію та послуги й інших

розрахунків, а мотивація накопичення коштів із метою отримання прибутку є другорядною. Фізичні особи депозити часто відкривають для отримання прибутку в майбутньому, у т. ч. для придбання певних товарів довготривалого використання. Суттєво відрізняються й фінансові можливості цих груп вкладників; у юридичних осіб вони значно ширші, що своєю чергою впливає на періодичність поповнення вкладу.

Як бачимо, депозити, залучені від фізичних осіб носять більш тривалий характер, однак депозити терміном понад два роки, як домашніх господарств, так і не фінансових корпорацій не показували тенденції до зростання до 2018 року й мали досить малі обсяги. Населення країни демонструє свою довіру банківській системі довіряючи зберігання коштів терміном до двох років, однак на більш тривалі терміни кошти не розміщує. За строковим характером в клієнтському портфелі переважають короткострокові депозитні вклади строком до 1 року. Слід зауважити, що в 2017 році депозитний ринок почав демонструвати ознаки відновлення, обсяг залучених депозитів в цьому році показує зростання. Частка коштів, залучених на строк 1-2 роки, поступово росте, проте загальний їх вклад у сукупний показник є незначним. Частка довгострокових депозитів протягом досліджуваного періоду зросла та станом на 01.01.2018 р. складала 21,1% (20,2% на початок 2017 року) в загальному обсязі зобов'язань банків. Відновлення та розвиток економіки потребуватиме довготермінових вкладень, що вимагатиме від банків формування довгострокових ресурсів, а відтак подолання банківською системою складнощів сучасного періоду, виконання ними вимог регулятора щодо поповнення власних коштів, повинні в перспективі створити умови для відновлення повної довіри до банків та посприяти у формуванні ними «довгих» депозитів, які є основою довготермінових кредитів.

На структуру ресурсного складу банку, окрім фактору довіри, впливають різноманітні ризики, дія яких спроможна зменшити обсяг ресурсів або суттєво збільшити їхню вартість, тому політику мобілізації ресурсів необхідно орієнтувати також на мінімізацію ризиків. Так зокрема, дуже важливим щодо регулювання є ризик перегрупувань у складі залучених ресурсів. При збільшенні відсоткових ставок на окремі види депозитів змінюється поведінка

вкладників, що призводить до перегрупування структури ресурсів; при цьому відбувається переливання депозитних коштів із низькими процентними ставками у депозити з високими процентними ставками. В результаті цього ресурси дорожчають, а отже, збільшуються витрати банку. Перегрупування залучених ресурсів може відбуватися і в результаті зміни термінів розміщення, що також може негативно вплинути на роботу банку. Важливим напрямом діяльності банківської установи є мінімізація ризику зміни процентних ставок; це впливає з того, що підвищення плаваючих процентних ставок за депозитами не може забезпечити одночасне підвищення процентів за активними банківськими вкладеннями з фіксованою процентною ставкою. Виникнення такого ризику призводить до зменшення процентної маржі, що, відповідно, негативно впливає на прибутковість.

Формування банками залучених ресурсів традиційно відбувається як у національній, так і іноземній валюті. Вклади у іноземній валюті практикує більшість банківських установ. Серед депозитів у іноземній валюті найпоширеніші вклади в американських доларах та євро. Необхідність відкриття таких рахунків для вкладників пояснюється можливістю одержання доходів або фінансування витрат в іноземній валюті.

За умов економічної нестабільності та кризових явищ у економіці надзвичайно важливим є мінімізація валютного ризику, оскільки внаслідок девальвації національної валюти витрати банку на залучені ресурси в іноземній валюті значно зростають. Із огляду на те, що на валютному ринку відбуваються часті коливання курсу, щоденне прогнозування валютних ризиків та його обмеження набувають важливого значення. Проаналізуємо зміни у структурі банківських ресурсів у розрізі валют (рис 1.3).

Як видно із рис.1.3, загальне зростання депозитів домашніх господарств тягне за собою зростання вкладів у національній та іноземній валютах. Однак, частка депозитів у гривнях демонструє невелике зростання, а саме, станом на 01.07.2016 року становила 48,2%, а станом на 01.07.2017 р. – 50,9%.

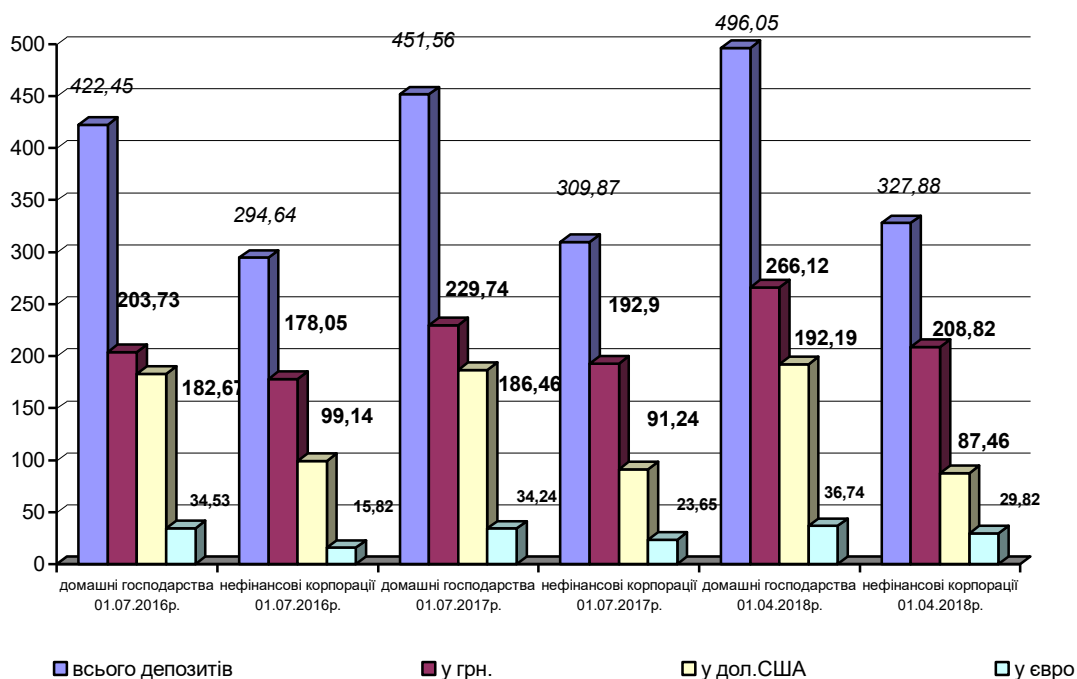

Рис. 1.3. Обсяги депозитних коштів, залучених банками України в розрізі валют, млрд.грн. [31]

Частка внесків у доларах США станом на початок липня 2016 р. становила 43,2%, а вже через рік – 41,3%. Долар США поступився на користь гривні 2%, що може свідчити про відновлення довіри до національної валюти внаслідок стабілізації ситуації на валютному ринку країни. Обсяги залучених коштів домашніх господарств у євро практично не змінилися, однак їх частка у зальних залучених коштах цієї категорії клієнтів банків зменшилась з 8,2% до 7,6%.

Інша категорія банківських клієнтів-вкладників – нефінансові корпорації – також демонструє збільшення коштів на рахунках та збільшення частки гривневих внесків у порівнянні з минулим роком. Станом на 01.07.2017 р. така частка становить 62,3% у порівнянні з 60,4% минулого року. Частка доларових заощаджень не фінансових корпорацій знизилась та становила на 01.07.2017 р. 29,4% на противагу 33,6% на початку липня 2016 р. Однак відсоткове співвідношення внесків у євро зросло на 2,2% та на початок липня поточного року становило 7,6%. Це може пояснюватися тим, що більше суб'єктів господарювання переорієнтовують свою діяльність на

співпрацю із підприємствами країн Євросоюзу, а тому більшу частину коштів спрямовують у євро [31].

Перші чотири місяці 2018 року демонструють зміцнення позитивних тенденцій зростання залучених коштів як від домашніх господарств, так і від нефінансових корпорацій, причому вищі темпи зростання показують гривневі депозити. Темпи збільшення обсягів депозитних коштів в іноземній валюті залишаються приблизно на тому ж рівні, що і в попередні два роки.

У світовій банківській практиці всі мобілізовані ресурси поділяють за способом акумуляції на депозитні і недепозитні. Мобілізація ресурсів недепозитними методами – це залучення банком ресурсів у вигляді позик на фінансовому ринку, що здійснюють у формі міжбанківських кредитів і кредитів центрального банку, операцій із цінними паперами на вторинному фондовому ринку, а також позик на ринку євродоларів. У практичній діяльності банку часто виникає ситуація, коли залучених банком депозитних ресурсів недостатньо для здійснення запланованих кредитно-інвестиційних операцій. Таким чином, утворюється різниця між розміром кредитів та інвестицій, які необхідно профінансувати, і наявною сумою депозитів. Для покриття цієї різниці й використовують ресурси, залучені шляхом здійснення банківських недепозитних операцій. Ці ресурси є надважливими для підтримання достатнього рівня банківської ліквідності, тому їх використовують банки в міру необхідності.

Особливість мобілізації позичених ресурсів – те, що у процесі їхнього формування ініціатором отримання коштів є банк, а при створенні депозитної бази ініціатива належить клієнтам. Коли йдеться про запозичення, банк самостійно визначає, скільки й на який період йому потрібно коштів, а у процесі залучення вкладів їх суму і терміни визначають клієнти з огляду на власні потреби.

Серед способів, за допомогою яких банки формують ресурси на позичковій основі й забезпечують свою ефективну діяльність банку, наступні:

- отримання на міжбанківському ринку кредитів від інших банків та центрального банку;
- емісія банківською установою цінних паперів власного боргу.

Отримання коштів від інших банків на міжбанківському ринку – це основне джерело формування коштів на позичковій основі, що забезпечує підтримку кредитного потенціалу, поточної ліквідності банку або рентабельне вкладення коштів. Такий кредит є зазвичай короткотерміновим й вирізняється оперативністю надання коштів. Його надають або отримують в рамках кореспондентських відносин банків.

Позичення коштів від інших банків має таке призначення: по-перше, банки отримують можливість виконувати вимоги з обов'язкового резервування; по-друге, задовольняє потреби банку в додаткових коштах; по-третє, забезпечує ліквідність банку; по-четверте, банки, в яких є надлишок ресурсів, можуть розміщувати тимчасово вільні кошти у банках, яким їх не вистачає.

Перевагами отримання коштів на міжбанківському ринку порівняно із залученням депозитів клієнтів є: оперативність доступу до ресурсів; відсутність резервування в центральному банку; відсутність витрат на маркетинг та інфраструктуру. Спробуємо проаналізувати тенденції отримання вітчизняними банківськими установами коштів від НБУ та інших банків (рис.1.4).

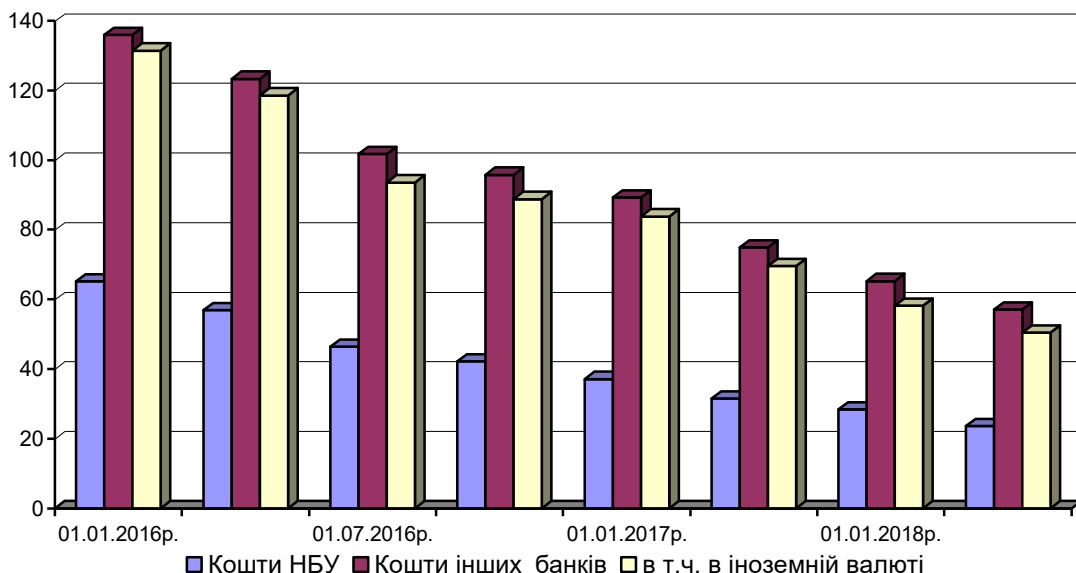

Рис. 1.4. Динаміка обсягів коштів, отриманих банківськими установами від НБУ та інших банків, млрд. грн. [31]

Як свідчать дані рисунку 1.4, обсяги позичених ресурсів банківських установ впродовж аналізованого періоду мали тенденцію до постійного зменшення, причому це стосується, як коштів Національного банку України, так і коштів інших банківських установ. Така ситуація може пояснюватися тим, що впродовж останнього року банківська система України не наростила обсягів здійснення активних операцій, а відповідно негайної потреби у додаткових коштах не мала. Обсяг активів банківської системи України станом на 01.01.2017 р. відповідав 1,256 млрд. грн. проти 1,254 млрд. грн. на початок минулого року. Одним з ключових чинників, які вплинули на існуючий стан речей виступала динаміка курсу національної валюти; виведення частини комерційних банків з ринку; скорочення кредитних портфелів; високий рівень невизначеності щодо подальшого економічного розвитку та обмежене коло надійних позичальників. Банківська система України сьогодні продовжує характеризуватись невисокою кредитною активністю, а відповідно їй не потребує стримкого нарощення ресурсів.

Одним із напрямків ресурсної політики щодо позичення коштів є формування банківських ресурсів, отриманих від емісії власних боргових зобов'язань. До основних переваг такого позичання ресурсів можна віднести наступні:

- власні боргові зобов'язання дозволяють банку залучити додаткові ресурси при цьому не втрачаючи контролю над управлінням банку, оскільки боргові цінні папери засвідчують відносини боргу, а не власності та не дають їхнім власникам права брати участь у такому управлінні;

- проценти, які виплачуються за цінними паперами власного боргу, відносяться на збільшення валових витрат банку;

- виплачується фіксований розмір процента (якщо інше не передбачено умовами емісії), що є позитивним для банку, оскільки за умов зростання в подальшому розміру процента на грошовому ринку виплати банку не зміняться;

- термін погашення боргових зобов'язань триваліший, тобто значно перевищує строки за міжбанківськими кредитами або залученими депозитами;

– банк-емітент за необхідності може передбачати в умовах емісії можливість конвертації боргових цінних паперів в акції.

До основних недоліків емісії боргових зобов'язань можна віднести наступні: для розміщення боргових зобов'язань емітентом таких цінних паперів необхідно мати високий рейтинг; після емісії боргових цінних паперів внаслідок зміни ситуації на грошовому ринку ставка позичкового процента може стати нижчою визначеного відсотка виплат, що загрожує збільшенням витрат; емісія боргових цінних паперів пов'язана зі суттєвими витратами, спричиненими підготовкою, емісією, обслуговуванням та погашенням такої позики; боргові цінні папери не використовуються для формування і поповнення статутного капіталу, а також для покриття збитків; власники таких цінних паперів є кредиторами емітента, отже, їхні інтереси мають певним чином захищатися, насамперед, майновою базою емітента, за рахунок якої можна задовольнити вимоги кредиторів [1, с. 175].

Проаналізуємо, яку частку в загальних банківських ресурсах займають цінні папери власного боргу (табл. 1.9).

Таблиця 1.9

Динаміка обсягів позичених ресурсів банків, отриманих на основі емісії боргових цінних паперів, млрд. грн.*

	01.01. 2016	01.04. 2016	01.07. 2016	01.10. 2016	01.01. 2017	01.04. 2017	01.01. 2018
Боргові цінні папери, емітовані банками	13,429	15,155	16,797	15,739	5,423	3,070	0,2
в т.ч. в іноземній валюті	13,207	14,906	16,586	15,519	5,214	2,819	0,18
Частка боргових цінних паперів у зобов'язаннях банків	1,2%	1,3%	1,5%	1,4%	0,5%	0,3%	0,02%

* Джерело: розраховано за даними [12]

Як видно з даних таблиці 1.9, боргові цінні папери, емітовані банками України мають незначну питому вагу в сумарних зобов'язаннях. Ситуацію, на наш погляд, можна пояснити

вищенаведеними недоліками, високою вартістю такої емісії, а також небажанням інвесторів вкладати кошти у вітчизняну банківську систему з огляду на процеси банкрутства та виведення неплатоспроможних банків з ринку. Зазначимо, що у структурі боргових цінних паперів, емітованих банками України частка цінних паперів у іноземній валюті знаходиться на високій позначці 96%-91% станом на кінець 2016 р. та кінець I кварталу 2017 р. відповідно.

Провівши загальний огляд сучасних тенденцій у формуванні банківських ресурсів та на основі факторів впливу на діяльність кредитних установ, що визначають ресурсну політику кожного окремого комерційного банку та банківської системи в цілому, можна виокремити критерії оптимальності як загальні для всіх банків, так і специфічні, котрі показують особливості індивідуальної, обраної саме цим банком стратегії формування своїх ресурсів.

До загальних критеріїв оптимальності роботи банківських установ із формування ресурсів можна віднести, з нашої точки зору, наступні:

1) наявність сформованих власних банківських ресурсів, що дає змогу забезпечити фінансову основу подальшого розвитку, платоспроможність і фінансову стійкість банку на перспективу;

2) взаємозв'язок залучених і запозичених ресурсів з іншими активними операціями банку для підтримання стабільності кредитної установи, її надійності та фінансової стійкості. При здійсненні банком роботи з формування ресурсів особливу увагу необхідно приділяти формуванню оптимальних портфелів депозитів і кредитів, розглядаючи їх як сукупність вимог вкладників (юридичних та фізичних осіб) до банку й вимог банку до позичальників, класифікованих на основі критеріїв, що визначають ступінь ризику, ліквідності та доходності;

3) планування роботи з формування банківських ресурсів з обов'язковою диверсифікацією, що забезпечить мінімізацію наявних ризиків;

4) необхідність ефективної комбінації ресурсів, забезпечення оптимального співвідношення стабільних довгострокових та нестабільних короткострокових ресурсів при збільшенні частки стабільних ресурсів у депозитному портфелі банку в умовах підвищеного ризику.

Специфічні критерії оптимальності роботи банку з формування ресурсів кожен банк визначає індивідуально залежно від його розміру, кваліфікації персоналу, собівартості операцій та послуг і т. д. Наприклад, поширюючи свої операції в конкретному регіоні або спеціалізуючись на окремих видах операцій і послуг, банк обирає ринкову стратегію, що найбільше відповідає його уявленням про оптимальність. Це може бути: диверсифікований підхід до різних груп клієнтів (різний набір продуктів для широких верств населення, бідних, забезпечених); банківські продукти та послуги можуть відрізнятися від продуктів банку-конкурента (за якістю, ціною і т. д.).

Незважаючи на негативний вплив економічної нестабільності країни, формування залучених коштів банківських установ має тенденцію до зростання обсягів. Причому збільшення ринку депозитних вкладів України забезпечується, як юридичними, так і фізичними особами, однак довготермінові банківські вклади формуються більшою мірою за рахунок припливу коштів фізичних осіб, а відтак їх можна вважати основою банківських ресурсів. Банківським установам України слід приділити належну увагу вивченню та визначенню основних критеріїв оптимальності при формуванні ними залучених ресурсів та зосередити увагу на розробці продуктів та створенні умов для залучення довгострокових коштів фізичних осіб з метою подальшого їх розміщення у реальному секторі економіки, підтримка та сприяння розвитку якого на сьогодні є першочерговим завданням.

Поступове зменшення обсягів позичання коштів на міжбанківському ринку, свідчить про стабілізацію ситуації у банківській системі, однак банківським установам слід дотримуватись усіх необхідних вимог, які висуваються до банків при проведенні міжбанківського кредитування з метою негайного отримання коштів у разі потреби.

Надзвичайно мала частка боргових цінних паперів, емітованих банківськими установами, у загальному обсязі зобов'язань банків пов'язана передусім з незначною активністю банківських установ у сфері кредитування та проведення активних операцій загалом, а відтак

відсутності потреби у формуванні додаткових ресурсів такими методами. Поступове відновлення банківської системи та розширення кредитної діяльності вітчизняних банків, без сумнівів, збільшить потребу останніх у ресурсах та змусить звернути увагу на формування ресурсів шляхом випуску власних боргових цінних паперів. Відновлення ж економіки, стабільність національної валюти, зменшення темпів інфляції в країні, відновлення банками повноцінної діяльності з отриманням стабільного прибутку – привернуть увагу інвесторів до банківських боргових цінних паперів.

1.3. Вплив глобалізації на економіку України в контексті участі іноземного капіталу в банківській системі

Процеси глобалізації впливають на усі без виключення сфери життєдіяльності українського суспільства. У результаті цього економіка країни поступово інтегрується до міжнародних фінансових ринків. Ці процеси дедалі відчутніше позначаються на вітчизняній фінансовій системі, насамперед посилюють загрози, що виникають на шляху проведення державою макроекономічної політики. З огляду на відкритість вітчизняної економіки її банківська система в числі перших інтегрується до світового економічного простору. В українському банківництві в останні роки помітно активізувався іноземний капітал. Усі ці чинники зумовлюють необхідність ретельного дослідження як позитивів, так і негативів впливу глобалізації на вітчизняну банківську систему.

Оскільки в найближчому майбутньому саме глобалізація визначатиме стан світової фінансової системи та фінансовий стан окремих країн, аналіз сучасних тенденцій міжнародного руху капіталу й насамперед – банківського, є важливим чинником формування стратегії інтеграції України у міжнародний фінансовий простір, а також застосування запобіжних економічних заходів щодо недопущення негативних наслідків у банківській сфері. Тому першочергові завдання, що постають перед вітчизняною банківською системою, – це нарощування її фінансового потенціалу, створення

груп потужних банків, зменшення податкового тиску, упорядкування фінансових потоків, реорганізація підприємств, структурно-інституційні перетворення у банківській системі. Останні тенденції розвитку світової банківської індустрії слід розглядати як визначальний чинник формування стратегії розвитку української банківської системи, котрий дасть змогу задіяти всі механізми динамічного економічного зростання [15, с. 42].

З огляду на складність регулювання та контролю за діяльністю банків в умовах глобалізації і лібералізації руху капіталу, а також враховуючи необхідність підтримки національних інтересів на світовому фінансовому ринку та збереження економічного суверенітету держави особливої актуальності набувають проблеми стійкого розвитку банківського сектору. У світлі цих тенденцій стає вкрай актуальним питання регулювання діяльності банків в умовах лібералізації доступу іноземних банків на національні ринки капіталів і вдосконалення національного банківського контролю [5, с. 20].

Однією з форм прояву процесів глобалізації в Україні є присутність банків з іноземним капіталом на вітчизняному фінансовому ринку. Глобалізація сприяє переміщенню капіталу між банківськими системами окремих країн і розвитку міжнародного банківського бізнесу. Це посилює конкуренцію і веде до одночасної консолідації банківського капіталу. Фінансова глобалізація й зростаюча конкуренція на ринку банківських послуг зумовлюють експансію іноземного банківського капіталу на ринки інших країн.

Присутність іноземного капіталу стала невід'ємним елементом розвитку вітчизняної банківської системи. Іноземні інвестори вкладають у національну економіку не лише власні кошти, але й сприяють використанню зарубіжного досвіду ведення банківського бізнесу, забезпеченню прозорості банківської діяльності, налагодженню відносин із зарубіжними державами, інтеграції вітчизняної банківської системи у світовий фінансовий простір. Отже, на сучасному етапі розвитку банківської системи й економіки України присутність іноземних інвесторів у фінансовому просторі є цілком закономірним та природним. Нині саме від державної політики в частині регулювання даних процесів залежить можливість

використання усіх переваг від іноземних інвестицій у банківську систему та нівелювання ймовірних ризиків.

Підвищення частки іноземного капіталу в банківській системі України виступає об'єктивною обставиною в зв'язку із глобалізаційними процесами, входженням нашої держави в СОТ та реалізацією угоди про асоціацію з Європейським Союзом. Так, лише за період 2001-2010 рр. в статутний капітал вітчизняних банків було влито 10 млрд. дол. іноземного капіталу. У зв'язку із економічною нерозвиненістю України вплив іноземного капіталу має низку специфічних особливостей. Такий капітал мав би спрямовуватись в інноваційні сектори в основному через банківську систему, адже фондовий ринок залишається досі нерозвиненим. Відтак саме банкам надається ключова роль в забезпеченні сталого розвитку в умовах присутності іноземного капіталу. В нашій державі склалась оптимальна ситуація з присутністю іноземного капіталу. Так, за даними НБУ станом на 2018 р. з 82 діючих банків 38 з іноземним капіталом, з них 18 – зі 100% іноземним капіталом (табл. 1.10).

Таблиця 1.10

**Кількість комерційних банків в Україні
за період 2008-2018 рр. [28]**

	Кількість діючих банків	З них з іноземним капіталом	У т. ч. з 100% іноземним капіталом
на 1.01.2008	175	47	17
на 1.01.2009	184	53	17
на 1.01.2010	182	51	18
на 1.01.2011	176	55	20
на 1.01.2012	176	53	22
на 1.01.2013	176	53	22
на 1.01.2014	180	49	19
на 1.01.2015	163	51	19
на 1.01.2016	117	41	17
на 1.01.2017	96	38	17
на 1.01.2018	82	38	18

Простежити динаміку зміни кількості банків з вітчизняним та іноземним капіталом за останні 10 років можна з рис. 1.5.

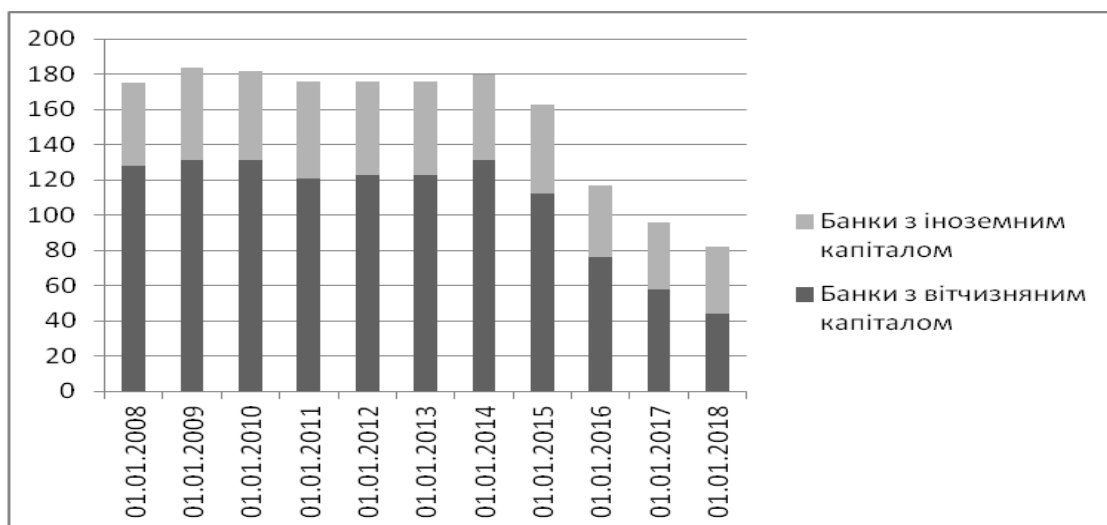

Рис. 1.5. Динаміка кількості банків з вітчизняним та іноземним капіталом за період 2008-2018 рр. [28]

Характерною ознакою банківських установ з іноземним капіталом є його концентрація, яка знаходиться в найсильніших банківських установах (рис. 1.6).

Рис. 1.6. Динаміка зміни кількості банків з іноземним капіталом та основні показники їх діяльності [28]

Варто зауважити, що й нині дискусійним залишається питання частки іноземного капіталу в банківській системі України. На думку

Голови АУБ О. А. Сугоняко, вона не повинна перевищувати 30% [38]. Разом з тим, в «Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» [34] вказується, що ця частка має бути на рівні 20-25 %. При цьому задовільним є показник в 26-30 %, незадовільним – 31-35 %, небезпечним – 36-40 %, критичним – 41-60 %.

Власне, частка присутності іноземного капіталу в банківському секторі країни станом на 01.05.2018 р. становила 48 % [28], що вище рекомендованого «Методичними рекомендаціями щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» значення у 40 % [34], та свідчить про загрозу для банківської системи країни.

Внаслідок значних обсягів докапіталізації державних банків протягом року в структурі власності банківської системи України відбувались перегрупування. Станом на 1 січня 2018 р. структура власності активів банківської системи України була представлена наступним чином: банки з приватним українським капіталом складають близько 13%, банки іноземних банківських груп – 32%, державні банки – 55% (рис. 1.7).

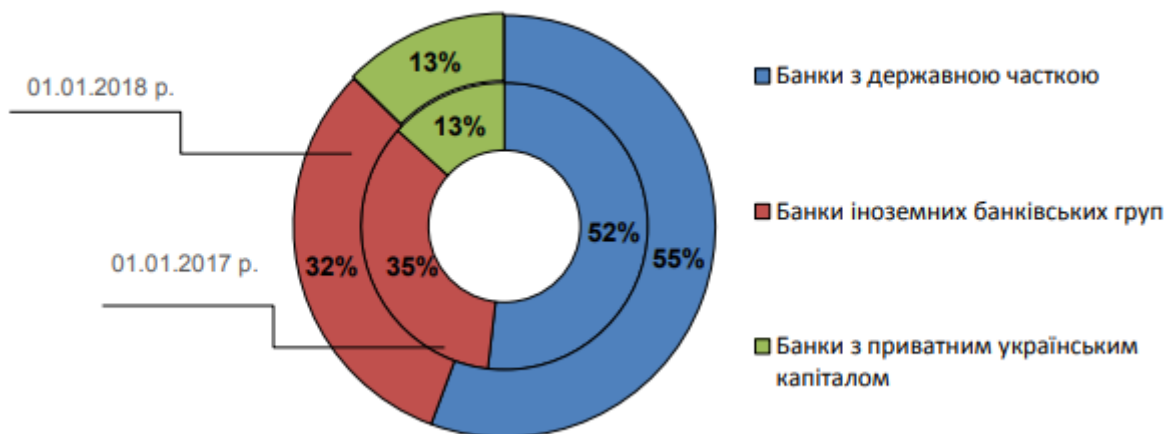

Рис. 1.7. Структура власності активів банківської системи України [4]

Конкретні назви банків іноземних банківських груп та їх частки в статутному капіталі банківської системи України станом на квітень 2017 р. відображено в табл. 1.11.

Таблиця 1.11

**Банки іноземних банківських груп в Україні, станом на
01.04.2017 р. [28]**

Назва банку	Країна походження інвестицій	Статутний капітал	
		млн. грн.	частка у банківській системі України, %
ПАТ «Промінвестбанк»	Росія	40 615 448	13,4
ПАТ «УКРСОЦБАНК»	Італія, Кіпр	16 673 140	5,5
АТ «Райффайзен Банк Аваль»	Австрія, ЄБРР	6 154 516	2,0
ПАТ «ВТБ БАНК»	Росія	34 215 784	11,2
ПАТ «КРЕДОБАНК»	Польща	2 248 969	0,7
ПАТ «ВіЕс Банк»	Росія	420 000	0,1
ПАТ «МАРФІН БАНК»	Кіпр	462 101	0,2
ПАТ «БТА Банк»	Казахстан	1 500 000	0,5
АТ «УкрСиббанк»	Франція, ЄБРР	5 069 262	1,7
ПАТ «Ідея Банк»	Польща	298 742	0,1
ПАТКБ «ПРАВЕКС-БАНК»	Італія	1 038 007	0,3
ПАТ «КРЕДІ АГРІКОЛЬ БАНК»	Франція	1 222 929	0,4
АТ «ПРЕУС БАНК МКБ»	Греція	2 531 347	0,8
ПАТ «АЛЬФА-БАНК»	Кіпр	12 179 756	4,0
ПАТ «ІНГ Банк Україна»	Нідерланди	731 298	0,2
АТ «ОТП БАНК»	Угорщина	6 186 023	2,0
ПАТ «СІТІБАНК»	США	120 000	0,0
АТ «ПРОКРЕДИТ БАНК»	ФРН, Нідерланди, США, Бельгія, Люксембург, Франція	836 708	0,3
ПАТ «СБЕРБАНК»	Росія	12 465 461	4,1
АТ «БМ БАНК»	Росія	3 281 397	1,1
ПАТ «БАНК ФОРВАРД»	Росія	540 752	0,2
ПАТ «КРЕДИТ ЄВРОПА БАНК»	Туреччина	252 500	0,1
ПАТ «КРЕДИТВЕСТ БАНК»	Туреччина	176 470	0,1
ПАТ «Дойче Банк ДБУ»	ФРН	228 666	0,1
ПАТ «СЕБ КОРПОРАТИВНИЙ БАНК»	Швеція	250 000	0,1

За даними таблиці 1.11 найбільше інвестують в банківську систему України Російська Федерація (30,1%), Італія (5,8%), Кіпр (4,2%),

Австрія (2%), Угорщина (2%), Франція (2,4%). Проаналізувавши дані таблиці 1.14, приходимо до висновку, що у банках з російським капіталом зосереджувалось біля 30% статутного капіталу й 8,6% активів вітчизняного банківського сектору. А такі банківські установи як ВТБ, Промінвестбанк і Сбербанк, які є під контролем уряду Росії, є в десятці найбільших комерційних банків, що діють на території України (табл. 1.12).

Таблиця 1.12

Банки з участю російського капіталу станом на 01.01.2017 р. [28]

Назва банку	Частка російського капіталу	Усього активів	у тому числі в іноземній валюті	Кредити	Депозити
ПАТ «Промінвестбанк»	99,4	33 218 878	24 270 707	26 052 827	8 874 923
ПАТ «ВТБ БАНК»	99,99	20 068 262	10 239 220	12 684 054	8 302 102
ПАТ «ВіЕс Банк»	99,9	3 909 258	2 224 621	1 407 176	1 020 044
ПАТ «СБЕРБАНК»	100	48 265 530	37 266 395	40 303 504	18 798 069
АТ «БМ БАНК»	100	1 277 698	945 768	675 027	961 772
ПАТ «БАНК ФОРВАРД»	100	1 938 379	88 314	1 179 669	1 072 348
Частка в банківській системі України, %	30	8,6	14,5	14,6	4,5

Як свідчать дані таблиці 1.12, вплив російських банків на банківську систему України є значним, тому за таких обставин їх виведення з вітчизняного ринку може спричинити негативні наслідки для банківської системи України.

Австрійський капітал перебуває у власності однієї банківської установи. Такий потужний гравець на ринку банківських послуг як ПАТ «УКРСОЦБАНК» в 2016 р. був проданий групі «Альфа-груп» та перейшов у власність Кіпру, втративши австрійську участь (табл. 1.13).

Таблиця 1.13

Банки з участю австрійського капіталу станом на 01.01.2017 р. [28]

Назва банку	Частка австрійського капіталу	Усього активів	у тому числі в іноземній валюті	Кредити	Депозити
АТ «Райффайзен Банк Аваль»	68,3	55 999 735	12 369 740	28 003 966	43 729 313
Частка в банківській системі України, %	2	4,4	2,4	4,9	5,1

Власником АТ «Райффайзен Банк Аваль» є холдингова група Райффайзен Банк Інтернаціональ та фінансова група UniCredit. Типовою поведінкою функціонування таких банківських установ була орієнтація на роздрібний бізнес.

Італійський і французький капітал у структурі банківської системи України відображено в табл. 1.14.

Таблиця 1.14

Банки з участю італійського і французького капіталу станом на 01.01.2017 р. [28]

Назва банку	Частка капіталу	Усього активів	у тому числі в іноземній валюті	Кредити	Депозити
АТ «УкрСиббанк»	99,9	45 367 425	19 897 076	20 678 612	36 424 104
ПАТ КБ «ПравексБанк»	100	4 403 518	1 116 420	982 249	3 004 713
ПАТ «Кредіагріколь БАНК»	99,9	29 895 180	13 042 789	15 505 337	25 210 324
Частка в банківській системі України, %	2,4	6,5	6,6	6,6	7,5

Відповідно до даних табл. 1.14, французький капітал присутній в трьох банківських установах, найбільший з яких УкрСиббанк та Креді Агріколь. Їхня діяльність також здебільшого орієнтована на споживче кредитування.

Окрім того, на території України діють три банки з кіпрським капіталом, найбільшими з яких є Альфабанк та Укрсоцбанк (табл. 1.15).

Таблиця 1.15

Банки з участю кіпрського капіталу станом на 01.01.2017 р. [28]

Назва банку	Частка кіпрського капіталу	Усього активів	у тому числі в іноземній валюті	Кредити	Депозити
ПАТ «МАРФІН БАНК»	99,9	3 511 615	1 349 870	1 402 240	3 104 743
ПАТ «УКРСОЦБАНК»	100	37 098 311	14 836 802	19 627 373	26 626 624
ПАТ «АЛЬФА-БАНК»	100	38 953 914	22 792 920	25 629 498	31 495 398
Частка в банківській системі України, %	9,7	6,3	3,1	8,2	7,1

Хоча й варто зазначити, що по-суті основними власниками таких банківських установ як ПАТ «УКРСОЦБАНК» та ПАТ «АЛЬФА-БАНК» є громадяни Ізраїлю та РФ, які в сукупності володіють близько 90% всіх акцій банків, проте купівля здійснювалась через кіпрську установу.

Вплив на діяльність зазначених банківських установ мали кризові явища на Кіпрі 2013 р., що спричинило негативні зміни у функціонуванні банківського сектору країни. Загалом характерною рисою діяльності кіпрських банків є їх функціонування заради отримання надприбутків від споживчого кредитування.

Банки з участю німецького капіталу представлені в табл. 1.16.

Таблиця 1.16

Банки з участю німецького капіталу станом на 01.01.2017 р. [28]

Назва банку	Частка німецького капіталу	Усього активів	у тому числі в іноземній валюті	Кредити	Депозити
АТ «ПРОКРЕДИТ БАНК»	100	12 117 205	4 237 399	7 898 428	9 727 607
ПАТ «Дойче Банк ДБУ»	100	2 466 170	885 554	210 789	2 096 646
Частка в банківській системі України, %	0,4	1,1	0,9	1,4	1,4

Діяльність німецьких банків переважно зорієнтована на обслуговування експортерів, консультаційні послуги. Саме це вплинуло на їхню відносно беззбиткову діяльність. Польський капітал

представлений двома банківськими установами – це Кредобанк та ІдеяБанк (табл. 1.17).

Таблиця 1.17

**Банки з участю польського, грецького та угорського капіталу
станом на 01.01.2017 р. [28]**

Назва банку	Частка польського капіталу	Усього активів	у тому числі в іноземній валюті	Кредити	Депозити
ПАТ «КРЕДОБАНК»	100	11 004 592	4 395 339	5 594 596	8 172 964
ПАТ «Ідея Банк»	100	3 356 235	374 533	2 425 216	2 860 443
	Частка грецького капіталу				
АТ «ПРЕУС БАНК МКБ»	100	3 328 838	1 816 556	1 072 002	1 730 407
	Частка угорського капіталу				
АТ «ОТП БАНК»	100	24 832 378	7 968 963	15 211 493	21 802 425
Частка в банківській системі України, %	3,6	3,3	2,8	4,4	4,0

Інші банки за участю іноземного капіталу займають досить незначну частку в банківській системі України. Для наочності інформації щодо структури власності активів банківської системи України подамо графічно як змінювалась участь власників банківських установ за 2011-2017 рр. (рис. 1.8).

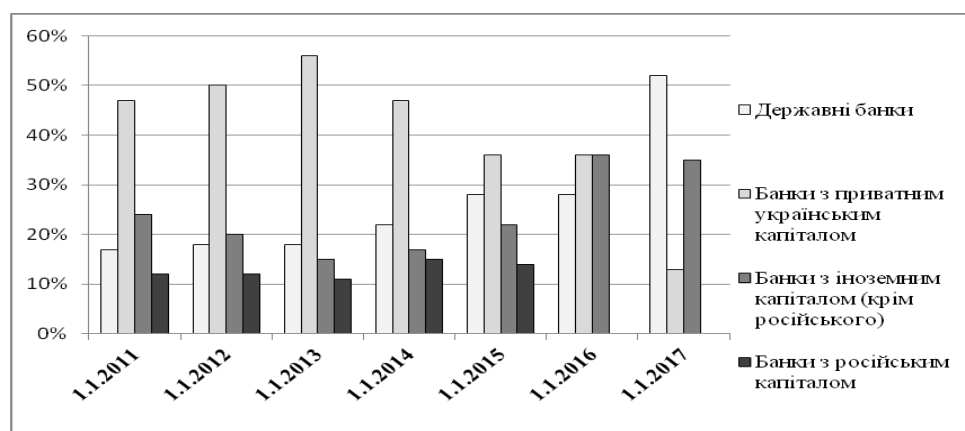

Рис. 1.8. Структура власності активів банківської системи України за 2011-2017 рр. [28]

У зв'язку із переходом у власність держави ПАТ «Приватбанк», її частка в активах банківської системи суттєво підвищилась. Детальніші показники функціонування банківської системи України з розподілом за групами, відповідно до класифікації НБУ, подано в табл. 1.18.

Таблиця 1.18

Розподіл зобов'язань та капіталу за групами банків [28]

Групи банків	Вимір	Зобов'язання			Капітал		
		01.01.2017	01.01.2017	Приріст	01.01.2017	01.01.2018	Приріст
Банки з державною часткою	млн. грн.	6060354	656 369	50 015	38 061	77 483	39 422
	% до системи	54,18	55,97	8,25	30,77	47,36	103,58
Банки іноземних банківських груп	млн. грн.	369 107	357 109	-11 998	63 296	58 530	-4 766
	% до системи	32,98	30,45 %	-3,25	51,17	35,78	-7,53
Банки з приватним капіталом	млн. грн.	143 703	159 283 15	15 580	22 330	27 584	5 254
	% до системи	30,06	30,06	10,84	15,07	15,07	23,53
Загалом	млн. грн.	1 119 164	172 761 53	53 597	123 687	163 597	39 910

Криза в банківській системі суттєво вплинула на функціонування таких банків. Зокрема в їхніх портфелях зросла частка проблемних кредитів, знизилась ліквідність й ефективність, знизилась прибутковість тощо. Такі стабільні банківські установи як HSBC та Рекао припинили свою діяльність в Україні. Так аналіз діяльності банків із іноземною участю дав змогу виявити, що їх вплив на банківський сектор країни досить неоднозначний та має низку як негативних, так і позитивних наслідків, які відображені в табл. 1.19.

Варто зауважити, що присутність іноземних інвестицій у вітчизняному банківському секторі регулюється Законом України «Про банки і банківську діяльність» [18], «Про банки і банківську діяльність» та Законом України «Про режим іноземного інвестування» [35]. Функцію нагляду і контролю за діяльністю банків з іноземними інвестиціями цілковито передали НБУ.

Таблиця 1.19

**Наслідки участі іноземного капіталу в банківській системі
України [21]**

Позитивний вплив іноземного капіталу на банківську систему України	Негативний вплив іноземного капіталу на банківську систему України
– забезпечує надходження в країну значних сум іноземної валюти як у вигляді інвестицій, так і шляхом кредитування дочірніх банків з боку материнських структур;	– витіснення з ринку банків з капіталом українського походження або витіснення їх з прибуткових сегментів ринку банківських послуг (ринку споживчого кредитування і кредитування великих корпоративних клієнтів) у ризиковані сегменти, де оперують позичальники, чії стандарти ведення бізнесу можуть не відповідати вимогам іноземних банків;
– сприяє розширенню фінансової бази економічного розвитку через збільшення пропозиції кредитних ресурсів завдяки дешевим зарубіжним позикам та тривалішим термінам залучення коштів;	– прояви монополізації ринку новими великими учасниками;
– підвищує рівень ліквідності внутрішнього фінансового ринку;	
– покращує платіжний баланс країни;	
– сприяє підвищенню рівня капіталізації банківської системи шляхом залучення додаткового іноземного капіталу;	– вплив іноземного капіталу у випадку виникнення несприятливих обставин для його функціонування в Україні;
– забезпечує посилення ефективної конкуренції на ринку банківських послуг і розширення спектру якісних банківських продуктів, впровадження новітніх інформаційних технологій;	
– сприяє підвищенню якості обслуговування клієнтів, впровадженню передових практик ризик-менеджменту, розбудові нової банківської інфраструктури (відділення, кол-центри, центри самообслуговування тощо);	– кредитування банками з іноземним капіталом більш вигідних для банку клієнтів: в Україні це, переважно, роздрібні клієнти за рахунок відмови від кредитування корпоративних клієнтів – пріоритетних для України галузей реального сектору економіки: машинобудування, сільського господарства, хімічної промисловості, металургії, транспортної інфраструктури тощо
– обумовлює загальне оздоровлення банківської системи та підвищення ефективності її функціонування;	
– сприяє підвищенню міжнародного рейтингу країни	

Аналізуючи Закон України «Про банки і банківську діяльність» виявлено низку суперечностей, котрі констатують недостатню регламентованість та недосконалість законодавства, що регулює присутність банків з іноземним капіталом в нашій країні. Зокрема, не зазначено допустимого значення статутного капіталу банків з іноземним капіталом щодо загального його обсягу; немає чітких вимог щодо визначення кінцевих власників банків з іноземним капіталом; не зазначено механізму запобігання виведення прибутку банків з іноземним капіталом до материнських банків; не містить переліку заходів реагування на незадовільну якість активів та кредитного портфеля банків з іноземним капіталом; не вказано механізму відповідальності та методів впливу за порушення законодавства банків з іноземним капіталом.

Загалом, зростаючі обсяги кредитів в іноземній валюті банків з іноземним капіталом без спротиву НБУ суттєво загостило ситуацію на банківському ринку країни на фоні знецінення гривні та значної частки проблемних кредитів. Така ситуація спричинила негативні наслідки як для банків, так і для їхніх клієнтів.

Порівняємо основні результати функціонування банків з українським та іноземним капіталом за базовими показниками (станом на 01.01.2017 р.) (табл. 1.20).

Дані таблиці 1.20 засвідчують, що банки з іноземним капіталом мають в своєму розпорядженні 46% власного капіталу, 35% активів та 33% зобов'язань вітчизняного банківського сектору, окрім того, 37% та 55% кредитного портфеля юридичних осіб і фізичних осіб відповідно. Також в них зосереджено 36% вкладів від юридичних осіб й 27% депозитів фізичних осіб. Така ситуація створює значну конкуренцію в кредитній діяльності й інших секторах ринку. Водночас, в цих банках зосереджено близько 58% кредитів та 45% вкладів в іноземній валюті. Така ситуація пояснюється активним кредитуванням експортно-імпортних операцій та незацікавленістю у збільшенні валютних вкладів через постачання дешевих грошових ресурсів від материнської компанії.

Таблиця 1.20

Основні показники функціонування банків з українським та іноземним капіталом станом на 01.01.2017 р. [28]

Показники	Банки з капіталом українського походження	Банки іноземних банківських груп
Частка статутного капіталу в банківській системі України, %	45	55
Частка власного капіталу в банківській системі України, %	54	46
Частка активів в банківській системі України, %	65	35
Частка кредитного портфеля юридичних осіб в банківській системі України, %	63	37
Частка кредитного портфеля фізичних осіб в банківській системі України, %	45	55
Частка зобов'язань в банківській системі України, %	67	33
Частка коштів юридичних осіб в банківській системі України, %	64	36
Частка коштів фізичних осіб в банківській системі України, %	73	27
Поточний прибуток, млн. грн.	773	1 887
Рівень доларизації кредитів, %	42	58
Рівень доларизації депозитів, %	55	45

Впродовж 2017 р. банки з іноземним капіталом збільшили обсяг статутного капіталу на 15 509 млрд. грн. і за підсумками 2017 р. лише один банк іноземних банківських груп має статутний капітал менший за 300 млн. грн. (табл. 1.21).

Таблиця 1.21

Банки з іноземних банківських груп, які змінили обсяг статутного капіталу протягом 9 міс. 2017 року, млн. грн. [28]

Назва банку	01.01.2017	01.01.2018	Зміни за 2017 р.
ПАТ «УКРСОЦБАНК»	16 673 140	16 545 990	-127 150
ПАТ «АЛЬФА БАНК»	7 515 616	12 179 756	4 664 140
ПАТ «Промінвестбанк»	40 615 448	50 918 085	10 302 637
ПАТ «СІТІБАНК»	120 000	200 000	80 000
АТ «ПРОКРЕДИТ БАНК»	836 708	1 093 270	256 562
ПАТКБ «ПРАВЕКС БАНК»	1 038 007	968 371	69 636
ПАТ «БАНК ФОРВАРД»	283 000	540 752	257 752
ПАТ «Дойче Банк ДБУ»	228 666	301 839	73 173
ПАТ «КРЕДИТВЕСТ БАНК»	136 470	204 933	68 463

Акціонери іноземних банківських груп збільшували статутний капітал переважно з метою підтримки власного бізнесу. При цьому, найбільший обсяг зміни статутного капіталу припадає на ПАТ «Промінвестбанк» – 10 302 637 млн. грн.

Отже, присутність в банківському секторі іноземних інвестицій супроводжується наступними проблемами:

1. Підвищення частки іноземного капіталу на фоні зниження вітчизняного, особливо в 2015-2016 рр., що, зокрема, пояснюється ліквідацією низки українських банків. Динаміка частки іноземного капіталу в банківській системі України у 2008-2017 рр. наведена на рис. 1.6. Така ситуація потребує державного втручання з метою забезпечення збільшення частки банків із вітчизняним капіталом в банківській системі України.

2. Хронічна збитковість більшості банків з іноземною участю, що може спричинити негативні наслідки для банківської системи України та в основному зумовити негативний результат її функціонування. Так, окремі банки даної групи в 2017 р. вийшли на позитивний результат діяльності, проте в попередні роки демонстрували збитки (табл. 1.22). Така ситуація свідчить про проблеми у функціонуванні конкретних банків і потребує втручання регулятора.

З наведених даних у таблиці 1.22 можемо зробити висновки, що серед проаналізованих банків три роки поспіль є збитковими ПАТ «Промінвестбанк», ПАТ «Укрсоцбанк», ПАТ КБ «Правекс-Банк», ПАТ «Альфа-Банк».

Таблиця 1.22

Банки іноземних банківських груп, що фіксували збитки протягом 2014-2017 рр., млн. грн. [28]

Назва банку	01.01.2015	01.01.2016	01.01.2017	01.01.2018
ПАТ «Промінвестбанк»	-3 454	-20 272	-5 761	-7 656
ПАТ «Укрсоцбанк»	-2 662	-3 034	-14 822	-3 095
ПАТ «ВТБ Банк»	643	-4 413	-6 920	-4 112
ПА ТКБ «Правекс-Банк»	-294	-739	-605	-110
ПАТ «Альфа-Банк»	-744	-2 573	-4 093	655
ПАТ «Сбербанк»	108	-6 281	-2 928	132
АТ «БМ Банк»	133	-431	-2 233	-172
Разом по банках іноземних банківських груп	-9 936	-42 259	-29 679	-5 069
Разом по банківській системі України	-52 966	-66 600	-193 270	-24 360

Частка збитковості банків з іноземним капіталом мала тенденцію до зростання. Так, якщо в 2014 році вона становила 18,7%, то вже у 2015 році – 63,5%. Водночас, у 2016 р. ця частка складала 15,3%, що загалом пояснюється очищенням банківської системи країни і значною збитковістю вітчизняних банків. Найбільш збитковими за результатами 2017 р. стали банки з російським капіталом: Промінвестбанк та ВТБ банк (рис. 1.9).

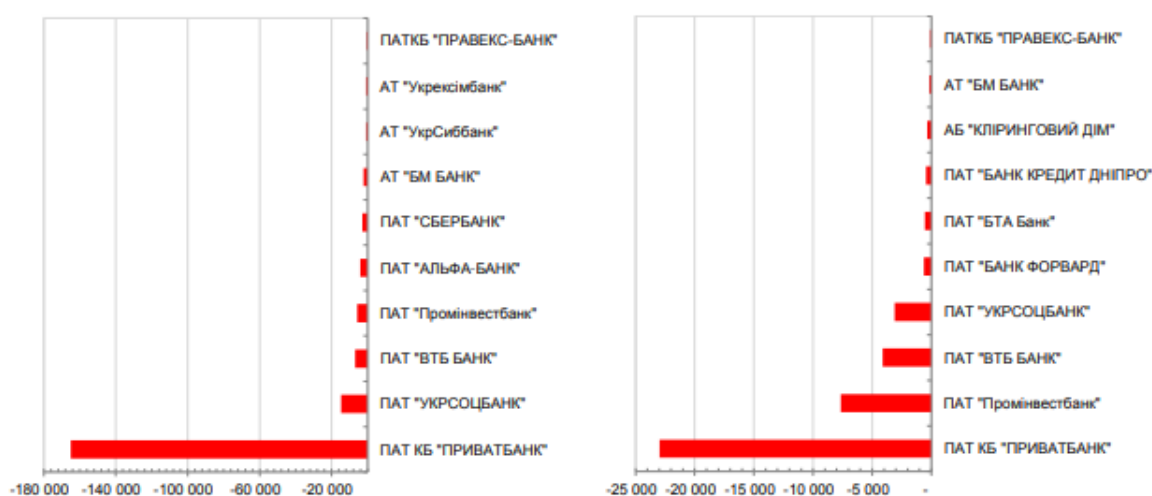

Рис. 1.9. ТОП-10 збиткових банків України за результатами 2016-2017 рр., тис. грн. [4]

Разом з тим, серед найбільш прибуткових за підсумком 2017 р. були банки з іноземним капіталом: Райффайзен Банк Аваль, Укрсиббанк та Креді Агріколь Банк (рис. 1.10). На топ-3 найбільш прибуткових банків за підсумком 2017 р. припадало 44,2% загального обсягу прибутку, отриманого банківською системою України.

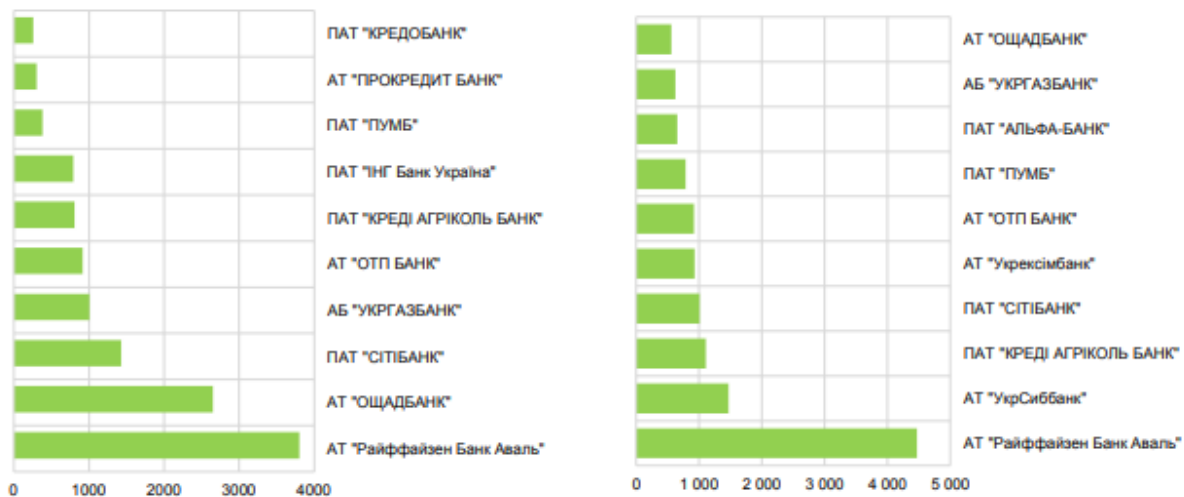

Рис. 1.10. ТОП-10 прибуткових банків України за результатами 2016-2017 рр., тис. грн. [4]

3. Вартість іноземних вкладень в банківський сектор країни знецінюється, адже більшість інвесторів з'явилися на території нашої держави в 2005-2008 рр., при цьому курс національної валюти був стабільним (5 грн./дол.). Відтак, купівля акцій вітчизняних банківських установ супроводжувалось вливанням значних обсягів валютних ресурсів, що сприяло підтримці як курсу, так і платіжного балансу України. Разом з тим, починаючи із 2014 р. внаслідок значної девальвації гривні, інвестиції із-за кордону саме у валютному перерахунку суттєво знецінились.

Так, у «Комплексній програмі розвитку фінансового сектору України до 2020 р.» [23] виведення іноземного капіталу із вітчизняного ринку визначено як одну із основних проблем. Так, лише за 2008-2009 рр. 10 банків із іноземним капіталом завершили свою роботу в Україні, зокрема, австрійський «Erste bank», німецький «Dresdner bank», британський HSBS, польський «Pekao». Таким чином, втеча іноземного капіталу із банківського сектору країни та знецінення

іноземних інвестиції може становити загрозу фінансовій стійкості як банківській системі країни, так і державі загалом.

4. Значна доларизація здійснюваних банківських операцій. Варто зауважити, що в «Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» є індикатор «Частка кредитів в іноземній валюті в загальному обсязі наданих кредитів» та вказано його значення, зокрема нормальним вважається показник 20%, 30% – задовільний, 37% – незадовільний, 45% – небезпечний, 50% – критичний [34].

Проаналізувавши динаміку валютних кредитів в банківській системі країни, можемо зробити висновки, що станом на початок 2014 р. показник становив 34%, тоді як у 2016 р. він склав 54%. При цьому, якщо аналізувати банки з іноземною участю, то в них цей показник сягав 58% станом на початок 2017 р., що є досить загрозливою ситуацією для банківської системи України щодо її фінансової стійкості. Так переважна більшість вітчизняних банківських структур в своїх портфелях зберігали помірні показники валютизації як кредитного, так і депозитного портфелів, тоді як в банках з іноземним капіталом здебільшого переважають кредити та депозити, номіновані в іноземній валюті. Так, до прикладу, станом на початок 2017 р. в «ІНГ Банк Україна» доларові кредити займали 83% від кредитного портфеля, а депозитів фізичних осіб 85%. В «Піреус банк» 80% кредитів у валюті, в «Універсал банк» – 82%, в «ВТБ банк» – 75%, в «Промінвестбанк» – 85%, в «Сбербанк» – 91% кредитів та 65% зобов'язань.

Таким чином, якщо в Україні спостерігатиметься нестабільна курсова ситуація, то така структура балансу банків з іноземним капіталом може суттєво позначитись на їхній стійкості, а відтак і на банківському секторі України.

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що вплив іноземного капіталу на банківську систему України є багатограним і суперечливим. Для окремих країн іноземний капітал в банківській системі є абсолютним благом завдяки поширенню новітніх технологій, розширенню спектру та якості фінансових послуг, а для інших – втратою суверенітету через зниження рівня економічної безпеки.

Так Балянт Г. Р. зазначає, що країни з розвинутою ринковою економікою накладають певні обмеження на діяльність іноземних банків, захищаючи тим самим власні економічні інтереси. Країни з перехідними економіками приваблюють іноземних інвесторів здебільшого неоліберальними ринковими перетвореннями. Тоді як вихід іноземних банків на розвинені ринки мотивується, як правило, необхідністю обслуговування своїх основних клієнтів – зарубіжних філій транснаціональних компаній, визначальними чинниками приходу банків у країни, що розвиваються передусім є пошук нових ринків, сприятливих умов для розгортання своєї діяльності [5, с. 25].

Як стверджує Хомутенко Л. І., експансія іноземного капіталу на національних фінансових ринках і розмивання меж між національними фінансовими системами призводять до зростання конкуренції та зниження рентабельності банківських операцій. Конкуренція в умовах лібералізації та дерегулювання фінансових ринків породжує дестабілізаційні процеси в діяльності банків, стимулює процеси злиття та поглинання в банківській сфері, що і зумовило поступове зменшення кількості вітчизняних банківських установ і збільшення присутності іноземних банків в Україні. Як засвідчує аналіз основних показників розвитку банківської системи України, в останні роки вона розвивалася не завжди пропорційно. Банківська система України історично формувалась на принципах залучення національного капіталу в ресурсну базу банків і трансформації цього капіталу на потребу економіки. Відповідно до цього формувались системні відносини між банками і реальним сектором економіки, між банками та державою [39, с. 274].

Під впливом зміни макроекономічних умов банки були поставлені перед необхідністю перебудови бізнес-моделей, розширення асортименту послуг, зміцненні ринкових принципів діяльності, а також коригування політик у галузі управління ризиками. Процес адаптації до змін макросередовища був ускладнений тим, що банки змушені були зосереджуватися на зниженні збитків від проблемних активів, уникнення розривів ліквідної позиції, що виникли в результаті кризи. З появою перших ознак оздоровлення вітчизняної економіки намітився перелом зазначеної тенденції. Хоча до прибуткової діяльності банківської системи ще далеко, бо обсяги кредитування

перебувають на низькому рівні, проте чіткі ознаки оздоровлення в банківському середовищі вже намітилися: повернення вкладників до банків, обережне відновлення кредитування, сповільнення зростання проблемної заборгованості. Кількість збиткових банків в Україні в 2017 р. скоротилася до 18 установ із 82 функціонуючих банків.

Банківська система України як центр мобілізації фінансових ресурсів та їх перерозподілу і регулятор грошового обігу має помітний вплив на національну економіку. Присутність банків з іноземним капіталом у банківському бізнесі України загалом відповідає інтересам розвитку фінансової системи і сприяє розширенню ресурсної бази соціально-економічного розвитку.

Вирішення основних питань щодо масштабів і конкретних форм зростання присутності іноземного капіталу на ринку банківських послуг України має бути підпорядковане стратегічним цілям соціально-економічного розвитку нашої держави, підвищенню національної конкурентоспроможності, збереженню економічної безпеки, а також зміцненню грошово-кредитної системи України [39, с. 274].

Тому в умовах загострення глобальної конкуренції на фінансовому ринку важливим і необхідним є вирішення проблеми підвищення ефективності банківських послуг. Першочерговими напрямками в розвитку банківської системи України має стати використання новітніх методів корпоративного управління в банках, поліпшення якості обслуговування клієнтів, розширення асортименту банківських продуктів і послуг, використання інновацій, що значною мірою залежатиме від вдосконалення регуляторної політики та нагляду в банківській сфері.

Література

1. Алексеєнко М. Д. Капітал банку: питання теорії і практики : монографія / М. Д. Алексеєнко. – К.: КНЕУ, 2002. – 276 с.
2. Аналіз банківської діяльності : навч. посібник / О. І. Копилук, О. М. Музичка. - Львів: Вид-во ЛКА, 2016. – 402 с.
3. Аналітичний огляд банківської системи України за результатами 2016 року [Електронний ресурс] / Національне рейтингове агентство «Рюрик». – Режим доступу: <https://goo.gl/wUeDs2>

4. Аналітичний огляд банківської системи України за результатами 2017 року [Електронний ресурс] / Національне рейтингове агенство «Рюрік». – Режим доступу: <http://rurik.com.ua/our-research/branch-reviews/1187/>

5. Балянт Г. Р. Регулювання діяльності іноземних банків в умовах глобалізації та лібералізації руху капіталу / Г. Р. Балянт // Світ фінансів, 2008, – № 2, – С. 20-26.

6. Бартош О. М. Депозити фізичних осіб: проблеми сьогодення [Електронний ресурс] / О. М. Бартош // Ефективна економіка. – 2017. – № 8 – Режим доступу: <https://goo.gl/Yd68Ld>

7. Бюлетень Національного банку України [Текст] / Щомісячне аналітично-статистичне видання Національного банку України. – 2015. – № 2. – 225 с.

8. В Україні 37 банків мають збільшити статутний капітал до 11 липня до 200 мільйонів - НБУ [Електронний ресурс] : Інформаційне агенство Уніан. – Режим доступу : <https://economics.unian.ua/finance/1839556-v-ukrajini-37-bankiv-zbilshiti-statutniy-kapital-do-11-lipnya-do-200-milyoniv-nbu.html>

9. Волкова Н. І. Удосконалення управління залученими депозитними ресурсами банку [Електронний ресурс] / Н. І. Волкова // Економіка і організація управління. – 2016. – № 1 (21). – Режим доступу: <https://goo.gl/q3Atd2>

10. Галіцейська Ю. М. Оптимізація діяльності банківських установ щодо організації депозитних операцій / Ю. М. Галіцейська, О. Л. Малахова // Світ фінансів. – Тернопіль, 2010. – № 3. – С.18-30.

11. Галіцейська Ю. М. Загальні тенденції формування ресурсів вітчизняними банками [Електронний ресурс] / Ю. М. Галіцейська, Г. Р. Балянт // Ефективна економіка. – 2017. – № 8. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5719>

12. Грошово-кредитна та фінансова статистика [Електронний ресурс] : Національний банк України. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=58127

13. Д'яканов К. М. Депозитний ринок України: чи захищені банки та вкладники? [Електронний ресурс] / К. М. Д'яканов // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – С. 235-238. – Режим доступу: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2015/10-2015/52.pdf>

14. Дзюблюк О. В. Теоретичні та прикладні аспекти реалізації банками ресурсної політики [Електронний ресурс] : монографія / О. В. Дзюблюк, Ю.

М. Галицейська. – Тернопіль : Вектор, 2012. – 208 с. – Режим доступу <https://goo.gl/eieAnw>

15. Дибба М., Осадчий Є. Вплив глобалізації на банківську систему України / М. Дибба, Є. Осадчий // Вісник НБУ, 2011, – № 11, – С. 42-46.

16. Дунас Н. В. Розвиток комунікаційних стратегій маркетингу електронних банківських послуг для фізичних осіб [Електронний ресурс] / Н. В. Дунас // Проблеми економіки. Фінанси та банківська справа. – 2017. – № 1. – С. 344-350. – Режим доступу <http://oaji.net/articles/2017/728-1496223785.pdf>

17. Еш.С. М., Ляховецька В. М. Депозитна політики банків та інструменти її реалізації [Електронний ресурс] / С. М. Еш // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету, 2016. – С. 135-138. – Режим доступу: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2016/17-2016/29.pdf>

18. Закон України «Про банки і банківську діяльність» № 2121– III від 7.12.2000 р. / Верховна Рада України. – Офіційний текст. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>

19. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання негативному впливу на стабільність банківської системи» від 04.07.2014 р. №1586-VII [Електронний ресурс] : Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1586-18>

20. Зубова В. В., Шевченко Т. О. Аналіз основних показників розвитку банківської системи України [Електронний ресурс] / В. В. Зубова // Ефективна економіка. – 2017. – № 5. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5577>

21. Іноземний банківський капітал в Україні: співвідношення вигод та ризиків: аналітична доповідь [Електронний ресурс] / Я. А. Жаліло, О. О. Молдован, Я. В. Белінська, Є. О. Медведкіна та ін. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua>

22. Колличество банков в Украине [Електронний ресурс] : Фінансовий портал Мінфін. – Режим доступу : <http://index.minfin.com.ua/bank/stat/count.php>

23. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=18563297>

24. Косова Т. Д. Банківські операції : навч. посібник / Т. Д. Косова, О. Р. Циганов. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 372 с.

25. Кошонько О. В. Тенденції розвитку вітчизняного депозитного ринку в сучасних умовах [Електронний ресурс] / О. В. Кошонько // Економіка і суспільство. – 2016. – № 3. – Режим доступу: <https://goo.gl/Gct4EQ>

26. Максимова М. В. Банківська система України: стан та проблеми [Електронний ресурс] / М. В. Максимова // Економічна наука. – 2017. – № 5. – С.56-60. – Режим доступу: http://www.economy.in.ua/pdf/5_2017/14.pdf

27. Масюк Ю. В., Моголівець Н. В. Тенденція розвитку вітчизняного депозитного ринку в сучасних умовах [Електронний ресурс] / Ю. В. Масюк, Н. В. Моголівець // Молодий вчений. – 2017. – № 9(49). – С. 545-548. Режим доступу: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/9/122.pdf>

28. Основні показники діяльності банків. Офіційний сайт НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>

29. Основні показники стану міжбанківського кредитного ринку. [Електронний ресурс]: Дані НБУ. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=44580

30. Офіційний сайт асоціації українських банків [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.rbcard.com/association/aub.htm>

31. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bank.gov.ua>

32. Паляничко К. О. Проблеми відтоку депозитів в умовах кризових явищ [Електронний ресурс] / К. О. Паляничко // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка». – 2015. – № 2 (46). – С.316-319. – Режим доступу: <https://goo.gl/K1fn9i>

33. Про господарські товариства : закон України : прийнятий 19.09.1991 № 1576-ХІІ / Верховна Рада України. – Офіційний текст. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1576-12>

34. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: наказ Міністерства економічного розвитку та торгівлі України : прийнятий 29 жовтня 2013 року № 1277. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://cct.com.ua/2013/29.10.2013_1277.htm

35. Про режим іноземного інвестування Закон України : закон України : прийнятий 31.05.2016р. № 93/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/93/96-%D0%B2%D1%80>

36. Рейтинг банків України за показниками [Електронний ресурс] // Фориншурер. – Режим доступу: <https://forinsurer.com/ratings/banks/17/3/15>

37. Статистичний бюлетень Національного банку України (електронне видання), 2018 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/Statist/elbul.htm>.

38. Сугоняко О. А. Аналітична записка «Уроки банківської кризи 2008-2009 років і шляхи стратегічної трансформації банківської галузі України» – [Електронний ресурс] / О. А. Сугоняко. – Режим доступу: <http://www.aub.org.ua>

39. Хомутенко Л. І. Вплив глобалізаційних процесів на ринок банківських послуг України / Л. І. Хомутенко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. Збірник наукових праць, 2014. – № 38. – С. 270-286.

40. Małecka E., Włodarczyk B. Systemy gwarantowania depozytów – konwergencja rozwiązań stosowanych w krajach Unii Europejskiej [Електронний ресурс] / E. Małecka, B. Włodarczyk. – Режим доступу: http://jmf.wzr.pl/pim/2012_4_1_35.pdf

41. Withholding Tax Rates March 2017 [Електронний ресурс] / Deloitte. – Режим доступу: <https://goo.gl/DXZUXL>

42. World Deposit Rates [Електронний ресурс] / Deposits. – Режим доступу: <https://europe.deposits.org/>

РОЗДІЛ 2

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ

2.1. Передумови, причини виникнення та генезис банківських криз

Світові економічні кризи є одними із найбільш деструктивних чинників розвитку світового господарства. Остання фінансово-економічна криза 2007-2008 рр. стала безпрецедентним за обсягами явищем, коли відбулися глобальні зміни, деформувалася структура світового економічного простору, залученими до неї виявилися усі країни світу й регіони та охоплені практично усі види економічної діяльності, а відповідно, і наслідки кризи виявилися глобальними. Так, глобалізація показала своє масштабне протистояння стабілізації економічного розвитку та підтвердила внутрішні суперечності процесів глобалізації (рис. 2.1).

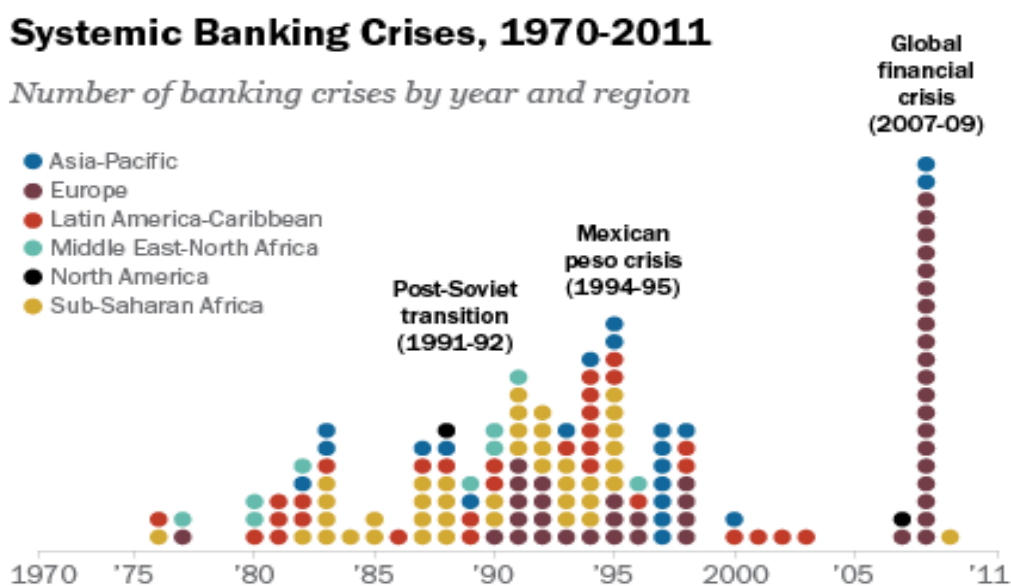

Рис. 2.1. Системні банківські кризи та широта охоплення [60]

Історично так склалося, що саме банківський сектор як невід’ємна складова економічної системи держави, відчуває виклики та загрози, які викликають фінансово-економічні кризи. Це можна пояснити наступними причинами. Банки – є кровоносною системою перерозподілу грошових потоків, як держави, так і приватних структур. Залучення банків до розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів держави робить їх взаємозалежними від будь яких змін в економічній політиці держави, у тому числі й від вектору зовнішньоекономічної політики, співпраці із міжнародними фінансовими організаціями. У свою чергу, зміни економічного порядку в країні та світі робить банки вразливими, зокрема до погіршення стану платіжного балансу, тенденцій на фінансових ринках, волатильності цін на сировинних ринках, валютної політики, грошово-кредитної політики та ін.

Глобальна фінансова нестабільність підсилила внутрішні ризики розвитку банківської системи, тому цей процес набув синхронного характеру. Посилення ризиків фінансової нестабільності у світі супроводжувалося зростанням країнних ризиків, поглибленням економічного спаду, політичними викликами та поширенням кризових явищ. Таким чином, банки стають одним із вузлових центрів акумулювання ризиків фінансової нестабільності в країні, а світові фінансові кризи у своїй основі досить часто мають деструктивні процеси у банківській системі. Зазначимо, що банківські кризи є динамічними, тобто погіршення ситуації при правильному застосуванні стабілізаційних заходів це може бути новим витком у розвитку, тобто банківські кризи виступають драйвером економічного розвитку та зростання. Тому підтримуємо думку українського науковця О. Барановського щодо існування різних підходів до тлумачення кризи, яка може виступати як природний процес у життєдіяльності системи; як значна проблема або ситуація з високою ймовірністю негативних наслідків; як порушення рівноваги соціально-економічної системи [4].

Розглядаючи банківські кризи в історичній ретроспективі, стає очевидним, що вони не є новим явищем в світовій економіці, але через зростання взаємозалежності країн одна від одної вони набувають

глобального як за причинами, так і наслідками характеру. Так, зарубіжні дослідники підтверджують, що впродовж останніх століть причини банківської кризи носили системний характер [57]. А за період 1970-2011 рр. відбулося 147 банківських криз та 218 валютних [64].

Банківські кризи змінювалися залежно від потреб розвитку суспільства. Становлення індустріального типу суспільства супроводжувалося переміщенням фінансових потоків, індустріалізацією економіки, розвитком промислового виробництва та нарощуванням його обсягів, зростання банківського капіталу з промисловим. Тому перші економічні кризи були пов'язані із виробництвом сільськогосподарської продукції. Проте, як показує практика, індустріальне суспільство дійшло до такого стану розвитку, що почався зворотній процес, зокрема банкрутства промислових підприємств, скорочення виробництва, скорочення робочих місць і безробіття, нестабільність банківських систем, тощо. Згодом банківські кризи ставали частішими (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Генезис основних світових економічних криз *

Період виникнення	Причини виникнення кризи
1637	Непрогнозоване стрімке зростання попиту на тюльпани здійснило згубний вплив на ринок ф'ючерсів та торгівлю в Данії загалом
1720	Акції французьких та британських підприємств, які залучали ресурси Нового світу, різко впали в ціні
1797	Резерви Об'єднаного Королівства досягли критично низького рівня, що призвело до валютної кризи. Як наслідок, накладання адміністративних обмежень на отримання готівки спричинило паніку.
1810	Обмеження доступу до позичок на кредитному ринку Англії
1819	Перша значна фінансова криза США
1825	Надмірна спекуляція на ринку латино-американських інвестицій призвела до обширної паніки на лондонському ринку капіталів

Продовження таблиці 2.1

1836	Спекуляція на ринку нерухомості США призвела до обвалу на ринках капіталу Об'єднаного Королівства, Європи, а потім США
1847	Виникнення кризи на кредитному ринку та паніки на банківському ринку внаслідок падіння цін на акції залізничних компаній Франції та Об'єднаного Королівства
1857	Виникнення кризи на кредитному ринку США внаслідок громадянської війни, що призвело до падіння цін на капітал.
1866	«Чорна п'ятниця», яка виникла внаслідок спекуляції на ринку цінних паперів залізничних компаній. Виникнення паніки на банківському ринку призвело до дефіциту доступних кредитних ресурсів.
1873	Обвал фондового ринку Відня, що призвело до виникнення «великої стагнації» у глобальному масштабі до 1896 р.
1882	У Франції, компанія Юніон Дженерале банкрутує, що призвело до банківської кризи.
1890	Найстаріший банк Об'єднаного Королівства, Барінгс, майже зазнає банкрутства внаслідок володіння значного обсягу боргових цінних паперів Аргентини
1907	Паніка на банківському ринку США поширюється на Францію та Італію після обвалу ринку капіталів
1921	Обвал цін на ринку споживчих товарів
1923	Гіперінфляція у Німеччині спричинила валютну кризу
1931	«Велика депресія» спричинена обвалом на ринку капіталів
1933	Скасування системи золотого стандарту у США викликало паніку в банківській системі
1966	Криза на ринку кредитів США призводить до дефляції та різкого падіння економіки.
1973	Світова фінансова криза починається після того, як країни ОПЕК учетверо піднімають ціни на нафту.
1982	Зниження доступу до кредитів у глобальному масштабі суттєво послаблює спроможність країн, що розвиваються, виконувати свої зобов'язання щодо обслуговування зовнішньої заборгованості
1987	Виникнення кризи на ринках капіталів та облігацій

Продовження таблиці 2.1

1989	Криза на ринку втратних облігацій (високододісна короткострокова облігація)
1992	Впровадження Маастрихтських критеріїв спричинило виникнення європейської системної валютної кризи
1994	Значна корекція особливостей функціонування ринку облігацій
1995	Мексиканська фінансова криза спричинена прив'язкою песо до долара США в період надмірної інфляції.
1997	Східно-азійська фінансова криза спричинила кризу на ринку іноземної валюти та банківську кризу, а також спекулятивні процес на ринках капіталів та нерухомості.
1998	Виникнення кризи неплатежу в Росії внаслідок фінансової кризи
2000	Цифрова криза 2000-их спричинила падіння цін на фондовому ринку внаслідок спекуляцій цінними паперами емітованими ІТ компаніями
2001	Криза на ринку втратних облігацій (високододісна короткострокова облігація)
2001	Терористична атака 11 вересня 2001 р. стала причиною виникнення ризиків стосовно безпеки використання комунікаційних хабів, що призвело до сповільнення міжнародних транзакцій
2001	Економічна криза в Аргентині, що виникла внаслідок неспроможності розрахунку за зовнішніми боргами країни
2002	Криза на ринку облігацій в Бразилії
2007	Криза на ринку нерухомості США, що призвела до колапсу основних міжнародних банків та фінансових інституцій. Як наслідок, відбулося падіння цін на фондових ринках.
2008	Глобальна фінансова криза, викликана різким зниженням доступу до кредитів та неспроможності функціонування міжбанківського ринку

* Джерело: складено автором за матеріалами [56]

Світові економічні кризи мали негативний вплив на національні економіки, їхні фінансові та банківські системи. Таке підтвердження вказує на синхронність фінансово-економічної нестабільності у світі, що посилилася під впливом глобальної інтеграції країн (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Причини та наслідки світових банківських криз у XX ст. *

Світові кризи	Причини	Наслідки	Банківські кризи в окремих країнах
1914 р. Міжнародна фінансова криза (початок Першої світової війни)	Тотальний розпродаж цінних паперів іноземних емітентів урядами США, Великобританії, Франції, Німеччини для фінансування військових дій	Крах на всіх товарних та грошових ринках	США, Великобританія, Німеччина (1914-1915 рр.)
1929-1933 рр. Велика депресія	Нестача грошової маси на фоні зростаючого виробництва (дефляція – падіння цін, яке викликало фінансову нестабільність)	Падіння курсів цінних паперів досягло 40 млрд. дол.; скорочення світового промислового виробництва на 46%; зростання рівня безробіття – до 1933 р. у 32 розвинених країнах нараховувалося 30 млн. безробітних	Практично у всіх розвинених країнах, але найбільш гострі форми проявилися у США та Німеччині (1929-1933 рр.), в Англії (1929 р.), в Італії (1930 р.)
1987 р. Чорний понеділок	Відтік інвесторів з ринків після суттєвого зниження капіталізації декількох великих компаній	Американський фондовий індекс Dow Jones Industrial обвалився на 22,6%. Після американського ринку обвалилися ринки Австралії, Канади, Гонконгу	Малі (1987-1989 рр.), Малайзія (1985-1988 рр.), Філіппіни (1981-1987 рр.), Португалія (1986-1989 рр.), Норвегія (1987-1989 рр.)

Продовження таблиці 2.2

<p>1990-1992 рр. Спад у світовій економіці</p>			<p>Швеція (1990-1993 рр.), Фінляндія (1991-1993 рр.), Польща (1992-1995 рр.), Угорщина (1991-1995 рр.), Естонія (1992-1994 рр.), Венесуела (1993-1995 рр.), Індонезія (1992-1994 рр.), Іспанія (1993 р.), Індія (1991-1994 рр.), Японія (1992-1994 рр.), Мексика (1994 р.), Туреччина (1991 р., 1994 р.), Росія (1994 р.)</p>
<p>1997-1998 рр. Азійська криза + Російська криза</p>	<p>Девальвація національних валют регіону та високий рівень дефіциту платіжного балансу країн Південно-Східної Азії (ПСА); величезний державний борг Росії, низькі світові ціни на нафту і газ</p>	<p>Відхід іноземних інвесторів з країн ПСА; зниження світового ВВП на 2 трлн дол. США; курс рубля по відношенню до долара знизився у 3 рази</p>	<p>Практично всі країни ПСА, Мексика, Аргентина, Японія Росія</p>

* Джерело: складено автором за матеріалами [48; 58]

Особливістю банківських криз кінця XIX - початку XX ст. була їхня залежність від промислових та економічних криз, адже зберігалася значна залежність від золота, що стабілізувало в певній мірі банківську систему. У той же час, економічні кризи були наслідком криз перевиробництва. Недостача банківського капіталу у грошовій формі, спекулятивні операції, масове панічне вилучення вкладів з банків та відсутність державного регулювання – основні причини банківських криз того часу. Наслідками таких кризових явищ були паніка вкладників та банкрутство банків, причому така конкуренція серед банків була досить жорсткою і виживали найбільш надійні та сильні фінансові структури. Але ці наслідки не мали глобального характеру зважаючи на обмеженість країн, залучених до фінансових операцій.

Криза 1914 р. була пов'язана із військовими діями того часу, необхідності їх фінансування, тому відобразилася на країнах, уряди яких почали продаж цінних паперів іноземних емітентів, – США, Великобританії, Франції і Німеччини. Банківські та валютні кризи, стан рецесії, спад виробництва – це основні причини економічної кризи 1920-1922 рр., яка охопила Данію, Фінляндію, Голландію, Норвегію, Великобританія, Італію, США.

Криза 1929-1933 рр. виявилася однією із наймасштабніших і відбулося в той період, коли США досягли значного економічного зростання, зросла капіталізація ринку акцій, розвивався фондовий ринок. Але в цьому розвитку зародилися і причини кризи. Першими сигналами стала криза перевиробництва, особливо в сільському господарстві та небувалий розвиток фондового ринку, а відповідно і розвиток спекулятивних операцій. Але прийняти жорстких заходів Федеральна резервна система США не змогла. 24 жовтня 1929 р. увійшло в історію під назвою «чорний четвер», коли на Нью-Йоркській фондовій біржі відбулося падіння цінних паперів, яке розтягнулося на кілька днів, поки група банків намагалася втримати продажі акцій, виступивши в ролі покупців. Падіння відобразилося і на ринках європейських країн, як наслідок – скоротилося виробництво, курси акцій промислових компаній зазнали падіння на понад 60%. У США відбулося масове закриття банків. Ринок зміг відновити свої до кризові показники тільки на початку 50-х рр. XX ст.

Світова криза 30-х рр. ХХ ст. змусила країни по іншому відноситися до процесів державного регулювання економіки та застосування стабілізаційних фінансових заходів. Саме тому, завдяки впровадженню жорсткої системи державного регулювання, зменшення спекулятивних операцій та збільшенню еластичності й гнучкості грошово-кредитної політики, середина ХХ ст. характеризується спадом кризових потрясінь у банківській сфері, а якщо вони і виникали – то мали локальний характер. Державна підтримка найбільш перспективних галузей економіки стабілізувала банківський сектор, зменшивши обсяг кредитування. У післявоєнний час досить ефективно тривалий час працювала Бреттон-Вудська система, про що свідчить і спадна динаміка криз на початку другої половини ХХ ст. (рис. 2.2).

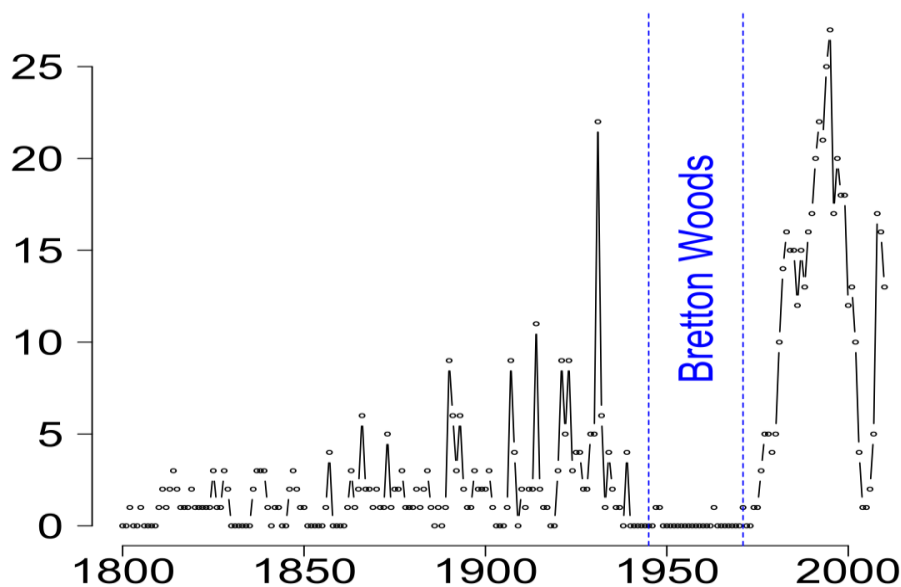

Рис. 2.2. Фінансові кризи до та після створення Бреттон-Вудської системи [61]

Глобальна залежність країн світу від правил Бреттон-Вудських інститутів стабілізувала фінансову та економічну ситуацію у світі, проте на сьогодні її ресурси в регулюванні практично вичерпані. Зростання втручання держави у грошово-кредитну сферу було властиве багатьом країнам у період після II світової війни, адже для економічного відновлення та модернізації потрібні були фінансові ресурси. Однак не завжди вилучення державою коштів із банківського

сектору сприяло економічному розвитку, а навпаки, лише завуальовувало проблему, нашаровуючи їх одна на одну. Перша післявоєнна світова фінансово-економічна криза виникла у 1957 р. та охопила США та ряд європейських країн: Великобританію, Канаду, Бельгію, Нідерланди.

З 70-х рр. XX ст. у світовій економіці намітилися нові тенденції, пов'язані із прискоренням міжнародного руху капіталу та розвитком фондових ринків, що зміни характер банківських криз: формування банківських монополій, збільшення концентрації банків, збільшення операцій з цінними паперами, розширення використанні похідних цінних паперів, зростання залежності діяльності банків від зміни валютних курсів та ін. Наступна криза у 1973 р. розпочалася в США та відобразилася на країнах Європи. У цей же період відбулася і перша енергетична криза. Зниження капіталізації декількох великих компаній в США, відтік інвесторів з ринку стали причиною кризи 1987 р., як охопила ринки Канади, Австралії, Гонконгу. «Мексиканська криза» відбулася у 1994-1995 рр., коли з економіки країни було вилучено 10 млрд. дол. США, що викликало кризу банківської системи. Азійська криза 1997-1998 рр. була спровокована потрясіння на валютних ринках країн Південно-Східної Азії, які не витримали тиску глобалізації та політики лібералізації руху капіталу. Першою кризою для країн пострадянського простору стала криза 1998 р., так звана «російська криза», яка завершилася банкрутством багатьох банків.

Кожна з криз, незалежно від її масштабності, знижує потенціал країн до економічного зростання, що й підтверджують події останніх років у світовій економіці. Криза іпотечного кредитування в США у серпні 2007 р. стала справжнім потрясінням для світової економіки, а для країн – значимим зовнішнім фактором виникнення банківських криз. Тоді як внутрішніми причинами банківської кризи того часу, як похідної від світової фінансової, стали надмірна відкритість національних економік, високий рівень доларизації, агресивна кредитна політика банків за залучення клієнтів, низький рівень менеджменту в банках, недосконалий контроль з боку центральних банків, тощо. Відбулося зниження усіх основних показників активності країн, разом із тим, країни, що розвиваються, продовжували утримувати позитивні тенденції в економічному

розвитку. Лише у вересні 2008 р. після дефолту американського банку Lehman Brothers, невиправданої державної фінансової підтримки з боку урядів США і країн Європи банківських установ відбувся черговий сплеск кризових явищ. Обсяги промислового виробництва і торгівлі товарами наприкінці 2008 р. суттєво зменшились як у розвинених країнах, так і в тих, що розвиваються. За оцінками фахівців МВФ, світовий ВВП у цей період зменшився на 6,2% у річному вимірі порівняно зі зростанням в аналогічний період 2007 р. на 4%. Занепокоєння викликає і той факт, що негативна тенденція, незважаючи на прогнози, зберігалась і на початку 2009 р. Найвразливішими до економічної кризи виявилися розвинені країни, в яких зниження ВВП досягло 7,5%, і хоча США найбільше відчували її прояв через нестабільність фінансового ринку, в розвинених країнах Європи й Азії дошкуляли значні труднощі через спад обсягів торгівлі та зростання фінансових проблем унаслідок погіршення ситуації на ринку житла. У країнах, в яких формується ринок, відбувся спад ВВП, однак менш різкий, аніж у розвинених країнах, проте кризові явища охопили як фінансові, так і торгові потоки. У дослідженні МВФ зазначено, що спад активності через велику частку експорту товарів обробної промисловості в структурі зовнішньої торгівлі, проте для Індії та Китаю вона значно менша, що й обумовило меншу вразливість [9, с. 281].

Для країн Східної Європи та СНД світова криза викликала серйозні наслідки, адже для них була властива суттєва залежність економіки від зовнішнього фінансування та експорту промислової продукції, зокрема експорту біржових товарів. Водночас через спад цін на біржові товари і слабкий попит на експорт товарів найбільше постраждали країни Африки, Латинської Америки та Близького Сходу. Тобто, за умови рецесії країнам слід, безперечно, реорганізувати фінансовий сектор, але не менш важливо виробити узгоджену політику стимулювання глобального попиту та відмови від протекціоністських заходів у міжнародній торгівлі. Якщо аналізувати тенденції та наслідки світової фінансової кризи, то поточна рецесія є синхронною і найважчою за останніх 50 років. Загалом, у розвитку світової економіки фахівці виділили чотири найнижчі точки глобальної економічної активності – 1975, 1982, 1991, 2009 рр. До

кризових точок іноді відносять і 1998-й та 2001-й, проте в ці роки світовий реальний ВВП на одну особу не знижувався, а у зазначені чотири періоди зменшилися всі показники глобальної активності: темпи світового промислового виробництва, рівень безробіття, сукупний обсяг торгівлі, темпи споживання нафти та зростання потоку капіталу [9, с. 282].

Світова економічна криза внесла свої корективи у прогнози економічного розвитку як країн зокрема, так і світу в цілому, зважаючи на зростання взаємозалежності національних економік.

На сьогодні зберігається загроза налагодження фінансової стабільності у світі, зростає невизначеність в політичній сфері, а країни Європи відчувають структурні проблеми в банківському секторі, а окремі з них – відчувають тягар великого рівня заборгованості. Тому питання стабільності ринків та банківської системи залишається відкритим, особливо за умови застосування розвиненими країнами протекціоністських заходів, що суттєво обмежить рух капіталу, зростання ризику ліквідності та кредитного ризику, збереження проблеми забезпечення рентабельності банків.

На думку О.І. Береславської, причини, які зумовлюють появу кризових явищ у ХХІ ст. у банківській системі, можна поділити на дві групи: зовнішні та внутрішні. Як зовнішні автор наводить процеси дерегуляції і лібералізації міжнародного руху капіталу в умовах глобалізації та швидкі темпи зростання обсягів фінансових операцій у світовому масштабі, пояснюючи це тим, що великі фінансові капітали мають спекулятивний характер і вільно рухаються з країни в країну у пошуках прибутків. Саме тому, ці капітали є дуже мобільними, тому спрацьовує ефект доміно – при появі негативних тенденцій в окремій державі або в будь-якому регіоні світу при впливі капіталу з країни руйнуються не тільки вітчизняні фінансові ринки, а й банківські системи. «Особливо руйнівний вплив відтоку капіталу здійснює на банківські системи країн з трансформаційною та перехідною економіками. Серед внутрішніх причин виділяють макроекономічну нестабільність у країні, яка проковується диспропорціями та надмірною відкритістю економіки, неадекватним курсовим режимом у країні та високими процентними ставками, інфляцією, «бульбашками» на ринку нерухомості, агресивною кредитною політикою, відсутністю

внутрішнього контролю та низькою ефективністю управління банківськими ризиками» [6, с. 79].

Характеризуючи сутність банківської кризи, В. Міщенко серед основних ознак її прояву виділяє наступні: різке зниження ліквідності та платоспроможності банків; невиконання банками своїх зобов'язань перед кредиторами та вкладниками; погіршення якості активів; збільшення частки проблемних кредитів; зниження доходності банківських операцій; банкрутство значної кількості банків [28, с. 64].

Рейтингове агентство «Кредит-Рейтинг» до основних причин, які супроводжують виникнення банківських криз, відносить: низькі темпи нарощування капіталу та недостатній рівень капіталізації; низька якість активів; продовження роботи банківських установ із низькою фінансовою стійкістю; висока вартість клієнтських коштів; високий рівень доларизації економіки; низький рівень захисту прав кредиторів [2].

Світові кризи позначилися і на банківській системі України. Так, З. Руденко, досліджуючи особливості банківських криз в країні, виділяє наступні її причини: політичні (серед яких: неузгодженість між політичними силами, які займають різні гілки влади, під час розроблення важливих загальнонаціональних законодавчих актів та економічних документів; формування керівництва органів виконавчої влади, державних установ та організацій на всіх рівнях виключно за участю правлячих політичних сил; анексія Автономної Республіки Крим та розгортання воєнних дій на Сході держави; надмірна централізація фінансових ресурсів і влади; невизначеність із міжнародним вектором; незахищена законодавча база від втручання та внесення змін із метою пристосування її норм до окремих, вигідних провладній більшості, ситуацій); економічні (нестабільність на валютному ринку та його спекулятивний характер; зростання дефіциту бюджету та державного боргу; девальвація гривні; невпинна тенденція до скорочення міжнародних резервів НБУ; від'ємне сальдо торговельного балансу); соціальні (соціальна несправедливість, зменшення середнього класу в суспільстві, значне розшарування населення; надмірне зрощення бізнесу та влади, спільна діяльність яких спрямована на задоволення насамперед своїх інтересів; зростання рівня психоемоційної напруги в суспільстві) [52].

В. Шпачук групує причини виникнення банківської кризи на макроекономічні (фінансова глобалізація, неефективна макроекономічна політика уряду, суттєвий рівень доларизації України), регулятивні (недосконала нормативно-правова база, неадекватні та / або невчасні заходи впливу) та управлінські (недоліки та прорахунки у визначенні стратегії банку, відсутність якісного внутрішнього контролю) [55, с. 19].

Таким чином, криза у банківському секторі – це неспроможність банківської системи виконувати покладені на неї функції щодо акумуляції та мобілізації грошових коштів, що спричинює до розбалансування всієї економічної системи країни. При появі банківської кризи в основному відбувається виведення компаніями активів з ринку країни, вплив інвестиційного капіталу, банкрутство банків, девальвація національної валюти. Зважаючи на взаємозалежність усіх секторів економіки, банківська криза суміжна із кризою платіжного балансу, борговою кризою, бюджетною кризою, іпотечною, кризою на фондових ринках та ін..

Підсумовуючи, зазначимо, що основні причини виникнення кризи у банківській системі зумовлені: поглибленням процесів глобалізації, погіршенням макроекономічних чинників, фінансовими, грошово-кредитними та валютними дисбалансами, прорахунками у проведенні економічної, фінансової та грошово-кредитної політик (рис. 2.3).

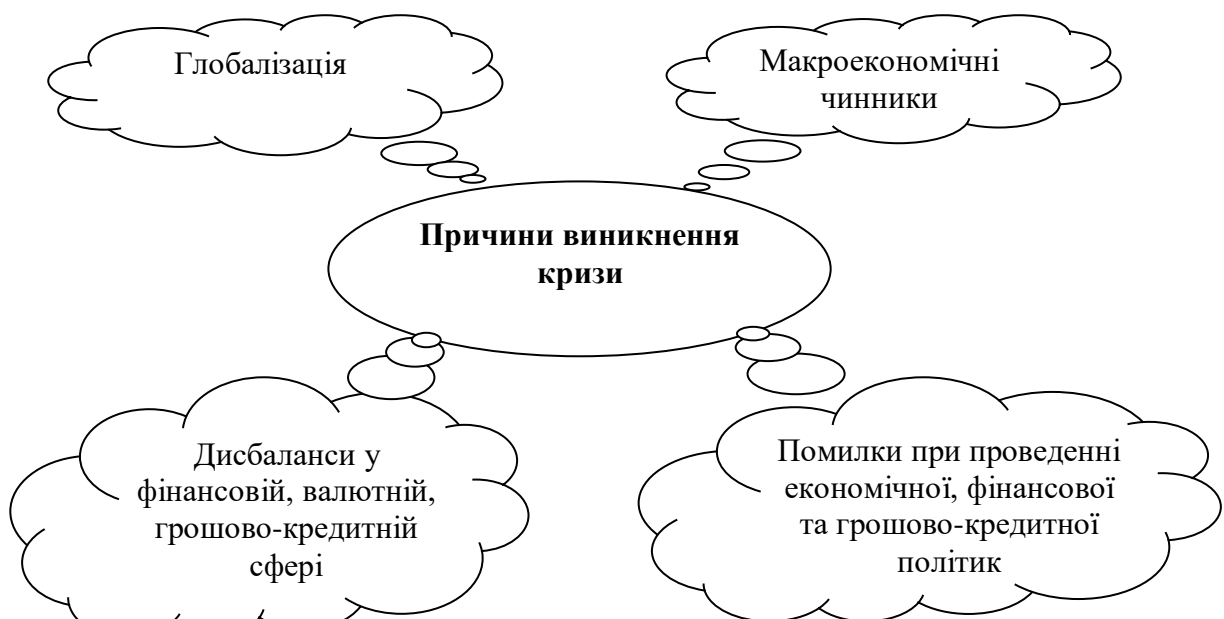

Рис. 2.3. Причини виникнення кризи у банківській системі

Під впливом процесів глобалізації зростає активність транснаціональних компаній та транснаціональних банків, які стають важливими суб'єктами міжнародних економічних відносин, відіграють важливу роль у розвитку світового господарства, зберігають конкурентні переваги на світових ринках, проте їх діяльність на міжнародному рівні регулювати вкрай складно. Також глобалізація сприяла підвищенню торгівельної та інвестиційної діяльності країн, а це, відповідно, сприяє ланцюговому поширенню кризових явищ та розгортанню фінансової нестабільності; посилила асиметрії соціально-економічного розвитку країн, тому окремі з них не спроможні реагувати адекватно на кризи; загострила конкурентну боротьбу на світових ринках.

Макроекономічні фактори стосуються погіршення основних економічних тенденцій розвитку країни, що породжується деструктивними процесами в економіці, диспропорціями розвитку, неефективним використанням залученого іноземного капіталу тощо.

Дисбаланси у фінансовій, валютній, грошово-кредитній сфері, також є вагомими причинами розвитку та поширення кризи у банківському секторі, що зумовлюються: зростанням бюджетного дефіциту, посиленням інфляційних процесів; кризою в одному або декількох секторах фінансового ринку; виникненням суперечностей між національними та резервними валютами; безконтрольним зростанням світового фінансового ринку; зміною процентних ставок у провідних країнах і на світовому фінансовому ринку.

Обираючи апробовану іншими країнами модель реалізації економічної, фінансової та грошово-кредитної політики країни допускають прорахунки, адже кожна з них повинна бути адаптована під національні особливості. Виникають і прорахунки і в самій банківській системі, коли регулюючі органи приймають рішення, стратегічно помилкові, що прискорює та збільшує масштабність криз у банківському секторі.

Досліджуючи критерії та причини виникнення банківських криз, науковці наводять такі їхні особливості:

– кожна банківська криза має свої особливості прояву, причини та кількісні показники виміру, то узагальнених ознак їх класифікації не існує;

– залежно від ступеня розвитку економіки країни відрізняються і банківські кризи;

– банківські кризи можуть супроводжуватися загально-економічними та фінансовими кризами, охоплювати інші сектори економіки, але можуть мати і самостійний характер;

– кризи у банківській системі можуть бути спричинені як внутрішніми (наприклад, неефективна міжбанківська взаємодія; надмірний обсяг спекулятивних банківських операцій тощо), так і причинами, які фактично не мають нічого спільного з цією системою (зокрема, проблеми з платіжним балансом, дефолт за державним боргом тощо);

– криза банківської системи не виникає раптово – спочатку проявляються негативні тенденції на рівні окремих банків;

– короткотермінові проблеми та банківська криза відрізняються своїми масштабами та ступенем впливу на соціально-економічну ситуацію в країні [33, с. 229].

Таким чином, зважаючи на закономірність та об'єктивність кризових явищ, системна банківська криза в певній мірі є випробуванням на здатність держав відновлювати економічну рівновагу та стабільність, на швидкість реагування на появу кризових явищ, на ефективність інструментів регулювання, що використовуються, та антикризових заходів, на здатність відновлювати довіру у суспільства.

2.2. Оцінка впливу кризових явищ в економіці на стабільність банківської системи України

Розвиток банківського сектору є необхідною умовою нормального функціонування економіки будь-якої країни. Від результативної роботи банківської системи, її фінансової стійкості та здатності протистояти кризовим явищам вирішальною мірою залежать перспективи прогресивного розвитку країни в цілому. Тільки через дієву банківську систему можна здійснити реструктуризацію економіки, якої так потребує Україна.

Основою економічних успіхів будь-якої держави є фінансова стабільність банківської системи. Досвід розвинених країн говорить

про те, що саме стабільність банківського сектору є передумовою їх економічного росту, що, в свою чергу, є чинником забезпечення стабільності фінансової та економічної систем і безпеки держави.

1. Загалом, до трактування сутності поняття «стабільність банківської системи» підходять по-різному. Зокрема, у праці О. В. Дзюблюка та Р. В. Михайлюк підкреслюється, що стабільність банківської системи передбачає її спроможність з плином часу забезпечити зменшення можливих втрат, належну швидкість їх подолання, створюючи тим можливість для досягнення та підвищення рівня стійкості [11, с. 29]. Згідно підходу Національного банку України, стабільність банківської системи пропонується розуміти як комплексну характеристику стану банківської системи, при якому реалізується її сутність і призначення в економічній системі країни, адекватно та ефективно виконуються її функції, а також забезпечується спроможність підтримувати рівновагу та відновлювати стан після зовнішніх потрясінь чи посилення диспропорцій, будь-яких відхилень від безпечних параметрів, спричинених кризовими явищами [8]. Аналогічне трактування стабільності банківської системи подано у «Банківській енциклопедії» С. Арбузова, Ю. Колобова, В. Міщенко та С. Науменкової [1]. З точки зору В. Коваленко та Ю. Гаркуші під фінансовою стабільністю банківської системи слід розуміти міру повноти і якості вирішення завдань, поставлених перед нею, виконання банківською системою своєї місії, що забезпечує досягнення позитивного фінансового результату. Фінансова стабільність характеризує фактичний ступінь досягнення результату, заданого функцією системи [19, с. 126]. Цікавим із наукової точки зору є визначення фінансової стабільності як властивості фінансової системи з мінімальними витратами змінювати основні характеристики розвитку відповідно до трансформацій економічної системи та зовнішніх впливів [5, с. 72].

Виходячи із аналізу трактування сутності стабільності банківської системи спостерігаємо кілька підходів до розуміння цього твердження, зокрема, як стан банківської системи протягом певного періоду часу; як комплекс заходів, що покликаний забезпечити таку стабільність; або ж як властивість банківської системи щодо стабільного її розвитку. Цілком зрозуміло, що відсутній єдиний системний підхід. Саме це дозволило під стабільністю банківської системи розуміти здатність

забезпечувати та підтримувати рівноважний стан банківської системи та оперативно адсорбувати несподівані дії і шоки фінансової системи та реальної економіки. Вважаємо, таке трактування найбільш повно характеризує забезпечення сталого розвитку банківської системи, здатної ефективно реагувати на змінні умови зовнішнього середовища.

Розглядаючи фінансову стабільність, треба враховувати притаманні їй ознаки. Під ознаками стабільності банківської системи пропонуємо розуміти особливості її функціонування в статичних умовах та під впливом зовнішніх шоків. На рис. 2.4 виділено сукупність ознак стабільної банківської системи. При цьому варто зауважити, що при виявленні таких ознак слід враховувати як кількісні (дотримання нормативних значень діяльності, вимог мінімізації ризиків та ін.), так і якісні характеристики функціонування банківської системи (наявність стратегічних планів чи комплексів заходів щодо врегулювання діяльності, рівень довіри та ін.). Крім того, розглядаючи фінансову стабільність банківської системи, треба враховувати її ознаки, що ініціюються як з боку регулятора, так і з боку самих банків [19, с. 127]. Виявлення всіх вищевказаних ознак дозволить визначити стан банківської системи як стабільний.

Рис. 2.4. Ознаки стабільності банківської системи*

* Джерело: складено автором

Однак, вплив світової фінансової кризи 2008-2009 років достатньо чітко продемонстрував нездатність вітчизняної банківської системи протистояти її викликам, мобільно пристосовуватись до постійно змінюваних ринкових умов і проявів потенційних ризиків її дестабілізації. І здавалося б, що ці уроки повинні були б бути враховані і прийнято міри у роботі банківської системи, щоб не допустити повторення складних ситуацій, однак у 2014-2016 роках банківський бізнес вкотре стикнувся із складними кризовими проявами у своїй роботі. Відтак дослідження причин і наслідків кризових явищ в економіці та їх впливу на банківський сектор України є на сьогодні надзвичайно актуальним.

У процесі функціонування банківської системи виявляють ряд факторів, що мають вплив на її стабільність. Дані фактори набувають особливої актуальності у період фінансово-економічної кризи. Відтак, їх роль і місце не можна недооцінювати, а слід аналізувати і виявляти тенденції їх впливу. Адже лише та банківська система, яка зуміє вчасно виявити загрози у процесі своєї діяльності, зможе ефективно функціонувати і забезпечити собі вищий рівень фінансової стабільності в цілому. Фактори, що мають вплив на функціонування та стабільність банківської системи варто поділяти на зовнішні та внутрішні (рис. 2.5).

Огляд зовнішніх і внутрішніх факторів, що мають вплив на забезпечення стабільності банківської системи, дозволяє зробити висновок, що аналіз та моніторинг цих факторів, а також врахування міри їх впливу дозволяють розробити великий інструментарій, який забезпечує фінансову стабільність.

Вагомим етапом у дослідженні стабільності банківської системи є визначення основних елементів її забезпечення (рис. 2.6). Вважаємо, що вони повинні бути побудованими на тісній взаємозалежності: недостатньо мати окремі елементи, вони мали б доповнювати один одного.

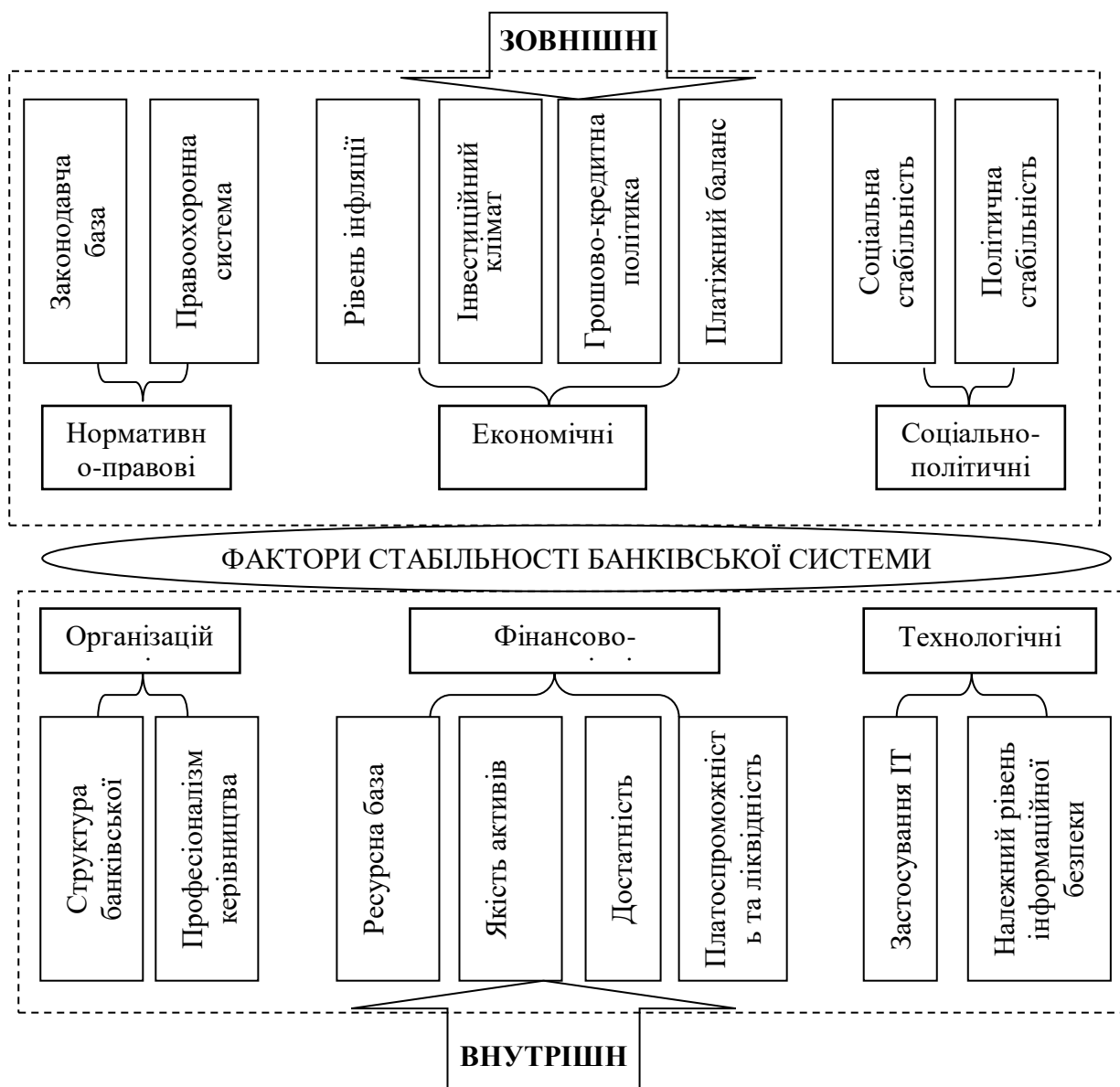

Рис. 2.5. Фактори забезпечення стабільності банківської системи*

*Джерело: Складено автором

Одним із найбільш вагомих елементів забезпечення стабільності банківської системи виступає пруденційний нагляд, що спрямований на забезпечення дотримання банками законодавства і встановлених нормативів з метою уникнення кризових проявів в діяльності банківських установ; на захист інтересів клієнтів і вкладників; убезпечення від неефективного управління та шахрайства; забезпечення прозорості банківського сектору, підвищення стійкості та ефективності діяльності банків, підтримання необхідного рівня стандартів і професіоналізму в банківстві. За допомогою

пруденційного регулювання банківської системи можна визначати її спроможність протистояти потрясінням на фінансовому ринку, а також попередити ризики її дестабілізації.

Рис. 2.6. Основні елементи забезпечення стабільності банківської системи*

*Джерело: Складено автором

Не менш вагомим елементом є правове регулювання та інформаційне забезпечення банківської діяльності. Вважаємо, що розроблення нормативно-правових актів, формування системи стимулів і санкцій за порушення вимог законодавства, забезпечення захисту інтересів вкладників та кредиторів банку, посилення відповідальності менеджменту банків, а також формування системи захисту інформації покликані забезпечувати стабільність, запобігати відпливу депозитів, сприяти зміцненню довіри громадян до банківської системи, а відтак спрямовані на економічне зростання в державі.

Макроекономічне становище держави, без сумніву, має опосередкований, однак надзвичайно вагомий вплив на дотримання стабільності роботи банківських установ. Сюди відносимо стан платіжного балансу держави, та реального сектору економіки,

інвестиційний клімат, рівень тіньової економіки. Ефективність функціонування банків значною мірою залежить від стану економіки і особливо від її виробничого сектору, оскільки в умовах кризи та падіння інвестиційної активності діяльність банків зміщується в бік проведення спекулятивних та ризикових банківських операцій.

Зосередимо увагу на елементах забезпечення фінансової стабільності з боку банківської установи. Кожна окрема банківська установа та банківська система загалом має бути здатною до власного розвитку відповідно до тенденцій ринку та бути спроможною до реалізації свого потенціалу в діловому співробітництві на міжнародному ринку. Даний елемент залежить від позитивного макроекономічного середовища в державі та наявності конкурентних переваг на ринку банківських послуг (високий імідж банківських установ, висока якість надання послуг, стійка клієнтура).

Фундаментальною характеристикою, завдяки якій забезпечується стабільний розвиток всієї банківської системи є стійкість кожної окремо взятої банківської установи, дотримання належного рівня якої забезпечує спроможність усієї банківської системи ефективно виконувати свою роль в економіці, досягати поставлених цілей, незважаючи на різноманітні ризики та загрози у процесі своєї діяльності. На рисунку 2.6 відображено напрями впливу окремих елементів на стабільність банківської системи. Оскільки стійкість банку полягає у забезпеченні збалансованості зростання позитивних параметрів у процесі банківської діяльності та зниження негативних. Фінансова стійкість найбільш повно відображає усі негативні та позитивні тенденції розвитку банківської системи країни. Тому дослідженню забезпечення фінансової стійкості банківських установ доцільно приділити значну увагу.

Відтак, провівши дослідження теоретичних аспектів забезпечення фінансової стабільності банківської системи вважаємо, що його логічним завершенням стане побудова алгоритму забезпечення фінансової стабільності банківської системи (рис. 2.7).

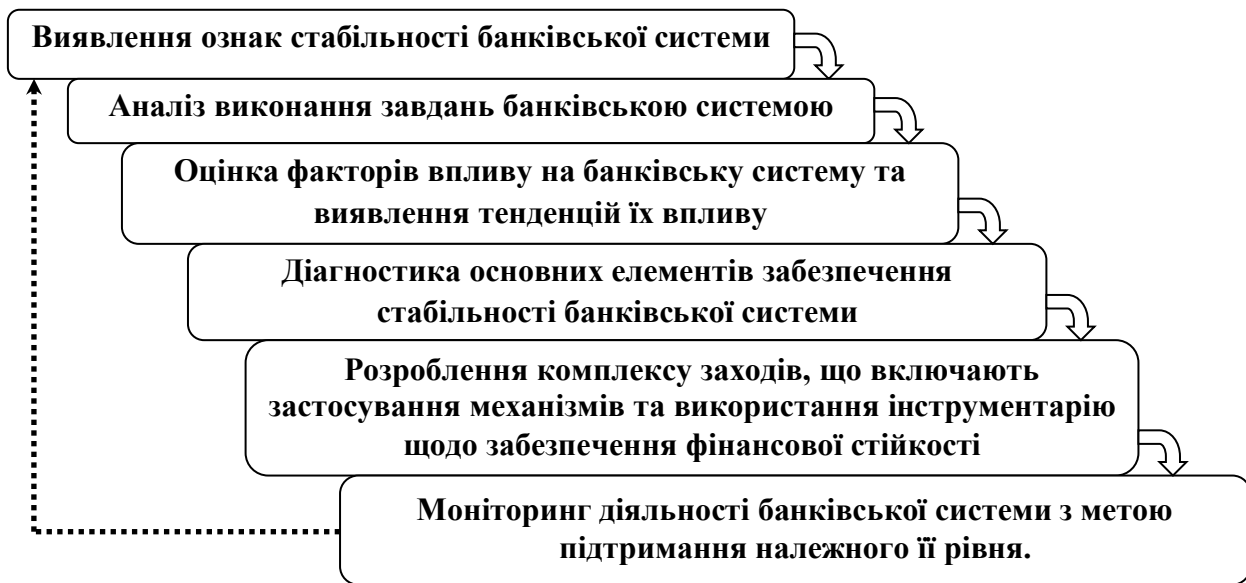

Рис. 2.7. Алгоритм забезпечення стабільності банківської системи*

* Джерело: Складено автором

Для забезпечення фінансової стабільності банківської системи в умовах динамічного розвитку і відповідних змін основних показників її діяльності запропонований підхід до підтримання фінансової стабільності банківської системи шляхом виконання дій певного алгоритму, що дасть змогу проводити комплексний аналіз розвитку банківської системи, своєчасно реагувати на проблеми та вживати упереджувальних заходів для недопущення розгортання кризових процесів, що виникають у разі виникнення непередбачених обставин зовнішнього середовища.

Звичайно, неможливо передбачити або спрогнозувати кризу банківської системи, визначити необхідний інструментарій і розробити будь-яку антикризову програму без якісного детального дослідження природи та сутності кризи, її характеристик, особливостей проявів та параметрів. Тому нині гостро стоїть питання, по-перше, якісної діагностики банківської системи, з метою передбачення ймовірних криз та мінімізації їх негативних наслідків для кожного суб'єкта економічних відносин та для гарантування економічної безпеки країни, по-друге, визначення ролі державних органів в цьому процесі, зважаючи на значний рівень державного регулювання банківської системи.

Причини виникнення криз загалом, а також банківських оцінено у попередньому параграфі, однак вважаємо за доцільне ще раз акцентувати увагу на найважливіших із них. При обґрунтуванні причин банківських криз представник МВФ С. Інґвес класифікує банківські кризи за двома категоріями: мікроекономічні (або «поганий» банківський бізнес) та макроекономічні (або «погане» бізнес-середовище). Перші виникають в результаті неправильного ведення банківського бізнесу: непродуманої та необережної кредитної політики, прийняття надмірних ризиків (в гонитві за небаченими прибутками), відсутність внутрішнього контролю, акцент на збільшення частки банку на ринку, а не на прибутковість, а також прорахунки у валютній політиці та незбалансованість вимог і зобов'язань за строками в самих банках або в їх позичальників. З іншого боку, кризи можуть бути викликані макроекономічними причинами, які фактично не мають нічого спільного з банківською системою. Навіть високоорганізовані банківські системи, які функціонують в межах жорсткого та ефективного законодавства, можуть постраждати в нестабільних макроекономічних умовах або через непродуманий економічний курс держави [15].

Відтак, вважаємо за доцільне провести аналіз тенденцій розвитку банківської системи України в період фінансової нестабільності 2014-2017 років, а також початок 2018 з метою виявлення негараздів у її роботі і можливості розроблення пропозицій щодо стабілізації банківської системи в Україні та забезпечення економічного зростання.

За твердженнями вчених економістів, у сучасних умовах банківська система України перебуває у найскладнішій ситуації за весь період свого існування від моменту здобуття незалежності. Поєднання низки несприятливих об'єктивних і суб'єктивних чинників світового і національного економічного розвитку, зовнішньої і внутрішньої політики вилилось у безпрецедентну за масштабами і наслідками для економіки банківську кризу, від подолання якої вирішальною мірою залежить економічне майбутнє нашої держави.

Це також підтверджують дані НБУ. Згідно з оцінками Національного банку загальні втрати економіки від банківської кризи

2015-2016 років становлять 38% ВВП (рис. 2.8). Про це говориться в звіті Ради НБУ, опублікованому на порталі регулятора.

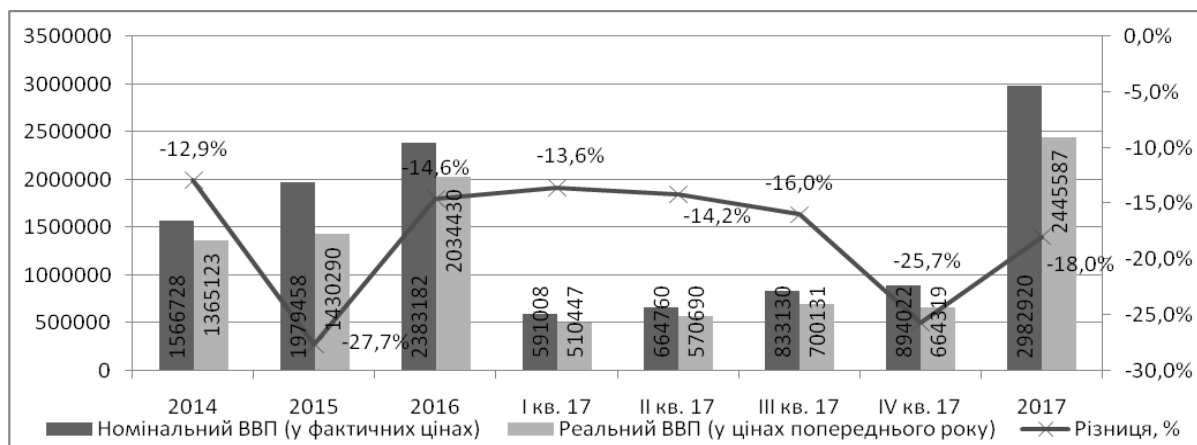

Рис. 2.8. Динаміка ВВП України за 2014-2017 роки*

* Джерело: складено автором за даними [7]

Більше того, прямі фіскальні витрати України на подолання наслідків кризи банківського сектору сягнули 14% ВВП, що перевищує відповідні витрати, понесені під час фінансово-економічної кризи 2008-09 років.

Нинішня криза і справді є кризою передусім фінансовою і банківською з огляду на першопричини її виникнення. Утім, було б несправедливо вважати лише банківський сектор економіки є головним джерелом кризових явищ і нових шоків для нефінансових секторів господарства. Загостренню кризи у банківському секторі країни, що триває від початку 2014 р. посприяла цілої низки макро- і мікроекономічних проблем, що нагромаджувались упродовж двох десятиліть розвитку нашої країни. Це, зокрема, політична нестабільність, криза державного управління, відсутність програми стратегічного розвитку держави та модернізації виробництва. Все це, нарівні з військовим конфліктом по суті зруйнували фінансову стабільність держави. Банківська система у цих умовах перестала виконувати головну свою функцію – акумуляції й перерозподілу грошових капіталів в економіці задля стимулювання виробничого зростання – і перетворилася на фактор генерування фінансової нестабільності з негативними наслідками для економічного розвитку.

На практиці особливості прояву кризових явищ у банківській системі України проявилися у низці негативних процесів, які поєдналися у великий комплекс проблем, що загалом характеризують ті макроекономічні дисбаланси, які сьогодні є одним із вирішальних факторів гальмування розвитку економіки нашої країни. Вважаємо за доцільне звернути увагу, зокрема на такі чинники:

1. Структура банківського сектору, зокрема розглянемо різке скорочення числа банків в Україні та зміни структури банківської системи внаслідок оголошення низки банків неплатоспроможними і виведення їх з ринку.

2. Зростання недовіри до банків, що проявилось безпрецедентним за масштабами відтік коштів з депозитних банківських рахунків.

3. Девальвація національної грошової одиниці.

4. Подорожчання кредитних ресурсів в Україні, внаслідок чого відбулось скорочення кредитування банками.

5. Низький рівень ризик-менеджменту більшості банків, що призвело до нагромадження значних обсягів проблемних кредитів у структурі кредитного портфеля.

6. Збільшення витрат банків та наростання збитковості банківського бізнесу в цілому.

Структуру банківського сектору України протягом 2014-2017 років було докорінно змінено. Кількість банків скоротилася удвічі: із 180 на початок 2014 року до 82 на кінець 2017 року, у тому числі приватних банків з українським капіталом – із 148 до 54 за відповідні періоди. Кількість платоспроможних банків скоротилася на 14. З них 8 установ було виведено з ринку через недотримання вимог до капіталу, 1 – через непрозору структуру власності, 4 – припинили діяльність без ліквідації юридичної особи, 1 банк було приєднано до іншого [29].

Зменшилася кількість структурних одиниць банків із 19,3 тис. на початку 2014 року до 9,8 тис. на кінець червня 2017 року. Кількість структурних підрозділів приватних банків з українським капіталом зменшилась просто катастрофічно – з 9,8 тис. на початок 2014 року до 1,7 тис. на кінець червня 2017 року.

Результатом цієї найглибшої в нашій історії банківської кризи кількість банківських працівників скоротилася майже вдвічі – з 246,6 тис. осіб на початку 2014 року до 135,8 тис. працівників на кінець

червня 2017 року. Головним чином – за рахунок скорочення чисельності персоналу у банках з приватним капіталом. Окремі дослідники виправдовують таке скорочення переходом банківських установ до новітніх технологій самообслуговування клієнтів, однак майбутні перспективи технологічного переходу банків до інтернет-технологій нікого не можуть заспокоювати – доступ населення та бізнесу до послуг банків реально погіршився. Передовсім йдеться про банки із приватним українським капіталом. А саме вони найважливіші для кредитування малого та середнього бізнесу. А відтак – для стійкості економіки до криз, а суспільства – до політичних та соціальних конфліктів.

Аналізуючи такі зміни у структурі банківського сектору, варто зауважити, що окремі банківські установи були визнані неплатоспроможними внаслідок порушення ними законодавства з питань фінансового моніторингу та здійснення ризикових операцій. Крім того, банки, які відносились до 4 групи слугували так званими кишеньковими банками, що обслуговували та фінансували лише діяльність олігархічних кланів, тому виведення окремих банків з ринку були виправданими діями регулятора. Хоча ці дії були проведені доволі непрозоро. Зокрема, протягом 2014-2016 рр. у 68 банківських установах було введено тимчасову адміністрацію Фондом гарантування вкладів фізичних осіб, і тільки 1 банк відновив свою діяльність (ПАТ «Астра Банк»). Практично всі банки було ліквідовано. Неплатоспроможними визнавали схемні і конвертаційні банки (наприклад, ПАТ КБ «Преміум»), які на думку регулятора не мали нічого спільного з банківським бізнесом. Але ось критерії, за якими регулятор визначав які банки потрапляють в ці категорії не публікувалися.

Разом з тим, сам по собі факт виведення з ринку упродовж відносно короткого періоду часу такої безпрецедентної кількості банків має потужний негативний інформаційний ефект, деморалізуючи учасників ринку.

2. Діяння щодо «очищення» банківської системи породили наступну, надзвичайно гостру проблему недовіри до банків. Це вилилось у потужному, небаченому до тих часів, відтоку депозитних ресурсів із банківських установ. Ця проблема спровокована, як важкою

економічною ситуацією в Україні, так і не обдуманими діями Національного банку, коли фактично банківський нагляд не виконував свої функції. Банківський сектор України, починаючи з кінця 2013 року, а особливо в 2014 році, зіткнувся з серйозною проблемою, яка загрожує його ліквідності і нормальному функціонуванню всієї фінансової системи – масовим відтоком депозитів. Загальний обсяг депозитів в українських банках за січень-грудень 2014 року знизився на 13,7% у національній валюті – до 364,5 млрд. грн., і на 37,2% в іноземній валюті – до 19,4 млрд. дол. Відтік депозитів із банків за підсумками 2014 року став найбільшим за цей період, після 8,3%, або 27 млрд. грн. відтоку у кризовому 2009 році. Слід зауважити, що вилучались саме строкові ресурси, що слугують основою кредитних операцій банків.

Щодо підприємств, то головними причинами вилучення строкових ресурсів стали не лише економічна та політична нестабільність у державі, але й наростання фінансових труднощів та неможливість отримання доступу до банківських кредитних ресурсів, у зв'язку з чим підприємства змушені були вилучати власні строкові депозити для фінансування поточної діяльності. Отже, виникло замкнене коло, в якому кошти як потенційний кредитний ресурс вилучалися саме через неможливість доступу до цього ресурсу в банках.

Щодо фізичних осіб, то вилучення депозитів відбувалося у зв'язку зі зниженням реальних доходів населення (за офіційними даними у 2014 р. – на 8,4 %), зростання заборгованості з виплати заробітної плати (у 3,2 разу за 2014 р., до 2,4 млрд. грн.) та наростанням інфляції (за підсумками 2014 р. споживчі ціни зросли на 24,9 % , хоча у квітні 2015 р. інфляція сягнула аж 60,9 % у річному вимірі), а непрогнозована і неконтрольована НБУ девальвація спричинила банківську паніку та намагання вилучити кошти з депозитних рахунків з метою їх подальшої конвертації в іноземну валюту [10, с. 7].

Зміна тенденції в динаміці депозитів в іноземній валюті фізичних осіб можлива тільки при відновленні довіри суб'єктів ринку до банківського сектору України та національної валюти. А це в свою чергу можливо тільки при зваженій економічній політиці уряду і Національного банку.

Варто відзначити, що у 2017 спостерігаємо доволі позитивну динаміку. Зобов'язання банків зросли на 3,6% до 1,17 трлн. грн. Позитивна динаміка стосувалася всіх груп банків. Головний фактор – приріст депозитів клієнтів та бюджету. Інші складові зобов'язань скорочувалися. За даними НБУ збільшення соціальних витрат держави сприяли припливу коштів населення до банків. Однак, зростання інфляційних очікувань у III кварталі негативно вплинуло на строкову структуру депозитів, частка депозитів строком понад 6 місяців суттєво зменшилася. Варто зауважити, що саме строкові кошти і є головним ресурсом для банківського кредитування з позицій підтримання належного рівня ліквідності банків.

Ще одна проблема, яка виникла у період 2014-2016 років – це фактична втрата банків із українським приватним капіталом. Відбулась націоналізація окремих банків та виведення низки приватних банків з ринку. Це призвело до суттєвої зміни структури українського банківського сектору, в якій позиції державних банків значно посилено. Станом на кінець червня 2017 року у державних банках сконцентровано 632 млрд. грн. зобов'язань, тобто більше половини всіх ресурсів банківської системи, 333 млрд. грн. – в банках з іноземним капіталом та лише 133 млрд. грн. – в приватних банках з українським капіталом. Це є один із найбільш негативних результатів для майбутнього розвитку української економіки, оскільки зникають банки із приватним українським капіталом. Із світового досвіду відомо, що іноземні банки зазвичай вкрай неохоче видають довгострокові дешеві інвестиційні кредити, і, зазвичай, концентруються на найбільш прибуткових операціях. А Україні найбільше потрібно створювати нові складні технологічні виробництва, які, зазвичай мають строки окупності більше 7-10 років. Крім того низька частка довгострокових ресурсів не сприяє довгостроковому інвестиційному кредитуванню економіки.

3. Зважаючи на вищесказане, переходимо до аналізу наступної причини розгортання фінансової кризи у банківському секторі, а саме девальвація національної грошової одиниці. Саме значне знецінення національної грошової одиниці, як унаслідок наростання інфляційних процесів, так і внаслідок безпрецедентної за розмірами девальвації гривні став ключовим фактором руйнування довіри суб'єктів ринку – і

підприємств, і населення – до банківської системи, спричинивши масований відтік депозитів та спричинивши неплатоспроможність низки банківських установ. При цьому чітко простежується однозначна причинно-наслідкова залежність відтоку депозитів із банківських установ одночасно зі сплесками девальвації гривні. І навпаки, стабілізація ситуації на грошовому ринку, призупинення відтоку депозитів, а то і їх притік у банківську систему завжди збігаються зі стабілізацією ситуації на внутрішньому валютному ринку країни, кон'юнктуру якого цілком можна визначити як головний фактор, що може спричинити банківську паніку.

За 2014-2016 рр. гривня девальвувала по відношенню до долара США більше ніж в 3 рази. Така різка девальвація привела до зростання проблемної заборгованості клієнтів перед банками (обслуговування валютних іпотечних кредитів стало неможливим для більшості позичальників). І ще одним наслідком девальвації є зростання валютних активів і зобов'язань та необхідність докапіталізації більшості банків. За оцінками банківський сектор України ще необхідно докапіталізувати на 120 млрд. грн., і це за умови відсутності подальшої девальвації.

4. Наступною проблемою, на яку варто звернути увагу, є проблема подорожчання кредитних ресурсів в Україні. У період 2014-2016 років Національний банк вдався до підняття облікової ставки до 30% для стримування інфляції в країні. Такі дії не дають банкам виконувати одну з основних своїх функцій – кредитувати економіку, що ще більше посилює економічну кризу в Україні. Тобто, розвивати бізнес в умовах таких дорогих кредитних ресурсів неможливо. Надалі НБУ намагався знижувати облікову ставку з метою активізації банківського кредитування та здешевлення фінансових ресурсів, однак, це не дало очікуваних результатів, насамперед через неправильно обрану стратегію розвитку банківського сектору. Як відомо, НБУ запровадив режим інфляційного таргетування, лишивши поза увагою регулювання валютного курсу та підтримання стабільності національної грошової одиниці. В результаті облікова ставка почала зростати і нині становить 17% річних. Такий рівень вартості кредитів є, на нашу думку, занадто дорогим ресурсом для бізнесу.

У результаті цього спостерігаємо скорочення кредитування банками України в аналізований період. На початку 2015 року більшість комерційних банків призупинили свої кредитні програми для бізнесу. В основному фінансування було доступно по вже існуючим кредитним лініям. А ось, банківські установи, у яких кредитування було доступно, пропонували досить дорогий ресурс для бізнесу. Високі процентні ставки були зумовлені високою інфляцією (за 2015 рік рівень інфляції склав – 43,3%) і монетарною політикою Національного банку України. Варто відзначити, що після відносної стабілізації з обмінним курсом і поступовим зниженням облікової ставки НБУ, деякі банківські установи відновили свої програми кредитування для нових корпоративних клієнтів і представників малого та середнього бізнесу. Що стосується кредитування фізичних осіб, то тут слід відзначити його високу вартість і невеликий асортимент кредитних продуктів. Протягом 2014-2015 рр. банки України пропонували експрес-кредити (кредити готівкою), кредитування по кредитних картах і споживче кредитування на покупку товарів в середньому під 40-50% річних.

У 2017 році ситуація дещо стабілізувалась. Загальні активи банків збільшилися на 6,4% до 1,85 трлн. грн. Найбільший приріст у держбанків (+17%). Позитивним є і те, що У 2017 році приріст портфеля гривневих кредитів був зумовлений збільшенням обсягів нового кредитування, а не конвертацією валютних боргів, як у 2016 році. Протягом року рівень доларизації кредитів фізичних осіб зменшився з 25,6% до 13,7% завдяки жвавому кредитуванню населення. Зменшення рівня доларизації кредитів бізнесу стримувалося через нові валютні кредити, видані корпораціям у II половині 2017 року.

За рік чисті гривневі кредити бізнесу зросли лише на 0,7% через значні відрахування у резерви Приватбанку. Державні та іноземні банки наростили корпоративний кредитний портфель на 12,8% та 17,5% відповідно. Чисті гривневі кредити фізичним особам зросли за рік на 42,2%, найбільше – у приватних банках (+63,5%) та Приватбанку (+61,6%). Стрімке зростання споживчого кредитування призвело до зростання його частки у кредитах населення на 7,8 в.п. до 63,6%. Частка іпотеки скоротилася. Якість портфеля фіз.осіб помітно

покращилася: завдяки новому кредитуванню частка непрацюючих кредитів за рік зменшилася на 6,1 в.п. Позитивним є і те, що починаючи з липня 2017 року частка непрацюючих кредитів зменшилася в усіх групах банків, крім Приватбанку.

Вважаємо за доцільне виділити ще кілька проблем, які, на нашу думку, є вагомими у розгортанні та проявленні фінансової кризи. По-перше, йдеться про низький рівень ризик-менеджменту більшості банків. Як показали результати 2014-2015 рр. багато банків України не приділяли належної уваги управлінню кредитним ризиком та ризиком ліквідності, що призвело до зростання проблемної заборгованості в кредитному портфелі і неможливості виконувати свої зобов'язання в строк. По-друге, високий рівень збитковості в 2014-2015 рр. в результаті збільшення відрахувань до резервів під кредитні операції. Суттєві обсяги відрахувань у резерви на можливі втрати від активних операцій пов'язані передусім з необхідністю покрити кредитні ризики, зокрема у зв'язку з погіршенням стану обслуговування боргу позичальниками. Крім того, негативним фактором, пов'язаним з девальвацією гривні та збільшенням величини резервів, стало те, що НБУ з метою зняття тиску попиту на валютному ринку заборонив комерційним банкам формувати резерви у валюті проти валютних активів, що призвело до ще більшого нарощування витрат банків, оскільки за кредитами, що були надані в іноземній валюті, резерви банки були змушені формувати у гривні. В результаті банківські установи були збитковими. Ця тенденція збереглась і у 2017 році.

Незважаючи на всі негативні процеси в економіці банківський сектор України необхідно виводити з кризового стану. Тому вважаємо за доцільне запропонувати певні кроки для стабілізації банківського сектора. Перш за все необхідно здійснити наступні заходи:

1. Забезпечити проведення реформ у валютній сфері. Необхідно поступово скасовувати валютні обмеження, що призведе до лібералізації валютного ринку і припинить відтік валютних депозитів. Також банки отримають ті ресурси, які зараз перебувають в обігу на «чорному ринку». Йдеться про повну зміну концепції регулювання валютного контролю та скасування низки жорстких обмежень, накладених на роботу із зовнішніми ринками капіталу.

Зараз на часі прийняття Закону «Про валюту», який неоднозначно оцінюють експерти, однак всі одностайно стверджують, що його прийняття конче необхідне. Банкіри прогнозують, що частина змін може бути ухвалена у травні 2018 року – відповідний законопроект уже зареєстрований в парламенті. Лібералізація дозволить банкам заробити на комісіях і трансакціях з обслуговування руху капіталу.

Не чекаючи ухвалення закону, НБУ поступово пом'якшує окремі нормативи. Наприклад, з 1 травня змінився розмір валютної позиції банків, що дає їм можливість торгувати іноземною валютою у великих обсягах. Це дозволяє міжбанківському ринку ефективніше згладжувати коливання, що виникають, завдяки різниці в обсягах валюти, яка купується і продається», – говорить директор департаменту казначейства «Піреус банку» Ігор Якобчук.

2. Докапіталізувати банки. З метою стабілізації економічної ситуації, постановою № 464 від 6 серпня 2014 НБУ зобов'язав комерційні банки поетапно збільшити статутний фонд до 500 мільйонів гривень в період до 11 липня 2024 року. Наприкінці 2015 року почався процес докапіталізації банків з іноземним капіталом (наприклад, ПАТ «Райффайзен Банк Аваль», ПАТ «УкрСиббанк» через конвертацію материнського фінансування в капітал українських дочок). На початку 2016 року вже було заявлено про докапіталізацію державних банків – Ощадбанку та Укресімбанку на 15 млрд. грн.

3. Активізувати боротьбу із незаконними схемами відмивання коштів. НБУ почав новий виток боротьби із схемами, який може означати потенційне закриття частини банків за супровід тіньової економіки. У лютому 2018 року Нацбанк повідомив, що продовжує надавати правоохоронцям інформацію, яка може свідчити про організовану злочинну діяльність, для виявлення, зупинки та попередження порушень у сфері фінансового моніторингу. У квітні НБУ оприлюднив дані про найпопулярніші схеми шахрайства за участю банків, у тому числі – з відмивання грошей та ухилення від сплати податків. Зазвичай така інформація оприлюднюється для демонстрації успіхів перед міжнародними партнерами і для попередження порушень. За перший квартал 2018 року НБУ поінформував правоохоронні органи про масштабні операції клієнтів на суму понад 34,5 млн. дол. Ці дані стосувалися підозр у виведенні

капіталу, легалізації кримінальних доходів, фіктивного підприємництва, ухилення від оподаткування.

4. Активізувати розвиток такого потенційного напрямку розвитку банківництва як цифрова економіка. Цифрові технології стають для банків стратегічними. Банківські комісії – одна з найбільш прибуткових частин фінансового бізнесу, яка приносить банкам близько третини доходів. ІТ-компанії, мобільні оператори та інші гравці ринку технологій поступово забирають частину цих грошей собі. Експерти говорять про можливий максимальний вихід банків з роздрібного сегменту. Функцію кредитування візьмуть на себе виробники товарів і послуг або торгові мережі, як це вже відбувається в автомобільній промисловості. Більшість трансакцій будуть проводити оператори, платіжні системи та high-tech-компанії.

В Україні банкам вже зараз доводиться конкурувати з електронними гаманцями платіжних систем і мобільних операторів. На вітчизняному ринку доступні платіжні технології Google Pay та Android Pay. У 2018 році в Україні може з'явитися Apple Pay. Банкам доводиться все більше інвестувати в технології. Про актуальність технологічних перетворень у фінансовій сфері свідчать і дії НБУ. Слідом за фінансовими регуляторами Німеччини і Росії український центральний банк заявив про розробку закону про криптовалюту і блокчейн.

5. Сворити сприятливі умови для кредитування агросектору та малого бізнесу. Передусім банки цікавляться аграрним ринком і малим та середнім бізнесом. Невеликі підприємці – основа добробуту держав ЄС і США, і підтримка цього сектору стає стратегічним завданням для української економіки і банків. Так, Кредобанк, який входить до групи польського РКО ВР, одним із своїх пріоритетів бачить кредитування малого та середнього бізнесу. У цьому ж сегменті розвиваються Укрсиббанк, «ОТП банк», Мегабанк, «Піреус банк».

«Підтримка малого та середнього бізнесу – наш пріоритет. У вересні 2017 року банк започаткував комплексну програму підтримки малого бізнесу «Будуй своє», – каже директор департаменту Ощадбанку Наталя Буткова-Ветвицька. У рамках кампанії банк особливу увагу приділив юридичним особам та фізособам-підприємцям. При оцінці їх бізнесу і застави застосовуються лояльні

підходи. Для цього сектору банк розробив спеціальну програму мікрокредитування. Це прості позики до 5 млн. грн. з швидким ухваленням рішень і спрощеним пакетом документів. Позика на фінансування оборотних коштів видається на термін до одного року, на придбання основних засобів – до 60 місяців. Кредитний портфель клієнтів малого та середнього бізнесу Ощадбанку 1 травня 2018 року становив 3 млрд. грн. У 2018 році банк хоче його подвоїти [20].

Аграрний бізнес – ще один пріоритет для банків. За даними фінансового аналітика Анатолія Дроб'язка, до першої п'ятірки кредиторів аграрного ринку на початку 2018 року входили банк «Фінансова ініціатива», «Райффайзен банк аваль», Прокредитбанк, «Креді агріколь» і Приватбанк. Харчову промисловість найактивніше кредитують Ощадбанк, Укрексімбанк, Промінвестбанк та Укрсиббанк. Ці банки пропонують фінансування і фермерським господарствам, і великим підприємствам. До послуг клієнтів – повна лінійка кредитних продуктів з привабливими умовами», – кажуть банкіри.

Банківський сектор України знаходиться в стані глибокої кризи, але вже зараз намічаються позитивні сигнали – приплив депозитів у банки, докапіталізація державних банків і банків з іноземним капіталом, зважена кредитна політика. Одним із найважливіших нині завдань – відновити довіру населення до банківського сектору України через стабілізацію ситуації на валютному ринку. А далі запуск кредитування і ефективний ризик-менеджмент зможуть створити необхідні передумови для виведення банківського сектору з кризи.

2.3. Шляхи мінімізації наслідків фінансових криз у банківських системах провідних країн світу

Глобалізація економіки породжує багато складних проблем і суперечностей. Конфлікт між національним та глобальним виступає однією із рушійних сил трансформації сучасної світової економіки. «Фінансова революція» останнього десятиріччя значно посилила ступінь взаємозв'язків національних економік. Разом з тим, вона набагато збільшила фінансові потоки короткострокових, швидко мінливих, спекулятивних ресурсів, що перетворює сучасні фінанси в

дуже нестабільний сегмент сучасної глобальної економіки. Гігантські розміри, надзвичайна мінливість та спекулятивна природа транскордонних фінансових рухів роблять уряди країн дуже вразливими в разі швидких змін таких потоків. Глобальна «ланцюгова реакція» розповсюдження фінансових та валютних криз являє один із яскравих прикладів, що свідчить про загрозові «виклики» цього процесу для стабільного розвитку національних держав. Яскравим прикладом останнього стала світова фінансова криза, яка розпочалась у 2008 році.

Так, із початку 2000-х рр. в якості головної мети грошово-кредитної політики Федеральної резервної системи США обрано запобігання рецесії американської економіки, задля чого було взято курс на зниження облікової ставки, що призвело до збільшення пропозиції кредитів на грошовому ринку і появи суттєвого надлишку ліквідності у банківській системі. У цей період процентна ставка стала головним інструментом монетарної політики ФРС із використанням її для досягнення забезпечення стабільності цін. При цьому головним спрямуванням кредитної політики банківських установ було обрано ринок іпотечного кредитування, оскільки ціни на нерухомість тоді зростали, а вимоги банків до потенційних позичальників були суттєво занижені. Управління ризиками за такими кредитами здійснювалося шляхом випуску похідних цінних паперів – іпотечних облігацій, які завдяки невиправдано високим оцінкам провідних рейтингових агентств вважалися достатньо надійними і їх купували чимало інвестиційних та пенсійних фондів і банків у різних країнах світу. Однак перегрів кон'юнктури на ринку іпотечного кредитування через надлишок пропозиції зумовив зниження цін на нерухомість (за 2007 р. – на 50%), що спричинило масові неплатежі за кредитами, а це, своєю чергою, призвело до різкого погіршення фінансового стану банків і знецінення їхніх активів. Власне так і розпочалася світова фінансова криза.

Основною причиною кризи стала недооцінка ризиків в умовах впровадження фінансових інновацій і розширення ринку кредитування. Випереджальний розвиток складних структурованих фінансових інструментів (*CDO* – *Collateralized Debt Obligation*) порівняно з вдосконаленням методів ризик-менеджменту призвів до

зростання обсягів боргових зобов'язань, підкріплених високоризикованими іпотечними кредитами. В умовах серйозної корекції ринку нерухомості відбулось різке зростання обсягів неплатежів за іпотечними кредитами, що викликало обвал ринку структурованих фінансових інструментів. Як наслідок, найбільші світові фінансові інститути були змушені списувати переоцінені активи з балансів. У другому кварталі 2008 року, за даними дослідження швейцарського Банку міжнародних розрахунків, клієнти банків в різних країнах світу зняли із своїх рахунків більше 1 трильйона доларів, зокрема, американці зняли із депозитів 633 млрд. дол., британці 184 млрд. фунтів стерлінгів (приблизно 300 млрд. дол.) [59]. Одним з найбільш драматичних моментів стала втрата ліквідності банківської системи, внаслідок чого активність на міжбанківському ринку виявилася паралізованою. З урахуванням високого ступеня глобалізації економіки кризові явища в секторі нерухомості і іпотечного кредитування США досить швидко поширились на європейські ринки. В результаті сек'юритизації активів і вільного пересування капіталів під ударом опинилися найбільші європейські банки, які займали передові позиції на ринку CDO. Таким чином, криза, що зародилась в США в сегменті іпотечних кредитів subprime (виданих позичальникам з низьким кредитним рейтингом), поступово поширилася на світовий фінансовий сектор. Головною особливістю кризи 2008–2009 рр. було скорочення інвестицій в реальний сектор і ринок цінних паперів. Незважаючи на це, рівень кредитування економіки США не знижувався в результаті ризику сильно вирости, а ліквідність впала. Оскільки інвестори утримували грошову масу, то виник її дефіцит.

Виділяють 3 фази кризи:

- перша – з серпня 2007 року по вересень 2008 року;
- друга – період паніки на фінансових ринках у вересні-жовтні 2008 року, коли криза швидко поширювався по всьому світу;
- третя – з листопада 2008 року, коли ФРС змогла створити і реалізувати комплекс антикризових заходів щодо виведення фінансового сектора з кризи; закінченням цієї фази можна вважається жовтень 2009 року, коли перші американські банки, що отримали держпідтримку, повернули отримані кошти.

Умовно заходи, здійснені ФРС в ході кризи, можна розділити на три групи: надання ліквідності ринку в цілому, дотримання політики кількісного пом'якшення і підтримка окремих банків і компаній.

Керівництвом ФРС було розпочато прийняття антикризових заходів ще на першій стадії кризи, почавши зниження процентної ставки в середині серпня 2007 року (5,25% в той момент). До березня 2008 року ФРС знизила її рівень до 2%, що відображало очевидне наростання тривоги влади США щодо уповільнення темпів зростання. Однак це говорило лише про правильну реакцію ФРС на зміну фази економічного циклу і аж ніяк не пророкувало ніяких потрясінь на фінансовому ринку.

Умовно заходи, здійснені ФРС в ході кризи, можна розділити на три групи: надання ліквідності ринку в цілому, дотримання політики кількісного пом'якшення і підтримка окремих банків і компаній.

Ще на першій стадії кризи ФРС було прийнято рішення про прийняття антикризових заходів зі зниження процентної ставки в середині серпня 2007 року (5,25% в той момент). До березня 2008 року її рівень було понижено до 2%, що відображало очевидне наростання тривоги влади США щодо уповільнення темпів зростання. Однак це говорило лише про правильну реакцію ФРС на зміну фази економічного циклу і аж ніяк не пророкувало ніяких потрясінь на фінансовому ринку.

Також ФРС було розпочато реалізацію ряду програм з підтримки ліквідності на фінансових ринках:

– з грудня 2007 року почалися аукціони з надання заставних кредитів банкам на термін від 28 до 84 днів (Term Auction Facility, TAF); станом на кінець 2008 року заборгованість перед ФРС становила 100 близько млрд дол.;

– з грудня 2007 року почалося надання кредитів центральним банкам зарубіжних країн (свопи). В кінці 2008 року обсяг таких кредитів досяг майже 600 млрд дол., а до кінця 2009 року майже весь їх обсяг був погашений.

Вперше застосувати нетрадиційні антикризові механізми ФРС довелося в березні 2008 року, коли банку JPMorgan був наданий кредит в розмірі 30 млрд дол. для покупки практично збанкрутілого інвестиційного банку Bear Stearns. В цей же час було відкрито

додаткову кредитну лінію для дилерів на ринку казначейських зобов'язань (Primary Dealer Credit Facility, PDCF), яка в період гострої фази кризи виявилась одним з головних інструментів підтримки поточної ліквідності не тільки американських фінансових інститутів, а й їхніх європейських філіалів, а також філій найбільших європейських банків, що працювали в США. (Дія цієї лінії сьогодні припинена).

Початок другої фази кризи традиційно пов'язується з банкрутством Lehman Brothers банку 15 вересня 2008 року, коли протягом наступних двох днів на американському грошовому ринку стався «набіг на банки», в результаті якого інвестори вилучили з грошових фондів (гроші marketfunds) більше 150 млрд. дол., що підірвало всю систему короткострокового між банківського кредитування. Один за одним збанкрутували фінансові гіганти: іпотечні агентства Fannie Mae і Freddy MAC, найбільша страхова компанія в світі AIG, найбільші американські роздрібні банки Washington Mutual і Wachovia (яких поглинули JPMorgan Chase відповідно і Wells Fargo), один з найбільших інвестиційних банків Merrill Lynch, поглинений Банком Америки. У жовтні 2008 року базова ставка ФРС було понижено до 1%, а пізніше ФРС практично відмовився від застосування будь-якої ставки (встановивши її в діапазоні 0-0,25%), перейшовши, як і багато інших банків, до політики «кількісного пом'якшення» (quantitative easing).

Суть кількісного пом'якшення полягає у впорскуванні в економіку додаткових грошей за рахунок викупу неліквідних цінних паперів. Кількісне пом'якшення істотно впливає на грошову масу, збільшуючи її пропозицію з метою збільшення кінцевого споживання. Програми кількісного пом'якшення QE (Quantitative easing) розроблені спеціально для Сполучених Штатів Америки, в рамках яких Федеральна резервна система викупує в банків боргові зобов'язання (бонди) іпотечних агентств і казначейські облигації США, вливаючи у фінансову систему певний обсяг коштів. При кількісному пом'якшення центральний банк купує або бере в забезпечення фінансові активи для вприскування певної кількості грошей в економіку, тоді як при традиційній монетарної політики ЦБ купує або продає державні облигації для збереження ринкових ставок відсотка на певному цільовому рівні. У цьому випадку центральний банк купує фінансові

активи у банків і у інших приватних компаній на нову електронну емісію грошей. Це дозволяє збільшити банківські резерви понад необхідного рівня (*excess reserves*), підняти ціни придбаних фінансових активів і знизити їх прибутковість.

У США в рамках нової монетарної політики в розпал світової фінансової кризи (у листопаді 2008р.) було вперше реалізовано програму кількісного пом'якшення. ФРС різко знизила відсоткові ставки майже до нуля, після чого можливості проведення стимулюючої монетарної політики традиційними методами було вичерпано. QE мала своєю метою порятунок великих корпорацій, банків і приватних підприємств шляхом викупу їх знецінених боргів.

У рамках першого етапу кількісного пом'якшення протягом 2009 року ФРС викупила іпотечних паперів на \$ 1,4 трлн. і казначейських облігацій на \$ 300 млрд. Ця програма мала на меті врятувати великі корпорації, банки та приватні підприємства шляхом викупу їх знецінених боргів.

Другим етапом кількісного пом'якшення було передбачено вливання в економіку ще \$ 0,6 трлн. по \$ 75 млрд. щомісяця. Програма тривала з листопада 2010 р по червень 2011 р .

Третій етап розпочався у вересні 2012 році і тривав до кінця жовтня 2014 року. В його рамках було куплено паперів на \$ 1,14 трлн. Спочатку ФРС купувала іпотечні облігації на \$ 40 млрд. на місяць і казначейські облігації на \$ 45 млрд. На місяць протягом усього 2014 ФРС скорочувала обсяги закупівель, остаточно припинивши їх 29 жовтня 2014 р. Якщо розглядати період 2009-2013 рр., то протягом 36 місяців діяла програма кількісного пом'якшення. Найменше програма кількісного пом'якшення проводилася у 2010 і 2012 роках.

Загалом, за час дії програми ФРС викупила іпотечних та інших облігацій на суму 1,7 трлн. доларів США, в результаті чого поживилась економіка Сполучених Штатів, поступово відновився ринок цінних паперів (фондові індекси зростали майже до 100%), відбулася поступова девальвація курсу долара.

Норма обов'язкових резервів як інструмент грошово-кредитної політики дозволяє гарантувати виплату банком своїх боргових зобов'язань. У США цей механізм явно не виражений. Норма резервування для певного обсягу коштів на поточних рахунках може

варіюватися від 8 до 14%. ФРБ почав виплачувати депозитними установам проценти по обов'язкових резервах. У даний час (з липня 2009 р.) ставка процентної винагороди становить 0,25%.

Таким чином, кількісне пом'якшення та інші заходи, застосовані ФРС для виходу з кризи істотно змінили традиціям грошово-кредитної політики. Безпрецедентне збільшення грошової маси, рекордно низька ключова ставка, а також встановлення депозитного відсотка по обов'язкових резервах тому приклад. Така м'яка грошово-кредитна політика не могла не відбитися на макроекономічних показниках.

Зокрема, проаналізуємо тенденції зміни обсягу державного боргу США за 2006-2016 роки в абсолютних та відносних показниках (рис. 2.9).

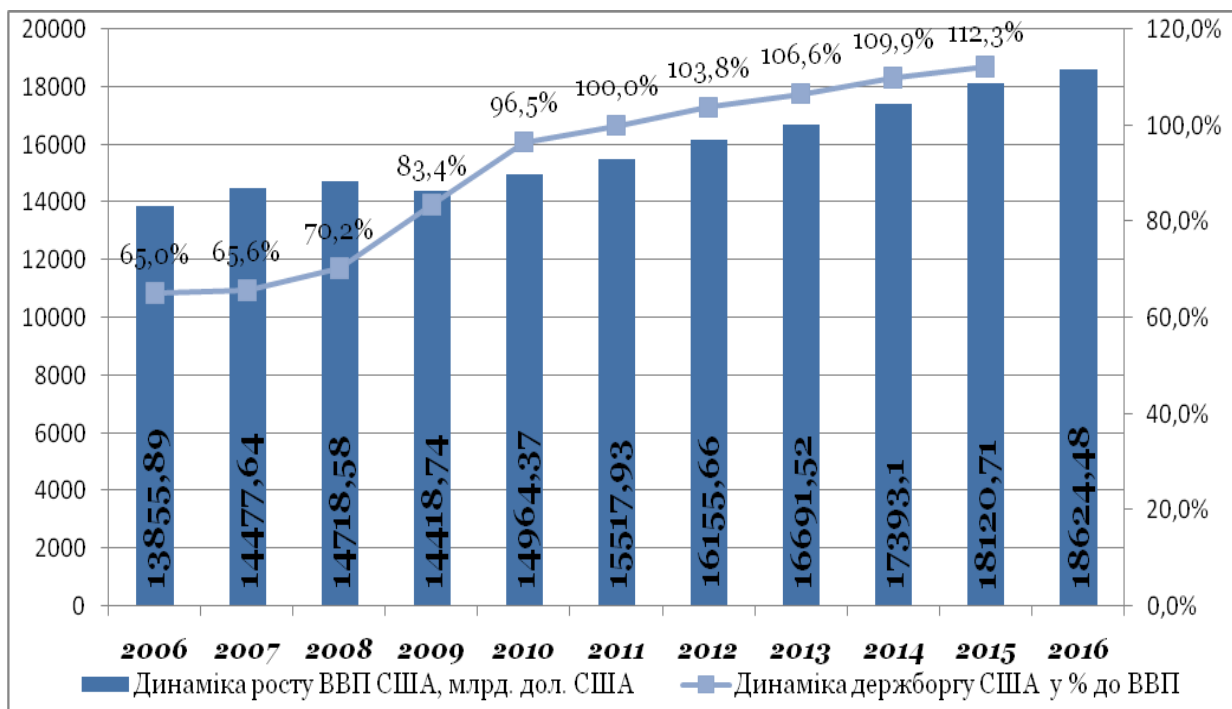

Рис. 2.9. Макроекономічні показники США за 2006-2016 роки [63]

Щодо абсолютних показників, то зауважимо, що розмір ВВП постійно зростає, однак, відносні показники відображають тенденції зниження темпів зростання. У період кризи і наступні 3 роки держборг збільшувався і досяг розміру, рівного ВВП США, після чого темпи його зростання знизилися. Так як кількісне пом'якшення являє собою, насамперед, викуп державних боргових зобов'язань, то, відповідно,

держава стає повинна ФРС США, а значить і розмір боргу в умовах кількісного пом'якшення зростає, що ми і бачимо на графіку.

Не менш знаковим показником розвитку економіки виступає дефіцит бюджету. Як видно з рис. 2.10, у кризовий 2009 рік дефіцит бюджету США досяг рекордно високого значення. Однак після 2009 року є тенденція у бік його скорочення. Уряд США не мав профіцитного бюджету з 2001 року. Аналіз попередніх років показує, що рівень бюджетного дефіциту залежить від рішення уряду, а не від політики ФРС США. Тим часом, дефіцит бюджету означає, що держава здійснює свої витрати в борг і саме ФРС виступає основним позичальником, так як масово скуповує боргові зобов'язання уряду.

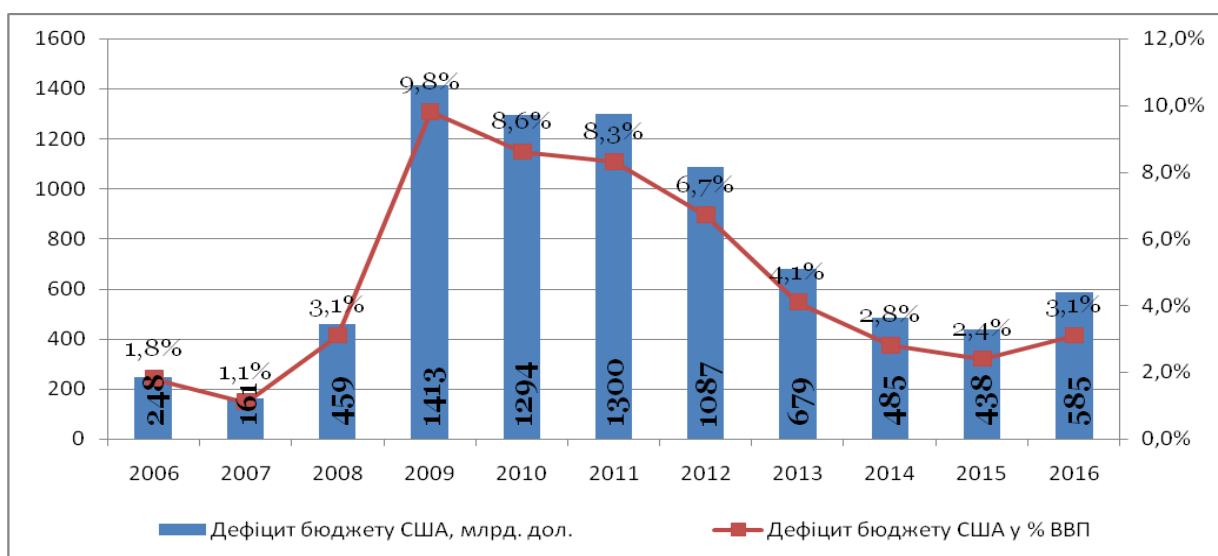

Рис. 2.10. Динаміка дефіциту бюджету США за 2006-2016 роки [62]

У США існує стеля державного боргу, який щорічно законодавчо підвищується. Проблема його підвищення являє собою предмет гострих дискусій, які, зокрема, призвели до затримок прийняття бюджету США у 2013 році («фіскальний обрив»). Аналіз показав, що головним показником, на який негативно вплинула грошово-кредитна політика ФРС США, є державний борг, так як кількісне пом'якшення це насамперед кредитування держави. Незважаючи на це, економіка США подолала докризовий рівень зростання економіки вже у 2010 році.

Головною метою програм «Кількісного пом'якшення» ФРС США було розширення ресурсних можливостей фінансового сектора економіки для забезпечення стійкого економічного зростання і

зниження рівня безробіття. Реалізують кількісне пом'якшення за допомогою монетизації боргу країни і надходження емісійних грошей у ті сфери економіки, в яких є проблеми, або ж вони орієнтовані на підтримку споживчого попиту. Скуповування боргових цінних паперів Федеральною резервною системою також допомагає економіці знижувати вартість запозичення, оскільки масштабна купівля будь-яких активів зазвичай призводить до зростання цін. А борговий фінансовий ринок влаштований так, що зростання цін позначається на зниженні прибутковості. Крім того, деякі інвестори, незадоволені зростанням цін на облігації, що скуповуються ФРС, переказують кошти в інші активи – такі, як корпоративні облігації, що, своєю чергою, підвищує вартість корпоративних бондів і знижує їх прибутковість, здешевлюючи позики для компаній.

Водночас потрібно відзначити, що така стратегія поведінки ФРС та інших центральних банків розвинутих країн істотно обмежила їхню гнучкість при реалізації грошово-кредитної політики. Адже в разі, коли метою монетарного регулювання обирали підтримання цінової стабільності, то центральні банки за допомогою відповідних інструментів грошово-кредитної політики мали широкі можливості обмежувати обсяги кредитів в економіці і разом із тим регулювати зростання цін на фінансові активи. Коли ж пріоритетною метою грошово-кредитної політики є стимулювання сукупного попиту, а відтак і забезпечення економічного зростання, то можливості впливу на ці показники в центральних банків є вкрай обмеженими.

Наприкінці жовтня 2014 р. керівництво Федеральної резервної системи США оголосило про повне припинення програми кількісного пом'якшення. За підсумками засідання Федерального комітету з відкритого ринку (Federal open market committee, FOMC), що відбувся 28-29 жовтня, було ухвалено рішення про повне припинення купівлі активів у рамках третього раунду програми кількісного пом'якшення. При цьому в ухвалі комітету йшлося про необхідність підтримувати процентні ставки в діапазоні від 0 до 0,25% протягом тривалого періоду часу після завершення програми придбання активів, особливо якщо прогнозовані темпи інфляції залишатимуться нижчими за цільовий орієнтир у 2% і з умовою того, що довготермінові інфляційні очікування залишатимуться стабільними. Комітет також вважає, що економіка володіє достатньою динамікою для подальшого просування

до максимальної зайнятості в контексті збереження цінової стабільності. Відповідно до цієї оцінки ФРС ухвалила рішення завершити програму купівлі активів QE3, тобто політику кількісного пом'якшення.

Варто зазначити, що у період проявів кризових явищ у світовій економіці, яка також мала значний вплив на розвиток США, було розроблено ряд нових, нетрадиційних інструментів та заходів регулювання економіки. Основні характеристики антикризових нових інструментів монетарної політики ФРС США наведено в табл. 2.3.

Таблиця 2.3

**Інструменти ФРС США,
розроблені під час світової фінансової кризи 2007-2010 рр.**

Кредити (кредитна лінія) первинним дилерам (банкам) (PDCF - Primary Dealer Credit Facility)	Це кредити «овернайт», що надаються ФРС банкам на ніч з кваліфікованим забезпеченням.
Строкові кредитні аукціони цінних паперів (TSLF – Term Securities Lending Facility)	Первинні дилери (банки) можуть отримати від ФРС на строк кредити у формі цінних паперів Казначейства під заставу інших цінних паперів.
Строкові кредитні аукціони (TAF – Term Auction Facility)	Дозволяють первинним дилерам отримати кредити у ФРС на умовах повного забезпечення (забезпеченням можуть бути навіть іпотечні низько рейтингові папери). Це кредитування напряду у ФРС.
Програма фінансування викупу комерційних паперів (CPFF – Commercial Paper Funding Facility)	Передбачає викуп ФРС через уповноважених первинних дилерів як забезпечених, так і незабезпечених паперів у емітентів з метою покращення ситуації з ліквідністю комерційних паперів.
Програма викупу забезпечених комерційних паперів пайових фондів грошового ринку (ABCP – Asset-Backed Commercial Paper Money Market Mutual Fund Liquidity Facility)	Передбачає позики ФРС банкам для викупу якісних забезпечених активами комерційних паперів у пайових фондів. Це допомагає пайовим фондам, які стикаються з нехваткою грошових коштів у зв'язку з бажанням багатьох інвесторів під час кризи відкликати свої внески, отримати додаткові кошти.
Програма фінансування інвесторів грошового ринку (MMIFF – Money Market Investor Funding Facility)	Дозволяє викуп певних видів активів у кваліфікованих інвесторів, які мають труднощі з ліквідними коштами.
Програма викупу проблемних активів (TARP – Troubled Asset Relief Program)	Ця програма уряду США передбачає викуп активів і акцій фінансових організацій (на 700 млрд. дол.) з метою укріплення фінансового сектору.

Таким чином, ФРС США під час світової фінансової кризи 2007-2010 рр. розробила ряд нових програм, які широко використовувалися урядом та комерційними банками у кризовий період і дозволили полегшити отримання ліквідності значному колу учасників ринку. Це були програми екстреного кредитування фінансової кризи ФРС США. По мірі поліпшення умов функціонування фінансового ринку ФРС було ухвалено рішення про поступове згортання цих програм. Запропоновані нові інструменти, що ввели ФРС під час кризи, можна віднести до інноваційних фінансових інструментів у монетарній політиці США, що свідчить про трансформацію монетарної політики, про її діалектичну природу. Також, розглянуті програми можуть бути застосовані країнами, у тому числі й Україною, під час фінансових криз. Хоча буде потрібний певний час, щоб до кінця зрозуміти як працювали ці програми, виявити позитивні і негативні наслідки їхнього застосування для економіки.

Період другої фази світової фінансової кризи знаменується її поширенням на європейські ринки. Розглянемо основні інструменти, які були використані на етапі кризового регулювання для стабілізації фінансової системи ЄС:

1) Для покращення умов кредитування та забезпечення функціонування грошового ринку, ЄЦБ і інші центральні банки з моменту початку фінансової кризи, зробили повторні вливання ліквідності. Разом з цим було здійснено зниження процентних ставок (мінімальна ставка по основних операціях рефінансування зменшена до 3,25%, а відсоткова ставка за «овернайт» депозитами знижена до 2,75%).

2) Для вирішення фінансових проблем ліквідності платоспроможним банкам ЄС, розробленими діями Європи була розпочата програма, в якій країни-лідери Європейського Союзу зобов'язалися надати протягом перехідного періоду і на відповідних комерційних умовах, безпосередньо, гарантії уряду, страхування, або аналогічну угоду на середньострокову перспективу (до 5 років).

3) Для покращення довіри клієнтів до фінансової системи Євросистеми, і для сприяння створенню рівних умов, було запропоновано ухвалити термінові законодавчі зміни у жовтні 2008 року, які набули чинності в березні 2009 року. Мінімальний розмір

страхування вкладів було підвищено від € 20 000 до € 100 000 у всіх державах-членах ЄС.

4) Також було викладено принципи, які регулюють застосування правил державної допомоги вразливим фінансовим установам. Конкретні вказівки були опубліковані для держав-членів, зокрема, участь у банківському гарантуванні та рекапіталізації, в розробці структурної перебудови і заходи щодо полегшення тягаря активів.

5) Впровадження реформ для створення більш стабільної фінансової системи у майбутньому. Основні напрями: нагляд і контроль, структура винагороди у фінансовому секторі і нормативні прогалини в правових системах, сегменти ринку які мають вирішальне значення для раціональної діяльності сектору.

Не можна оминати стороною на антикризові заходи у Великобританії, в якій з 1992 року до 2007 р. відбувався стрімкий та потужний економічний ріст – приріст ВВП до 2007 року складав 2,8% в рік. Занятість збільшилась з 26 млн. л. до 29 млн. л., безробіття скоротилось до 5%. Але в зв'язку з взаємопов'язаністю усіх економік світу, криза поширилась і на Велику Британію.

Реагуючи на уповільнення економіки, що ставило під удар всю банківську систему, Банк Англії з грудня 2007 року почав зниження ставки рефінансування, яке спочатку було навіть більш повільним, ніж в США, але різко прискорилося після вересня 2008 року. У березні 2009 року ставка Банку Англії опустилася до історичного мінімуму – 0,5%. Втім, повільне зниження ставки рефінансування не послужило перешкодою створенню нових інструментів для надання ліквідності банківській системі, дефіцит якої став проявлятися все гостріше з весни 2008 року, після банкрутства Bear Stearns і поступового згортання активності на ринках капіталу. У квітні 2008 року Банк Англії оголосив про введення нового механізму рефінансування банків, що отримав назву «Спеціальної схеми ліквідності» (special liquidity scheme). SLS дозволяла банкам «конвертувати» неліквідні цінні папери в ліквідні державні папери терміном на три роки.

Дана схема поширювалася тільки на активи, які вже існували в 2007 році. За банками зберігалася відповідальність за цими зобов'язаннями, також вони були зобов'язані платити визначений відсоток за використання схеми. Схема була запущена 21 квітня 2008

року і припинила свою дію 30 січня 2009 року. За цей час нею скористалося 32 фінансових інститути, загальна частка яких в сукупних активах банків і ощадних кас перевищувала 80%. Під заставу неліквідних активів (як правило, цінних паперів, забезпечених заставними) вони отримали казначейські векселі на загальну суму близько 185 млрд. фунтів. На наступному етапі ослаблення грошово-кредитної політики навесні 2009 року було реалізовано програму викупу Банком Англії цінних паперів, яка стартувала в березні 2009 року і спочатку обмежена граничною сумою 50 млрд. фунтів, але згодом була збільшена до 175 млрд. фунтів в серпні 2009 року і до 200 млрд. фунтів в листопаді 2009 року.

Отже, з вище сказаного можемо зробити висновок, що подолати світову фінансову кризу Федеральній резервній системі, європейським центральним банкам, в тому числі і ЄЦБ та Банку Англії вдалось, знизивши облікову процентну ставку, вилучивши з банківської системи неліквідні цінні папери, збільшивши банківські резерви та в решті решт запровадити нові реформи для забезпечення стабільної фінансової системи у майбутньому.

Підводячи підсумки даної частини дослідження, стверджуємо, що за умов прояву ознак кризових явищ в економіці перед грошовою владою кожної країни постає актуальне завдання розроблення ефективних механізмів впливу з боку регулятора на формування таких умов економічного розвитку, які визначалися б адекватними діями центрального банку, спрямованими на забезпечення фінансової стабільності і нормальної роботи банківського сектора країни. Таким чином, пошук нових підходів до визначення пріоритетів монетарної політики в сучасних умовах є непростим завданням, що потребує концентрації значних зусиль як із погляду теоретичного обґрунтування оптимального поєднання стратегічних цілей діяльності центрального банку, так і напрацювання конкретних практичних механізмів застосування тих чи інших інструментів його впливу на банківський сектор і фінансові ринки.

2.4. Антикризові заходи щодо ефективного функціонування банківського сектору України в умовах фінансової нестабільності

Світова фінансова криза стала черговим викликом для національних економік, відповідно, країни змушені були корегувати стратегії розвитку та розробляти нові заходи із врегулювання ситуація, яка склалась в економіці та банківському секторі. Під впливом кризових явищ економічна система виявилася розбалансованою, були допущені прорахунками у грошово-кредитному регулюванні, а сильна залежність економік від зовнішнього фінансування лише поглиблювала негативні тенденції.

Починаючи з другої половини 2008 р. в економіці України і банківському секторі почали проявлятися негативні наслідки світової економічної кризи. Перш за все, відбулося погіршення основних макроекономічних показників. Так, у кінці 2008 р. темпи зростання реального ВВП уповільнились до 102,1% (проти 107,3% у 2007 р.) порівняно з попереднім роком. На початок 2009 р. обсяги промислового виробництва скоротились на 34,1%, обсяги будівництва – на 57,6%, тоді як у 2007 р. спостерігалось зростання даних показників на 10,2% і 15,6% відповідно. У 2010 р. ВВП у постійних цінах зріс порівняно із 2009 р. на 4,8 % і становив на 01.01.2011 р. 1268,9 млрд. грн. [31].

У цій ситуації перед регулятором країни стояло основне завдання – не як уникнути кризи, бо її наслідки розповсюдились світом, а як зменшити їхній деструктивний вплив, що залежало від ефективного застосування інструментів антикризового регулювання з метою забезпечення стабільного функціонування банківської системи. На думку А.Б. Ісмаїлова, антикризове регулювання банківської системи визначається сукупністю заходів, що дають банківським установам можливість нейтралізувати дію дестабілізуючих чинників та повернутись в стан рівноваги, за умови коливань функціонування банківської системи [17, с. 57].

Відповідно до нормативно-правових актів, антикризове регулювання банківського сектору здійснюється на двох рівнях. Перший рівень формують Закони України «Про банки і банківську діяльність» [36], «Про Національний банк України» [13], «Про

банкрутство» [37], «Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб» [43], другий рівень – це підзаконні нормативно-правові акти Національного банку України, до яких належать: методичні вказівки та рекомендації [24; 25; 26], постанови Правління [35], інструкції [16].

Важливим завданням антикризового регулювання в банківському секторі є його системний характер, адже воно спрямовується на забезпечення стабільності як банківської системи, так і кожного банку. Такий підхід обумовлений об'єктивною потребою та закономірністю розвитку економічних процесів у країні. Зважаючи на зазначене, банківські установи повинні вирішити наступні завдання: усунути наслідки поточної кризи та на майбутнє усунути причини можливої кризи. У першому випадку впроваджуються заходи для відновлення платоспроможності банківських установ та стійкості банківської системи; у другому – розробляються превентивні антикризові заходи, для недопущення виникнення кризових явищ у майбутньому.

Серед інструментів антикризового регулювання банківської системи в країні у період кризових явищ найважливішою залишається грошово-кредитна політика, метою якої є забезпечення стабільності грошової одиниці України як монетарної передумови збалансованого соціально-економічного розвитку.

Слід зазначити, що у період фінансово-економічної кризи спостерігались значні тенденції нестабільності банківської системи України, які стосувались великої кількості переліку банків, що знаходились на стадії ліквідації, а також призначення тимчасової адміністрації регулятором, з метою забезпечення збереження активів та капіталу при втраті платоспроможності.

З метою нейтралізації кризових явищ та для забезпечення стабільності банківської системи, захисту інтересів вкладників та інших кредиторів банків Національний банк України прийняв постанову № 319 «Про додаткові заходи щодо діяльності банків» від 11 жовтня 2008 р., яка передбачала антикризові заходи з боку регулятора стосовно розширення програм фінансового оздоровлення для банків з метою підтримки їх ліквідності, відповідальності власників банку за адекватність капіталу; вимогу до обов'язкового резервування коштів; проведення активно-пасивних операцій,

забезпечення своєчасності виплати заробітної плати, пенсій, стипендій і соціальних виплат, проведення валютних операцій.

Щодо подолання проблеми в умовах нестачі ресурсів на ринку Національний банк України здійснював рефінансування. Даний інструмент наприкінці 2008 року регулятором використовувався доволі активно, сума рефінансування за жовтень – грудень 2008 р. склала більше 90 млрд. грн. Проте на практиці такий антикризовий захід не дав бажаного результату. Адже переважну частину кредитів рефінансування банки спрямували не на надання нових кредитів підприємствам і пролонгацію поточних кредитів, а на спекулятивні операції на валютному ринку. Починаючи з жовтня кредити рефінансування отримали 135 банків. Найбільший обсяг рефінансування станом на 15 грудня 2008 р. отримали: банк «Надра» (7,1 млрд. грн.), «Промінвестбанк» (6,03 млрд. грн.), «Ощадбанк» (4,0 млрд. грн.), «Приватбанк Дніпро» (3,41 млрд. грн.), Банк «Фінанси та кредит» (2,698 млрд. грн.), «Родовідбанк» (2,172 млрд. грн.), «Укрексімбанк» (1,408 млрд. грн.), «Укрпромбанк» (1,348 млрд. грн.), Банк «Фінансова ініціатива» (1,285 млрд. грн.), «Укргазбанк» (1,229 млрд. грн.) [31].

За станом на 1 січня 2009 р. 97 банків мали заборгованість за кредитами рефінансування в сумі 60,5 млрд. грн. Із них 38% припадало на державні банки, хоча їх частка в загальних активах банків становила лише 11,5%. Відповідно до прийнятої Постанови «Про порядок рефінансування банків у період фінансово-економічної кризи» від 29.01.09р. НБУ мав погоджувати рішення про рефінансування банків із уповноваженим представником Кабінету міністрів. У випадку, якщо уповноважений представник уряду був незгоден з рішенням Правління Нацбанку про надання стабілізаційних кредитів на рефінансування банків, він звертається до Кабінету Міністрів України, який проягом 5 днів мав прийняти остаточне рішення. Згідно із даною постановою, не потрібно було погоджувати надання короткотермінових кредитів з рефінансування на термін до 14 днів. Однак, дане впровадження суперечило положенню про незалежність центрального банку.

З метою припинення закриття депозитів фізичними особами, Національний банк України Постановою № 319 від 14.10.2008р.

заборонив дострокове закриття депозитів як фізичними, так і юридичними особами. Це дозволило припинити вилучення коштів фізичними особами з банківського сектору, що ставило останній у вкрай загрозливу ситуацію [39].

Для забезпечення капіталізації банків Національним банком України та Кабінетом Міністрів України було прийнято низку постанов: Постанова КМУ № 960 «Про затвердження порядку участі держави в капіталізації банків» від 04.11.2008 р., якою визначався порядок рекапіталізації банків державою. Даною постановою передбачалась можливість отримання коштів банками за умови передачі Міністерства фінансів України контрольного пакету акцій. Держава бере участь у капіталізації банку шляхом придбання його акцій за рахунок коштів державного бюджету, зокрема Стабілізаційного фонду, та в обмін на облігації внутрішньої державної позики. Проте 18 лютого 2009 року Кабінет міністрів України спростив процедуру рекапіталізації, новий варіант постанови передбачав більш гнучкі умови отримання додаткового фінансування банками за рахунок держави [34].

У період розгортання кризових явищ, НБУ з метою захисту прав клієнтів комерційних банків, а також припинення практики односторонньої зміни умов укладених кредитних договорів та договорів банківського вкладу, 12 грудня 2008 року Верховна Рада прийняла Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заборони банкам змінювати умови договору банківського вкладу та кредитного договору в односторонньому порядку». Відповідно до прийнятого законодавчого акту було внесено зміни до Цивільного кодексу України, Закону України «Про банки і банківську діяльність», якими банкам заборонено змінювати умови укладених з клієнтами договорів, зокрема, щодо збільшення розміру процентної ставки за кредитними договорами або зменшення її розміру за договорами банківського вкладу.

Для визначення реального стану банків, спроможності їх самостійного вирішення проблемних питань, а також обсягу необхідної підтримки для забезпечення подальшої діяльності банків, Національним банком України прийнято рішення про проведення діагностичного обстеження банківського сектору і здійснення за його

результатами рекапіталізації банківської системи. Відповідно, регулятором було прийнято постанову Правління НБУ від 21.11.2008 р. № 389 «Про здійснення діагностичного обстеження банків». У даній постанові було розроблено порядок здійснення діагностичного обстеження банків, який включав визначення порядку проведення обстеження, методики оцінки поточної та перспективної платоспроможності банку, програми такої оцінки, вимоги до звіту про результати діагностичного обстеження. Основною метою проведення діагностики було визначення платоспроможності та життєздатності банків в умовах кризи і встановлення потреби банків в додатковому капіталі. Проведення діагностичного обстеження платоспроможності банків, дало можливість виявити установити, які мали певні проблеми в забезпеченні стабільного функціонування та запровадити тимчасові адміністрації для нейтралізації негативного впливу на стабільність банківського сектору.

Також, у 2009 р. з метою подолання кризових явищ прийнято Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей проведення заходів з фінансового оздоровлення банків» [38], окремі положення якого, стосувалися, спрощеного порядку реорганізації банків, передачі їхніх активів та пасивів, зменшення статутного капіталу банку при виконанні плану фінансового оздоровлення в межах процедури тимчасової адміністрації, особливостей дії мораторію на виконання зобов'язань перед кредиторами. Передбачалося, наприклад, з метою забезпечення рекапіталізації банку за участю держави, що тимчасовий адміністратор зобов'язаний отримати матеріали діагностичного обстеження, висновок загально визнаної аудиторської компанії про результати оцінки капіталу банку, проведеної за методикою, затвердженою НБУ, і, в разі потреби, за погодженням з НБУ ухвалити рішення про відповідне корегування (збільшення або зменшення) статутного капіталу банку.

Незважаючи на певну стабілізацію у банківському секторі протягом 2010 р., НБУ було продовжено роботу щодо забезпечення стабільності банківської системи. Зокрема, внесено зміни до Закону України «Про банки і банківську діяльність» в частині визначення особливостей корпоративного управління, шляхом вдосконалення

структури управління банку та визначення поняття конфлікту інтересів і запровадження вимог щодо його уникнення.

Нагромадження негативних тенденцій в економіці, дестабілізація вітчизняного банківського сектору через відтік депозитів та погіршення якості кредитів (передусім через курсовий фактор) протягом 2012-2014 рр. призвели до того, що НБУ, прагнучи стабілізувати ситуацію та зміцнити банківський сектор, послідовно підвищував норматив обов'язкового резервування – до 2,6% у 2012 р. та 3% у 2013 р., надалі – до 4,0% у 2014 р.

З метою запобігання виникненню нестабільної ситуації в банківській системі, спричиненої впливом складної політичної та економічної ситуації у 2014 р., Національним банком України особлива увага приділялася нагляду за найбільшими системоутворюючими державними банками АТ «Ощадбанк» та АТ «Укресімбанк» (які обслуговують державні програми, зокрема з кредитування пріоритетних напрямів економіки, визначених державою, в тому числі паливно-енергетичного комплексу), а також банків, які рекапіталізовані за участю держави (АТ «РОДОВІД БАНК», ПАТ «АКБ «КІІВ» та АБ «Укргазбанк»). Зважаючи на потребу підвищення ефективності державного підсектору банківської системи за результатами аналізу діяльності державних та рекапіталізованих за участю держави банків було встановлено, що діяльність банків АТ «РОДОВІД БАНК», ПАТ «АКБ «КІІВ», ПАТ «Державний земельний банк», ПАТ «УБРР» у 2014 році не відповідала реалізації їхніх стратегій та меті створення їх державою [31]. У зв'язку з цим власником – Міністерством фінансів України – вирішується питання подальшої діяльності зазначених вище банків та здатності їхнього функціонування як банківських установ з метою збереження коштів вкладників цих банків, мінімізації ризиків у діяльності банків та економії державних коштів.

У рамках реформування банківської системи України та впровадження сучасних міжнародних підходів у процедуру нагляду, Національним банком України в 2014 р. запроваджено «інститут кураторів». Перебуваючи безпосередньо в банку куратор здійснював посилений контроль за його діяльністю шляхом проведення аналізу фінансової, статистичної звітності та іншої інформації щодо діяльності

банку. Протягом звітного року було прийнято рішення про введення кураторів до 51 банку (як до банків загального режиму нагляду, які мають заборгованість за кредитами, наданими Національним банком України, так і до банків, віднесених до категорії проблемних). Для забезпечення належного нагляду за дотриманням банками вимог законодавства, що регулює відносини у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, протягом 2014 р. фахівцями Національного банку України було складено 39 актів безвиїзного нагляду.

Протягом 2014 р. у зв'язку з виявленими порушеннями в діяльності банків вимог банківського законодавства та здійсненням банками ризикових операцій Національним банком України було ініційовано та застосовано такі заходи впливу: направлено 97 письмових застережень до 65 банків, забезпечено контроль за виконанням цими банками заходів щодо усунення порушень; укладено дев'ять письмових угод із 12 банками, спрямованих на поліпшення їхнього фінансового стану, усунення порушень банківського законодавства; прийнято 18 рішень по 12 банках щодо обмеження або/та зупинення окремих видів здійснюваних банком операцій; застосовано заходи впливу у вигляді штрафів до 34 банків (39 рішень); накладено адміністративні стягнення у вигляді штрафу на посадових осіб 46 банків (77 постанов); прийнято одне рішення по одному банку щодо тимчасового, до усунення порушення, відсторонення посадової особи банку від посади; прийняті рішення про віднесення 33 банків до категорії проблемних і про віднесення 28 банків до категорії неплатоспроможних; прийнято постанови про відкликання банківської ліцензії та ініціювання процедури ліквідації в 17 банків [31].

З метою антикризового регулювання банківської системи протягом аналізованих років зроблено ряд кроків, спрямованих на формування нового стратегічного антикризового розвитку банківського сектора. Зокрема, у структурі НБУ було створено Департамент стратегії та реформування банківської системи, метою якого є вдосконалення стратегічного планування діяльності НБУ, розвиток та реформування банківської системи держави, а також більш ефективного управління і контроль за виконанням стратегічних проектів у НБУ [45].

Реформування банківського сектора України здійснюється на основі Стратегії розвитку банківської системи 2016-2020: «Синергія розвитку банків та індустріалізації економіки» та передбачає наступні зміни:

1. Підвищення вимог до капіталу банків, а саме: НБУ запланував збільшити норматив мінімального регулятивного капіталу з 120 млн. грн. до 500 млн. грн., до 2018 р. та 750 млн. грн. – до 2020 р. Такі дії підвищать концентрацію банків, невеликі та слабкі банки вийдуть з ринку. Таким чином, НБУ прагне збільшити розмір активів ТОП-25 банків з 77% до 95%;

2. З метою формування довгострокових пасивів банків НБУ планує запровадити скорочення можливостей щодо дострокового вилучення депозитів, проте можуть бути створені депозитні програми «ощадні депозити», за якими буде можливе дострокове отримання коштів;

3. Збільшення суми і частки депозитів у національній валюті до 80% усіх депозитів фізичних осіб задля сприяння дедоларизації вкладів;

4. Зниження відсоткових ставок за кредитами і депозитами. Очікується, що реальні відсоткові ставки зберігатимуться на позитивному рівні за депозитами (на рівні 3-4%) і за кредитами (на рівні 7-9%).

5. Пріоритетними напрямками для розвитку кредитування стануть інвестиційні кредити, кредитування малого й середнього бізнесу та іпотечне кредитування;

6. Формування мегарегулятора фінансового ринку, впровадження особливого режиму регулювання, моніторингу і підтримки системно-важливих банків;

7. Проведення стрес-тестування банків з метою відображення реального фінансового стану банківських установ;

8. Розкриття інформації про власників (концепція передбачає зниження межі розкриття інформації про власників, які мають прямо або опосередковано частки в банках із 10% (на сьогодні) до 2% їх статутного капіталу);

9. Нарощування частки іноземного капіталу в банківській системі до 50% і зменшення ролі держави в банківському секторі до рівня нижче 10% до 2020 р. [50].

З метою запобігання виникненню нестабільної ситуації в банківському секторі, спричиненої впливом складної політичної та економічної ситуації, Національний банк України особливу увагу приділяє нормативно-правовому забезпеченню стабільності банківської системи. Зокрема, у 2017 р. було прийнято Закон України «Про спрощення процедур капіталізації та реорганізації банків». Він передбачає: спрощену процедуру реорганізації, яка доступна для всіх банків у тому числі тих, які не потребують капіталізації. Спрощена процедура капіталізації за рахунок внесків акціонерів також можлива для всіх банків, якщо попередньо буде підтверджено джерело походження коштів для внесення в капітал; зменшення термінів процедури капіталізації та реорганізації; можливість відкликання банківської ліцензії без ліквідації юридичної особи, тобто, юридична особа, яка втратила банківську ліцензію, матиме змогу займатися фінансовою діяльністю, не пов'язаною з банківською, або просто функціонувати як юридична особа, змінивши тип діяльності [42].

До найважливіших антикризових заходів НБУ, які мали позитивний вплив на вихід вітчизняних банків із кризи, можна віднести такі, як:

- діагностичне обстеження НБУ найбільших банків, що включає перевірку якості активів та стрес-тестування;

- надання рефінансування банкам. Найбільші обсяги кредитів рефінансування загалом отримали ПАТ КБ «Приватбанк» та АТ «Ощадбанк» – 15,5 млрд. грн. і 19,9 млрд. грн. відповідно. Банки отримували кредити під такі цілі: ПАТ КБ «Приватбанк» – для поповнення ресурсів, АТ «Ощадбанк» – для фінансування державних програм. Крім того, кредити рефінансування надавались і іншим банкам, для яких вони виявились неефективними, а банки було ліквідовано: ПАТ КБ «Фінансова ініціатива» – з метою покриття зобов'язань, ПАТ «Дельта Банк» і ПАТ КБ «Надра» – для запобігання впливу кризи на фінансовий стан;

- розроблення «гнучкого» графіку капіталізації банків. НБУ пом'якшив вимоги щодо дотримання банками показників достатності основного та адекватності регулятивного капіталу (до 2018 р. – 4% та 5% відповідно), проте до кінця 2018 р. норматив Н2 має бути приведений до норми 10%;

– вимога НБУ привести показники кредитування пов'язаних осіб до нормативних значень протягом 3 років та розкриття реальних власників;

– зниження валютного ризику завдяки зменшенню коливань обмінного курсу гривні;

– поступове відновлення довіри до банківського сектору та повернення заощаджень населення до банків; запровадження депозитних договорів без права дострокового розірвання;

– запровадження НБУ адміністративних заходів під час кризи щодо зняття коштів із рахунків фізичних осіб [31].

З метою забезпечення стабільного функціонування банківської системи в умовах фінансової нестабільності до основних заходів з підтримання стійкості банківських установ та їх достатньої ліквідності, виконання зобов'язань перед вкладниками і кредиторами слід віднести наступне: підвищити рівень захисту вкладів клієнтів банківських установ в частині зміни пріоритетів від заборони на дострокове вилучення депозитів до гарантування зі сторони регулятора повернення всіх коштів вкладників, що може бути забезпечено за рахунок кредитів рефінансування; здійснення контролю за цільовим використанням кредитів рефінансування; продовжити рекапіталізацію банків.

Таким чином, слід зазначити, що створення ефективної системи антикризового регулювання банківської системи залишається важливим стратегічним завданням для України. Тому, реалізація розглянутих заходів щодо удосконалення антикризового регулювання дасть можливість забезпечити стійкий розвиток банківської системи України, що в свою чергу стане міцним підґрунтям для виходу з кризового стану та подальшого збалансованого розвитку національної економіки.

2.5. Регулювання діяльності банків у контексті фінансової безпеки держави

Банківський сектор виступає важливим елементом політичної, правової і економічної сфер суспільного життя, який максимально сприяє формуванню соціально-політичної стабільності та

економічного зростання в країні, однак, з іншого боку, здатен спровокувати кризові явища, які, у свою чергу, негативно впливають на соціум. Можливість фінансової неспроможності та банкрутств банків, в силу яскраво вираженого компонента публічності їх діяльності, яка охоплює всі сфери економіки і широкі прошарки населення, обумовлює особливу суспільну увагу до цього явища, а також диктує певну специфіку регулювання банківського сектора. Тут варто враховувати, що банківська сфера відіграє системотворчу роль не тільки в національному фінансовому секторі економіки, але і в цілому в національній соціально-економічній системі.

За таких обставин, важливість ефективного регулювання банківської діяльності, насамперед, обумовлюється необхідністю забезпечення стабільності банківського сектора, нагляду за функціонуванням фінансових установ і захисту прав споживачів банківських послуг. Втім за умов пошуку оптимального варіанту забезпечення фінансової безпеки і стабільності з одного боку, та необхідністю економічного зростання і ринкової ефективності – з іншого, постає важливе питання вибору найбільш ефективного інструментарію регулювання банківської діяльності, який буде чинити стимулюючий вплив на реформування банківської системи та, в кінцевому підсумку, забезпечувати позитивний ефект для всіх суб'єктів економічної системи в цілому.

Слід зауважити, що у сучасних наукових дослідженнях, питання належного регулятивного впливу на діяльність банківських установ в контексті забезпечення фінансової безпеки держави, розробляється або вужче – в частині забезпечення фінансової безпеки окремих банків, або ширше – у частині загального дослідження фінансової та економічної безпеки банківських установ як одного з основних чинників забезпечення фінансової стабільності країни.

Нині головним завданням в Україні є побудова та розвиток демократичної країни з метою створення належних передумов забезпечення високого ступеню безпеки кожного з рівнів національної безпеки. Згідно Стратегії національної безпеки України від 26 травня 2015 року, до основних напрямків у забезпеченні економічної безпеки належить подолання бідності, наближення рівня життя українців до держав Центральної та Східної Європи членів ЄС, досягнення

необхідних критеріїв для вступу України в ЄС, формування сприятливого бізнес-клімату, створення найкращих в Центральній та Східній Європі умов для інвесторів [51].

Відсутність єдиного підходу щодо суті економічної безпеки та визначення її складових як в науковій літературі, так і в нормативно-правовій базі, породжує низку суперечностей й неточностей розрахунку інтегрального показника, що визначає її рівень. Економічна безпека держави є тим станом захищеності від можливих загроз, що формує економічну незалежність, стабільність та розвиток в довгостроковому періоді. Пріоритетним при цьому є збалансована політика держави щодо структурної перебудови економіки, стимулювання інноваційно-інвестиційної активності, розвитку підприємництва, пришвидшення інтеграційних процесів тощо.

Так, згідно рекомендаціями Міністерства економічного розвитку і торгівлі України щодо розрахунку рівня економічної безпеки України «фінансова безпека – це стан фінансової системи країни, за якого створюються необхідні фінансові умови для стабільного соціально-економічного розвитку країни, забезпечується її стійкість до фінансових шоків та дисбалансів, створюються умови для збереження цілісності та єдності фінансової системи країни» [23].

Фінансову безпеку держави розглядають як підсистему системи вищого рівня – економічної безпеки, що, своєю чергою, є підсистемою найвищого рівня – національної безпеки, яка досягається таким рівнем розвитку і таким станом захищеності економіки, котрі повною мірою забезпечують потреби держави та її громадян у загальному процесі існування даної держави. Це підтверджує складність та багатогранність поняття «фінансова безпека» [44, с. 18]. Слід наголосити на тому, що основу фінансової безпеки держави становить стабільний розвиток фінансової системи та економічне зростання країни. При цьому основним завданням системи фінансової безпеки є забезпечення захищеності фінансових інтересів усіх суб'єктів господарювання.

Окрім того, фінансова безпека є складною багаторівневою системою, яку утворюють ряд підсистем, кожна з яких має власну структуру і характер розвитку. До складових елементів фінансової безпеки відносяться: банківська безпека, безпека небанківського

фінансового сектору, боргова безпека, бюджетна безпека, валютна безпека та грошово-кредитна безпека. Таким чином, вище означену провідну роль фінансової безпеки та місце банківської безпеки у ієрархії основних складових національної безпеки держави можна представити схемою наведеною на рис. 2.11.

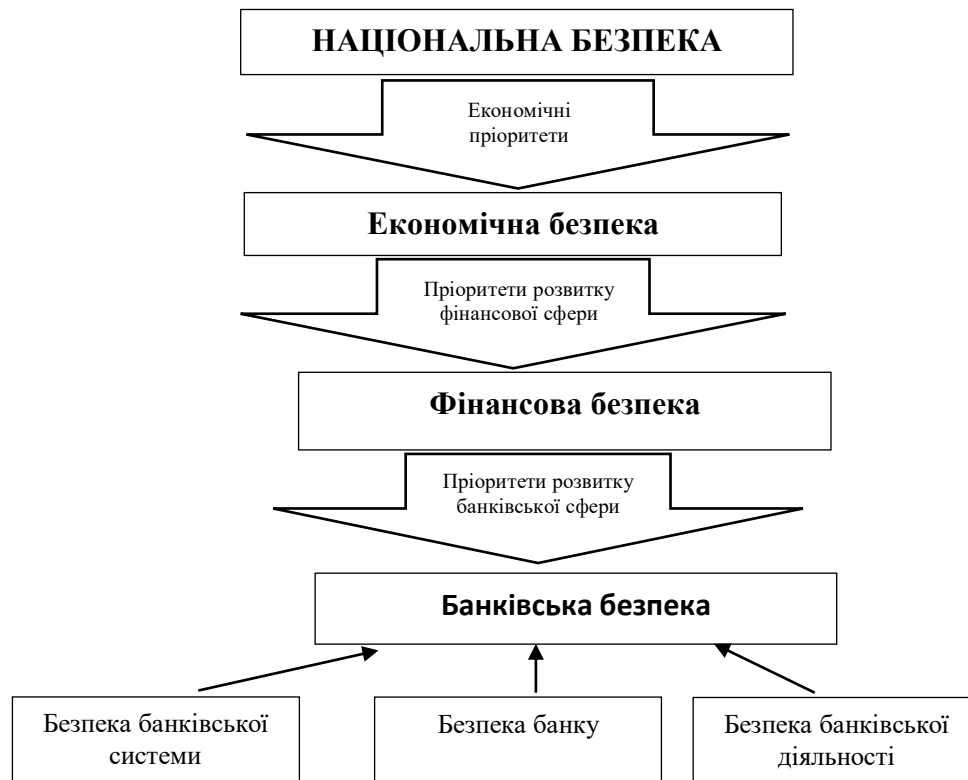

Рис. 2.11. Місце банківської безпеки у ієрархії основних складових національної безпеки держави*

*Джерело: авторська розробка

У рамках даного наукового дослідження варто зосередити увагу на основних аспектах гарантування державою банківської безпеки, оскільки саме фінансове посередництво банківських установ значною мірою впливає на перебіг усіх економічних процесів в країні.

Якщо проаналізувати вагові коефіцієнти для розрахунку фінансової безпеки, то серед всіх інших складових саме банківська безпека займає чинне місце (0,1723), що проілюстровано на рис. 2.12.

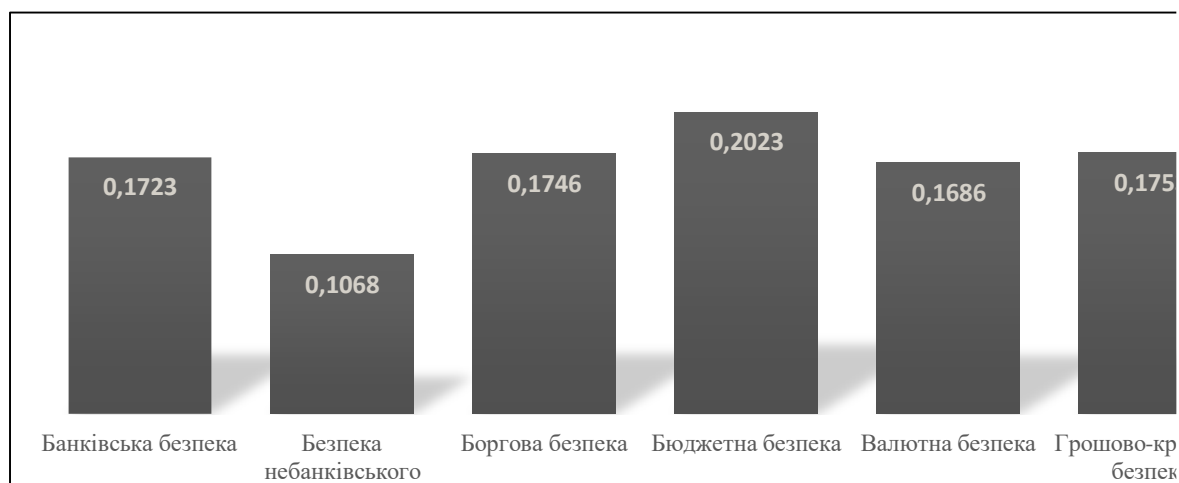

Рис. 2.12. Вагові коефіцієнти для розрахунку фінансової безпеки [40]

Загалом банківська безпека визначається як «рівень фінансової стійкості банківських установ країни, що дає змогу забезпечити ефективність функціонування банківської системи країни та захист від зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих чинників незалежно від умов функціонування» [40].

Важливо зауважити, що поняття «безпеки банківської системи» як важливої складової фінансової безпеки держави також тлумачаться науковцями по-різному. Так, на думку М. М. Єрмошенка [12], фінансовою безпекою банківської системи слід вважати такий стан фінансово-кредитної сфери, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, здатністю цієї сфери забезпечувати ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання.

Фінансову безпеку банківської системи слід розглядати в двох аспектах. По-перше, з позиції фінансових наслідків діяльності комерційних банків для економічної безпеки країни в цілому та окремих клієнтів і контрагентів. По-друге, з позиції недопущення та відвернення явних і потенційних загроз фінансовому стану банківської системи країни на рівні як центрального банку, так і комерційних банків [3, с. 178].

Поряд із трактуванням безпеки банківської системи, окремі науковці виокремлюють також поняття «безпеки банківської діяльності» та «безпеку банку». Так, на думку М.І. Зубка [14] безпека банківської діяльності може визначатися як стан стійкої

життєдіяльності, за якого забезпечується реалізація мети банку та основних його інтересів, захист від внутрішніх і зовнішніх дестабілізуючих факторів незалежно від умов функціонування; властивість своєчасно та адекватно реагувати на всі негативні прояви внутрішнього і зовнішнього середовища банку; здатність протистояти різним посяганням на вартість, діяльність і імідж банку, створювати ефективний захист від внутрішніх та зовнішніх загроз. О.І. Хитрін вважає, що фінансову безпеку комерційного банку слід визначати як такий його динамічний стан, за якого він забезпечує стійкий захист життєво важливих соціально-економічних інтересів громадян, господарських суб'єктів, суспільства та держави від негативного впливу внутрішніх і зовнішніх загроз [54, с. 122]. Таким чином, на наш погляд, як показано на рис. 2.11, досліджені вище дефініції у своїй сукупності визначають стан банківської безпеки в цілому.

Варто зазначити, що національні інтереси держави у частині забезпечення фінансової безпеки потребують формування стійкої, стабільної банківської системи, яка підтримує та розвиває здатність економіки функціонувати в рамках розширеного відтворення. Вирішити вказану проблему можна шляхом створення дієвої системи банківського регулювання. Щоб бути дієвою, система банківського регулювання повинна базуватися на певних принципах (законності, дотримання життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави, пов'язаних із забезпеченням стійкості банківської системи, взаємної відповідальності особистості, суспільства та держави у сфері забезпечення стійкості банківської системи, інтеграції з міжнародними системами банківського регулювання). Головними цілями банківського регулювання є підтримка стабільності банківської системи і захист інтересів вкладників та кредиторів. Це повною мірою відповідає завданням забезпечення фінансової безпеки держави.

На наше переконання, ефективна стратегія державного банківського регулювання в інституційній економіці повинна бути спрямована саме на підвищення конкурентоздатності банківської системи, що стає особливо актуальним у зв'язку із майбутнім вступом України в Європейський Союз. З іншого боку, безпека банківської системи в цілому залежить від ефективності регулятивного впливу

центрального банку на стан фінансової безпеки окремого банку та навпаки.

Слід зауважити, що категорія банківського регулювання є однією із тих, які найбільш часто використовуються в сучасній банківській теорії. Разом з тим її точне визначення вельми ускладнено, що обумовлено широким діапазоном трактувань даного поняття як в вітчизняній, так і в зарубіжній науці. Так, у вітчизняному економічному середовищі зустрічаємо достатньо велику кількість спроб точного визначення поняття банківського регулювання. Результати порівняльного аналізу підходів до банківського регулювання приведені в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

**Порівняльний аналіз наукових підходів до визначення
поняття «банківське регулювання»**

№ з/п	Автор	Визначення поняття
1.	Закон України «Про Національний банк України» [13]	Одна із функцій Національного банку України, яка полягає у створенні системи норм, що регулюють діяльність банків, визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду, відповідальність за порушення банківського законодавства
2.	О. Мазурина [22]	Передбачає розробку конкретних стандартів, правил, загальних принципів та певних інструкцій шляхом видачі законів і нормативних актів, які визначають структуру і способи здійснення банківської справи
3.	В. Міщенко [27, с. 47-48]	Створення нормативно-правової бази (а саме відповідних законів для регламентації банківської діяльності), а також прийняття спеціальними державними органами відповідних положень, що приймають форму директив та інструкцій
4.	О. Любунь [21, с. 208-209]	Сукупність заходів, за допомогою яких Національний банк прагне забезпечити безпечне та стабільне функціонування банків з метою запобігання появи в банківському секторі процесів, що дестабілізують стан в даному сегменті економіки
5.	О. Хаб'юк [53, с. 102]	Процес формування та застосування державою заходів впливу на банківську сферу для досягнення державних цілей (усунення недоліків міжнародної діяльності банків, забезпечення грошового обігу, уникнення монополізації, стабільність банківської системи тощо)

У вітчизняному законодавстві (ст. 66 Закону України «Про банки та банківську діяльність») виокремлюється дві основні форми регулювання банківської діяльності: адміністративне та індикативне. Адміністративне регулювання передбачає використання засобів впливу переважно організаційно владного характеру, які утворюють цілісну систему і забезпечують нормальне функціонування банківської системи України. Індикативне регулювання за допомогою інструментів грошово-кредитної політики передбачає здійснення регулювання грошового обігу та кредитування економіки (рис.2.13).

Цілком очевидно, що регулювання банківської діяльності, за умов економічної нестабільності, повинно сприяти, насамперед, підвищенню рівня довіри до національної банківської системи та її елементів, сприяти довгостроковій стійкості банківського сектора, що у кінцевому підсумку, забезпечить належний рівень фінансової безпеки держави. Окрім того, формування ефективного регулювання банківської діяльності потребує також врахування специфіки взаємозв'язку макроекономічних і монетарних параметрів, які притаманні економіці на даному етапі її розвитку.

Приведені підходи щодо трактування даного поняття дають підстави визначити регулювання банківської діяльності як процес формування і реалізації уповноваженими органами спеціальних правил та норм на основі діючих законів, які відображають механізми взаємодії банківських установ з іншими елементами економічної системи, з метою досягнення стабільного функціонування та забезпечення належного рівня фінансової безпеки держави.

Нині банківський сектор України суттєво відстає від розвинених країн за рядом кількісних та якісних банківських характеристик. До них, насамперед, можна віднести недостатність кредитного потенціалу для масштабної модернізації і реконструкції економіки, не дуже сприятливу структуру пасивів, низький рівень довіри населення до вітчизняних банків, потенційні ризики в операційній області, значні часові витрати.

Для дослідження стану банківської безпеки в Україні використовують певні індикатори банківської безпеки, до яких належать:

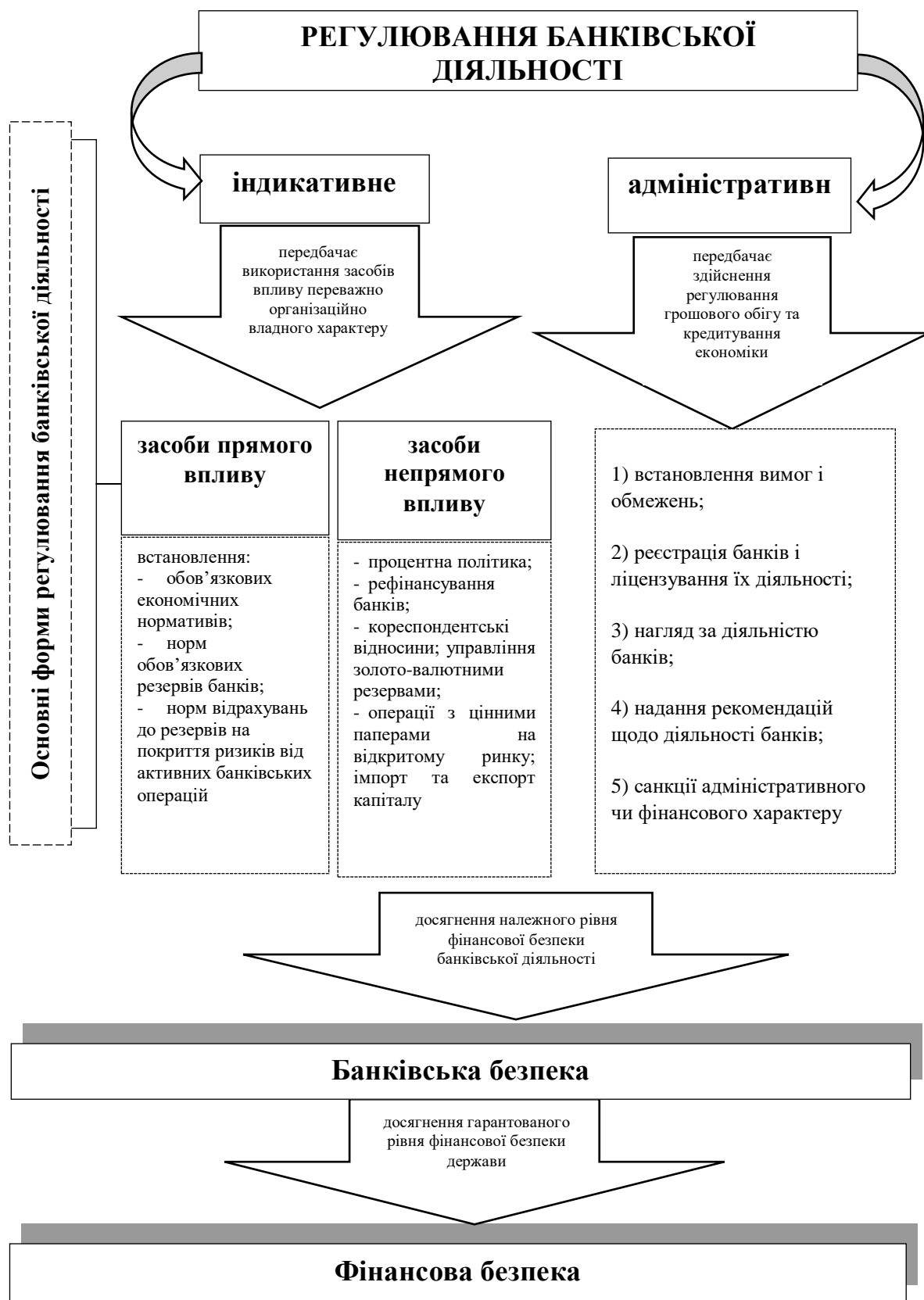

Рис 2.13. Регулювання банківської діяльності як основа фінансової безпеки держави *

* Джерело: авторська розробка

- частка простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів, наданих банками резидентам України;
- співвідношення банківських кредитів та депозитів в іноземній валюті;
- частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків;
- співвідношення довгострокових (понад 1 рік) кредитів та депозитів;
- рентабельність активів;
- співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань;
- частка активів п'яти найбільших банків у сукупних активах банківської системи.

У таблиці 2.5 проведений детальний аналіз основних індикаторів рівня фінансової безпеки банківської системи України за період 2011-2017 роки.

Викликає занепокоєння той факт, що частка простроченої заборгованості за кредитами у загальній сумі кредитів, наданих банківською системою, станом на 01.01.2018 р. складає більше 50%. Головним чином це непрацюючі кредити, за якими банки повинні створювати резерви під кредитні ризики, що прямо впливає на інвестиційні можливості банківських установ. Слід звернути увагу, що в Україні частка іноземного капіталу у статутному капіталі банківської системи практично досягнула критичної межі, встановленої у рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України на рівні 60 %. При цьому вважається, що перевищення даним показником значення 40 % є небезпечним для стабільності банківської системи. Додаткову небезпеку фінансово-економічній безпеці країни створює той факт, що у структурі іноземного капіталу найбільшу частку (понад 30 %) складає державний капітал російського походження.

Таблиця 2.5

Індикатори рівня фінансової безпеки банківської системи України*

Показники	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	Критичне значення
Частка простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів, наданих банками резидентам України, %	9,6	8,9	7,7	13,5	22,1	21,1	54,5	2 % - оптимальне 3 % - задовільне 4 % - незадовільне 5 % - небезпечне 7 % - критичне
Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків, %	40,6	41,9	39,5	34	32,5	43,3	55,5	20-25 % - оптимальне 26-30 % - задовільне 31-35 % - незадовільне 36-40 % - небезпечне 41-60 % - критичне
Рентабельність активів, %	-0,76	0,45	0,12	-4,07	-5,46	-1,01	0,33	1 -1,5 % -оптимальне
Співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань	92,13	89,11	86,14	0,86	92,87	92,09	98,37	80-100% - оптимальне
Частка активів п'яти найбільших банків у сукупних активах банківської системи, %	36,6	38,6	40,0	43,4	51,5	52	56,3	Не більше 30
Співвідношення банківських кредитів та депозитів в іноземній валюті, %	152,95	118,84	124,09	152,66	168,65	146		90-110 % - оптимальне 130 % - задовільне 140 % - незадовільне 160 % - небезпечне 180 % - критичне

*Джерело: розраховано автором на основі [49]

Крім цього, серед офіційно затверджених індикаторів фінансової безпеки країни, вважається небезпечним перевищення 50 % частки п'яти найбільших банків у сукупних активах банківської системи, а критичним значенням для даного показника є 60 %. Аналіз поданої до НБУ фінансової звітності банків України дозволяє розрахувати, що частка топ-п'ятірки банків за активами вже склала 56,3 % на

01.01.2017 р.. Це практично наблизило даний показник до критичної межі та свідчить про досягнення фінансово небезпечного рівня концентрації у банківській системі України.

Слід зазначити, що обсяг збитків банківської системи України за 2016 рік значно перевищив аналогічний показник 2015 року, переважно внаслідок вагомого зростання сум відрахування в резерви протягом IV кв. 2016 року (до 198,31 млрд. грн. станом на 01.01.2017 р.), зумовленого виконанням плану врегулювання діяльності ПАТ КБ «Приватбанк» в межах процесу націоналізації установи [46]. Цілком зрозуміло, що збитковість банківської системи негативно впливає на фінансову безпеку держави (рис. 2.14). Серед індикаторів, які ілюструють цей зв'язок, є показник «Рентабельність активів», оптимальне значення якого має становити від 1 до 1,5 %. Натомість за умови збитків банківської системи значення даного показника буде від'ємним. При цьому критичним рівнем збитковості вважається значення -1 % [40].

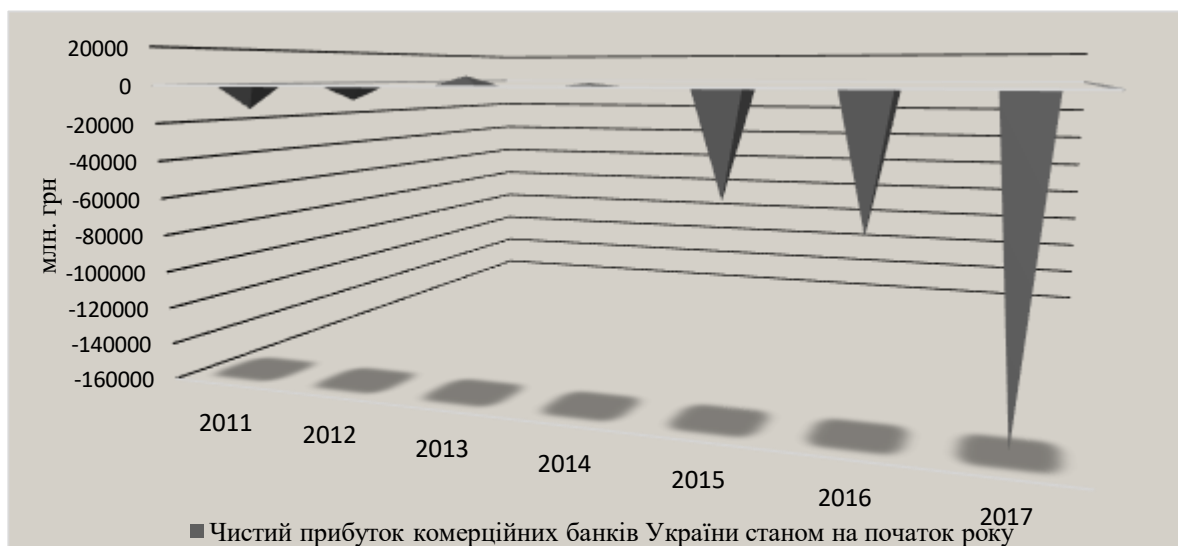

Рис. 2.14. Динаміка чистого прибутку комерційних банків України станом на початок року, млн грн*

* Джерело: побудовано автором за даними [32]

Окрім того, нині стан конкурентного середовища на банківському ринку потребує особливої уваги, адже після націоналізації Приватбанку держава контролює 53% ринку за активами (32% до націоналізації) і 55% ринку за залученими коштами (31% до

націоналізації). За таких умов, надзвичайна концентрація банківського бізнесу в руках держави у поєднанні з урядовою політикою преференцій для державної частини ринку сприяють лише посиленню його інвестиційної непривабливості.

Показовим для оцінки фінансової безпеки банків є показник частки присутності іноземного капіталу, який станом на 01.10.2016 р. становив 56,0 %. Вочевидь, що такий рівень даного показника, є небезпечним з точки зору фінансової безпеки держави, через те, що він наближається до критичного значення у 60 %. Такі обставини обумовлюють потребу посиленої уваги з боку держави з метою поступового збільшення частки вітчизняного капіталу у статутному капіталі українських банків.

Слід зауважити, що практиці зарубіжних країн не існує єдиного однозначного підходу щодо граничних меж присутності банківського капіталу іноземного походження у банківській системі держави. Кожна країна вирішує це питання для себе самостійно, виходячи з власних аргументів. Існують країни з мінімальною присутністю нерезидентів на банківському ринку на рівні до 10 % (КНР, Японія, Індія, Швейцарія, Канада, Франція, Італія), більш відкритими з точки зору присутності іноземного банківського капіталу (до 20 %) є ФРН, США, Велика Британія. Значно більш відкритими для іноземних інвестицій у банківську систему є країни Центральної та східної Європи, де рівень присутності нерезидентів на банківському ринку досягає рівня 60-95 % (Польща, Чехія, Болгарія, Словаччина, Румунія, Естонія, Литва) [18].

Таким чином, розрахунок індикаторів рівня фінансової безпеки банківського сектору економіки України підтверджує тезу щодо поглиблення кризових явищ та їх дестабілізуючий вплив на фінансову безпеку країни. Сучасні тенденції функціонування банків України засвідчують також про значні деструктивні явища, існуванням реальних та потенційних загроз, які в цілому негативним чином впливають на фінансову безпеку країни. За проведеними аналітичними розрахунками, проблеми банківського сектора пов'язані не лише із кількісними показниками діяльності банків (зі значним скороченням банківських установ), але і з погіршенням якісних параметрів їх функціонування (частка негативно класифікованих кредитів, частка валютних кредитів, значний за розмірами збиток). На наше глибоке переконання, такий стан у банківській системі є наслідком

неефективного регулювання банківської діяльності з боку Національного банку України.

Для забезпечення належного рівня фінансової безпеки держави в частині напрацювання ефективного інструментарію регулювання банківської діяльності в Україні, на наш погляд, необхідно запровадити цілу низку відповідних пріоритетних заходів (рис. 2.15).

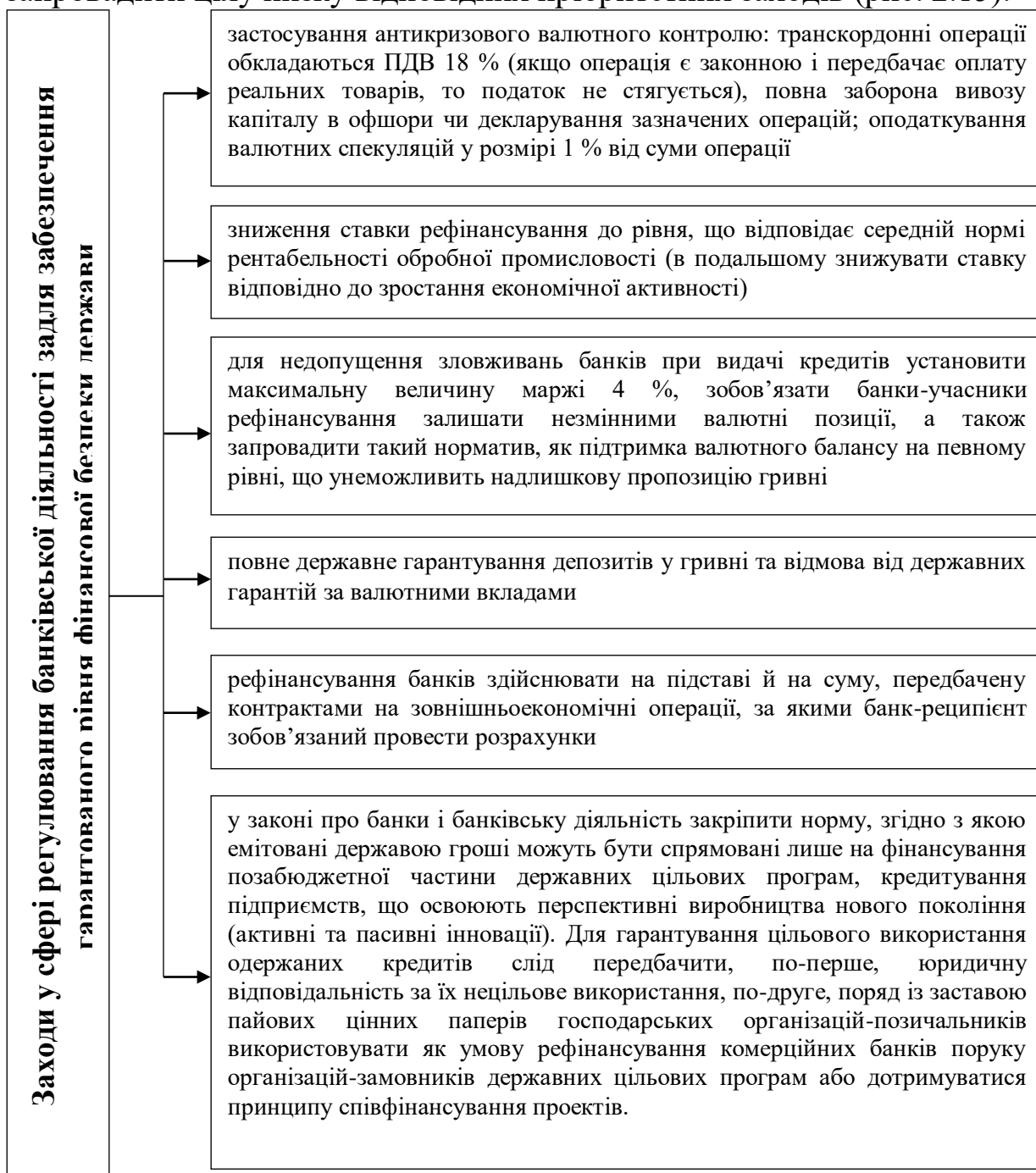

Рис. 2.15. Пріоритетні заходи у сфері регулювання банківської діяльності в контексті забезпечення фінансової безпеки держави*

**Джерело:* Побудовано автором на основі [30, с. 15-16]

Таким чином, дослідження сучасного стану регулювання банківської діяльності в умовах економічної нестабільності показав, що нині питання напрацювання належних дієвих інструментів регулювання, враховуючи економічні реалії в Україні та специфіку впливу банківської нестабільності на реальний сектор, залишається пріоритетним в контексті забезпечення належного рівня фінансової безпеки держави.

Окрім того, широкий спектр проблем, які вирішуються заходами банківського регулювання, впливають не тільки власне на банківську діяльність, але і чинять вплив на загальні умови стабільності в сучасній ринковій економіці. Саме регулювання банківського бізнесу найбільш тісно пов'язане із загальною кон'юнктурною політикою держави, що створює належні передумови для досягнення стратегічних цілей банківського сектора в умовах кризових явищ в економіці.

Література

1. Арбузов С. Г. Банківська енциклопедія / С. Г. Арбузов, Ю. В. Колобов, В. І. Міщенко, С. В. Науменкова. – К.: Центр наукових досліджень Національного банку України: Знання, 2011. – 504 с.
2. Банківська система України – III квартал 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.credit-rating.ua/img/st_img/AS/2015/01.12.2015/Banking_System_11_2015_ukr.pdf
3. Барановський О. І. Фінансова безпека / О. І. Барановський ; Ін-т екон. прогнозування. – К. : Фенікс, 1999. – 338 с.
4. Барановський О.І. Фінансові кризи: передумови, наслідки і шляхи запобігання : монографія / О.І. Барановський. – К. : КНЕУ, 2009. – 754 с.
5. Белінська Я. В. Механізм забезпечення фінансової стабільності: структура, інструменти, напрями розвитку / Я. В. Белінська, В. П. Биховченко // Стратегічні пріоритети. – 2012. – № 1 (22). – С. 72-84.
6. Береславська О. І. Сучасні банківські кризи: причини та ймовірність повторення / О. І. Береславська // Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право). – 2013. – № 3. – С. 78-84. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvnudpsu_2013_3_12.
7. Валовий внутрішній продукт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/>.

8. Глосарій банківської термінології [Ел. ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=123667.

9. Грошово-кредитне регулювання у механізмі забезпечення макроекономічної стабілізації і ефективності функціонування банківської системи України: моногр. / за ред. д.е.н., проф. О.В. Дзюблюка. – Тернопіль: ТНЕУ, 2014. – 530 с.

10. Дзюблюк О. Актуальні проблеми розвитку банківської системи України / О. Дзюблюк // Банківська справа. – 2016. – №1. – С. 3-32.

11. Дзюблюк О. В. Фінансова стійкість банків як основа ефективного функціонування кредитної системи: монографія // О. В. Дзюблюк, Р. В. Михайлюк. – Тернопіль: Терно-Граф, 2009. – 316 с.

12. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення : монографія [Електронний ресурс] / М. М. Єрмошенко. – Режим доступу : <http://www.disslib.org/upravlinnjaekonomichnoju-bezpekoju-pidpruyemnytstva>.

13. Закон України «Про Національний банк України» від 20 травня 1999 р. № 679 – XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/679-14/ed20000217>.

14. Зубок М. І. Безпека банківської діяльності [Електронний ресурс] / М. І. Зубок. – Режим доступу: http://shron.chtyvo.org.ua/Zubok_M_I/Bezpeka_bankivskoi_diialnosti.pdf.

15. Инвес С. Стокгольмские решения [Электронный ресурс] / С. Инвес, Г. Линд // Финанси & Развитие. – 2008. – Вып. 45. – № 4. – С. 21-24. – Режим доступа: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/rus/2008/12/pdf/fd1208r.pdf>

16. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні: Постанова Правління Національного банку України : від 28.08.2001 р. № 368. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

17. Ісмаїлов А.Б. Алгоритм забезпечення комплексного та системного антикризового регулювання банківської системи України [Текст] / А.Б. Ісмаїлов // Фінансові дослідження : електронний науковий журнал. – 2017. – № 2. – С. 56-64.

18. Катасонов В. О позициях иностранного капитала в банковских системах стран мира. 10.01.2016 – [Електронний ресурс] / В. Катасонов. – Режим доступу: <http://m.fondsk.ru/news/2016/01/10/o-poziciah-inostrannogo-kapitalav-bankovskih-sistemah-stran-mira-37885.html>.

19. Коваленко В. Теоретичні та методичні підходи до оцінювання фінансової стабільності банківської системи / В. Коваленко, Ю. Гаркуша // Вісник НБУ. – 2013. – № 9. – С. 126-131.

20. Кредити від Ощадбанку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.oschadbank.ua/ua/business/finansuvannya-biznesu/>

21. Любунь О. С. Національний Банк України: основні функції, грошово-кредитна політика, регулювання банківської діяльності / О. С. Любунь, В. С. Любунь, І. В. Іванець. – К. : Центр навч. літ-ри, Ун-т екон. та права "КРОК", 2004. – 351 с.

22. Мазурина О. В. Банковское регулирование и надзор – необходимый фактор развития финансовых рынков / О. В. Мазурина // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект: сб. науч. тр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://r.donnu.ru/jspui/bitstream/123456789/1488/2/4%20tom.pdf>.

23. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України. Затверджена Наказом Міністерства економіки України від 02.03.2007 № 60 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id.

24. Методичні вказівки з інспектування банків система оцінки ризиків: Постанова Правління Національного банку України: від 15.03.2004 р. №104. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua>.

25. Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України: Постанова Правління Національного банку України: від 02.08.2004 р. № 361. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua>.

26. Методичні рекомендації щодо порядку проведення стрес-тестування в банках України: Постанова Правління Національного банку України: від 06.08.2009 р. № 460. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua>.

27. Міщенко В. І. Банківський нагляд : навч. посіб. / В. І. Міщенко, А. П. Яценюк, В. В. Коваленко, О. Г. Коренева. – К.: Знання, 2004. – 406 с.

28. Міщенко В. І. Вплив банківської кризи на зміну умов банківського кредитування [Текст] / В. І. Міщенко // Банківська справа. Фінансовий простір. – 2015. – № 3 (19). – С. 63-69.

29. Огляд банківського сектору [Електронний ресурс]. – 2018. – Лютий. – Режим доступу:

<https://bank.gov.ua/doccatalog/document;jsessionid=B458E398F665FB6B59220F318F0D355F?id=64628171>

30. Олефір А. О. Правові механізми антикризового державного регулювання економіки / А. О. Олефір // Теорія і практика правознавства. – Вип. 1 (7). – 2015. – С. 1-18.

31. Офіційний сайт Національного банку України [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: www.bank.gov.ua.

32. Офіційний сайт НРА «Рюрік»: Аналітичний огляд банківської системи України за результатами 2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://rurik.com.ua/documents/research/bank_system_4_kv_2016.pdf.

33. Петик Л.О. Кризи банківської системи: характеристики та критерії класифікацій / Л.О. Петик, С.В. Федорова // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. Вип. 20.2. – С. 225-230

34. Постанова Кабінету Міністрів України від 4 листопада 2008 р. № 960 "Про затвердження Порядку участі держави у капіталізації банків". – Режим доступу до сайту: <http://www.kmu.gov.ua>.

35. Постанови Правління Національного банку України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua>.

36. Про банки та банківську діяльність: Закон України: від 07.12.2000 р. № 2121-III (зі змінами і доповненнями). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua>.

37. Про банкрутство: Закон України: від 30.06.1999 р. № 784-XIV (зі змінами і доповненнями). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua>.

38. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей проведення заходів з фінансового оздоровлення банків : проект Закону України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gska2.rada.gov.ua>.

39. Про додаткові заходи щодо діяльності банків : постанова Національного банку України від 11 жовтня 2008 р. № 319 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0319500-08.

40. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : наказ Президента України № 1277 від 29.10.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ME131588.html.

41. Про здійснення діагностичного обстеження банків: постанова Національного банку України від 21.11. 2008 р. № 389 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua.

42. Про спрощення процедур реорганізації та капіталізації банків: Закон України 23 березня 2017 року № 1985-VIII. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1985-19>.

43. Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб: Закон України: від 20.09.2001 р. № 2740-III (зі змінами і доповненнями). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua>.

44. Прогнозування індикаторів, порогових значень та рівня економічної безпеки України у середньостроковій перспективі ; аналіт. доп./ Ю.М. Харазішвілі, Є.В. Дронь. – К.: НІСД, 2014. – 117 с.

45. Програма економічних реформ на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» // Комітет з економічних реформ при Президентові України. – 88 с.

46. Ризики та ключові напрями посткризового відновлення банківської системи України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/bank_sustem-93e11.pdf.

47. Річний звіт НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/Bank_supervision/index.htm.

48. Самые серьезные финансовые кризисы в мире. ИНФОграфика [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rian.ru/infografika/20081002/151815651-ig.html>.

49. Статистика. Показники банківської системи. Основні показники діяльності банків України / Офіційний сайт НБУ – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593.

50. Стратегія розвитку банківської системи 2016-2020: «Синергія розвитку банків та індустріалізації економіки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://aub.org.ua>.

51. Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України» [Електронний ресурс]/ Доступ до ресурсу <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>.

52. Фінансовий портал Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minfin.com.ua/banks/problem/>

53. Хаб'юк О. Банківське регулювання та нагляд через призму рекомендацій Базельського комітету : монографія / О. Хаб'юк. – Івано-Франківськ: ОППО; Снятин: ПрутПринт, 2008. – 260 с.

54. Хитрін О. І. Фінансова безпека комерційних банків / О. І. Хитрін. – Фінанси України. – 2004.- № 11. – С. 118-124.

55. Шпачук В. В. Криза банку та банківської системи: основні поняття, суб'єкти державного управління [Електронний ресурс]/ В. В. Шпачук // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2010. – С. 18-25. – Режим доступу: <http://www.dy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=>

56. A History of World Financial Crises http://www.economywatch.com/economy-business-and-finance-news/A_history_of_world_financial_crises_07-14.html

57. Charles Calomiris. Banking Crises and the Rules of the Game / Charles Calomiris // NBER Working Paper No. 15403. October 2009 <http://www.nber.org/papers/w15403>

58. Demirgüç-Kunt A. The determinants of banking crisis in developing and developed countries / Alsi Demirgüç-Kunt and Enrica Detragiache // IMF Staff Paper. – 1998. – № 45. – P. 81–109.

59. Euro area statistics. – Available at: <http://www.ecb.int/stats/html/index.en.html>.

60. Financial crises surprisingly common, but few countries close their banks <http://www.pewresearch.org/fact-tank/2015/07/09/financial-crises-surprisingly-common-but-few-countries-close-their-banks/>.

61. Fundamentals of Banking Crises <https://courses.lumenlearning.com/boundless-economics/chapter/fundamentals-of-banking-crises/>.

62. U.S. Deficit by Year: Compared to GDP, Increase in Debt and Events [Electronic resource]. – Available at: <https://www.thebalance.com/us-deficit-by-year-3306306>.

63. United States GDP (2018). – [Electronic resource]. – Available at: <https://tradingeconomics.com/united-states/gdp>.

64. Valencia F. Banking Crises Database : An Update / Fabian Valencia Luc Laeven // IMF. – June 2012. – WP/12/163 <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2016/12/31/Systemic-Banking-Crises-Database-An-Update-26015>.

РОЗДІЛ 3

АКТИВІЗАЦІЯ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ ЯК ПЕРЕДУМОВА ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

3.1. Вплив економічних чинників на кредитну активність комерційних банків в Україні

Глобальна фінансова криза супроводжувалася значним спадом кредитної активності банківського сектора в значній кількості країн, де і нині залишається вкрай низькою. Більш того, окремі експерти визначили такий етап подолання наслідків глобальної фінансової кризи, як «відновлення без кредитування» [4]. В цьому плані в банківському секторі України склалась подібна ситуація, яка відображає вкрай низьку активність комерційних банків на ринку кредитних послуг. За таких обставин, однією із головних передумов відновлення та стабілізації економічних процесів в Україні є кредитна діяльність банківських установ, оскільки саме від її ефективності залежить ступінь забезпечення усіх економічних суб'єктів належним рівнем грошових ресурсів.

Таким чином, досягнення макроекономічної стабільності та поступального розвитку економіки в Україні неможливо без ідентифікації чинників, що впливають на кредитну активність банківських установ в умовах політико-економічних негараздів у країні. Вирішення завдань зміцнення економічних засад забезпечення поступального економічного відновлення та розвитку держави неможливо без проведення всебічного теоретичного дослідження факторів, параметрів та показників, які об'єктивно відображають стан банківського кредитування та вказують на можливі загрози для його активізації.

У контексті даного наукового дослідження, варто наголосити на тому, що банківське кредитування економіки представляє собою процес, який залежить від багаточисельних факторів. Будучи тісно

взаємопов'язаними, ці фактори нерідко різносторонньо впливають на результати роботи комерційного банку: одні – позитивно, інші – негативно. При цьому негативний вплив одних факторів здатний знизити або навіть нівелювати позитивний вплив інших.

Нині у царині наукових досліджень сутності поняття «фактор» істотних протиріччя немає. Втім при теоретичному осмисленні факторів кредитної діяльності банків в сучасних умовах, доцільно розглядати фактор як економічну дефініцію та застосовувати наступний термін: фактор – це умова, причина, параметр, показник, що впливає, чинить певну дію на економічний процес та результат цього процесу. Таким чином, під факторами кредитної діяльності банків в широкому змісті слід розуміти параметри макро- та мікросередовища, які стимулюють або, навпаки, стримують кредитну активність банківських установ та за результатами дії яких відбуваються зміни певних кількісних та якісних економічних показників.

Емпіричні дослідження бізнес-середовища в останні роки демонструють стійкі негативні очікування, які виражаються в підвищенні оцінок ризиків ведення бізнесу в Україні. Так, найсуттєвішою перешкодою для залучення нових кредитів у I-му кварталі 2018 року залишалися занадто високі ставки за кредитами (68,4% опитаних респондентів). Щоправда знизився вплив курсового фактору (28,2% відповідей, у порівнянні з попереднім періодом даний параметр зменшився на 0,9 відсоткових пунктів) (рис. 3.1).

Рис. 3.1. Фактори впливу на прийняття рішення суб'єктами підприємництва про відкладення залучення кредиту [9]

У питанні класифікації факторів, що впливають на діяльність банківських установ у наукових колах також відсутній єдиний підхід, а саме в частині виокремлення загальних параметрів та критеріїв. Слід також наголосити на тому, що банківська діяльність та функціонування підприємницьких структур перебувають у тісному взаємозв'язку, причому така взаємозалежність є абсолютно очевидною. Так, ефективність кредитної діяльності банківських установ безпосередньо залежить від результативності та прибутковості підприємницьких структур. За таких обставин, вважаємо доцільним при ідентифікації факторів кредитної діяльності банківських установ також враховувати і ендогенні чинники функціонування суб'єктів підприємництва.

На основі вищевикладеного і з врахуванням авторського підходу можна привести наступну класифікацію факторів, що впливають на комерційний банк в частині провадження кредитних операцій (рис. 3.2), згрупувавши їх на два основні параметри: макро- та мікроекономічного середовища.

Окрім того, необхідно також в обов'язковому порядку враховувати глобалізаційні процеси, які відбуваються у банківській сфері, та чітко усвідомлювати вагомість впливу саме чинників глобалізації банківської системи. До цих факторів макроекономічного середовища можна віднести: зміна питомої ваги іноземного капіталу в банківській системі; стан виконання банками зобов'язань за зовнішніми запозиченнями, рейтинг банку за оцінками незалежних міжнародних рейтингових агентств; міжнародні стандарти ведення і регулювання банківського бізнесу тощо. Втім, виокремлені фактори опосередкованим чином впливають на стан участі банківських установ в відтворювальному процесі в країні.

Всі фактори макроекономічного середовища в залежності від характеру впливу можна розмежувати на ті, що:

- 1) безпосередньо впливають на показники кредитної діяльності системи комерційних банків. До них відносять: ставка рефінансування і нормативи центрального банку, коливання курсів валют, темпи інфляції тощо;

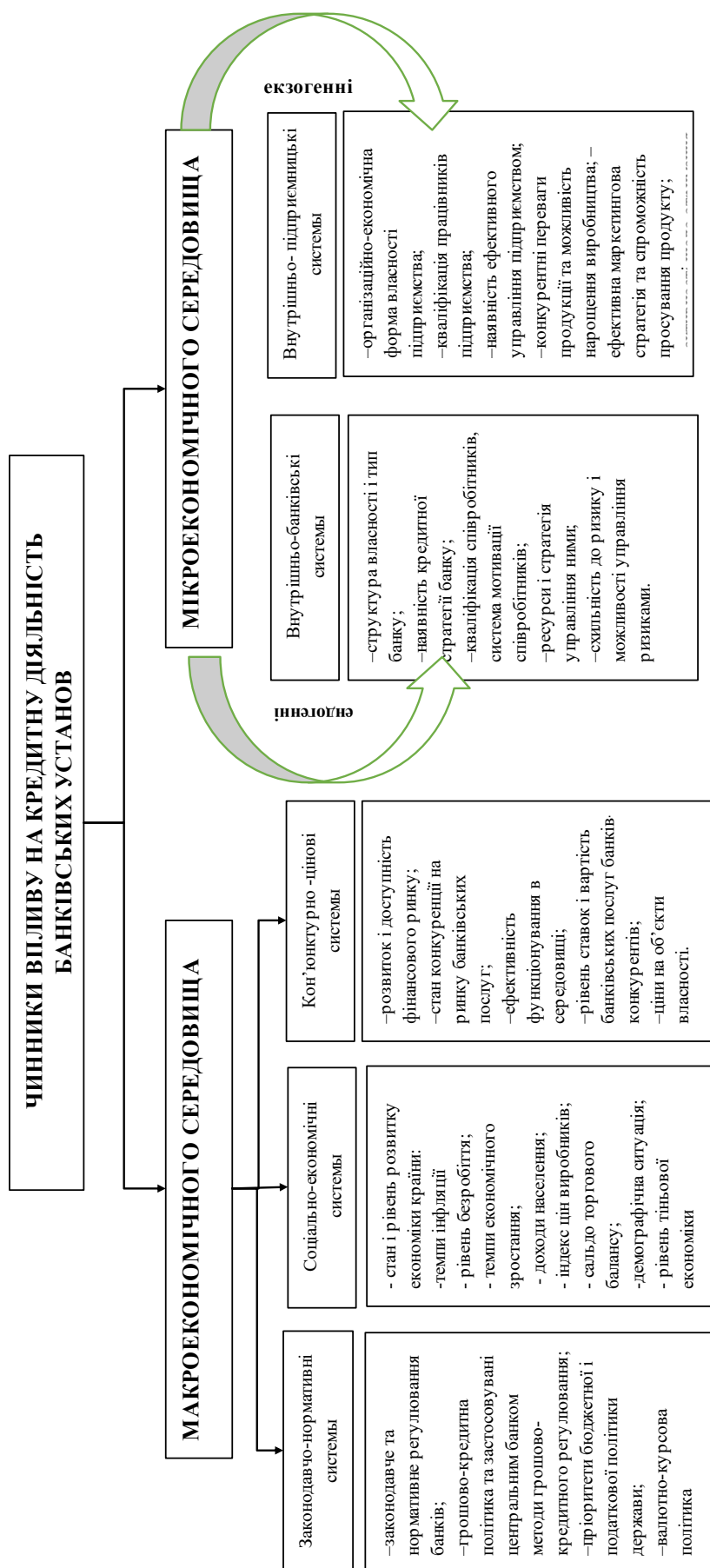

Рис. 3.2. Класифікація факторів, що чинять вплив на кредитну активність банківських установ*

* Джерело: авторська розробка

2) чинять вплив на споживачів банківських послуг, тобто клієнтів кредитних установ (інші комерційні банки, підприємства, фізичні особи тощо). Яскравими прикладами може бути рівень безробіття, рівень доходів населення, зміна цін на сировинні ресурси та енергоносії, індекс промислового виробництва тощо.

Причому необхідно також усвідомлювати, що певні параметри макроекономічного середовища однаковою мірою впливають і на банки і на споживачів кредитних продуктів, а саме: пріоритети бюджетної і податкової політики держави; тенденції валютного ринку, інфляційні очікування тощо.

Таким чином, сформована класифікація чинників макро- та мікроекономічного середовища, які впливають на формування адекватної економічним реаліям кредитної політики банків, є достатньо повною та відповідає специфіці вітчизняної банківської системи в сучасних умовах. Перевагою такого групування виступає врахування також ендогенних та екзогенних факторів мікроекономічного середовища, які можуть вплинути на показники ефективності кредитної діяльності, процентну політику та імідж банківської установи. Також в даній класифікації невраховані неістотні макро- і мікроекономічні фактори в сфері економічних відносин, які досліджуються.

Необхідно звернути особливу увагу на те, що за сучасних умов кредитна діяльність комерційних банків перебуває під дією двох основних умов: наявності або відсутності ефективної стратегії і політики банку щодо кредитної діяльності та незадовільного або задовільного попиту з боку клієнтів на кредитні продукти (рис. 3.3).

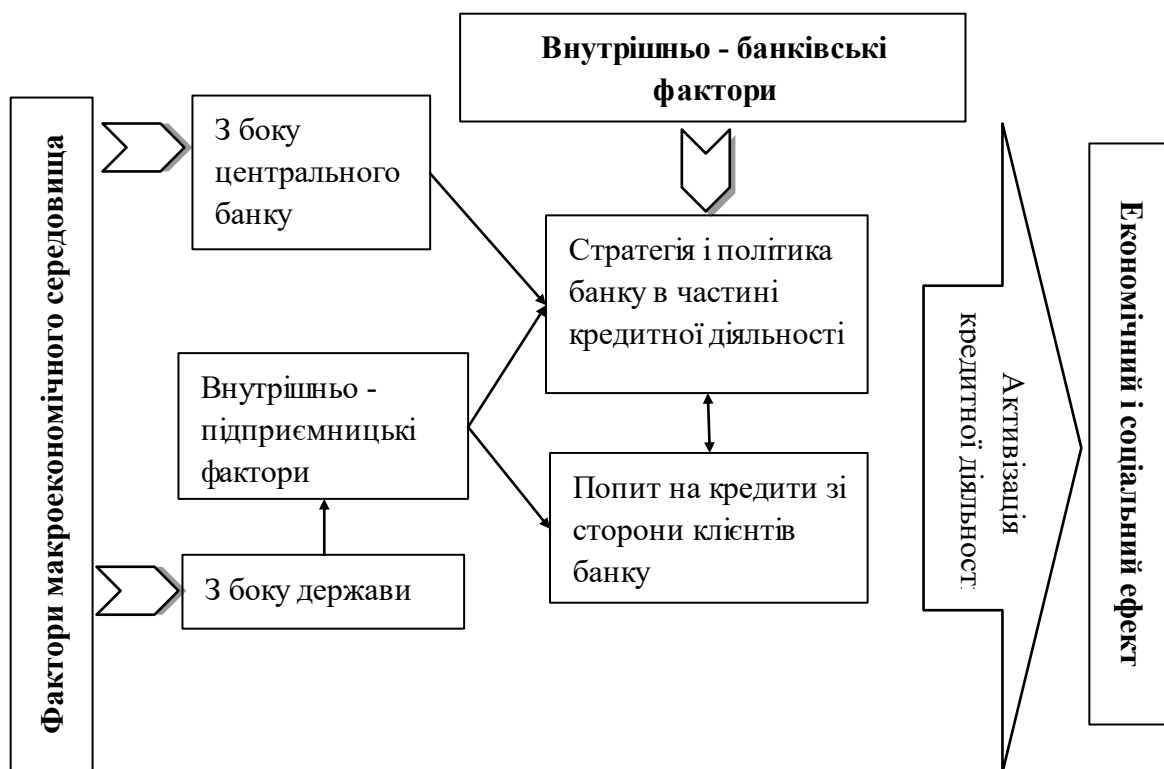

Рис. 3.3. Механізм впливу факторів кредитної діяльності банків на соціально-економічний стан держави*

*Джерело: авторська розробка

Дія виокремлених умов може бути реалізована у двох різноспрямованих напрямках. В першому випадку банк вирішує завдання нарощування кредитної діяльності згідно своєї стратегії та з врахуванням попиту клієнтів. В іншому випадку можлива двояка ситуація: є попит зі сторони клієнтів, але немає пропозицій зі сторони банку і навпаки. В результаті цього порушується якість взаємодії між банком і клієнтом.

Окрім того, стратегія і політика банку в частині кредитної діяльності визначається зовнішніми факторами макрорівня та факторами впливу внутрішнього підприємницького середовища, а також внутрішніми факторами, що характерні для банківської установи. Попит з боку суб'єктів підприємництва на кредитні продукти своєю чергою також знаходиться під дією двох виокремлених груп внутрішніх чинників - активності підприємницьких структур щодо отримання кредитів та вартості формування кредитних ресурсів. Фактори макрорівня можуть чинити і

прямий вплив на стан попиту, і опосередкований – через механізм регулювання державою підприємництва.

Дійсно, дослідження змін у тенденціях рівня тінізації економіки України, темпів приросту кредитних вкладень банків суб'єктам підприємництва та змін рівня офіційного ВВП засвідчують пряму залежність даних показників (рис. 3.4).

Рис. 3.4. Взаємозалежність рівня тіньової економіки, темпів приросту кредитних вкладень банків суб'єктам господарювання та зміни рівня офіційного ВВП*

*Джерело: розраховано автором на основі: [58; 60]

Проголошений Урядом України курс на детінізацію економіки певною мірою позитивно впливає на процеси відновлення банківського кредитування. У 2016 році, вперше після депресивних 2012-2013 рр. та кризових 2014-2015 рр., економіка України продемонструвала позитивні показники економічного зростання. За даними Держстату зростання ВВП у III кварталі 2017 року становило 2,1% до III кв. 2016 року, зростання сезонно скоригованого ВВП – 0,2% відносно попереднього кварталу. За оцінками Мінекономрозвитку збільшення реального ВВП у січні-вересні 2017 року становило 2,3% порівняно з відповідним періодом 2016 року. Втім, попри позитивні зрушення в економіці України банківські установи не виявляли ознак пожвавлення кредитної діяльності навіть попри чималу ліквідність. У цілому кредитний портфель скоротився,

але завдяки масштабній реструктуризації гривневі кредити підприємствам зросли, а валютні – прискорили зниження.

Окремо слід проаналізувати наслідки запровадження вимог щодо підвищення мінімальної заробітної плати в Україні з 1 січня 2017 року та їх вплив на перебіг банківського кредитування. За оцінками НБУ, зростання мінімальної зарплати призведе до зростання інфляції на 1%, що є прийнятним рівнем. Кабмін, своєю чергою, стверджує, що їхня модель показує зростання збору податків за мінімальної зміни безробіття. Також рішення про підвищення мінімальних зарплат суттєво не позначиться на валютних коливаннях.

Втім, попри позитивні прогнози, підвищення мінімальної зарплати до 3723 гривень не вирішує проблеми бідності в Україні. Значна частина працездатного населення, яка отримує мінімальну зарплату, не має можливості нагромадження заощаджень – всі ці доходи йдуть на фінансування поточних витрат та на товари й послуги першої необхідності. За таких обставин, можна очікувати суттєвого зниження здатності банків щодо акумулювання тимчасово вільних грошових коштів. З іншого боку, таке рішення не позначиться на підвищенні привабливості суб'єктів економіки для банківських установ з точки зору покращення показників їх кредитоспроможності.

Також слід нагадати, що 27.12 2016 року був прийнятий Закон, згідно з яким передбачається сплата фізособами-підприємцями, які є платниками податку, єдиного соціального внеску, в розмірі не менше половини мінімального ЄСВ, навіть якщо підприємець не веде господарську діяльність і не отримує прибуток. Таке рішення стало причиною закриття значної кількості підприємств фізичних осіб. Так, за даними сервісу моніторингу реєстраційних даних українських компаній OpenDataBot станом на 14 січня 2017 року було закрито 158 тисяч 186 підприємств фізичних осіб. Наведені дані побічно можуть вказувати на те, що здатність банків щодо розширення клієнтської бази в найближчій перспективі буде обмежена.

Серед суттєвих дестабілізуючих факторів слід виокремити стан та тенденції розвитку різних галузей економіки в Україні. Так, за 11 місяців 2017 року промислове виробництво в Україні, в порівнянні з аналогічним періодом 2016 року, зменшилося на 0,1%. Одним з важливих показників, що характеризують економічну динаміку, є

споживання електроенергії. За 11 місяців 2017 року споживання електроенергії в промисловості, в порівнянні з аналогічним періодом 2016 року, зросло на 1,8% (рис. 3.5).

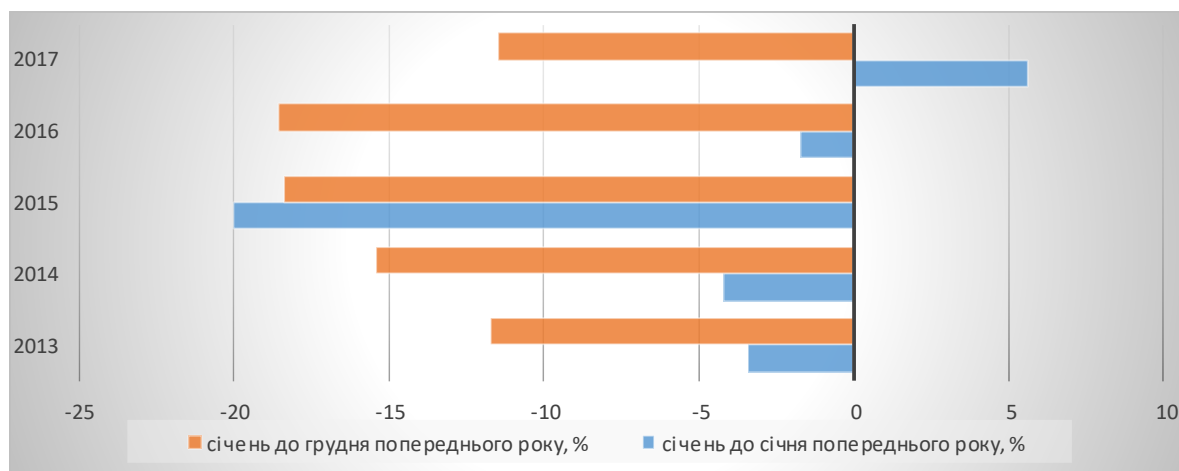

Рис. 3.5. Темпи зростання/падіння обсягів промислового виробництва протягом 2013-2017 рр., кумулятивно за відповідний період [59]

Окрім того, не все гаразд із платоспроможністю підприємств реального сектору економіки. Так, на кінець першого півріччя 2016 року (НБУ, Звіти про фінансову стабільність, грудень 2016 та червень 2017) частка операційно прибуткових підприємств становила 65%, середня рентабельність за ЕВІТДА становила 10% (таке ж значення і за 9 місяців 2016). Боргове навантаження (Борг/ЕВІТДА) залишається високим і майже по всіх галузях економіки перевищує прийнятний рівень 3,0.

Основними факторами, що обумовлювали падіння обсягів промислового виробництва є: 1) значне зниження попиту та світових цін на сировинних ринках (в першу чергу – на продукцію металургії); 2) втрата традиційних ринків збуту через торговельні обмеження з боку Росії; 3) зменшення внутрішнього попиту; 4) порушення виробничих зв'язків та фізичні втрати промислового обладнання, інфраструктури через збройний конфлікт на сході України.

Результатом дії таких чинників на підприємницьке середовище став негативний тренд обсягів промислового, сільськогосподарського

виробництва та обороту роздрібної торгівлі протягом попередніх кризових років.

Таким чином, такі обставини стали передумовою суттєвого зниження рентабельності підприємств, що не могло не позначитися на якісних характеристиках кредитного портфеля банків (рис. 3.6).

Рис. 3.6. Кореляційний зв'язок основних показників кредитної діяльності банків та підприємств, у %*

*Джерело: розраховано автором на основі [59; 60]

У 2016 році відбулось суттєве (на 3,3 в.п.) зростання рентабельності операційної діяльності промисловості, а за 9 місяців 2017 року цей показник досяг 8,3%. Натомість значення показників рентабельності обороту і рентабельності активів із 2014 року були від'ємними внаслідок збиткового фінансового результату до оподаткування промисловості. Справедливим буде відзначити, що у порівнянні з показниками 9 місяців 2016 року динамічно зменшувалися збитки суб'єктів господарювання (у 1,4 рази до 130,9 млрд. грн. у січні-вересні 2017 року) з одночасним нарощенням ними прибутків (також у 1,4 рази до 368,6 млрд. грн. відповідно). Як результат, позитивний фінансовий результат діяльності підприємств склав 237,8 млрд. грн.

Попри позитивні зрушення, значна кількість великих підприємств базових галузей економіки, судячи з офіційної фінансової звітності, неплатоспроможні. За таких обставин банки можуть кредитувати в основному підприємства, які вже мають значні проблеми із

обслуговуванням кредитів та потребують реструктуризації. Окрім того, кінцеві власники значної кількості підприємств взагалі невідомі, неможливо адекватно оцінити фінансовий стан та дізнатися кредитну історію позичальників. Це зумовлює необхідність формування банками значних резервів за активними операціями та перекладати ризики несумлінних позичальників на всіх суб'єктів кредитних відносин шляхом встановлення високих відсоткових ставок.

Серйозною перепорою на шляху активізації банківського кредитування в Україні є недосконала законодавча база щодо захисту прав кредиторів, а саме - достатньо складний механізм реалізації банками заставного майна. Діюча практика підтверджує, що за рахунок застави можна повернути не більше 50 % від загальної суми позики. Виходячи із цього банки вимагають забезпечення, яке в 2-3 рази перевищує суму заборгованості, підвищують процентні ставки, закладаючи в них високу премію за ризик (більше 10 %) [67, с.31]. Так, до прикладу, якщо в 2011 році співвідношення процентних і комісійних доходів становило приблизно 6,5:1, то в 2016 році розрив скоротився до 5,4:1, а їх частка у загальному обсязі доходів на 1 серпня сягнула 17% [24]. Яскравою ілюстрацією активного зростання комісійних винагород банків є те, що за результатами 2017 року доходи банків зросли на 0,3% (до 14,6 млрд. грн.), у т.ч. процентні доходи – на 6,9% (до 11,3 млрд. грн.), комісійні доходи – на 39,3% (до 3,76 млрд. грн.).

Зважаючи на деструктивний вплив значної кількості чинників на банківське кредитування, на рівні мікросередовища, на нашу думку, комерційним банкам варто більшою мірою зосередитися на розробці та реалізації адекватній реаліям кредитній політиці, на створення конкурентних переваг на ринку в частині формування процентної політики, розширення спектру кредитних банківських продуктів тощо.

Беззаперечно, що ідентифікація та врахування економічних чинників при провадженні кредитної діяльності банків – надскладне завдання. Втім своєчасне виявлення чинників несприятливого характеру в частині організації банківського кредитування може забезпечити досягнення банком стратегічних цілей у довготривалій перспективі, а саме: отримання конкурентних переваг на ринку банківських послуг, забезпечення належного рівня дохідності та

прибутковості, напрацювання тісних взаємовигідних відносин із перспективними позичальниками.

Таким чином, орієнтовна схема активізації банківського кредитування зображена на рис. 3.7.

На наше глибоке переконання банківські установи не спроможні самостійно вирішити питання відновлення кредитування економіки в Україні. Це завдання стратегічних пріоритетів державної політики. Саме тому, діяльність європейських урядів побудована за принципом «Think Small First», основою якої є пріоритет стимулювання економічної активності суб'єктів підприємництва. Дієвість та ефективність даної стратегії є стимулом для впровадження її в Україні.

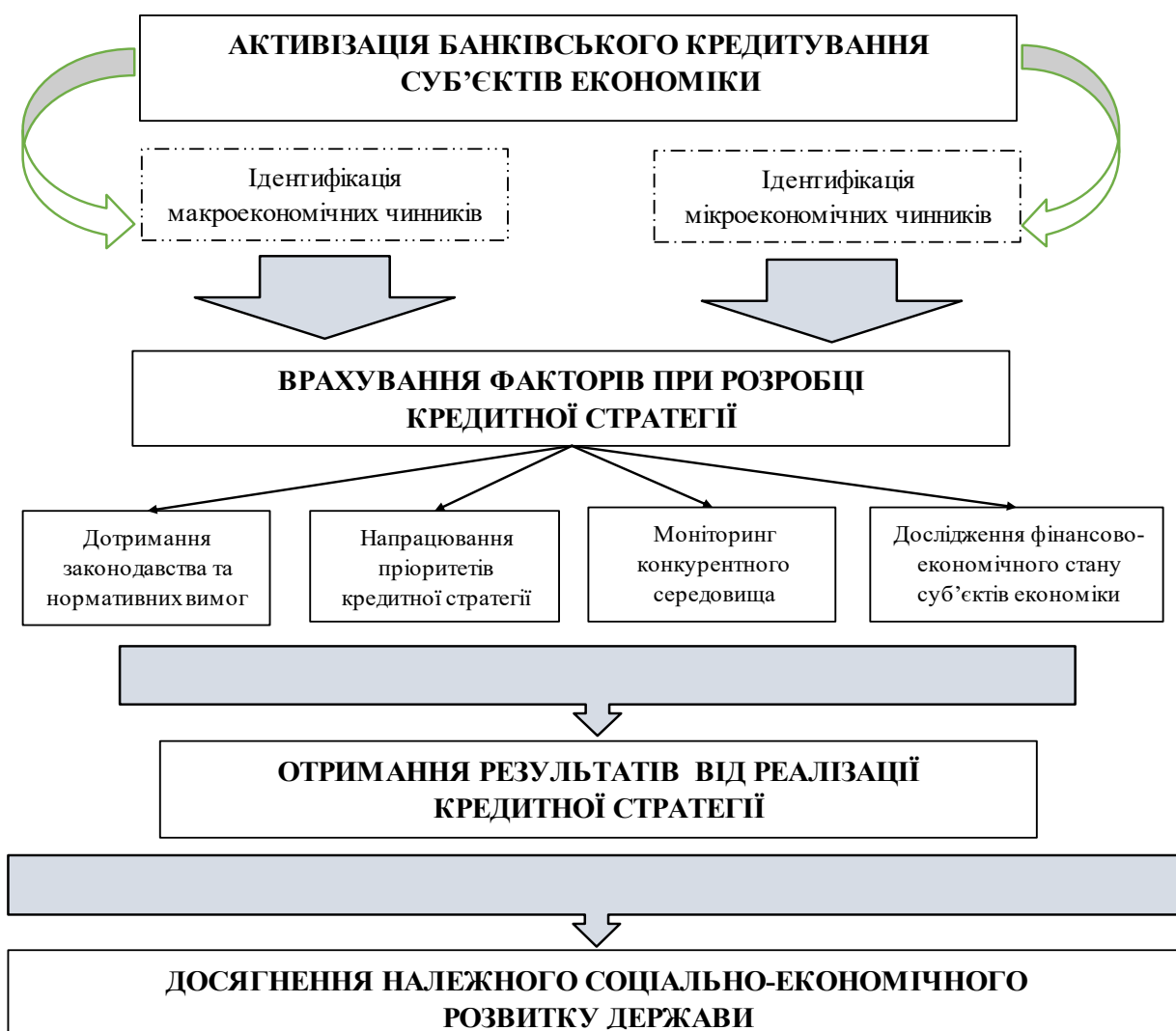

Рис. 3.7. Орієнтовна схема активізації банківського кредитування в Україні*

*Джерело: авторська розробка

Нині неефективність банківського кредитування економіки в Україні обумовлена консолідацією двох основних груп чинників макроекономічного та мікроекономічного середовища. Варто зазначити, що макроекономічні показники розвитку свідчать про значні негативні тенденції у реальному секторі економіки, низький рівень життя населення, значні інфляційні очікування, суттєве податкове навантаження, що призводить до поглиблення системної кризи у банківському сегменті.

Таким чином, нині банківські установи, на шляху до відновлення своєї активності в частині провадження кредитних операцій, стикаються із низкою чинників, які, за умов нестабільності економічного середовища, носять, більшою мірою деструктивний характер. Нівелювання дії цих чинників можливе лише за умови стабілізації макроекономічного середовища, а саме: поступальної детінізації економіки, створення сприятливого інвестиційного клімату, стимулювання банківського кредитування за допомогою важелів грошово-кредитного регулювання. Пошук шляхів вирішення виявлених проблем є перспективою подальших досліджень, актуальність яких доведена уже сьогодні.

3.2. Стратегії банківських установ щодо організації кредитної діяльності

Нині в умовах динамічного розвитку та складності кон'юнктури ринкового середовища в Україні, загострення конкурентної боротьби, значних непередбачуваних змін у законодавстві, виникає нагальна потреба у розробці банками стратегічних та виважених підходів щодо управління кредитними операціями. За таких обставин, саме відсутність у банківських установ ефективних кредитних стратегій та їх пріоритетів, або формальна їх наявність, знижує ефективність стратегічного управління кредитною діяльністю та підвищує ризиковість банківського кредитування в довгостроковій перспективі. Окрім того, незважаючи на позитивні тенденції діяльності банківських структур на ринку кредитних послуг, останнім часом спостерігається обмеженість та невідповідність характеристик банківських ресурсів

цілям кредитування, значний рівень ризиків, відсутність належних джерел залучення стабільних банківських ресурсів. Саме ці обставини у сукупності спричиняють необхідність провадження дослідження кредитних стратегій з метою належного забезпечення кредитними ресурсами суб'єктів реального сектору в Україні.

На сьогодні лише незначна кількість банків розробляє стратегію управління ризиками. Більшість банківських установ орієнтуються лише на реалізацію короткострокових цілей, у результаті чого погіршується їх дохідність та фінансова стійкість. Тому нині значної актуальності набуває необхідність перспективного управління кредитною діяльністю, яке б базувалося на науковій методології передбачення її напрямів, адаптації до загальних цілей розвитку банку і умов мінливого зовнішнього економічного середовища. Ефективним інструментом, за допомогою якого можна було б здійснювати перспективне управління кредитною діяльністю банку, є кредитна стратегія. Чітко визначена кредитна стратегія дає змогу раціонально використовувати кредитні ресурси, своєчасно й адекватно реагувати на зміни внутрішнього та зовнішнього середовища, запобігати появі кредитного ризику чи знизити його рівень, покращити показники надійності і стабільності. Розробка і послідовна реалізація якісної, гнучкої та ефективної кредитної стратегії – основна проблема стійкого розвитку кожного банку.

Нині формування ефективної стратегії вкрай важливе завдання для будь-якої організації, оскільки від якості її розробки залежить отримання конкурентних переваг в економічному середовищі. За своєю суттю, вибір стратегії означає, що з усіх можливих шляхів розвитку і способів дії, що відкриваються перед установою, вона обирає чітко визначений конкретний напрямок.

Кредитна стратегія банку має бути спрямована на реалізацію цілей його ефективного функціонування в умовах суттєвих змін макроекономічних показників, системи зміни форм державного регулювання банківської діяльності, кон'юнктури кредитного ринку і пов'язаною з цими факторами невизначеністю. Відсутність відповідної кредитної стратегії за таких обставин може призвести до того, що кредитні рішення окремих структурних підрозділів банку будуть мати різнонаправлений характер, зумовлювати виникнення

суперечностей та ріст ризиків і зниження ефективності кредитної діяльності в цілому. Розроблена кредитна стратегія дозволяє заздалегідь адаптувати кредитну діяльність банку до майбутніх кардинальних змін можливостей його функціонування. Зрештою суттєвим переконливим аргументом на користь актуальності розробки кредитної стратегії є необхідність розширення асортименту кредитних продуктів, запровадження нових технологій обслуговування клієнтів, освоєння нових ринків збуту банківських послуг. За таких умов нарощування кредитної активності банку і диверсифікація видів його кредитної діяльності повинні носити прогнозований характер, забезпечений розробкою чітко сформульованої кредитної стратегії.

Саме з таких позицій, в контексті даного наукового дослідження вкрай важливим видається окреслення економічної сутності самого поняття «кредитна стратегія», оскільки у економічній літературі відсутнє чітко визначене дане поняття. Так, до прикладу, В.І. Карбівничий наступним чином характеризує кредитну стратегію: «Стратегічне управління кредитними операціями являє собою діяльність щодо розробки кредитних стратегій банківської установи, формування цілей та задач, вибору методів їх досягнення. В основі стратегічного управління лежить аналіз факторів, які впливають на кредитні операції, стратегічне планування, механізми ув'язування стратегічних і тактичних рішень, контроль за реалізацією стратегії та можливість своєчасного її коригування» [38, с. 62]. Згідно з тлумаченням В. Андроса, кредитна стратегія є «комплексом заходів банку щодо підвищення прибутковості кредитних установ і зниження кредитного ризику» [2, с. 446].

Таким чином, вказані вище наукові погляди дають підстави визначити кредитну стратегію банку як якісно визначений довгостроковий напрям розвитку кредитної діяльності банку, що характеризує основні принципи, пріоритети та цілі банку на ринку кредитування і спрямований на формування та утримання довгострокових конкурентних переваг банку на ринку кредитних послуг. Кредитна стратегія повинна бути спрямована на довгострокову перспективу і тому, має враховувати можливі циклічні коливання економічної кон'юнктури і пов'язані з ними зміни якості портфеля. Метою кредитної стратегії є досягнення рівноваги між добре

вивченими сферами бізнесу і розумними ризиками. Рівновага досягається за рахунок необхідності визначення цільових ринків, клієнтів, фінансових операцій, галузей промисловості та виявлення найбільш розвинених в економічному плані регіонів, на які банк може акцентувати свою увагу відносно своєї діяльності, щоб домогтися конкурентних переваг [14, с. 8].

На основі узагальнення наукових доробок низки провідних вчених [2, 20, 25], доцільним вважаємо відведення кредитній стратегії одну з головних позицій у системі стратегічного управління банком (рис.3.8).

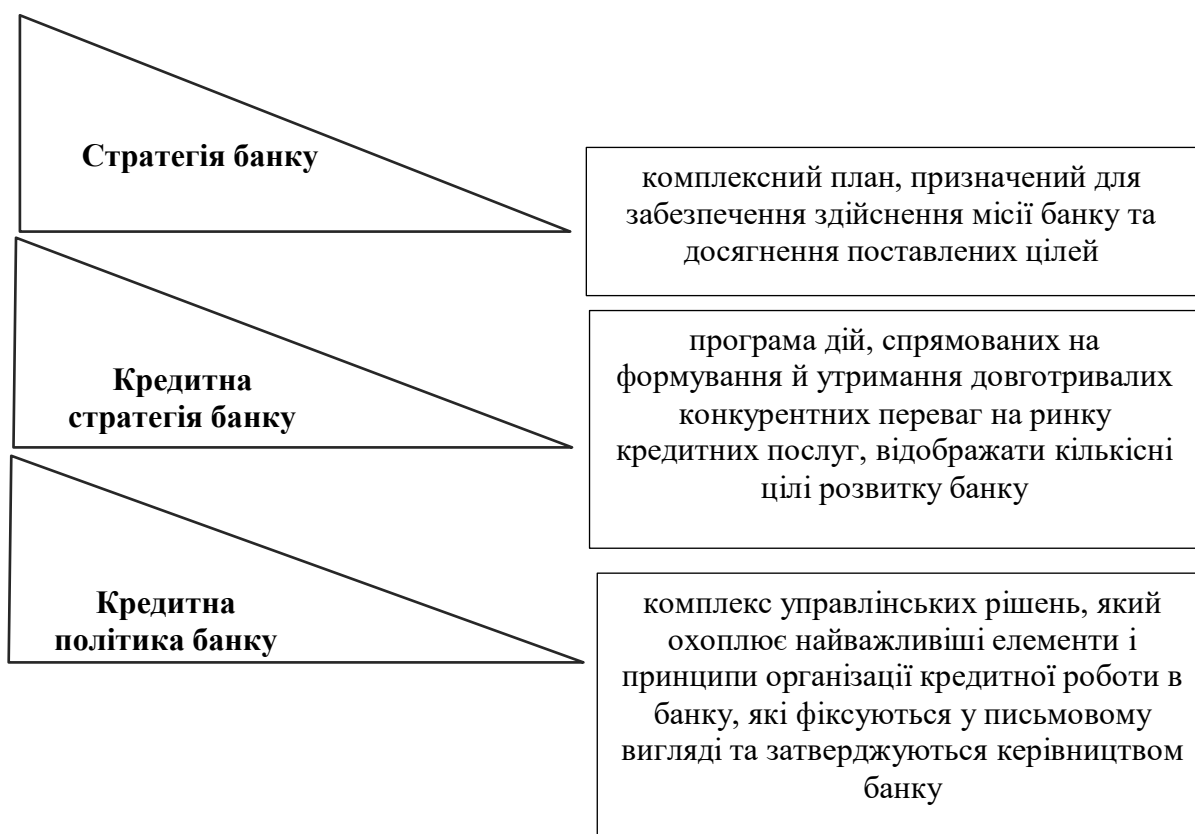

Рис. 3.8. Структурно-логічна схема підпорядкованості базових понять у системі стратегічного управління банком

Загалом кредитна стратегія повинна розроблятися банком з позиції якості кредитного продукту, прибутку, перспектив розвитку бізнесу, прийнятності співвідношення ризику і дохідності, величини резервів і власного капіталу.

Розробка кредитної стратегії відіграє ключову роль у забезпеченні:

- 1) механізму реалізації довгострокових цілей майбутнього розвитку банку в цілому та його структурних одиниць;
- 2) реальної оцінки кредитних можливостей банку, забезпеченні максимального використання його кредитного потенціалу і можливості маневрування кредитними ресурсами;
- 3) спроможності швидкої реалізації нових перспективних напрямів кредитування, які виникають в процесі динамічних змін факторів зовнішнього економічного середовища;
- 4) врахування наперед можливих варіацій розвитку зовнішніх чинників, які не контролюються банком, що дозволяє звести до мінімуму їх негативні наслідки;
- 5) відображення переваги банку в сфері кредитної діяльності порівняно з його конкурентами;
- 6) чіткого взаємозв'язку стратегічного, поточного і оперативного управління кредитною діяльністю банку;
- 7) формування значень основних критеріальних оцінок вибору реальних проектів для кредитування й інструментів кредитування;
- 8) збільшення кількості клієнтів банку.

Оптимальна кредитна стратегія банку повинна виражати наміри банку стосовно здійснення кредитних операцій за окремими галузями економіки, валютами позик, строками погашення і очікуваної прибутковості. При цьому банку необхідно визначити цільові ринки і загальні параметри кредитного портфеля. Кредитна стратегія повинна бути націлена на довгострокову перспективу і тому враховувати можливі циклічні коливання економічної кон'юнктури і пов'язані з ними зміни якості кредитного портфеля.

Варто зауважити, що базовою основою кредитної стратегії банків на мікроекономічному рівні виступає розробка власної внутрішньої кредитної політики та механізми її здійснення. Кредитна політика як складова кредитної стратегії повинна охоплювати найважливіші елементи і принципи організації кредитної роботи в банку, які фіксуються у письмовому вигляді та затверджуються на засіданнях кредитного комітету і комітету кредитного нагляду.

Іншим, не менш важливим напрямом дослідження економічної природи кредитних стратегій банків є виокремлення факторів впливу як зовнішнього так і внутрішнього порядку (рис. 3.9). До них слід

віднести: головна ціль кредитування, функціональна спеціалізація банку, регіональні особливості, розвиток кредитних послуг, макроекономічна ситуація в країні тощо. Таким чином, аналіз праць вітчизняних та зарубіжних науковців, дає підстави виокремити основні фактори, які впливають на вибір кредитної стратегії банків. За сферою охоплення зазначені фактори вважаємо за доцільне поділити на зовнішні і внутрішні. До внутрішніх необхідно віднести фактори на рівні індивідуального банку. У цьому контексті можна погодитися із думкою Н. Волкової про те, що до індивідуальних особливостей банку варто віднести розмір банку, кредитний потенціал банку, ступінь ризику окремих кредитів і кредитного портфеля загалом, стабільність і вартість депозитів, спектр операцій і послуг, що надаються банком, забезпеченість кредитів, професійна підготовленість, кваліфікація і досвід персоналу банку, клієнтський склад банку, цінова політика банку тощо [21, с. 294].

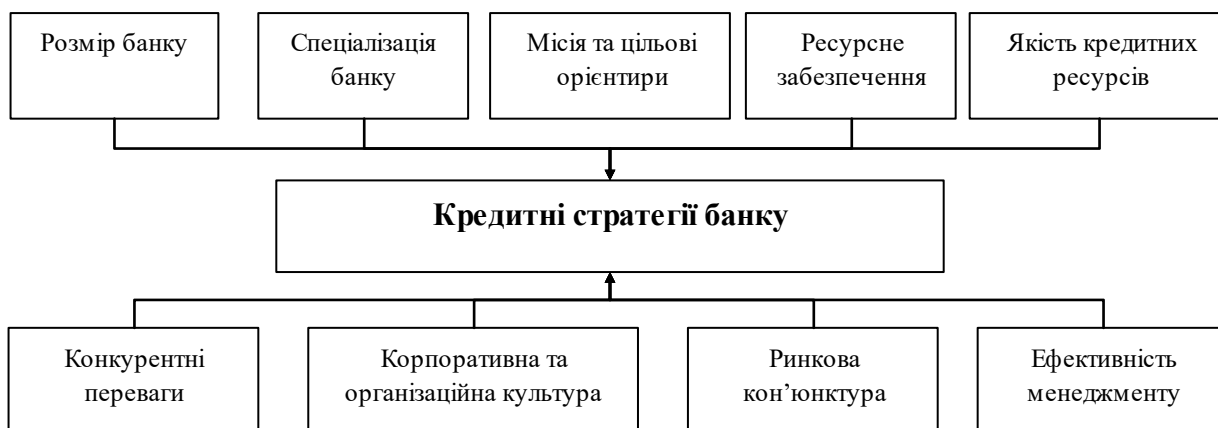

Рис. 3.9. Фактори мікроекономічного середовища, які впливають на формування кредитної стратегії банку

Зовнішні фактори, на нашу думку, за сферою охоплення доцільно поділити на такі групи: фактори на рівні світової економіки; фактори на рівні країни макроекономічного середовища. До факторів, що генеруються на рівні світової економіки, як правило, відносять зміну розмірів світового ВВП та обсягів міжнародної торгівлі, фінансову інтеграцію, технологічний прогрес, рівень невизначеності на світових фінансових ринках, геополітичну боротьбу між країнами походження іноземного капіталу тощо [41, с. 7].

Окрім того, на вибір кредитних стратегій банків суттєво впливає також і грошово-кредитна політика центрального банку. Якщо центральний банк проводить політику «дорогих грошей» шляхом продажу державних цінних паперів на відкритому ринку, підвищення облікової ставки, збільшення норми резервів, прямого підвищення відсоткових ставок, то це призведе до зниження обсягів кредитів у вітчизняній валюті і водночас до збільшення обсягів кредитів в іноземній валюті і, отже, стимулюватиме притік в країну іноземного капіталу.

Важливо зазначити, що для забезпечення реалізації кредитної стратегії необхідна, передусім, адекватна реакція на зміни умов ринку, на рішення конкурентів, нові технології, модифікацію переваг споживачів, політичні і нормативно-правові новації, появу нових можливостей та неочікуваних критичних ситуацій. На нашу думку, кредитна стратегія комерційного банку повинна охоплювати ряд базових елементів, які охарактеризовані в таблиці 3.1.

Загалом порядок розробки кредитної стратегії комерційного банку виступає вагомим та складною складовою частиною стратегічного управління діяльністю банку. Формування кредитних стратегій комерційних банків носить першочерговий характер як для реалізації і результатів кредитної діяльності банку, так і функціонування всього банку в цілому.

Формування кредитної стратегії повинне носити обґрунтований поетапний характер. Звісно, що поділ кредитної стратегії на етапи є умовним, оскільки певні дії з її розробки можуть ще не завершитись на одному етапі, одночасно розпочавши реалізацію наступного. Однак структурування процесу формування кредитної стратегії дозволяє виявити помилки чи прогалини кожного окремого етапу і вчасно усунути їх, запобігаючи від можливих негативних результатів.

Отже, перший етап кредитної стратегії пов'язаний з проведенням аналізу кредитної діяльності банку, метою якого є визначення рівня її ефективності. Для цього здійснюється аналіз обсягу кредитного портфеля, його структури за формами та видами кредиту; питомої ваги неповернених кредитів та виявлення їх причин; рівня використання кредитного потенціалу.

Таблиця 3.1

Основні базові елементи кредитної стратегії комерційного банку

Елементи кредитної стратегії	Зміст елементів кредитної стратегії
Умови формування стратегії	Комплексна оцінка впливу внутрішніх та зовнішніх факторів діяльності банку
Цілі стратегії	Забезпечення кредитної стратегії комерційного банку передбачає врівноваження попиту та пропозиції на кредитні ресурси банку, що розміщуються і залучаються, прибутковості та ризику кредитних операцій банку
Основні завдання реалізації стратегії	<ol style="list-style-type: none"> 1. Постійне відслідковування показників кредитної діяльності банку 2. Удосконалення і розвиток в банку повнофункціональної системи управління ризиками кредитної діяльності банку 3. Забезпечення координації діяльності структурних підрозділів банку, які забезпечують реалізацію кредитної стратегії 4. Підвищення управління банком шляхом удосконалення технології прийняття рішень, розробка технологічної карти забезпечення оптимальної кредитної стратегії банку
Переваги банку при формуванні та реалізації стратегії	<ol style="list-style-type: none"> 1. Довгострокова фінансова стійкість та стабільне зростання прибутку комерційного банку 2. Урівноваженість показників ефективної кредитної стратегії банку 3. Формування збалансованого кредитного портфеля банку 4. Забезпечення високої конкурентоздатності кредитного процесу в частині асортименту та якості, цінах та сервісу 5. Високий рівень якості обслуговування клієнтів, управління ризиками, банківських технологій та управління персоналом
Організаційна структура стратегії	Визначення структурних підрозділів, які задіяні в процесах формування і реалізації кредитної стратегії банку, чітке розмежування функцій та повноважень між ними. Передбачає забезпечення максимального збереження активів і капіталу на основі мінімізації впливу ризиків, створення і вдосконалення дієвої системи контролю, яка включає в себе попередній, поточний і наступний контроль за ризиками
Технологічне забезпечення стратегії	Передбачає технологічний процес формування і реалізації кредитної стратегії банку та надає розробку нових технологічних рішень
Моніторинг і контроль виконання стратегії	Розробка алгоритму моніторингу реалізації кредитної стратегії, контролю за її виконанням, а також систему відповідальних підрозділів банку, які приймають участь в ньому

На другому етапі здійснюється аналіз впливу факторів на поточну діяльність банку та прогнозування на перспективу. Їх можна поділити

на фактори макроекономічного і мікроекономічного впливу. Макроекономічні фактори впливають на формування і реалізацію кредитної стратегії банку, але він не може на них безпосередньо вплинути. До таких факторів належать:

- макроекономічна ситуація в країні в цілому та тенденції її розвитку;
- грошово-кредитна політика центрального банку;
- стан і рівень розвитку грошового ринку країни;
- потенціал і економічні особливості регіону, в якому працює банк;
- рівень доходів населення;
- темпи інфляції;
- кредитна політика конкурентів;
- соціальна напруженість у суспільстві;
- обмеження на обсяги кредитних операцій, встановлені законодавчо.

На відміну від макрофакторів, банк може безпосередньо впливати на мікрофактори, і, шляхом їх регулювання, розробляти і реалізовувати відповідну кредитну стратегію. До цієї групи факторів належать такі:

- кваліфікованість і досвід персоналу банку;
- забезпечення банківських працівників необхідними нормативними, інформаційними і робочими матеріалами;
- готовність персоналу до роботи з різними категоріями позичальників та видами кредитних продуктів;
- цінова політика банку в сфері надання кредитів;
- спектр банківських операцій та послуг;
- потенційна і вже існуюча клієнтура банку.

Саме здійснення достовірних прогнозів є життєво важливими для подальшої роботи банку. Помилки, недооцінка чи перебільшення впливу окремих факторів або певні упущення можуть звести нанівець кредитну стратегію банку. На нашу думку, оцінку та переоцінку макрофакторів потрібно здійснювати впродовж всього періоду реалізації кредитної стратегії, оскільки зовнішнє економічне середовище має властивість швидко змінюватись і часто, як свідчить вітчизняна практика, в гірший бік.

Третій етап формування кредитної стратегії включає оцінку ресурсів банку, на основі якої визначається необхідність збільшення їх обсягу, а, відтак, пошук відповідних джерел нарощення ресурсного потенціалу банку. Від того, наскільки ефективно банк реалізує даний етап залежатиме його здатність до збільшення обсягів кредитного портфеля на наступних етапах реалізації кредитної стратегії, а також його стійкість до впливу кредитного ризику.

На четвертому етапі відбувається формулювання цілей кредитної стратегії, які в кінцевому результаті повинні забезпечувати досягнення стратегічних цілей банку загалом. Розробка і реалізація кредитної стратегії банку повинні бути спрямовані на досягнення таких основних цілей:

- утримання рівня ризику, який би уможлиблював формування кредитного портфеля високої якості і забезпечення його цільового рівня дохідності;
- надання кредитів на фінансування рентабельних та економічно перспективних проектів, які б відповідали стратегічним цілям банку;
- забезпечення оптимального співвідношення між темпами росту обсягу кредитного портфеля та темпами підвищення його якості;
- сприяння розвитку довгострокових відносин з клієнтами та збереження високого рівня довіри з їх боку;
- забезпечення фінансової стійкості банку в процесі кредитної діяльності;
- створення високопрофесійного колективу, який би забезпечував високу якість кредитного портфеля банку.

Із стратегією банку в сфері кредитування тісно пов'язаний процес управління кредитним ризиком. На п'ятому етапі здійснюється формулювання політики банку стосовно кредитного ризику та відповідних правил і процедур ведення бізнесу. Кредитна стратегія повинна відображати відношення банку до кредитного ризику в цілому і включати, зокрема:

- опис основних методів управління кредитним ризиком;
- кредитні ліміти за контрагентами і за портфелем в цілому;
- цільове співвідношення дохідності і кредитного ризику;

– пріоритети з надання кредитних ресурсів (типи боргових зобов'язань, сектори економіки, регіони, валюта кредитування, строки, дохідність тощо);

– бажані характеристики кредитного портфеля, включаючи граничний рівень концентрації кредитного ризику;

– внутрішні нормативи достатності капіталу, необхідного для резервування для покриття втрат внаслідок кредитного ризику, порядок їх розрахунку та ін.

Практично всі основні рішення, які приймаються в процесі формування кредитної стратегії в тій чи іншій мірі змінюють рівень кредитного ризику. В першу чергу це пов'язано з вибором напрямів кредитної діяльності, формуванням кредитних ресурсів, впровадженням нових організаційних структур управління кредитною діяльністю. Значні темпи росту кредитного ризику спостерігаються в періоди коливань процентних ставок і зростання темпів інфляції. В зв'язку з тим, що кожен банк розробляє свою власну кредитну стратегію, величина допустимого кредитного ризику повинна встановлюватися диференційно.

На шостому етапі формування кредитної стратегії проводиться обґрунтування основних параметрів кредитного портфеля на довгострокову перспективу із врахуванням толерантності банку до кредитного ризику, встановленому на попередньому етапі.

Сьомий етап стосується розробки дієвої системи контролю за реалізацією кредитної стратегії на всіх етапах з метою досягнення поставлених цілей і вчасного реагування на будь-які негативні відхилення.

Завершальним етапом є здійснення аналізу та оцінки реалізованої кредитної стратегії. Оцінка результативності кредитної стратегії здійснюється за такими основними параметрами:

1. Узгодженість кредитної стратегії банку з загальною стратегією її розвитку. Це дозволяє встановити ступінь узгодженості цілей, напрямів і етапів в реалізації цих стратегій.

2. Узгодженість кредитної стратегії банку з прогнозованими змінами зовнішнього економічного середовища. В процесі цієї оцінки визначається, чи розроблена кредитна стратегія відповідає

прогнозованому розвитку економіки країни і змінам кон'юнктури окремих його сегментів.

3. Узгодженість кредитної стратегії банку з його внутрішнім потенціалом, що дозволяє визначити, наскільки обсяги, напрямки і вибраний тип кредитної стратегії взаємопов'язані з можливостями формування кредитних ресурсів, кваліфікацією кредитних менеджерів, організаційною структурою управління кредитною діяльністю та іншими параметрами внутрішнього кредитного потенціалу.

4. Внутрішня збалансованість кредитної стратегії. Здійснення такої оцінки дозволяє визначити узгодженість окремих цілей і цільових стратегічних нормативів майбутній кредитній діяльності; наскільки ці цілі і нормативи кореспондують із змістом кредитної політики за окремими аспектами кредитної діяльності; наскільки узгоджені між собою за напрямками і в часі заходи щодо забезпечення її реалізації.

5. Можливості реалізації кредитної стратегії. В процесі такої оцінки в першу чергу розглядаються потенційна спроможність банку у формуванні необхідного обсягу кредитних ресурсів із всіх джерел; чи наявний на кредитному ринку достатній перелік кредитних продуктів, які забезпечують формування ефективного кредитного портфеля; організаційні і технічні можливості успішної реалізації вибраної кредитної стратегії.

6. Прийнятність рівня ризиків, пов'язаних з реалізацією кредитної стратегії. В процесі такої оцінки необхідно визначити, наскільки рівень прогнозованих кредитних ризиків є допустимим для кредитної діяльності банку з позицій можливого обсягу фінансових втрат і генерування загрози банкрутства.

7. Економічна ефективність реалізації кредитної стратегії має здійснюватися на основі прогнозних розрахунків системи основних кредитних коефіцієнтів і заданих цільових стратегічних нормативів, зіставлених з базовим їх рівнем.

8. Зовнішньоекономічна ефективність реалізації кредитної стратегії. В процесі такої оцінки враховується ріст ділової репутації банку, підвищення якості процесу управління кредитною діяльністю тощо.

За умови позитивних результатів оцінки розробленої кредитної стратегії, які відповідають вибраним критеріям, вона може бути прийнята до реалізації.

В Україні питання про необхідність розробки кредитної стратегії залишається гострим і на нього інколи не має однозначної відповіді. Багато вітчизняних банків часто формально підходять до розробки власної стратегії розвитку, визначаючи здебільшого поточні цілі в сфері кредитування, не ставлячи перед собою стратегічних завдань. Якщо банк не розраховує перспективи розвитку, а орієнтується лише на поточні тенденції, то він не зможе розвиватися відповідно до мінливої економічної ситуації.

Таким чином, кредитна стратегія банку формує ті межі, в яких повинні прийматися всі наступні управлінські рішення. Для формування ефективної кредитної стратегії необхідно використовувати різноманітні науково та практично обґрунтовані підходи, які дозволяють враховувати головні та другорядні зовнішні і внутрішні фактори. Результатом формування стратегії є довгостроковий стратегічний план, який відображає систему нових програм діяльності кредитних підрозділів банку та забезпечує досягнення поставлених цілей.

Функціонування вітчизняного ринку кредитних послуг супроводжується значними ризиками. Банки, як основні учасники цього ринку, повинні контролювати фактори ризику, нейтралізовувати їх негативний вплив, запобігаючи появі негативних наслідків від їх реалізації. Формування та реалізація виваженої конкурентоспроможної кредитної стратегії банку сприятиме підвищенню ефективності прийняття управлінських рішень, дасть змогу не лише знизити загальний кредитний ризик кредитного портфеля та збільшити його прибутковість, але й підтримати фінансову стабільність, надійність та ділову репутацію банку на кредитному ринку. Окрім того, варто зважати, що, залежно від обраної кредитної стратегії, комерційні банки можуть здійснювати як позитивний вплив на економіку країни, сприяючи її економічному розвитку та зростанню, так і негативний, призводячи зокрема до виникнення проблеми позичкової заборгованості.

Логічним та актуальним, в частині продовження наукових доробок щодо формування банками кредитних стратегій, є дослідження факторів, за яких комерційні банки спроможні дестабілізувати макроекономічну ситуацію у країні. Також, не менш важливим, є вивчення механізмів реалізації окремих типів кредитних стратегій банків та їх вплив на реальний сектор економіки, що нині є вкрай актуальним в частині забезпечення економічного зростання в Україні.

3.3. Формування кредитної політики банку та її роль у забезпеченні розвитку реального сектору економіки

Розвиток реального сектору економіки залежить від здатності комерційних банків забезпечувати грошовими коштами поточну та інвестиційну діяльність економічних суб'єктів. Кредитна діяльність банків забезпечує велику частку їхніх прибутків, оскільки кредитні операції посідають значне місце в портфелі активних операцій комерційних банків. Однак поява проблем неповернення кредитів може спричинити втрату фінансової стійкості банку чи взагалі його банкрутство. Тобто надто ризикована кредитна політика комерційного банку, або така, яка не враховує поточну економічну ситуацію в країні є однією з основних причин, що призводить до появи проблем у діяльності банків. В кризових умовах комерційні банки змушені постійно вдосконалювати стратегію та тактику своєї кредитної діяльності, забезпечуючи досягнення оптимального рівня кредитного ризику та планового обсягу прибутку від кредитних операцій. У зв'язку з цим актуальним за сучасних тенденцій розвитку банківського сектору є дослідження механізму реалізації та вдосконалення кредитної політики банку, яка б забезпечувала його адаптацію до складних і мінливих умов економіки, максимально ефективного використання всіх наявних ресурсів та зростання обсягу кредитного портфеля.

Кредитна політика є початковим етапом управління кредитним процесом банку. Саме на стадії розробки кредитної політики повинні формуватися базові принципи, стандарти, критерії та ліміти кредитування, тобто цілі кредитної діяльності банку, які є основою

ухвалення управлінських рішень, обов'язкових до виконання всіма його структурними підрозділами. Кредитна політика визначає довгострокові пріоритети кредитної діяльності банку з врахуванням загальної спрямованості його функціонування, тобто формулювання основних положень кредитної політики визначаються місією і загальною стратегією розвитку банку. Забезпечення ефективної кредитної політики банку має базуватися на врахуванні законів економіки, закономірностей управління діяльністю банку, нових економічних умов та потреб економічних суб'єктів, а також включати відповідні стандарти управління кредитним процесом загалом та кредитним ризиком зокрема.

На нашу думку, кредитна політика є складовою банківської політики, що визначає цілі діяльності банку на кредитному ринку та стратегії їх досягнення. Роль кредитної політики, полягає у забезпеченні зростання конкурентних переваг банку на кредитному ринку, що виражається в збільшенні його прибутку та зменшенні банківських ризиків у процесі формування ресурсної бази та ефективного її розміщення.

На практиці банки не послуговуються єдиною загальноприйнятою кредитною політикою, а кожен банк розробляє свою власну, враховуючи ризики, якими обтяжена його кредитна діяльність. Однак кредитна політика будь-якого банку складається зі стратегії і тактики щодо організації процесу кредитування. Стратегія кредитної політики – це визначені банком принципи, пріоритети, цілі та завдання його діяльності на кредитному ринку. Тактика – включає застосування банком фінансового та іншого інструментарію в процесі реалізації поставлених цілей при здійсненні кредитних операцій, а також конкретні правила їх здійснення та порядок організації кредитного процесу.

Таким чином, кредитна політика є внутрішнім документом банку, що визначає основні підходи до кредитування та вимоги до позичальників, виражаючи загальний підхід та концепцію кредитної діяльності банку, встановлюючи її стратегічні основи.

Формування кредитної політики здійснюється під впливом факторів, що визначають величину його капіталу та активів, склад клієнтської бази, спеціалізацію. Значний вплив на формування

кредитної політики, можливості її реалізації та досягнення запланованих результатів чинять зовнішні фактори [27, с.12]:

- загальний стан економіки країни;
- темпи інфляції;
- темпи зростання валового внутрішнього продукту;
- дефіцит бюджету;
- грошово-кредитна політика Національного банку;
- рівень доходів населення;
- здатність споживати банківські послуги;
- наявність соціальних пільг;
- рівень конкуренції;
- соціальна напруженість;
- попит на позики банку його клієнтів;

До основних внутрішніх чинників, які визначають кредитну політику банку належать:

- кредитний потенціал банку;
- ступінь ризику та прибутковості окремих видів позик;
- стабільність депозитів;
- спектр виконуваних операцій і послуг банку;
- забезпеченість позик;
- професійна підготовленість, кваліфікація та досвід персоналу

банку.

Можливості управління зовнішніми чинниками обмежені. Однак своєчасними діями банк може певним чином пом'якшити їхній негативний вплив і запобігти появі великих втрат. Разом з тим, основні важелі управління кредитним ризиком зосереджені у сфері внутрішньої політики банку. Найбільш поширеними помилками та огріхами, які допускають банківські працівники, здійснюючи кредитування клієнтів є наступні:

- неналежна оцінка кредитоспроможності позичальників;
- неповний аналіз ризиків за кредитною угодою;
- встановлення завищеної вартості застави;
- неналежний збір всієї кредитної документації;
- здійснення недостатнього контролю за цільовим використанням кредиту, або взагалі його відсутність;

– проведення контролю та аудиту в процесі реалізації кредитного процесу на низькому рівні.

Часто у вітчизняній практиці мають місце надмірна централізація або децентралізація керівництва кредитних відділів, а також відсутність обмежень концентрації ризиків у кредитних портфелях. Вище зазначене негативно відображується на рівні кредитних ризиків, збільшуючи їхню величину, негативно впливаючи на ефективність роботи банків. В процесі розробки та реалізації кредитної політики банкам необхідно звертати особливу увагу на недопущення подібних помилок у їхній кредитній діяльності, або здійснювати вчасне їхнє усунення у випадку їх виявлення. Як зазначає Є.Ф. Жуков, розроблена оптимальна кредитна політика з врахуванням зовнішніх та внутрішніх факторів впливу, правильної оцінки їхньої динаміки, екстраполяції фінансового стану банку та його клієнтів, використання методів моделювання, економіко-статистичних методів, математичного інструментарію визначається найбільш адекватною даному етапу розвитку банку. Прийняття будь-якого управлінського рішення у кожному випадку має супроводжуватися порівнянням можливих доходів від зміни політики з ціною цих змін [33, с. 315].

За допомогою розроблення та дотримання кредитної політики банк прагне звести ризики до мінімально можливого рівня, забезпечуючи при цьому максимально допустиму прибутковість кредитних операцій. Система управління кредитним ризиком вважатиметься ефективною за умови розробки продуманої кредитної політики банку. Разом з тим, основний критерій, що визначає кредитну політику банку, є рівень кредитного ризику. Враховуючи рівень кредитного ризику виділяють три типи кредитної політики банку: консервативна (обережна), помірна, агресивна.

Формуючи консервативну кредитну політику, банк прагне мінімізувати кредитний ризик. Отримання високих доходів за рахунок нарощення величини кредитного портфелю не є пріоритетом банку. Навпаки, реалізуючи даний тип кредитної політики, банк звужує коло позичальників, строки надання кредиту та його розміри, збільшує вартість кредиту. Пролонгація кредитів здійснюється виключно надійним клієнтам. Кредитна політика вважається консервативною, якщо частка кредитів у загальному обсязі робочих активів банку не

перевищує 30%. Орієнтуючись на консервативну кредитну політику, банк забезпечує свою прибутковість за рахунок кредитних операцій з низьким рівнем ризику та досягає стабільного фінансового стану в короткостроковій перспективі. В довгостроковому періоді виникає загроза втрати зайнятих позицій на ринку та конкурентних переваг на ньому. Основними методами реалізації цього типу політики є:

- встановлення жорстких критеріїв оцінки кредитоспроможності позичальників;
- скорочення строків надання кредитів;
- зменшення обсягів кредитів;
- запровадження жорстких умов кредитування;
- підвищення процентних ставок за кредитом;
- реалізація жорстких процедур ліквідації проблемної заборгованості.

Для поміркованого типу кредитної політики характерним є орієнтування на середній рівень кредитного ризику у відповідності до загальноприйнятих банківською практикою умов, що дозволяє забезпечити фінансову сталість діяльності банку у коротко- та довгостроковому періоді часу. Для помірної кредитної політики властивою є 30-50% частка кредитів у загальному обсязі робочих активів.

Метою агресивної кредитної політики є досягнення максимізації прибутку у короткостроковій перспективі, що забезпечується шляхом збільшення обсягів та періоду кредитування, пролонгування боргу, зниження вартості кредиту, охоплення максимальної кількості клієнтів та розширення присутності банку на кредитному ринку. При цьому реалізація агресивного типу кредитної політики супроводжується високим рівнем кредитного ризику. Адже, разом зі збільшенням частки ринку та зростанням прибутку може мати місце зниження платоспроможності банку та його ліквідності. Кредитна політика визначається як політика агресивного типу за наявності у портфелі робочих активів 50% кредитів.

Такий тип кредитної політики реалізовується за допомогою наступних методів:

- кредитування більш ризикових категорій позичальників;

- зменшення вартості пропонованих банком кредитів до мінімально можливого рівня;
- збільшення строків та обсягів кредитування;
- здійснення пролонгації виданих кредитів.

На нашу думку, формуючи кредитну політику, банк повинен ставити перед собою мету оптимізації рівня прибутковості та ризику кредитної діяльності, тим самим забезпечуючи досягнення наступних цілей:

- розроблення та налагодження ефективної системи ідентифікації, аналізу та вимірювання кредитних ризиків;
- налагодження ефективної системи моніторингу і контролю за кредитними ризиками;
- забезпечення ефективної системи прийняття та підтримки управлінських рішень в частині управління кредитними ризиками;
- визначення рівнів толерантності банку до кредитних ризиків шляхом встановлення лімітів, впровадження процедур, положень, методик та регламентів щодо окремих операцій та на портфельному рівні;
- розподіл обмежень серед профіт-центрів банку та налагодження бізнес-процесів в такий спосіб, щоб забезпечити найсприятливіший вплив на доходи та капітал банку;
- забезпечення проведення банківських операцій відповідно зі встановленими лімітами, процедурами, положеннями та регламентами;
- розмежування функцій та відповідальності підрозділів банку в процесі управління кредитними ризиками;
- забезпечення ефективної взаємодії підрозділів банку на всіх організаційних рівнях в процесі управління кредитними ризиками;
- виконання діючих вимог Національного банку України щодо нормативів кредитних ризиків та інших обмежень.

У прикладному значенні кредитна політика являє собою сукупність взаємопов'язаних елементів: цілей, завдань, принципів, технологій, організації, які, взаємодіючи, забезпечують розробку найбільш ефективної стратегії діяльності банку на кредитному ринку. Основою формування кредитної політики будь-якого банку є її ціль та завдання. Від того, наскільки чітко та правильно вони сформульовані залежатиме результативність кредитної діяльності банку. Ціль кредитної політики має забезпечувати реалізацію ролі банку в

економіці – задовольняти потреби економічних суб'єктів у додаткових грошових коштах, при цьому забезпечуючи отримання прибутку від їхнього кредитування. Основними завданнями кредитної політики є наступні:

1. Забезпечення чіткої послідовності дій персоналу банку, відповідального за здійснення кредитних операцій, що, в свою чергу, створюватиме сприятливі умови для максимальної раціоналізації функціонування банку в кредитному процесі.

2. Сприяння прийняттю оптимальних рішень стосовно надання кредитів та здійсненню адекватної оцінки величини кредитного ризику, що в кінцевому підсумку визначає рівень ризикованості діяльності банку в цілому, його фінансову стійкість та стабільність його функціонування на кредитному ринку.

3. Покращення якості кредитного портфеля банку в результаті зменшення кількості ненадійних клієнтів та розширення взаємовідносин з надійними позичальниками, або з такими, функціонування на ринку яких характеризується позитивними тенденціями змін показників, які визначають їхню роботу. Тобто реалізація кредитної політики має забезпечити надання банком таких кредитів, які дозволяють досягнути адекватного рівня процентного прибутку навіть за несприятливих змін зовнішніх макроекономічних чинників чи зміни умов ведення банківського бізнесу.

4. Забезпечення підтримання належного рівня прибутковості кредитного портфеля. Формування вартості кредиту має враховувати прогностичний ступінь індивідуального кредитного ризику. Дохідність кредитного портфеля повинна відповідати плановому рівню.

5. Забезпечення можливостей банку на основі здійснення маркетингових досліджень адекватно реагувати на зміну кон'юнктури кредитного ринку, враховуючи регіональні, галузеві, технологічні та інші особливості діяльності того чи іншого позичальника, встановлюючи пріоритети власних кредитних операцій та максимально враховуючи потреби клієнтів банку у позичених коштах.

Загалом кредитна політика банку визначається загальними положеннями стосовно здійснення банківських операцій і формування кредитного портфеля та діями персоналу банку, який ці положення інтерпретує та реалізовує на практиці. Тому формування та реалізація ефективної кредитної політики банку полягає у застосуванні прийомів

і методів які забезпечують створення оптимальних умов для досягнення цілей кредитної політики за встановлений часовий інтервал. На стратегічному рівні формування кредитної політики здійснює спостережна рада банку в межах її функцій і відповідальності перед власниками банку, вкладниками/контрагентами та наглядовими органами. Забезпечення реалізації кредитної політики на стратегічному рівні здійснюється вищим виконавчим органом – правлінням банку, у межах його функцій, повноважень і відповідальності перед спостережною радою банку, вкладниками/контрагентами та органами банківського нагляду і регулювання.

Частину функцій стосовно прийняття рішень, пов'язаних із реалізацією кредитної політики виконує кредитний комітет – колегіальний орган банку, уповноважений вирішувати питання стосовно погодження умов та порядку здійснення кредитних операцій у межах наданого йому відповідного права. Він також приймає (погоджує) внутрішні нормативні документи, вирішує інші питання кредитних зв'язків із позичальниками та виконує функції відповідно до повноважень, визначених внутрішньобанківським положенням про кредитний комітет.

На тактичному рівні в розробленні кредитної політики беруть участь працівники підрозділу ризик-менеджменту та інших структурних підрозділів банку, що є учасниками процесу кредитування (рис. 3.10).

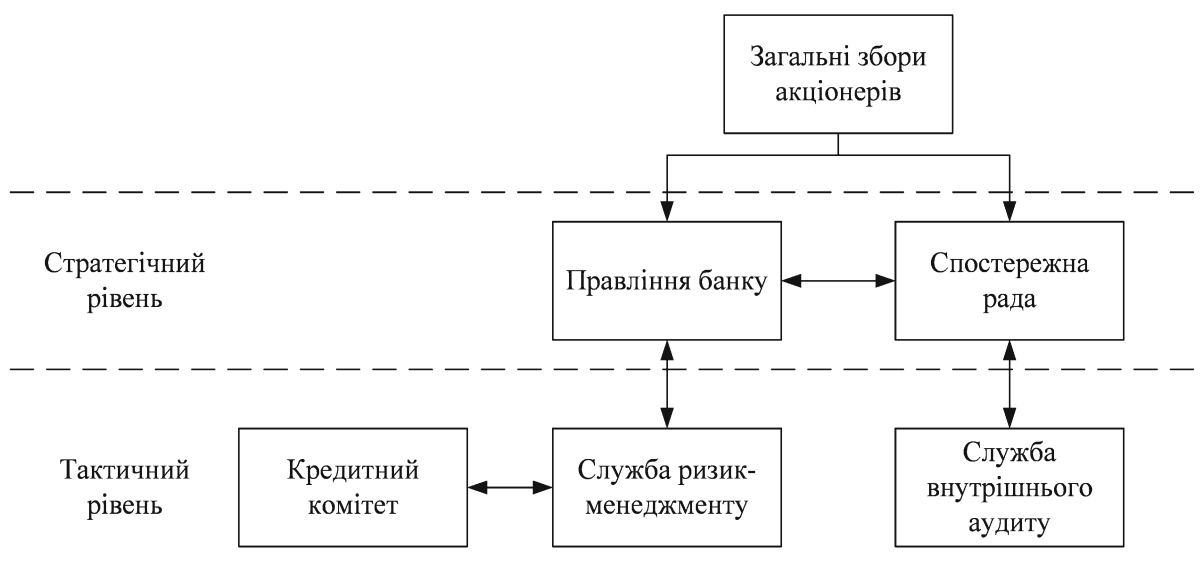

Рис. 3.10. Організація формування кредитної політики банку [45]

Кредитна політика затверджується вищим керівництвом банку (радою директорів або правлінням банку), делегуючи через цей документ повноваження виконавцям – співробітникам кредитних підрозділів. Відповідно в кредитній політиці банку розмежований рівень прийняття рішень, рівень повноважень на проведення певних дій, операцій [6, с. 47].

Кредитна політика має бути основою забезпечення прибутковості кредитного портфеля банку. Оскільки банківська діяльність відбувається в економічних умовах, які постійно змінюються, кредитні комітети банків повинні здійснювати моніторинг кредитної політики з метою вчасної ідентифікації кредитних ризиків. Проведення моніторингових досліджень кредитної політики полягає у виконанні наступних етапів [56]:

1. Контроль за реалізацією стратегічних цілей банку в кредитній діяльності з метою виявлення відхилень і протиріч та оцінки виконання банком задекларованих тактичних завдань.

2. Виявлення зовнішніх та внутрішніх чинників, які здійснюють вплив на кредитну політику банку та внесення відповідних змін у діючу кредитну політику.

3. Дотримання стандартів кредитування, тобто аналіз практичних дій з реалізації кредитної політики.

4. Оцінка достатності та якості нормативного інструментарію з кредитної діяльності, яка включає аналіз документів з кредитної діяльності, тобто внутрішньобанківських положень (про кредитування, про управління кредитним ризиком, про проведення оцінки фінансового стану позичальників, про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями; про роботу з проблемною заборгованістю тощо).

5. Перегляд повноважень працівників кредитних підрозділів в умовах змін організаційної структури банку, обмеженні чи розширенні індивідуальних повноважень кредитних працівників з метою зменшення впливу суб'єктивних факторів та мінімізації операційного ризику.

6. Систематизація отриманих результатів моніторингових досліджень та розробка відповідних рекомендацій щодо корегування кредитної політики згідно із поточним станом кредитної сфери або

приведення кредитної діяльності банку у повну відповідність до затвердженої кредитної політики.

Для вдосконалення кредитної політики з метою підвищення її ефективності, банкам необхідно:

- ставити чіткі цілі щодо співвідношення ліквідності та дохідності кредитних операцій на перспективу;
- здійснювати постійний аналіз кон'юнктури кредитного ринку як на регіональному рівні, так і по країні загалом;
- аналізувати та оновлювати кредитні продукти відповідно до потреб позичальників;
- здійснювати оцінку якості кредитного портфеля із застосуванням ефективних оціночних інструментів;
- оцінювати перспективи нарощування своєї ресурсної бази;
- вдосконалювати систему ризик-менеджменту;
- здійснювати регулярний перегляд цінової політики;
- аналізувати рівень кваліфікації персоналу та здійснювати регулярне його підвищення.

Врахування банками зазначених вище пропозицій при розробці та реалізації кредитної політики може сприяти забезпеченню вдосконалення ризик-менеджменту банку та збільшенню обсягів кредитування реального сектору економіки.

Підсумовуючи вище викладений матеріал, зазначимо, що кредитна політика комерційних банків є основою їхньої кредитної діяльності. Ефективна кредитна політика дозволяє підтримувати показники діяльності банку на належному рівні. Забезпечення ефективності кредитної політики можливе лише за виваженого підходу банку до реалізації кожного етапу кредитного процесу. В умовах нестабільної економічної ситуації кредитна політика має базуватися на достовірному аналізі даних поточного економічного, соціального, політичного стану країни та прогнозуванні гіпотетичних шляхів їх розвитку в майбутньому з можливістю оперативно реагувати на зміну впливу факторів зовнішнього і внутрішнього середовища. Необхідно своєчасно вносити корективи у пріоритети діяльності банку в сфері кредитування, визначати найбільш вигідну для банку тактику кредитної діяльності, забезпечуючи проведення гнучкої кредитної політики, націленої на збереження кредитного потенціалу банку, його стабільного та прибуткового функціонування.

3.4. Моделі оцінки кредитоспроможності позичальників – юридичних осіб банківськими установами

Надаючи кредити, банк аналізує кредитоспроможність позичальників. Від результату аналізу залежить чи одержить потенційний позичальник кредит і в якому обсязі. У даний час дана проблема є актуальною, тому варто розглянути широко застосовувані методики оцінки кредитоспроможності позичальників та їх удосконалення, виявлення необхідних елементів, які повинні міститися в кожній методиці відповідно до змін ситуації, в якій зростає частка непогашених кредитів і відсотків за ними, що відбувається внаслідок недостатньої розвиненості оцінки кредитоспроможності. Так, якщо станом на 01.01.2014 р. частка простроченої заборгованості за кредитами у загальній сумі кредитів по банківській системі дорівнювала 7,7 %, то на 01.01.2015 р. вона зростає до рівня 13,5 %, станом на 01.01.2016 р. досягла показника в 22, 1%, станом на 01.01.2017 становила 30,5 %, а станом на 01.01.2018 сягнула межі в 54,5 % [60].

Всю сукупність підходів до оцінки кредитоспроможності господарюючого суб'єкта можна класифікувати за різними ознаками (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Моделі оцінки кредитоспроможності позичальників

Класифікаційні (статистичні методи оцінки)	Комплексні (експертні оцінки)
рейтингові (бальні); кредитний скоринг; прогнозування банкрутств; множинний дискримінантний аналіз; «модель Зета» (Zeta model); моделі Альтмана і Чессера; система показників Бівера; модель класифікаційного дерева (CART – Classification and Regression Trees)	«правило 6 С»; CAMPARI; PARTS; PARSER

За типом моделей, що використовуються в оцінці кредитоспроможності розрізняють (див. табл.3. 2):

- класифікаційні (статистичні методи оцінки), до котрих належать:
 - бальні системи оцінки (рейтингові методики, скорингова модель);

- моделі прогнозування банкрутств, що базуються на множинному дискримінантному аналізі (Multiple Discriminate Analysis – MDA);

- моделі комплексного аналізу, засновані на «напівемпіричних» методологіях, тобто які базуються на експертних оцінках аналізу економічної доцільності надання кредиту, зокрема «правило 6 С», CAMPARI, PARTS, PARSER та ін.

За географічною приналежністю моделей виділяють:

- зарубіжні методики;
- вітчизняні методики.

У банківській практиці розрізняють також прямі й непрямі методики аналізу кредитоспроможності клієнтів [61 с. 296]. Прямі методики використовуються доволі рідко. Вони припускають, що сума набраних клієнтом балів фактично прирівнюється до тієї суми позики, на котру він має право. Непрямі методики широко розповсюджені. Їх суть у наданні визначених ваг (балів) різним оцінним показникам, а результатом оцінки є виведення класу кредитоспроможності клієнта.

Сучасні підходи до методології аналізу кредитоспроможності позичальників у зарубіжних комерційних банках базуються на комплексному застосуванні кількісних (фінансових) і якісних (не фінансових) показників (коефіцієнтів).

За останні десятиріччя у зарубіжних банках розробляються методи оцінки якості потенційних позичальників за допомогою різного роду класифікаційних (статистичних моделей). Мета – виробити стандартні підходи для об'єктивної характеристики позичальників, знайти кількісні критерії для поділу майбутніх клієнтів на основі наданих ними матеріалів на надійних і ненадійних, котрі підпадають під ризик банкрутства, й тих, для кого небезпека банкрутства малоімовірна.

З класифікаційних моделей виділяють рейтингові, які групують позичальників залежно від їх категорії, яка встановлюється за допомогою групи фінансових коефіцієнтів, що розраховуються, і рівнів значимості, які їм привласнюються, і прогнозні, які дозволяють

диференціювати позичальників залежно від імовірності банкрутства (див. табл. 3.2) [78].

Класифікаційні моделі відіграють роль статистичних прийомів, за допомогою котрих об'єкти спостереження можна поділити на групи, і є допоміжним інструментом при визначенні можливості задоволення кредитної заявки. Так, рейтингові моделі (моделі бальної оцінки) ділять позичальників на поганих і добрих, а моделі прогнозування намагаються виокремити фірми-банкрути від стійких компаній. Хоча такого роду моделі рідко застосовуються для прийняття остаточних рішень, вони можуть бути корисними як засоби систематизації інформації і підготовки до прийняття рішень [66, с. 61].

Рейтингова оцінка підприємства-позичальника розраховується на основі отриманих значень фінансових коефіцієнтів і виражається в балах. Бали вираховуються шляхом добутку будь-якого показника на його вагу в інтегральному показнику (рейтингу). Рейтингові (бальні) системи оцінки створюються банками на основі емпіричного підходу з використанням регресійного математичного аналізу або чинникового аналізу. Ці системи використовують історичні дані про банківські «добрі», «надійні» і «неблагополучні» позики й дають змогу визначити критеріальний рівень оцінки позичальників [61, с. 296].

Рейтингову модель доцільно проводити за наступними етапами:

- збір та аналітична оцінка вхідної інформації за аналізований період часу;
- обґрунтування системи показників, що використовуються для рейтингової оцінки фінансового стану підприємства, і їх класифікація;
- вибір та економічне обґрунтування критеріїв для оцінки стійкості фінансового стану підприємства та встановлення обмежень їх зміни;
- підсумкова рейтингова оцінка фінансового стану підприємства.

Вищевикладене свідчить, що показник рейтингової оцінки може бути надійним критерієм порівняльної оцінки діяльності різних підприємств і їх підрозділів, конкурентоспроможності їх продукції, показником ефективності прийнятих раніше управлінських рішень, основою вибору можливих варіантів розвитку виробництва, критерієм інвестиційної привабливості різних господарських об'єктів, помічником у виборі комерційним банком надійного ділового

партнера. Тому його розрахунок, на наш погляд, слід виділити в окрему ланку аналітичної роботи.

Модифікацією рейтингової оцінки є кредитний скоринг (credit scoring) – технічний прийом, котрий доволі широко застосовується у банках Заходу. Скорингова модель може використовуватися для оцінки вже наданого кредиту (тобто ступеня ймовірності порушення фірмою умов кредитного договору) і для відбору потенційних позичальників. Скоринг може бути застосований як для підприємств, так і для індивідуальних позичальників. Техніка кредитного скорингу була вперше запропонована американським економістом Д. Дюраном на початку 1940-х рр. для відбору позичальників за споживчим кредитом [71, с. 235]. Д. Дюран виокремив групу чинників, що дають змогу, на його думку, з достатньою достовірністю визначити ступінь кредитного ризику при наданні споживчої позики тому чи іншому позичальнику. Метод скорингу дає можливість провести експрес-аналіз заявки на кредит у присутності клієнта [61, с. 295].

При аналізі ділових кредитів застосовуються різні прийоми скорингу – від простих формул до складних математичних моделей [72, с. 238]. Залежно від набраних балів підприємство потрапляє в одну з декількох груп ризику. Якщо одержаний позичальником рейтинг (кредитний скоринг) нижчий від раніше встановленого спеціалістами та експертами банку значення, то такому позичальнику в наданні кредиту буде відмовлено. Якщо ж його оцінка відповідає встановленим нормативам, то його кредитна заявка буде задоволена. При введенні допустимих інтервалів значень оцінки можна одночасно визначити відповідні кожному інтервалу (класу позичальника) процентну ставку, вид забезпечення та інші умови кредитного договору.

Рейтингова оцінка дозволяє прогнозувати своєчасність здійснення майбутніх платежів, ліквідність і реальність оборотних активів, оцінити загальний фінансовий стан господарюючого суб'єкта та його стійкість, а також дає можливість визначити межі зниження обсягу прибутку, в яких здійснюється погашення частини фіксованих платежів.

Перевагами рейтингових моделей є їх простота (достатньо розрахувати фінансові коефіцієнти й зважити їх, щоб визначити клас

позичальника), можливість розрахунку оптимальних значень за фінансовими показниками, здатність ранжирування підприємств за результатами, комплексний підхід до оцінки кредитоспроможності, використовуються показники, що відображають різні сторони фінансової діяльності позичальника. Однак при використанні даних методів слід враховувати ряд чинників [71, с. 242; 16]:

1. Необхідність ретельного відбору фінансових показників. Потрібно використовувати показники, що описують різні сторони роботи позичальника, з тим, щоб більш повно охарактеризувати його фінансовий стан.

2. Важливо обґрунтувати порогові значення показників. В Україні досить складно здійснити подібний підхід, оскільки недостатньо відомостей про фактичний стан справ на підприємстві, а також мала ступінь участі банків у формуванні такої бази даних.

3. Необхідність обґрунтування значень коефіцієнтів для кожної групи показників відповідно до галузевої діяльності конкретного позичальника.

4. Визначення величини відхилень у встановлених межах, які відносять позичальників до різних класів.

5. Враховуються рівні показників тільки щодо оптимальних значень, які відповідають окремим встановленим нормативам, але не береться до уваги ступінь їх виконання або невиконання.

6. Фінансові коефіцієнти відображають стан справ у минулому на основі даних про залишки.

7. Показники, що розраховуються, повинні враховувати репутацію позичальника та його фінансовий стан.

Прогнозні моделі використовуються для оцінки якості потенційних позичальників і базуються на статистичних методах, найрозповсюдженішими з яких є множинний дискримінантний аналіз, відомий як «кластерний аналіз» [32, с. 10]. Загальний вигляд дискримінантної функції:

$$Z = \sum_{i=1}^n a_i \cdot f_i , \quad (3.1)$$

де a_i – параметри (коефіцієнти регресії);

f_i – чинники, котрі характеризують фінансовий стан позичальника (наприклад фінансові коефіцієнти);

n – кількість показників.

Коефіцієнти регресії розраховуються шляхом статистичної обробки даних за вибіркою фірм, котрі збанкрутували або зуміли вижити протягом певного періоду.

Графічно дискримінантна функція (індекс Z) є прямою лінією, що ділить (залежно від значень чинників фінансового стану) всі компанії на дві групи: на ті, кому фінансові труднощі аж до банкрутства на ближчу перспективу не загрожують, і ті, кому це загрожує. Якщо Z -оцінка певної компанії ближча до показника середньої компанії банкрута, то за умови подальшого погіршення її стану вона збанкрутує. Якщо менеджери компанії і банк, усвідомивши фінансові труднощі, здійснюють кроки, щоб запобігти посиленню ситуації, то банкрутство не відбудеться, відповідно Z -оцінка є сигналом раннього попередження [32, с. 10].

Для застосування множинного дискримінантного аналізу необхідна доволі репрезентативна вибірка підприємств, диференційованих за галузями, розмірами. Труднощі в тому, що всередині галузі не завжди можливо знайти достатню кількість фірм, котрі збанкрутували, щоб розрахувати коефіцієнти регресії.

Прикладом такої класифікаційної моделі може бути «модель Зета» (Zeta model), розроблена групою американських економістів у кінці 70-х рр. і, котра застосовується банками в кредитному аналізі. Модель використовується для оцінки вірогідності банкрутства ділової фірми. Значення ключового параметра « Z » визначається за допомогою рівняння, змінні котрого відображають окремі ключові характеристики аналізованої фірми – її ліквідність, швидкість обігу капіталу та ін. Якщо для даної фірми коефіцієнт перевищує певну встановлену величину, то фірма зараховується до розряду надійних, а коли одержаний коефіцієнт нижчий від критичної величини, то згідно з позицією авторів моделі фінансовий стан такого підприємства викликає осторогу і видавати кредит їй не рекомендується [36, с. 36].

Моделі Альтмана і Чессера є найвідомішими моделями множинного дискримінантного аналізу. У 1977 році Альтманом,

Халдеманом і Нарайаною введено «Z-аналіз» на основі наступного рівняння [66, с. 625]:

$$Z = 1,2X_1 + 1,4X_2 + 3,3X_3 + 0,6X_4 + 1,0X_5 \quad (3.2)$$

де X_1 – відношення оборотного капіталу до сукупних активів; X_2 – відношення нерозподіленого прибутку до суми активів; X_3 – відношення бруто-доходу до сукупних активів; X_4 – відношення ринкової вартості акцій до загальної заборгованості; X_5 – відношення обсягів продажів (виручки від реалізації) до сукупних активів.

Для розрахунку числових параметрів моделі Альтман застосовував статистичні методи, а саме багатовимірний дискримінантний аналіз. Класифікаційне «правило», одержане на підставі рівняння, стверджує:

- якщо $Z < 2,675$, то фірму відносять до групи банкрутів;
- якщо $Z > 2,675$, то фірму відносять до групи успішних.

Альтман встановив, що при значенні Z від 1,81 до 2,99 модель не працює.

П'ятичинникова модель Альтмана є доволі простою у використанні. Однак застосовувати такі моделі вітчизняними комерційними банками поки що проблематично, тому що, по-перше, вони побудовані на основі аналізу емпіричних даних; по-друге, через відсутність статистики банкрутств; по-третє, через вплив на факт визнання фірми банкрутом багатьох чинників, котрі не піддаються обліку; по-четверте, через нестабільність нормативної бази банкрутства багатьох українських підприємств.

Модель нагляду за кредитами Чессера прогнозує випадки невиконання клієнтом умов кредитного договору. При цьому під «невиконанням умов» розуміється не тільки непогашення кредиту, а й будь-які інші відхилення, котрі роблять позику менш вигідною для кредитора, ніж було передбачено початково [66, с. 627].

Модель оцінки комерційної позики Чессера включає шість змінних [66, с. 628]:

X_1 – відношення касової готівки та цінних паперів, що легко реалізуються, до суми активів;

X_2 – відношення чистої суми продажів (без ПДВ) до касової готівки і цінних паперів, що легко реалізуються;

X3 – відношення бруutto-доходів (прибутку до вирахування процентів і податків) до суми активів;

X4 – відношення загальної заборгованості до суми активів;

X5 – відношення основного капіталу до чистих активів (або акціонерного капіталу та довготермінових позик);

X6 – відношення оборотного капіталу до нетто-продажів (або чистої суми продажів).

Оцінні коефіцієнта виявились такими:

$$Y = -2,0434 + -5,24X1 + 0,0053X2 - 6,6507X3 + 4,4009X4 - 0,0791X5 - 0,1020X6.$$

Змінна Y , що є лінійною комбінацією незалежних змінних, використовується у наступній формулі для оцінки ймовірності невиконання умов договору, P :

$$P = 1 : (1 + e),$$

де $e = 2,71828$ (число Ейлера – основа натуральних логарифмів).

Оцінка Y , котра отримується, може розглядатися як показник ймовірності невиконання умов кредитного договору: чим більше значення Y , тим вища ймовірність невиконання договору для даного позичальника. У моделі Чессера для оцінки ймовірності невиконання договору використовуються такі критерії:

– якщо $P > 0,50$, то позичальника відносять до групи, що не виконає умов договору;

– якщо $P < 0,50$, то позичальника відносять до групи надійних позичальників.

Чессер використав дані чотирьох банків по 37 успішних кредитах і 37 неуспішних (по котрих не були виконані початкові умови). Підставивши розрахункові показники моделі у формулу «ймовірності порушення умов договору», Чессер правильно визначив три з кожних чотирьох досліджуваних випадків [66, с. 628].

Поряд з множинним дискримінантним аналізом, для прогнозування ймовірного банкрутства позичальника можуть використовуватися і спрощені моделі, що базуються на системі визначених показників. Прикладом такого підходу є система показників Бівера [32, с. 12], котра включає: коефіцієнт Бівера; рентабельність активів; фінансовий леверидж; коефіцієнт покриття

активів власним оборотним капіталом; коефіцієнт покриття короткотермінових зобов'язань оборотними активами.

Коефіцієнт Бівера визначається за формулою:

$$(Пч - Ам) : Зд.к \quad (3.3)$$

де Пч – чистий прибуток;

Ам – амортизація;

Зд.к – довготермінові та короткотермінові зобов'язання.

Значення $\geq -0,15$ свідчить про неблагополучний фінансовий стан за рік до банкрутства. Аналогічні сигнали дає значення коефіцієнта покриття активів чистим оборотним капіталом, менше 0,06, і коефіцієнт покриття короткотермінових зобов'язань, менше 1.

З метою визначення кредитоспроможності клієнтів банку, оцінки ризикованості та класифікації кредитів широке практичне застосування має модель CART (Classification and Regression Trees) [66, с. 621]. Це непараметрична модель, основними перевагами котрої є можливість широкого застосування, доступність для розуміння і незначна трудомісткість розрахунків, хоча при побудові таких моделей застосовуються складні статистичні методи.

Одна з таких моделей під назвою «рекурсивна розбивка» (recursive partitioning) запропонована М. Фрідменом, Е. І. Альтманом і Д. Као. Суть цієї моделі полягає у побудові «класифікаційного дерева» з метою виявлення фірм-банкрутів [66, с. 622]. Принцип аналізу за цією моделлю у тому, що компанії-позичальники поділяються на «гілки» залежно від значень вибраних фінансових коефіцієнтів, кожна «гілка» дерева, в свою чергу, поділяється на «гілки» відповідно до інших коефіцієнтів. Відповідно ж до порогового значення обраного показника проводиться розподіл підприємств на підприємства, котрі потенційно можуть стати банкрутами, такі, що мають доволі стійкий фінансовий стан. Точність класифікації становить близько 90%, що в свою чергу непогано.

Недоліками класифікаційних (статистичних) моделей є переоцінка ролі кількісних чинників і недооцінка міжособистих відносин, свавілля вибору системи базових кількісних показників, висока чутливість до викривлення (недостовірності) вихідних даних (зокрема фінансової

звітності, що найбільш характерно саме для українських підприємств-позичальників), порівняльна громіздкість.

Розглядаючи можливість використання тих чи інших показників для оцінки кредитоспроможності позичальників, не слід забувати про проведення об'ємного якісного аналізу. Агрегувати кількісні та якісні характеристики позичальника дають змогу моделі комплексного аналізу: правило «шести Сі», CAMPARI, PARTS, PARSER.

У практиці американських банків застосовується правило «шести Сі», де критерії відбору клієнтів позначені словами, котрі починаються на букву «сі» [61, с. 289; 68, с. 50; 72, с. 223-224]:

- character (характер особистості позичальника, репутація);
- capacity або cash flow (спроможність вчасно повернути кредит, фінансові можливості або потік грошових коштів);
- capital (капітал, майно, величина акціонерного капіталу);
- collateral (забезпечення, види та вартість активів);
- conditions (економічна кон'юнктура та її перспективи);
- control (контроль, відповідність кредитної заявки опису кредитної політики банку).

Таким чином, менеджери кредитних відділів американських банків при підготовці кредитних меморандумів складають детальний звіт не тільки про основні характеристики діяльності позичальника (загальні відомості, дані про керівництво та його зміни, рейтингова оцінка акцій, облігацій і векселів, фінансові результати, інші кредитори), а й про галузь, де він працює, характер ринку його продукції та ін., причому такий меморандум складається за стандартною схемою з конкретними висновками та пропозиціями менеджера [65, с. 182-188].

В англomовній літературі розроблені й використовуються сім принципів кредитування, що позначаються аббревіатурою CAMPARI, котра утворилась з початкових букв таких слів [32, с. 14; 68, с. 50]:

С – character – характеристика або репутація позичальника (його особисті якості);

А – ability – здатність клієнта до повернення кредиту;

М – margin – очікувана банком дохідність (маржа) кредитної операції;

Р – purpose – мета (ціль), для чого береться позика;

А – amount – загальна сума кредиту;

R – return – умови повернення позики;

I – insurance – страхування ризику неповернення кредиту.

Методика CAMPARI полягає у почерговому виділенні з кредитної заявки і фінансових документів, що додаються, найсуттєвіших чинників, котрі визначають діяльність клієнта в їх оцінці та уточненні після особистої зустрічі з клієнтом.

У виданому в Англії посібнику з банківських послуг, зазначається, що ключовим словом, де сконцентровані вимоги при видачі кредитів позичальникам, є термін «PARTS», котрий включає у себе [61, с. 289]:

P – purpose – призначення, мета кредиту;

A – amount – сума, розмір кредиту;

R – repayment – оплата, повернення заборгованості (основного боргу та процентів);

T – term – термін;

S – security – застава, забезпечення кредиту.

В англійських клірингових банках застосовується також система оцінки клієнта PARSER [68, с. 50]:

P – Person – інформація про особу – потенційного позичальника, його репутацію;

A – Amount – обґрунтування суми запрошеного кредиту;

R – Repayment – можливості погашення кредиту;

S – Security – оцінка забезпечення;

E – Expediency – доцільність кредиту;

R – Remuneration – винагорода банку (процентна ставка) за ризик надання кредиту.

Таким чином, у зарубіжній банківській діяльності при розгляді питання про кредитоспроможність клієнта комплексно аналізують такі не порівнювальні категорії, як економічні інтереси банку, гарантії повернення кредиту, а також людські якості керівного складу підприємства-боржника. У всіх системах використовуються спільні елементи, а, з іншого боку, є й суттєві відмінності. Системи характеристик кредитоспроможності клієнтів, котрі використовуються зарубіжними комерційними банками, містять значно більший перелік ознак, ніж визначений Національним банком України. Але, по суті, ці системи дуже схожі – різні їх назви значною мірою визначені різною послідовністю розгляду цих ознак.

Подібні системи аналізу кредитоспроможності корисні перш за все значною економією часу, потрібного кредиторам для аналізу кредитних заявок та бізнес-планів, ухвалення рішень про прийняття кредитної заявки тощо можуть бути прийнятними і для вітчизняної практики. Та механічне перенесення зарубіжного досвіду проведення фінансового аналізу у багатьох випадках, на нашу думку, є малоефективне, тому що не береться до уваги специфіка вітчизняних підприємств, зокрема фінансова звітність та облік.

В Україні банк з метою визначення значення коефіцієнта ймовірності дефолту боржника-юридичної особи здійснює оцінку фінансового стану відповідно до «Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями», затверджене постановою Правління Національного банку України № 351 від 30.06.2016 [62]. Метою нового Положення є забезпечення повної та своєчасної оцінки банками величини кредитного ризику. Це буде сприяти коректному розрахунку капіталу банків і, в кінцевому результаті, посилить фінансову стійкість банківської системи.

Діагностичне обстеження найбільших 20 банків засвідчило, що банківські установи часто переоцінювали кредитоспроможність позичальників і затягували визнання активів проблемними. Проте, кредитні ризики банків мають визнаватися своєчасно та в повному обсязі. Для розрахунку величини очікуваних збитків Положенням передбачено застосування рекомендованої Базельським комітетом з банківського нагляду формули, яка використовує три компоненти:

1) ймовірність дефолту боржника (PD – probability of default) – розрахунок розміру кредитного ризику, що відображає ймовірність припинення виконання боржником/контрагентом власних зобов'язань;

2) рівень втрат в разі дефолту (LGD – loss given default);

3) борг за активом (EAD – exposure at default).

Банк здійснює оцінку фінансового стану боржника - юридичної особи шляхом розрахунку інтегрального показника фінансового стану боржника (інтегральний показник). Банк розраховує інтегральний показник із застосуванням логістичної моделі (логістична модель) за такою формулою:

$$Z = \beta_0 + \sum_{i=1}^n \beta_i x_i \quad (3.4)$$

де Z – інтегральний показник;

x_i – показники, що визначаються на підставі фінансових коефіцієнтів, розрахованих за даними фінансової звітності боржника - юридичної особи, з урахуванням установлених Національним банком України діапазонів для кожного фінансового показника;

β_i – коефіцієнти логістичної моделі, що визначаються з урахуванням вагомості показників;

β_0 – вільний член логістичної моделі, значення якого актуалізується Національним банком.

Національним банком України наведено моделі розрахунку інтегрального показника боржника – юридичної особи залежно від виду його економічної діяльності, характеристику, формули та алгоритми розрахунків фінансових показників, що використовуються для розрахунку інтегрального показника фінансового стану боржника – юридичної особи, визначення класу боржника - юридичної особи для великого, середнього або малого підприємства за інтегральним показником.

Залежно від значення інтегрального показника банк визначає клас боржника - юридичної особи (від 1 до 10 класу). Відповідно до визначеного класу боржника – юридичної особи банк організовує з ним кредитні відносини. Відповідно до Положення банк коригує визначений на підставі розрахунку інтегрального показника фінансового стану клас боржника - юридичної особи, застосовуючи коригуючі чинники, зокрема щодо своєчасності сплати боргу боржником - юридичною особою з дотриманням таких вимог:

– у разі наявності факту прострочення боргу від 31 до 60 днів – банк визначає клас не вище 5;

– від 61 до 90 днів – не вище 8;

– 91 та більше днів – не вище 10.

Проведене дослідження зарубіжного досвіду та вимог Національному банку України щодо аналізу в банківських установах кредитоспроможності та фінансового стану позичальників-юридичних осіб дає змогу зробити наступні висновки.

1. Аналіз зарубіжних методик оцінки кредитоспроможності позичальників-підприємств комерційних банків показує, що головними методами оцінки є класифікаційно-статистичний (рейтинговий) та комплексний методи.

2. Вітчизняними банками застосовуються рейтингова методика оцінка позичальників-юридичних осіб, затверджена Національним банком України, яка зводиться до визначення інтегрального показника. Цей показник дає змогу забезпечувати класифікацію позичальників за рівнем фінансового стану, що підвищує ефективність оцінки і знижує кредитні ризики. Але привертає увагу не використання не фінансових (якісних) показників, які активно використовуються в зарубіжній банківській практиці.

3. Відповідно до нового Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями банк розраховує інтегральний показник, виходячи з належності підприємства відповідно до законодавства України до великого, середнього або малого та виду його економічної діяльності. Банківська установа має враховувати інтегральний показник фінансового стану боржника – юридичної особи для оцінки кредитного ризику, визначення класу боржника - юридичної особи та для вирішення питання про можливість надання кредиту.

4. Положення Національного банку України поділяє позичальників на десять класів, однак не встановлює чітких правил взаємодії з позичальниками кожної групи і критеріїв диференціації умов кредитування. Зважаючи на обширність ранжування, пропонується зменшити кількість класів позичальників-юридичних осіб. З даного Положення також не ясно яким чином банки формують резерви за кредитними операціями.

5. При оцінці кредитоспроможності банк має розв'язати такі питання: чи може позичальник виконати своє зобов'язання вчасно, чи готовий він його виконати? На перше запитання відповідь дає розгляд фінансово-господарських аспектів діяльності підприємств. Друге запитання має юридичний характер, а також пов'язане з особистими рисами керівників підприємств.

6. На нашу думку, аналіз кредитоспроможності підприємства, котрий доцільно проводити із застосуванням методики комплексно-

рейтингової оцінки кредитоспроможності позичальника, що передбачає елементи: а) оцінку характеру (репутації) позичальника – кредитна історія клієнта, аналіз ділових якостей керівництва позичальника; б) оцінку фінансового стану позичальника за допомогою системи показників, що відображають наявність і розміщення коштів, реальні й потенційні фінансові можливості.

7. Для одержання комплексної оцінки необхідно визначити поточну та перспективну кредитоспроможність позичальника. Поточна кредитоспроможність позичальника оцінюється шляхом порівняння розрахованих коефіцієнтів і показників з їх оптимальними значеннями (встановлення відповідності оптимальним тенденціям зміни). Для визначення прогностичної оцінки кредитоспроможності позичальника слід проаналізувати виявлені тенденції зміни оборотності та рентабельності діяльності підприємства (якщо не відбудеться суттєвих змін умов її здійснення і правового статусу позичальника).

8. Вважаємо за доцільне включити до Положення «Про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями» систему якісних (не фінансових) показників, що дають можливість визначити кредитоспроможність позичальника та рекомендувати її для запровадження у діяльність банківських установ України.

9. На наш погляд, у процесі оцінки кредитоспроможності позичальників-юридичних осіб банківським установам крім методики Національного банку України доцільно використовувати методики, що застосовуються зарубіжними комерційними банками.

3.5. Аналіз сучасних тенденцій кредитно-інвестиційної діяльності банків

В умовах недостатності фінансових ресурсів в зв'язку зі значним бюджетним дефіцитом, інвестиційної непривабливості України через політичну та економічну нестабільність, продовженням військових дій, провокується зниження ділової активності суб'єктів

господарювання та практично унеможлиблюється залучення достатніх обсягів зовнішніх ресурсів. У цьому випадку великі сподівання покладаються саме на вітчизняний банківський сектор, який мав би стати тією ключовою частиною, котра дозволила б забезпечити стабільний розвиток реального сектору економіки.

Сучасні умови розвитку банківської системи визначають необхідність зниження процентних ставок за кредитами, які направляються у реальний сектор, зростання диверсифікації діяльності банків у різних сферах банківських послуг, зокрема, впровадження і розвитку нових кредитних продуктів для реального сектора за різними видами економічної діяльності. Від здатності банківської системи забезпечувати потреби реального сектора необхідними грошовими ресурсами залежать темпи та стійкість економічного зростання.

Відтак, вирішення проблеми та пошук можливостей активізації банківського кредитування реального сектору економіки в силу нестачі та незабезпеченості власними фінансовими ресурсами господарюючих суб'єктів, виступає важливим та пріоритетним завданням на сучасному етапі економічного розвитку. Нажаль, діяльність суб'єктів господарювання в Україні на сьогодні стикається із низкою проблем, які суттєво відрізняють її від підприємництва більшості країн із розвинутими ринковими відносинами, це є:

- низький рівень технічного оснащення підприємств при значному інноваційному потенціалі, адже моральне і фізичне зношення обладнання на сьогодні перевищує показник у 50%, а середній строк використання устаткування на більшості підприємств становить більше 20 років;

- низький управлінський рівень, брак знань, досвіду та культури ведення справ в умовах ринкових відносин;

- упущення продуктивності через прагнення до максимальної самостійної діяльності, у той час як більшість зарубіжних малих підприємств працюють на умовах франчайзингу, субпідряду тощо;

- недосконалість продукту виробництва через поєднання в межах одного малого підприємства декількох видів діяльності та неможливість у більшості випадків орієнтуватися на однопродуктову модель розвитку, але більш вдосконалену;

– відсутність системи самоорганізації та недостатня інфраструктура підтримки малого підприємництва;

– недоступність повної інформації про стан та кон'юнктуру ринку, низький рівень консультаційних послуг та спеціальних освітніх програм;

– слабкість державної фінансово-кредитної підтримки;

– недовіра західних партнерів;

– негативне психологічне ставлення населення до підприємців.

В умовах становлення ринкових відносин в Україні на розвиток реального сектору суттєвий негативний вплив мають також певні макроекономічні чинники:

– обмеженість внутрішнього попиту та наявність кризи збуту на зовнішньому ринку;

– вкрай незначна інвестиційна активність, труднощі переливу коштів з фінансового в реальний сектор економіки;

– утруднений доступ до кредитних ресурсів;

– нищівні наслідки від девальвації гривні, що відповідно посприяло підвищенню собівартості продукції;

– гостре зростання невизначеності навіть найближчої перспективи, яке пов'язане з непрогнозованістю політики держави та воєнною агресією.

Саме під впливом як зовнішніх, так і внутрішніх факторів формується суперечність між об'єктивно високою соціально-економічною значущістю суб'єктів господарювання та їх низькою платоспроможністю і кредитоспроможністю.

І хоча 2016 рік відповідно до розрахунків НБУ загалом вважався переломним, почалось зростання індексу виробництва базових галузей, яке сягнуло у 2016 році 4,8% і 2,2% у 2017 році (слід зазначити, що у 2014-2015 рр. він мав тенденцію до скорочення) (див. табл. 3.3), щоправда це відбулось переважно за рахунок істотного внеску сільськогосподарського виробництва, індекс якого зріс на 66,4%, адже врожайність у 2016 році перевершила найоптимістичніші прогнози [60].

Таблиця 3.3**Індекс виробництва базових галузей, темп зміни порівняно з
відповідним періодом попереднього року, % [27]**

	2014	2015	2016	2017
Індекс в цілому	-9,6	-11,4	4,8	2,2
сільське господарство	2,2	-4,8	6,3	-2,7
видобувна промисловість	-13,7	-14,2	-0,2	-5,8
переробна промисловість	-9,3	-12,6	4,3	4
виробництво електроенергії, газу та води	-6,6	-12,0	2,5	-6,5
будівництво	-20,4	-12,3	17,4	20,9
роздрібна торгівля	-8,9	-20,7	4,3	8,8
вантажобіг	-10,1	-5,3	2,4	5,8
пасажиробіг	-11,6	-8,7	5,4	7,4

Обсяг інвестицій в Україні у 2016 році зріс на 16,4 % (204,5 млрд грн.), але слід врахувати, що питома вага валового нагромадження основного капіталу у ВВП становила лише 13,2%. Тобто розміри інвестування не досягли навіть мінімального рівня, достатнього для підтримки виробничих потужностей та соціальних об'єктів, їх усе ще недостатньо для базових інновацій і технологічного оновлення, адже ступінь зносу основних засобів в середньому по економіці становить 60,1% при середньому терміні використання 20 років. А недостатнє інвестування веде до втрати конкурентоспроможності національної економіки, занепаду основних фондів та збільшення собівартості продукції, що призводить до подальшого недоінвестування виробництва.

Протягом 2017 року спостерігається певна активізація виробництва в будівельній галузі, машинобудуванні, виробництві будівельних матеріалів, зростання попиту на металургійну продукцію на внутрішньому ринку. Проте динаміка темпів економічного зростання є низхідною (за даними Державної служби статистики) [64].

У 2017 році на тлі пожвавлення кредитування населення спостерігається слабке зростання кредитування корпоративного сектору економіки. Через це сукупні показники кредитування мають ознаки стагнації. Збільшення залишків за кредитами бізнесу в

національній валюті чималою мірою пов'язано зі значними обсягами операцій з реструктуризації валютних кредитів, які надавалися раніше, у кредити в національній валюті (рис. 3.11).

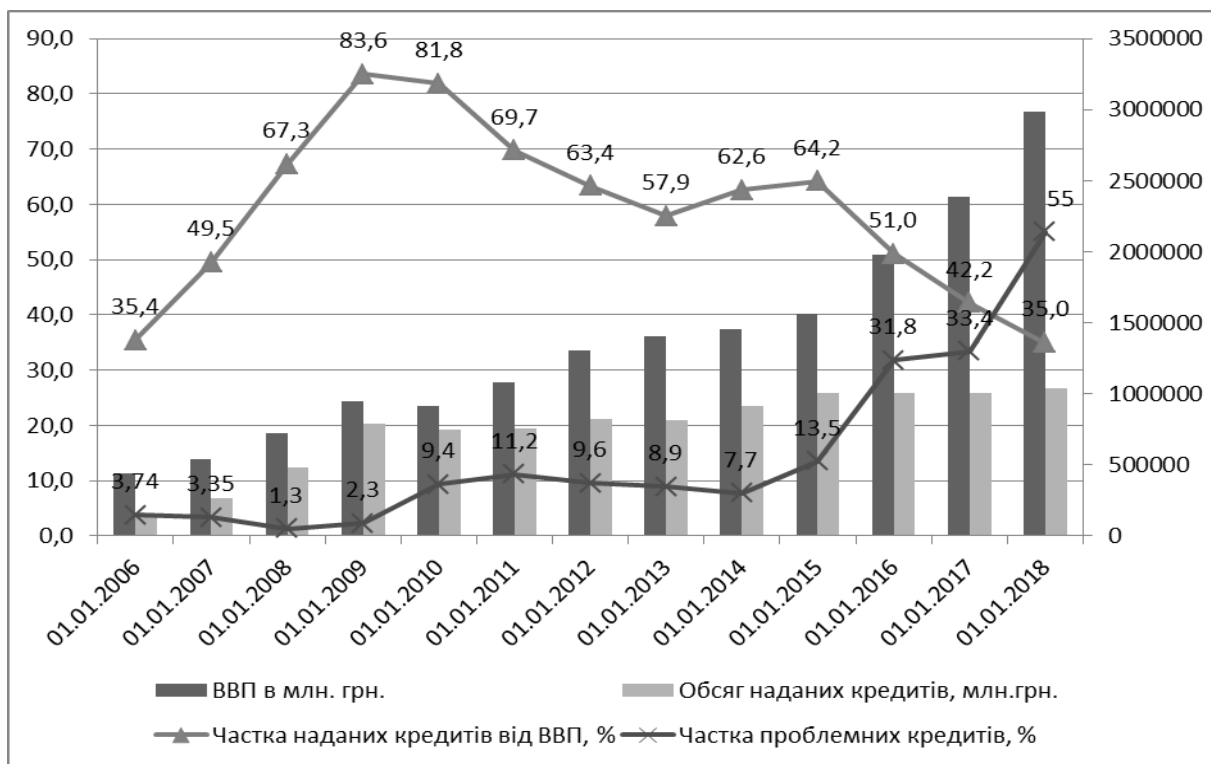

Рис. 3.11. Характер зміни економічних показників щодо наданих банками України кредитів та кредитів проблемних у розрізі 2006-2018 рр.*

*Джерело: складено за даними джерел [60] і [59]

Аналіз даних рис. 3.11 дозволяє впевнитись у тому, що вітчизняна банківська система уже тривалий період не є істотним джерелом інвестиційних ресурсів для сфери реального виробництва. Незважаючи на несуттєві зміни обсягів кредитування в Україні, питома вага до ВВП стрімко падає до 35 %, тому можна зробити висновок про вкрай низьку активність українських банків у забезпеченні темпів економічного зростання [55, с. 12]. Частка кредитів банків та інших позик серед джерел капітальних інвестицій скоротилась у першому півріччі 2017 року до 5,3% порівняно з 7,1% за аналогічний період минулого року. Підприємства реалізують інвестиційні проекти переважно за рахунок власних коштів, чому сприяє їх прибуткова діяльність – зокрема великі та середні підприємства за січень -

вересень 2017 року отримали додатний фінансовий результат у сумі 368,6 млрд. грн, що на 36,3% більше, ніж за аналогічний період минулого року (рис.3.12).

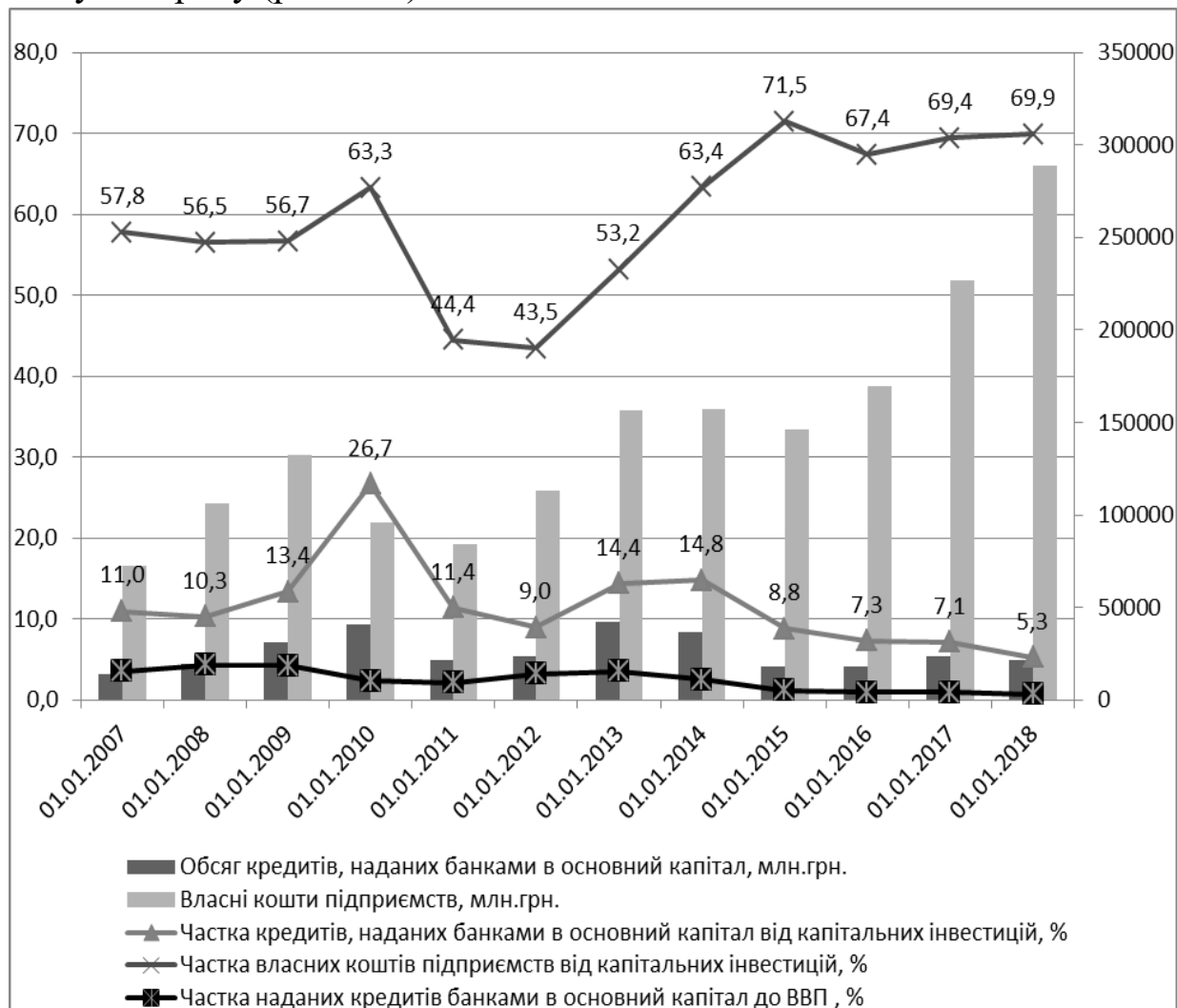

Рис.3.12. Характер зміни економічних показників щодо обсягу власних коштів підприємств та кредитів, наданих банками за 2008-2017 рр.*

*Джерело: складено за даними джерел [59; 60]

Відтак, у структурі інвестиційних ресурсів підприємств продовжують переважати власні кошти, що свідчить про закритий характер економічного відтворення і сильну залежність стану інвестування в країні від прибутку підприємств, який майже не підкріплений ані державною підтримкою, ані кредитними коштами. У табл. 3.4 подано тенденцію зміни темпів ВВП та обсягів банківського кредитування за 2013-2017 рр.

Таблиця 3.4

Динаміка обсягу ВВП, розмірів і структури активів та кредитного портфеля банків за 2013-2017 рр.*

Показники	01.01.20 14	01.01.20 15	01.01.20 16	01.01.20 17	01.01.20 18
1. Обсяг валового внутрішнього продукту, млн. грн.	1454931	1566728	1979458	2383182	2982920
2. Темп зростання валового внутрішнього продукту, %	3,3	7,7	26,3	20,4	25,2
3. Загальні активи, млн. грн.	1408688	1520817	1571411	1737272	1848333
4. Річний темп приросту загальних активів, %	11,1	8,0	3,3	10,6	6,4
5. Кредити надані, млн. грн.	911402	1006358	1009768	1005923	1042798
6. Ріст кредитів наданих, %	11,8	10,4	0,3	-0,4	3,7
7. Частка кредитів наданих у загальних активах, %	64,7	66,2	64,3	57,9	56,4
8. Кредити, що надані суб'єктам господарювання	698777	802582	830632	847092	870302
9. Частка кредитів, наданих суб'єктам господарювання	76,7	78,8	82,3	84,2	83,5
10. Кредити, надані фізичним особам	167773	179040	175711	157385	170938
11. Частка кредитів, наданих фізичним особам, %	18,4	17,8	17,4	15,7	16,4
12. Частка простроченої заборгованості за кредитами у загальній сумі кредитів, %	7,7	13,5	22,1	30,5	54,54
13. Питома вага підприємств, які одержали збиток, %	34,1	33,7	26,3	26,6	27,2

* Джерело: побудовано на основі інформації [57], [58], [59]

Як видно із наведених у таблиці 3.4 даних, у 2013-2014 рр. темпи збільшення обсягів кредитування випереджали темпи зростання ВВП. Відповідно, в розвитку економіки країни в цей період переважали екстенсивні процеси, котрі створювали передумови для втягнення великих сум банківського кредиту на покриття затрат підприємств та споживчих витрат населення. Лише у 2015-2016 рр. з'явилися перші ознаки перевищення темпів зростання ВВП над темпами росту наданих кредитів.

У 2015-2016 рр. окреслилась стійка тенденція до випередження темпів зростання загальних активів над темпами збільшення обсягів кредитування. Загальні активи банківської системи України за 2015 р. зросли на 3,3%, а загальний обсяг кредитних вкладень зріс лише на

0,3%. За 2016 р. активи банківської системи зросли на 10,6%, а надані банківські кредити зменшилися на -0,4%. На зменшення наданих кредитів в 2015–2016 рр. суттєво вплинув кризовий стан, в якому перебуває Україна в останні три роки, коли банки значно зменшили власну кредитну діяльність (табл. 3.4).

Кредитні операції займають основну частину активів банківських установ. Однак протягом 2015-2017 рр. одночасно зі зниженням темпів росту наданих кредитів високими темпами відбувалося зменшення їх частки в загальних активах банків. Так, протягом останніх двох років частка кредитного портфеля в загальних активах поступово знижувалася до 64,3% у 2015 р., до 57,9% у 2016 р. та до 56,4% у 2017 р. Таким чином, у 2017 р. цей показник за останні п'ять років є найнижчим. Протягом 2017 року кредитна активність банківських установ зростає. Так, обсяг клієнтського кредитного портфеля зріс на 36875 млн. грн., або на 3,7%, та станом на 01.01.2018 р. становив 1042798 млн. грн. проти 1005923 млн. грн. на 01.01.2017 р. (табл. 3.4).

Збільшення загального обсягу кредитного портфеля відбувалося внаслідок зростання протягом 2017 р. суми кредитів, наданих як юридичним особам, так і фізичним особам (рис. 3.13).

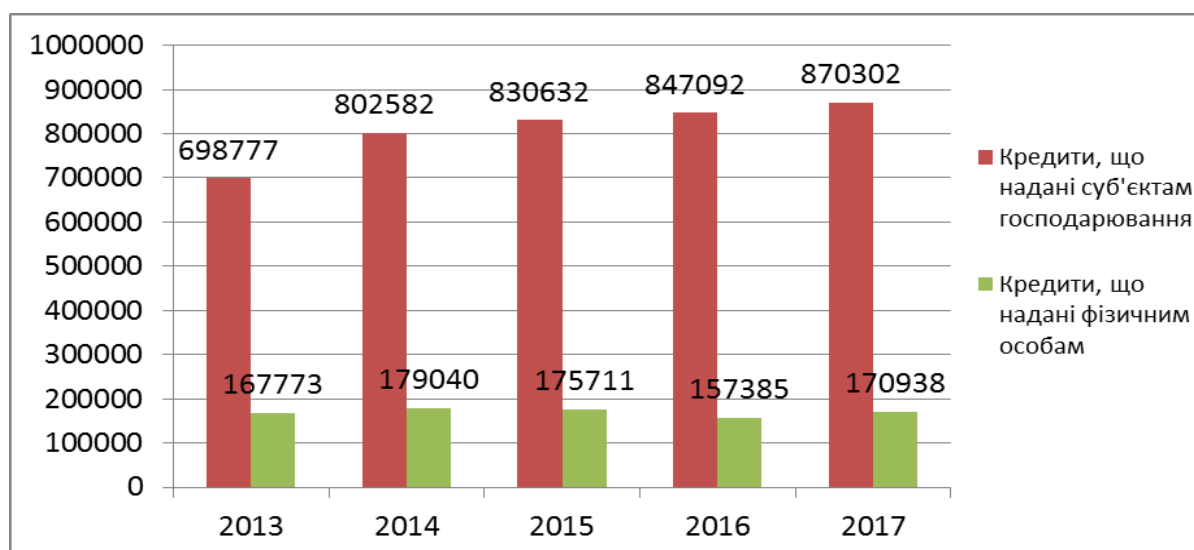

Рис. 3.13. Динаміка кредитів, наданих банками, суб'єктам господарювання та фізичним особам у 2013-2017 рр.*

*Джерело: побудовано на основі [57] та [60]

Кредити, надані суб'єктам господарюванням за підсумком 2017 р., збільшилися на 23210 млн. грн., або на 2,7%, та на початок 2018 р. досягли 870302 млн. грн. (табл. 3.4, рис. 3.13) [1, с. 9]. Активізації корпоративного кредитування сприяло, зокрема, поліпшення надійності суб'єктів господарювання як позичальників, з огляду на покращення їх фінансових результатів в умовах циклічності економіки. При цьому питома вага підприємств, які одержали збиток, за період 2013–2015 рр. постійно знижувалася, з 34,1% у 2013 р. до 26,3% у 2015 р. У 2016-2017 рр. цей показник дещо зріс до 26,6% та 27,2% відповідно.

За проаналізований період частка кредитів, що надані суб'єктам господарювання, у загальному обсязі банківських кредитів постійно зростала, з 76,7% у 2013 р. до 84,2% у 2016 р. (табл. 3.4). У 2017 р. цей показник зменшився до 83,5%. Таким чином, основними позичальниками банківських установ є корпоративні клієнти.

Економічна криза, падіння ділової активності суб'єктів господарювання та зростання витрат населення на споживання закономірно провокують погіршення кредитно-платіжної дисципліни позичальників, а отже, – і погіршення якості кредитного портфеля банків [22, с. 14]. Підтвердженням неефективності кредитних операцій банків є стрімке зростання прострочених кредитів. Так, в Україні збільшується частка проблемних кредитів. У 2013 р. проблемними вважалися тільки 7,7% від усіх кредитів. На 1 січня 2015 р. частка проблемних кредитів в сукупному обсязі наданих українськими банками позик склала 13,5%, на 1 січня 2016 р. – 22,1%. За станом на 1 січня 2017 р. частка простроченої заборгованості за банківськими кредитами становила вже 30,5% суми кредитів. Частка проблемних кредитів в банківській системі України станом на 1 січня 2018 р. становила 54,54%, що на 24,04% більше, ніж у 2016 р. (табл. 3.4).

Корпоративний клієнтський кредитний портфель за підсумками 2017 р. представлений здебільшого короткостроковими (до 1 року – 42,8%) і середньостроковими (від 1 до 5 років – 34,8%) кредитами нефінансовим корпораціям (табл. 3.5) [1, с. 9].

Таблиця 3.5

**Кредити, надані депозитними корпораціями нефінансовим
корпораціям у розрізі строків погашення в 2012-2017 рр.***

Період	Усього		до 1 року		від 1 до 5 років		більше 5 років	
	млн.грн.	%	млн.грн.	%	млн.грн.	%	млн.грн.	%
2012	605425	100,0	296547	50,0	235171	38,8	73707	12,2
2013	691903	100,0	358812	51,9	247827	35,8	85264	12,3
2014	778841	100,0	339631	43,6	333646	42,8	105564	13,6
2015	787795	100,0	387900	49,2	289883	36,8	110012	14,0
2016	822114	100,0	306002	37,2	353748	43,0	162364	19,8
2017	829932	100,0	354989	42,8	288950	34,8	185993	22,4

* Джерело: побудовано на основі даних [60]

Довгострокові банківські кредити нефінансовим корпораціям займають незначне місце, проте їх обсяг та питома вага у загальному корпоративному клієнтському кредитному портфелі за останні п'ять років постійно зростала. Так, частка банківських кредитів нефінансовим корпораціям на термін більше п'яти років кожного року поступово збільшувалася з 12,2% у 2012 р. до 22,4% у 2017 р. (табл. 3.5). Однак низька частка довгострокових кредитів у кредитному портфелі банків не створює умови для економічного зростання та посилення позитивного впливу банківської системи на соціально-економічний розвиток України. Така закономірність пояснюється тим, що за користування довгостроковими кредитами банками встановлюються процентні ставки, котрі значно перевищують рентабельність господарської діяльності підприємств. При цьому суттєве значення для термінів кредитування мають показники інфляції.

Вирішальним чинником, що визначає величину та структуру кредитних вкладень в економіку, зокрема стосовно термінів кредитування суб'єктів господарювання, є також обсяги й структура залучених банком депозитів. Тому незначні обсяги надання довготермінових кредитів клієнтам визначаються порівняно невисокою часткою довготермінових депозитів у загальному обсязі залучених банками коштів підприємств, організацій і населення (табл. 3.6).

Довготермінові депозити є тією стійкою частиною ресурсної бази, здатної забезпечити необхідний потенціал для активізації кредитування банками виробничого сектора. Як видно з даних, наведених в табл. 3.6, незважаючи на певне зростання за останні роки загального обсягу залучених банками депозитів, частка довготермінових депозитів у структурі залучених ресурсів

залишається ще на доволі низькому рівні, зокрема на 01.01.2018 р. депозити на строк від 1 року до 2 років становили 16,9%, а на строк більше 2 років – 3,9% (табл. 3.6).

Таблиця 3.6

Депозити резидентів, залучені депозитними корпораціями, у розрізі строків погашення в 2012-2017 рр.*

Період	Усього, млн. грн.	на вимогу		до 1 року		від 1 року до 2 років		більше 2 років	
		млн.грн.	%	млн.грн.	%	млн.грн.	%	млн.грн.	%
2012	572342	185314	32,4	187948	32,8	163861	28,6	35219	6,2
2013	669974	205565	30,7	188831	28,2	249362	37,2	26216	3,9
2014	675093	250153	37,1	210442	31,2	186535	27,6	27963	4,1
2015	716728	305383	42,6	271454	37,9	120055	16,7	19836	2,8
2016	793475	364547	45,9	271849	34,3	148497	18,7	8581	1,1
2017	898844	419126	46,6	293337	32,6	151485	16,9	34896	3,9

* Джерело: побудовано на основі даних [60]

Залишки за кредитами, наданими нефінансовим корпораціям в іноземній валюті, у 2017 р. зменшилися на 29845 млн. грн., або на 7,4%, з 404682 млн. грн. у 2016 р. до 374837 млн. грн. у 2017 р. Це поліпшило структуру корпоративного кредитного портфеля за видами валют в порівнянні з 2015 р. Так, за 2016-2017 рр. частка кредитів в іноземній валюті, наданими депозитними корпораціями нефінансовим корпораціям в загальному їх обсязі знизилася з 57,0% у 2015 р. до 49,0% у 2016 р. та до 45,2% у 2017 р., а за кредитами в національній валюті – навпаки, зросла з 43,0% у 2015 р. до 51,0% у 2016 р. та до 54,8% у 2017 р. (табл. 3.7).

Таблиця 3.7

Кредити, надані депозитними корпораціями нефінансовим корпораціям, у розрізі видів валют за 2012–2017 рр.*

Період	Усього		В національній валюті		В іноземній валюті	
	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%
2012	605425	100,0	393147	64,9	212278	35,1
2013	691903	100,0	454215	65,6	237688	34,4
2014	778841	100,0	412939	53,0	365902	47,0
2015	787795	100,0	338621	43,0	449174	57,0
2016	822114	100,0	417432	51,0	404682	49,0
2017	829932	100,9	455095	54,8	374837	45,2

* Джерело: побудовано на основі даних [60]

Протягом 2012–2017 рр. структура кредитів, виданих нефінансовим корпораціям за цільовим спрямуванням, значних змін не зазнала (табл. 3.8). Станом на 01.01.2018 р. продовжують переважати інші кредити (98,6%), зокрема, кредитування поточної діяльності. Така модель кредитування не відповідає цілям довгострокового розвитку, оскільки спрямована на споживання та підтримку поточної діяльності підприємств, а не на економічне зростання.

Таблиця 3.8

Кредити, надані депозитними корпораціями нефінансовим корпораціям, за цільовим спрямуванням в 2012–2017 рр.*

Період	Усього		Кредити на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості		Інші кредити		Із загальної суми іпотечні кредити	
	млн.грн.	%	млн.грн.	%	млн.грн.	%	млн.грн.	%
2012	605425	100,0	7467	1,2	597958	98,8	112061	18,5
2013	691903	100,0	13026	1,9	678877	98,1	110708	16,0
2014	778841	100,0	15548	2,0	763293	98,0	121996	15,7
2015	787795	100,0	12986	1,7	774810	98,3	101840	12,9
2016	822114	100,0	11138	1,4	810976	98,6	145679	17,7
2017	829932	100,0	10632	1,3	819205	98,7	113374	13,7

*Джерело: побудовано на основі даних [60]

Проте, для забезпечення переходу на інвестиційно-інноваційний шлях розвитку економіки уже сьогодні слід підтримувати інноваційну діяльність, вкладати довгострокові кредитні інвестиції у наукомісткі, високотехнологічні галузі, що стане підґрунтям у майбутньому для високих темпів економічного зростання. Слід відзначити, що в 2017 р. іпотечні кредити зменшилися на 32305 млн. грн., або на 22,2%, зі 145679 млн. грн. у 2016 р. до 113374 млн. грн. у 2017 р., і складають лише 13,7% (табл.3.8).

Корпоративний клієнтський кредитний портфель за видами економічної діяльності станом на 01.05.2018 р. представлено на рис. 3.14.

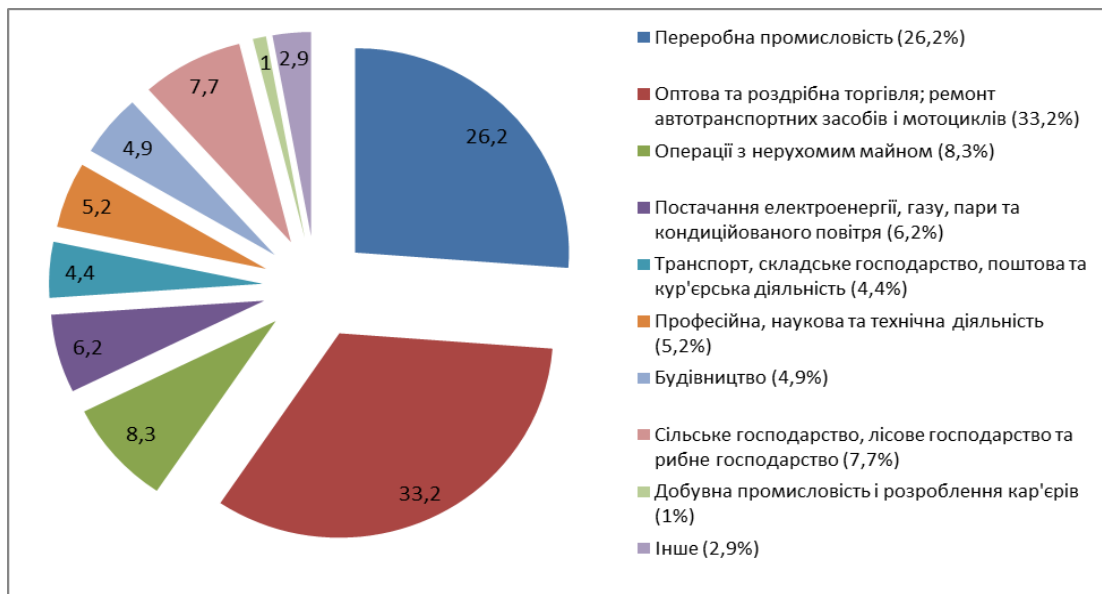

Рис. 3.14. Кредити, надані депозитними корпораціями нефінансовим корпораціям, за видами економічної діяльності на 01.05.2018 р.*

*Джерело: побудовано на основі даних [60]

Протягом багатьох років найбільша частка кредитів, виданих нефінансовим корпораціям, продовжує припадати на оптову та роздрібну торгівлю, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів. Станом на 01.05.2018 р. розподіл кредитів за видами економічної діяльності не зазнав структурних змін. Частка кредитів, виданих на оптову та роздрібну торгівлю, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів становить 33,2%. Розподіл кредитів між іншими видами економічної діяльності такий: 26,2% кредитів спрямовано на переробну промисловість, 8,3% – на операції з нерухомим майном, 7,7% – на сільське господарство, 6,2% – на постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря, на транспорт, складське господарство, поштову та кур'єрську діяльність, 5,2% – на професійну, наукову та технічну діяльність, 4,9% – на будівництво, 1,0% – на добувну промисловість і розроблення кар'єрів та 2,9% – на інші види економічної діяльності (рис. 3.14).

Відтак, негативні зміни у функціонуванні даних галузей можуть спричинити збільшення проблемних активів в кредитних портфелях банків. Більше того, галузевий ризик, суть якого проявляється у вкладенні коштів в одну або декілька галузей на макрорівні може

спричинити сировинну орієнтованість економіки держави за відсутності підтримки інших галузей. Обсяг прострочених кредитів в даних галузях також займає значну питому вагу, зокрема в торгівлі хоча й знизилась, але становила станом на початок 2017 р. 22,2%, в переробній промисловості – зросла до 48,6%, що свідчить про недостатню увагу банкірів до галузевого ризику (табл.3.9).

Таблиця 3.9

Динаміка наданих та прострочених кредитів в розрізі видів економічної діяльності *

Економічна діяльність	01.01.2014		01.01.2015		01.01.2016		01.01.2017	
	Надані кредити, %	Прострочені кредити, %	Надані кредити, %	Прострочені кредити, %	Надані кредити, %	Прострочені кредити, %	Надані кредити, %	Прострочені кредити, %
Торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	38,80	37,7	34,60	30,21	34	24,3	18	22,2
Переробна промисловість	19,6	25,9	23,60	35,47	25	45,4	38	48,6
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	7,3	10,2	7,72	6,41	10	8,6	13	7,8
Будівництво	7,25	8,6	7,13	6,4	5	5,8	4	5,2
Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	6,30	4,8	7,1	6,36	7	3,7	4	2,7
Діяльність транспорту та зв'язку	3,6	1,6	4,24	4,38	4	4,8	7	4,6
Інші	17,15	11,2	15,61	10,77	15	7,4	16	8,9
Усього	100	100	100	100	100	100	100	100

*Джерело: складено за даними джерела [59]

Особливу увагу варто звернути на чинники, що гальмують розвиток кредитування реального сектору в Україні. Через нестабільну вартість грошей в умовах високої інфляції і невизначеної курсової динаміки банкам загрожують надто високі ризики від кредитної діяльності [12]. Та й українські підприємства ще від початку 2014 року

несли величезні збитки від курсових різниць. Лише початок 2017 року, який відзначився стабілізацією валютного курсу, знаменувався позитивним впливом на прибутки, що призвело до відносного поживлення економіки.

Незважаючи на зростання позитивної динаміки підприємств їх заборгованість суттєво не змінилася, адже приросту банківського кредитування фактично не відбувається, доступ до зовнішніх ринків капіталу залишається обмеженим, погашення частини заборгованості під час реструктуризації проблемних боргів було стриманим через ще слабку платоспроможність позичальників. Сукупний борг підприємств перед банками за перше півріччя 2016 року скоротився лише на 1% завдяки окремим погашенням. І хоча сукупний борг підприємств перед банками за 2016 рік скоротився однак одночасно виросла частка негативно класифікованих кредитів підприємствам до 39% [36] (на 7 в.п.). Основною причиною позитивних змін в структурі заборгованості була реструктуризація внутрішніх боргів – конвертація валютних запозичень у гривневі. Банки продовжують визнавати ті проблемні борги, які їх позичальники перестали обслуговувати раніше. Це створює передумови для розчищення банками балансів від непрацюючих кредитів.

З 30 червня 2016 р. у зв'язку із набуттям чинності Постанови № 351, запроваджено зміни до категоризації активів банків [62]. Запроваджено поняття “непрацюючі активи/кредити”, що є максимально близьким до загальноприйнятого у світовій практиці поняття “non-performing exposures/loans” (NPE/NPL). Починаючи з травня 2017 р., Національний банк України почав публікувати статистику непрацюючих кредитів, розрахованих за новими правилами [23, с. 9].

Перехід на нову методологію розрахунку непрацюючих кредитів не мав значного впливу на розмір та частку NPL у більшості галузей промисловості. Найбільший приріст непрацюючих кредитів припав на сектор торгівлі (з 21% до 65%): до нього належить більшість неопераційних компаній, кредити яким визнано NPL через відсутність коштів [36].

Загалом частка непрацюючих кредитів серед підприємств реального сектора в березні 2017 р. становила 46% (без урахування

NPL Приватбанку). Це на 6% більше, ніж на початок 2017 р., до зміни методики розрахунку. Найменші частки в легкій промисловості (12%), транспорті (15%), постачанні електроенергетики (21%) та сільському господарстві (21%), найбільші – у будівництві та нерухомості (71%), і металургії (60%) (рис. 3.15) [36].

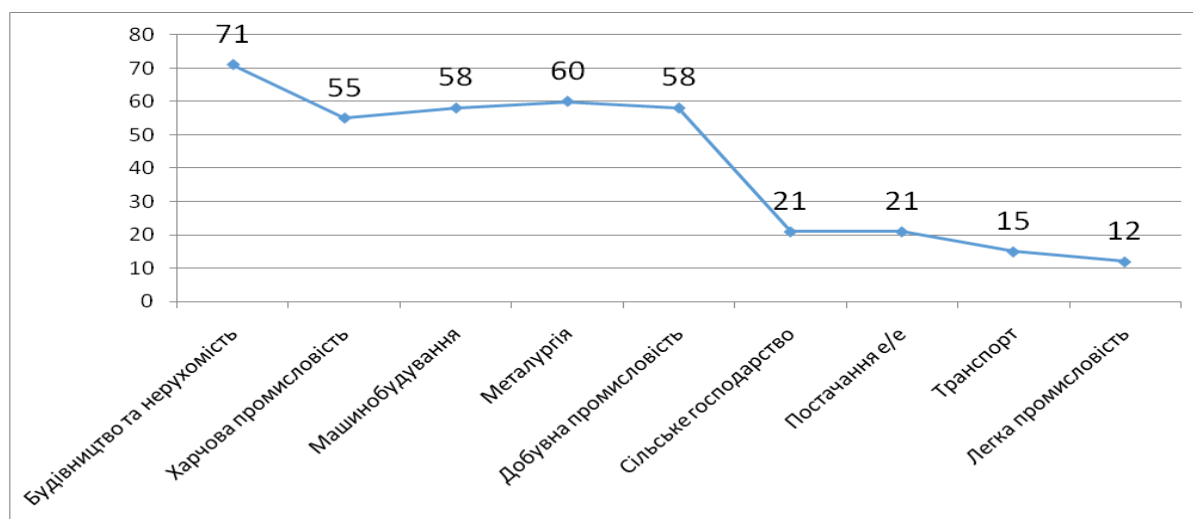

Рис. 3.15. Частка непрацюючих банківських кредитів нефінансовим корпораціям, станом на 01.04.2017 р.*

*Джерело: побудовано на основі даних [36]

Питома вага непрацюючих кредитів продовжує знижуватися, однак дуже низькими темпами. Так, частка непрацюючих кредитів досягла максимального значення в липні 2017 р. та зменшилася протягом другого півріччя. Проте в січні 2018 р. вона збільшилася на 2%. Це значить, що переважна більшість NPL була видана недобросовісним позичальникам, які навряд чи відновлять їх обслуговування. За нинішньої судової практики банки не мають реальних інструментів захисту власних прав. Вкрай низький рівень забезпечення кредитів якісною заставою є теж значною проблемою для банківської системи, що стала чинником виникнення значних збитків від непрацюючих кредитів. За умов низького рівня захисту прав кредиторів банки мають видавати кредити з якісною заставою більшості позичальників [36].

Також негативний вплив, що породжує дефіцит фінансових ресурсів несе вилучення депозитів з банківської системи, несприятливий податковий режим щодо кредиторів та позичальників

та невизначеність інституційного середовища в умовах кардинального перегляду чинної нормативно-законодавчої бази.

Разом з тим, кредитування реального сектору залишається досить ризиковим сегментом для вкладення ресурсів тому, що більшість підприємств працюють на застарілому обладнанні та є некредитоспроможними, а це, в свою чергу, може спричинити втрату доходів, а відтак і знизити ефективність ведення банківського бізнесу, що відображається й на ціні кредитів.

Так, серед головних чинників, що гальмують відновлення банківського кредитування корпоративних клієнтів в сучасних умовах, виступають високий рівень невизначеності відносно подальшого економічного розвитку в сучасних умовах, високий рівень процентних ставок за кредитами (рис. 3.16) та обмежене коло надійних позичальників-юридичних осіб [1, с. 8].

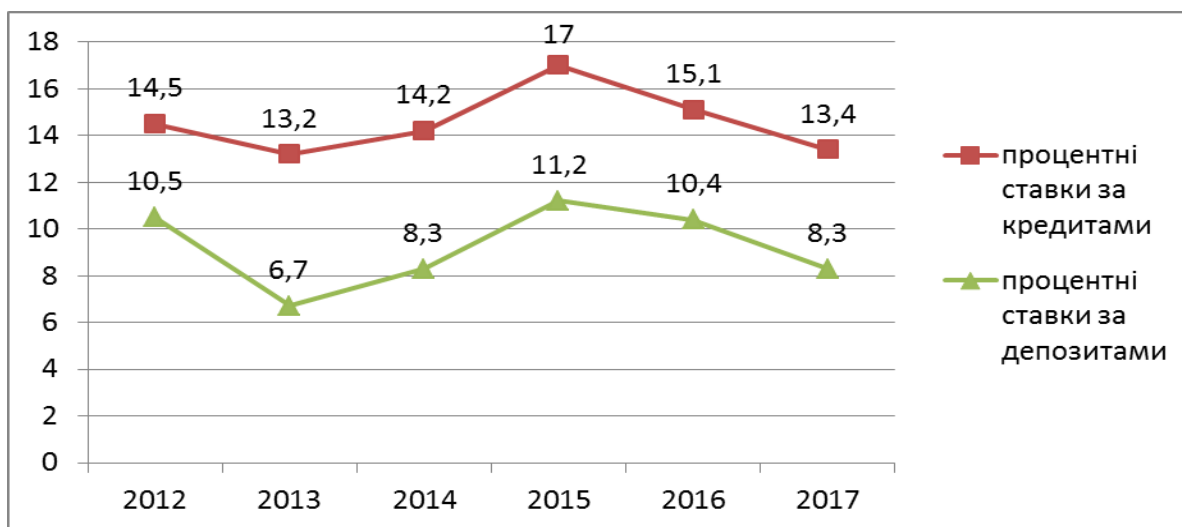

Рис. 3.16. Динаміка процентних ставок депозитних корпорацій за кредитами та депозитами нефінансових корпорацій*

*Джерело: побудовано на основі даних [60]

Висока вартість банківських кредитів в умовах економічної нестабільності потребує збільшення мінімальної суми прибутку для покриття фінансових витрат підприємства, а зростаючі фінансові витрати відповідно можуть призвести до збиткової діяльності, тобто негативного ефекту фінансового важеля. Відповідно банки кредитують переважно короткострокові проекти, пов'язані з торгівлею та

переробкою. Натомість процентні ставки по нових кредитах юридичних осіб на рівні вище 20% річних, як у 2016 р., унеможливлують кредитування галузі з довготривалим періодом реалізації проектів у реальному секторі економіки (рис 3.17).

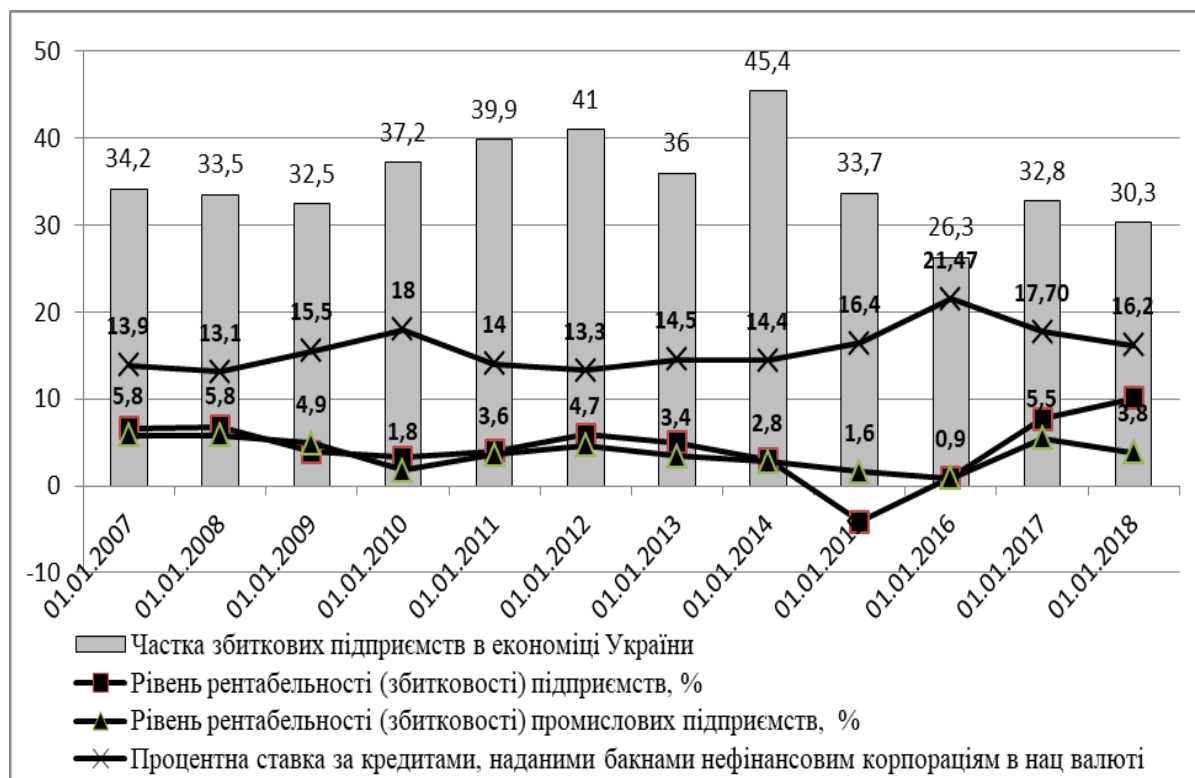

Рис. 3.17. Характер зміни кількості збиткових підприємств та рівня їх рентабельності*

*Джерело: складено за даними джерела [59]

Саме тому, в сучасних умовах, першочергового значення набуває питання зниження ціни кредиту для реального сектору економіки, адже позичальники не в змозі залучити інвестиційні кошти на неприйнятних для них умовах та повернути позику.

Невисока кредитна активність банківських установ зумовлена також обмеженим колом надійних позичальників (рис. 3.17). Так, аналізуючи фінансовий результат від діяльності підприємств з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства в 2017 р., чистий збиток отримали 27,2% підприємств, у тому числі 26,7% – великі підприємства, 23,3% – середні підприємства, 27,3% – малі підприємства, включаючи 28,2% мікропідприємства (рис.3.18).

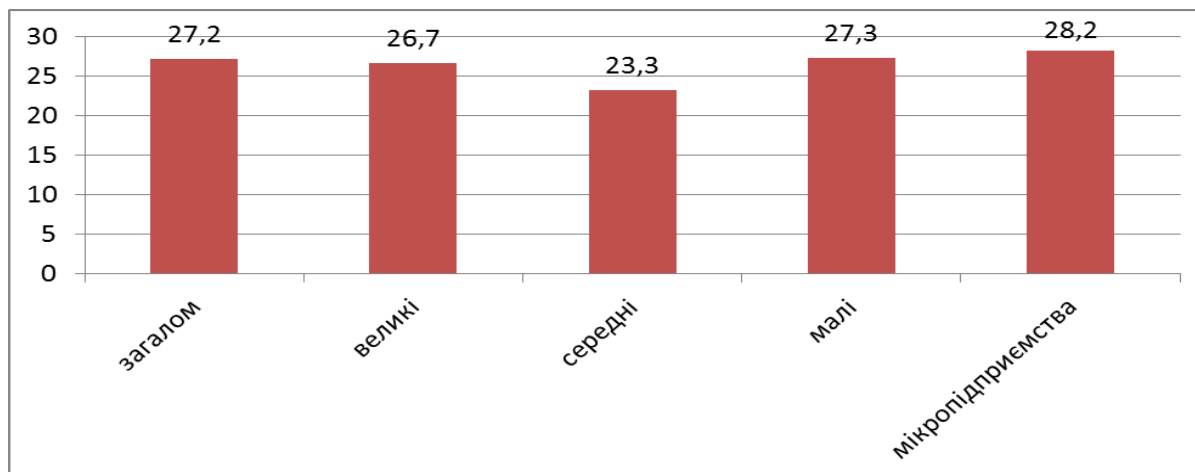

Рис. 3.18. Частка збиткових підприємств в Україні в 2017 році, %*

*Джерело: побудовано на основі даних [59]

Таким чином, відповідно до фінансових результатів, найбільш надійними позичальниками для банків є середні підприємства [59].

На основі проведеного аналізу можна зробити такі висновки щодо тенденцій розвитку банківського кредитування виробництва в Україні:

1. Темпи зростання загальних активів банків у 2015–2017 рр. перевищують темпи зростання кредитування. Кредитна активність банків відновлюється недостатньо високими темпами.

2. За останні п'ять років питома вага кредитів в загальній сумі активів банків зменшилася з 64,7% у 2013 р. до 56,4% у 2017 р., що свідчить про те, що кредитна активність банків продовжує залишатись невисокою.

3. Основним позичальником є сектор нефінансових корпорацій. Таким чином, відновлюється виробниче призначення кредиту, тобто банки поступово переорієнтувалися з кредитування населення на кредитування економіки.

4. У 2017 р. кредитний портфель суб'єктів господарської діяльності за видами економічної діяльності був представлений переважно кредитами, наданими представникам сфери “Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів” (33,2%) та “Переробна промисловість” (26,2%).

5. Щодо іпотечних кредитів, то зменшення їх обсягу на 32305 млн. грн., або на 22,2%, з 145679 млн. грн. у 2015 р. до 113374 млн. грн. у

2017 р., або на 4,0%, з 17,9% до 13,7% відповідно, не відповідає стратегічному завданню модернізації вітчизняної економіки.

6. У 2017 р. високий рівень процентних ставок за кредитами (13,1% для нефінансових корпорацій), значна питома вага простроченої заборгованості за кредитами у загальному обсязі наданих кредитів (54,54%) та збиткових підприємств (27,2%) є основними проблемами на шляху розвитку банківського кредитування в Україні.

Таким чином, обсяг банківських кредитів в українську економіку недостатній. На готовність банків кредитувати економіку впливають наявність у них достатньої ліквідності, кредитний ризик та прибутковість банківського кредиту. На основі проведеного аналізу розвитку банківського кредитування реального сектору економіки в Україні в сучасних умовах, можна зробити такі висновки щодо удосконалення системи банківського кредитування, котра охоплює нижчезазначені напрямки:

1. На сучасному етапі економічного розвитку з метою стимулювання надання банками довготермінових позик на інвестиційну діяльність необхідно створити умови для акумуляції у банках значних депозитів, щоб забезпечити необхідний обсяг кредитів, котрі мають надавати банківські установи. Для цього необхідно стимулювати формування термінових депозитів шляхом диференціації норм обов'язкових резервів залежно від виду депозитів, зниження податку на прибуток за процентами на термінові депозити.

2. Реалізація цілей банку у сфері організації кредитних відносин вимагає розробки адекватних заходів з розвитку і вдосконалення депозитних операцій.

3. Необхідно покращити регулятивну базу, в тому числі закони, котрі захищають права кредиторів. Так, прийняти Закон України "Про банківське кредитування" з урахуванням об'єктивних законів функціонування кредиту, принципів та умов організації кредитування, де визначити як відповідальність банку, так і позичальника, а також держави та ін. Необхідно змінити правила вимоги боргу за банківськими кредитами. Повернення боргів має бути незаперечним і пріоритетним, а тому доцільно переглянути багато положень чинного законодавства. Зокрема, треба законодавчо встановити відповідальність за кредитну заборгованість, за ухилення

позичальників від повернення кредитів, посилити цивільну, кримінальну та адміністративну відповідальність юридичних осіб та їх керівників за ухиляння від сплати боргів банкам-кредиторам.

4. Слід сформувати інфраструктуру кредитних операцій (у тому числі, інформаційного, методичного, кадрового забезпечення та ін.). Зокрема, Національному банку України слід розробити Положення “Про роботу з проблемними кредитами” та ін.

5. Банківським установам необхідно вдосконалювати внутрішню нормативну базу з питань кредитування. Зокрема, визначати та адекватно оцінювати чинники, котрі впливають на рівень кредитного ризику. Оптимізувати кредитний портфель з точки зору кредитних ризиків, складу клієнтів і структури кредитів.

6. Потрібно знизити ціну кредиту та розширити його доступ для ширшого кола клієнтів реального сектора економіки.

7. Необхідно здійснити адаптацію міжнародного досвіду кредитування виробництва до української банківської практики.

Банківське кредитування реального сектору є потужним джерелом фінансування підприємницької діяльності, що покликане забезпечити процеси розширеного відтворення в суспільстві за рахунок активізації інвестиційно-інноваційної діяльності. Тому активізація банківського кредитування реального сектора економіки є важливим завданням економічної політики, вирішення якого матиме суттєвий соціально-економічний ефект для розвитку України. Проте низка специфічних особливостей розвитку підприємництва в Україні, складні внутрішні і зовнішні економічні умови його діяльності підвищують ризики банківського кредитування реального сектора, внаслідок чого виникає розрив між потребою підприємців у кредитах та спроможністю банківської системи її задовольнити. За цих умов реалізація економічної ролі банківського кредитування як рушійної сили розширеного відтворення ускладнюється. Подолати ж цю проблему можливо лише за рахунок тісної взаємодії всіх учасників фінансово-кредитного ринку – позичальників, банків, НБУ і держави.

3.6. Напрями вдосконалення банківського кредитування реального сектору економіки

Економічне зростання країни в сучасних умовах неможливо забезпечити без залучення банківського капіталу в реальний сектор економіки. Однак, на даному етапі економічного розвитку спостерігається низька активність банківського капіталу у фінансуванні економіки і, відповідно, проявляється його недостатній вплив на розвиток реального сектора економіки. Сьогодні українські банки не забезпечують фінансування виробничих інвестицій підприємств через механізм кредитування. Скорочення обсягів кредитування виробництва, ускладнення умов доступу до банківських кредитів та високий рівень процентних ставок за ними не дозволяє забезпечити потреби реального сектора у необхідних грошових ресурсах для відновлення виробничого зростання. Проблеми залучення до фінансування реального сектора економіки банківського капіталу вимагають всебічного аналізу умов, що впливають як на діяльність кредитних установ, так і підприємств. Відтак, одним із основних завдань реалізації економічного реформування в Україні, спрямованого на подолання кризових явищ у реальному секторі, є визначення ефективних способів нарощування банківського капіталу, його залучення в довгострокове кредитування, розробка нових банківських послуг, що сприяють підвищенню трансформації заощаджень в інвестиції.

Основними факторами, що стримують банківське кредитування реального сектору є:

- велика частка проблемної заборгованості у банківських установах;
- висока ризиковість інвестиційних кредитів;
- низький рівень використання коштів за програмами з міжнародними фінансовими організаціями;
- низька участь держави в розвитку економіки та відсутність бюджетно-податкового стимулювання економічного зростання.

Неналежна оцінка фінансового стану позичальника банком, надання інсайдерських кредитів призвели до різкого зростання ризику

при наданні банківських кредитів підприємствам. Саме ці недоліки в кредитній політиці банків посилювали кризові явища.

Ще одним негативним фактором, що створює дефіцит кредитних ресурсів для реального сектору, є перерозподіл тимчасово вільних коштів банків з кредитного портфеля у портфель боргових цінних паперів держави, адже високі процентні ставки, які пропонує держава (на рівні до 20% річних), суттєво знижують зацікавленість банків у кредитуванні реального сектору економіки. Банки розміщуючи надлишкову ліквідність у короткострокових (до 14 днів) сертифікатах НБУ за ставками на рівні 18% річних і вище, або переводячи кошти з сертифікатів НБУ у портфель ОВДП, уникають надлишкової ризиковості неповернення коштів. Ці два інструменти є безпечнішими та більш прибутковими (ОВДП для довгострокових вкладень, сертифікати НБУ – для короткострокових) на тлі проблемності більшості позичальників реального сектору.

Акумуляція необхідних інвестицій в реальний сектор економіки передбачає активізацію кредитної діяльності комерційних банків. При цьому саме найактивнішу участь у вирішенні цього питання має брати держава, яка, використовуючи інструменти регулювання, забезпечує стимулювання банківського кредитування з метою розвитку реального сектора економіки.

Очевидно, що в умовах слабкої, недостатньо капіталізованої, збиткової банківської системи повноцінної інвестиційної банківської діяльності не буде без державної політики заохочення інвестиційної активності. Необхідно законодавчо закріпити механізм стимулювання і здійснення інвестицій у вітчизняну економіку.

Сьогодні триває процес очищення та оздоровлення банківської системи. Її відновлення відбувається через: виведення з ринку проблемних банків та установ, що займалися «відмиванням» грошей або іншими сумнівними транзакціями та недопущення до керівних посад у діючих банках осіб, що сприяли банкрутствам банків у минулому; підвищення вимог до розміру статутного капіталу нових банків та затвердження плану щодо його підвищення у діючих банках і скасування можливості дострокового зняття депозитів населенням. Так банки, зіткнувшись з дефіцитом пасивів внаслідок їх вилучення населенням через ажіотаж по причині банкрутства великої кількості

банків в результаті так званого «оздоровлення» банківської системи, були змушені обмежити кредитування, що спровокувало звуження їх дохідної бази. Натомість зросли витрати на формування страхових резервів під проблемні кредити. Тому стратегією розвитку банківської системи в Україні повинно бути, насамперед, удосконалення системи гарантування вкладів громадян, що дозволить вирішити ряд взаємопов'язаних макроекономічних, соціальних і політичних проблем. Серед них:

- стимулювання заощаджень як необхідного елемента збалансованої економічної і грошово-кредитної політики держави, заохочення заощаджень є важливим для стабілізації цін та дозволить скоротити тіньовий обіг готівкової іноземної валюти;
- використання заощаджень населення як довгострокового ресурсу для кредитування економіки;
- захист інтересів громадян і підтримку соціальної стабільності в суспільстві (гарантування вкладів дає населенню впевненість у безпечному накопиченні заощаджень);
- формування в банківській системі здорового конкурентного середовища;
- підтримання стійкості банківської системи (надання гарантій збереження заощаджень запобігає масовому і непередбачуваному відтоку вкладів з банківського сектора).

Для цього варто поступово підвищити гарантовану державою суму відшкодування вкладів фізичних осіб втричі до 600 тис. грн. (пізніше - поступово до європейського рівня у 100 тис. євро).

Активізація банківського кредитування реального сектору передбачає розвиток системи гарантії кредитів, які б надавались пріоритетним галузям економіки. Аналізуючи зарубіжний досвід, можна відмітити, що існують дві моделі розвитку таких систем: державні та змішані. В першому випадку держава здійснює фінансування через відкриття кредитних ліній в відповідних фондах на спеціальних умовах, надає гарантії, субсидії по виплаті процентів, через фінансові організації, перестраховування гарантій тощо. Відтак, гарантії можуть надаватись Гарантійними фондами, програмами та спілками. Втім, при цьому необхідно забезпечити включення таких установ в систему нагляду та визначення відповідних нормативів та

стандартів їх діяльності, а також податкових пільг при кредитуванні реального сектору.

В другому випадку складається дворівнева система кредитування – міжнародні організації вкладають, в рамках програм кредитування, необхідні ресурси, а банки безпосередньо здійснюють пошук відповідних проектів та кредитують їх. Застосувати цю форму в Україні наразі не вдалося через відсутність інституту гарантій і достатніх коштів у державному бюджеті.

Також для розширення обсягів кредитної сфери необхідно запровадити цільові лімітні аукціони, та кредитні лінії в рамках рефінансування НБУ, кошти від яких будуть спрямовуватись на кредитування реального сектору та відображатися на коррахунках НБУ. Особливою складовою стимулювання кредитної активності банків повинна також стати взаємозумовленість комерційного кредитування та кредитного регулювання НБУ, зокрема, національний регулятор зобов'язаний активізувати структурну перебудову економіки країни в частині розвитку інноваційно-інвестиційних процесів, не стимулюючи при цьому інфляційних процесів. Дане завдання може бути реалізовано саме через інвестиційне кредитування. Тут типовим прикладом для наслідування може бути досвід Китаю, де центральний банк через механізм рефінансування відповідних банків розвитку спрямовував грошові потоки на запровадження новітніх технологій виробничого процесу та осучаснення виробничого устаткування, що дозволило здійснити структурну перебудову економіки країни.

Для активізації кредитування реального сектору варто також забезпечити відповідні умови та створити механізм податкового й бюджетного стимулювання як підприємств, так і банківських установ. Мова йде про використання кредитних канікул для підприємств, що кредитуються та надання відповідних субсидій, виділення грантів для інноваційної сфери, пільгове кредитування. Для банків – це часткове або повне звільнення від сплати податків за направлення коштів на виробничу перебудову, переважно на реконструкцію та технічне переоснащення виробництв і впровадження інноваційних програм. Також варто запровадити нижчі регулятивні вимоги до діяльності банків, що кредитують модернізацію підприємств.

Відтак, вкрай необхідною також є всебічна підтримка держави в створенні механізму стимулювання банків щодо вкладення коштів в реальний сектор через вдосконалення нормативно-правової бази в частині, що стосуються умов взаємодії банківських установ із виробничим сектором, а також закладення більш вигідних умов такої взаємодії в порівнянні з іншими секторами. Тут також йдеться про обмеження на державному рівні продажу банкам державних цінних паперів (як боргових облігацій Уряду, так і сертифікатів НБУ) та суттєве зниження їх дохідності з метою активізації кредитування банками корпоративних позичальників, натомість надання НБУ учасникам ринку додаткових обсягів ліквідності (рефінансування) під цінні папери зі значно тривалішим (від 6 або 12 місяців) терміном погашення виключно на рівні відпливу депозитів.

Орієнтиром для здешевлення кредитних ресурсів необхідним є поступове (на тлі стабілізації ситуації на грошово-кредитному та валютному ринках) зниження рівня облікової ставки та забезпечення позитивного рівня процентних ставок НБУ відносно прогнозованої базової інфляції, що сприяло б зниженню девальваційних та інфляційних очікувань, які значною мірою провокують інфляційні процеси, а також стимулювання НБУ додаткової капіталізації банків їх акціонерами, зокрема через поступову відмову від чинних обмежень руху капіталу.

Ще одним з можливих варіантів активізації кредитування реального сектору могло б стати створення механізму рефінансування надійних системних банків з метою подальшого спрямування цих коштів підприємствам реального сектору. Для цього необхідна розробка на рівні НБУ переліку індикаторів ефективності та механізму контролю реалізації таких схем. Ключовим принципом реалізації механізму структурного рефінансування має стати залежність обсягів та вартості кредитів, наданих НБУ комерційним банкам, від обсягів та якості кредитів, що надаються банками підприємствам реального сектору економіки.

Також розгорнути сферу кредитування реального сектору посприяло б розширення платоспроможного попиту, адже навіть за умови збільшення кредитування підприємств та зростання обсягу виробництва продукції, то її нікому буде продати, оскільки відсутній

попит. Для суб'єктів господарювання позитивним буде підвищення фінансових показників діяльності, що збільшить їх шанси в отриманні кредиту. Саме тому потрібно заходами держави та НБУ стимулювати попит та знизити податковий тиск на вітчизняний бізнес, що призведе до імпульсу економічного зростання країни.

Важливу роль відіграла б розробка державної програми стимулювання та розвитку виробничого сектору економіки, в результаті чого банки та підприємства мали б певний цільовий орієнтир свого розвитку, що зменшило б частку невизначеності їх функціонування.

Потрібно також удосконалювати механізм та урізноманітнювати джерела залучення ресурсів банківськими установами, що забезпечить їх довгостроковою ресурсною базою та дозволить уникнути проблеми надання «довгих» кредитів «короткими» коштами, що також впливає на рівень ризиковості банківської діяльності.

Варто створювати умови, які б зацікавили банківські установи в кредитуванні підприємств реального сектору та сприяли б, одночасно, зниженню ступеня ризику при здійсненні таких операцій. Та вкрай необхідним є забезпечення належного правового та економічного середовища, яке б сприяло належному захисту інтересів як кредиторів, так і позичальників, наприклад, у разі неплатоспроможності банку на законодавчому рівні встановлення додаткової майнової відповідальності його власників належним їм майном, що б унеможливило поширену в Україні практику ухилення від майнової відповідальності фактичних власників проблемних банків.

Для реалізації механізму цілеспрямованого державного впливу на стимулювання кредитної активності банків необхідне надання їм з боку держави субординованих кредитів, відсотки по яких не перевищують розмір ставки рефінансування. Обов'язковою умовою отримання субординованого кредиту є прийняття банками зобов'язань за довгостроковим і цільовим кредитуванням підприємств реального сектору економіки. Дана схема передбачає зобов'язання банків з надання довгострокових кредитів (терміном понад п'ять років) під відносно низькі відсотки (ставка за субординованим кредитами плюс маржа) підприємствам реального сектора економіки в обсязі наданих їм субординованих кредитів плюс якась частина за рахунок інших

джерел. При цьому банк, який є в даній схемі і кредитором (по відношенню до підприємств), і позичальником (по відношенню до НБУ) отримує гарантії держави відповідно до затвердженої процедури реалізації високоефективних інвестиційних проектів. Гарантії повністю або частково можуть покрити обсяг отриманих банками субординованих кредитів. Принциповим моментом є також пільгове оподаткування відсотків за кредитами, наданими банками під гарантії Уряду або НБУ. Дана кредитна схема дозволяє, по-перше, отримувати підприємствами дешеві довгострокові кредити в обсягах, що перевищують, як правило, обсяг отриманих банками субординованих кредитів; по-друге, підвищувати ефективність інвестиційних проектів, оскільки фінансування інвестиційних проектів за рахунок кредитів ефективніше, ніж пряме бюджетне фінансування; по-третє, кредити банків будуть гарантовані державою (що важливо для мінімізації кредитного ризику); по-четверте, високоліквідні і надлишкові грошові ресурси будуть сконцентровані і спрямовані в реальну економіку. У свою чергу, це збільшить власний капітал кредитних установ, у яких з'являться додаткові «довгі» ресурси, зросте загальний рівень капіталізації банківського сектора, банківський сектор частково відновить свою репутацію надійного партнера для зарубіжних інвесторів.

Для активізації кредитування виробництва необхідне вдосконалення існуючої в Україні політики обов'язкових резервів. Стимулюючи дію на ріст довгострокових кредитів банків у порівнянні з короткостроковими може надати введення диференційованого розміру ставки резервування залежно від інвестиційної спрямованості наданого банком кредиту.

Окрім зазначених вище заходів стимулювання банківського кредитування реального сектору економіки, варто згадати про створення спеціалізованих і підконтрольних державі «опорних банків», що дозволить усунути недофінансування реального сектора економіки. Джерелами участі держави в капіталі опорних банків можуть бути: 1) довгострокові (під урядові гарантії) або синдиковані кредити опорному банку з боку підконтрольних державі банків; 2) кошти НБУ (прямо вкладаються в статутний капітал банку); 3) кошти, призначені для фінансування та кредитування інвестиційних проектів і

державних цільових програм; 4) майно, активи працюючих філій, відділень ряду колишніх системоутворюючих банків, що мають значні заборгованості і підлягають ліквідації, реструктуруванню, що дозволило б спрямувати процеси банкрутства цих банків в русло інтересів держави, зберегти значну частину національного багатства, яка буде неминуче «розпорошена» в разі некерованого реструктурування банківської системи.

Було б ефективно, якщо підприємства і організації – отримувачі бюджетних коштів (в тому числі коштів бюджету розвитку), що беруть участь в реалізації цільових програм і виконанні держзамовлень могли бути переведені для обслуговування в опорний банк. Концепція опорних банків, як показує світова практика, може носити тимчасовий характер і бути розрахована на період стабілізації і початку економічного зростання. По завершенні цього періоду нові умови повинні визначити подальшу долю системи опорних банків: чи її децентралізацію та часткову приватизацію (шляхом продажу частини пакетів акцій цих банків на відкритому ринку), або, навпаки, подальше укрупнення банків.

Заходи, які може зробити держава з метою формування сприятливих умов розвитку бізнесу, дуже різноманітні. Державне стимулювання кредитної діяльності банків передбачає:

- розробку і розвиток механізмів зменшення ризиків банківської діяльності в рамках реалізації стратегії щодо стимулювання кредитування банками реального сектору економіки і забезпечення умов підвищення попиту на банківський кредит;

- вдосконалення системи податків (надання податкових пільг банкам, що інвестують кошти на довгостроковій основі в розвиток реального виробництва);

- запровадження пільгового порядку формування резерву на можливі втрати за позиками, наданими на інвестиційні цілі підприємствам реального сектора економіки;

- надання на конкурсній основі державних гарантій за кредитними проектами за рахунок коштів бюджету;

- розміщення на конкурсній основі коштів бюджету (бюджету розвитку) для фінансування інвестиційних проектів;

- розвиток практики рефінансування НБУ комерційних банків під кредити реальному сектору економіки;
- удосконалення законодавчої бази в частині відповідальності позичальників перед банками-кредиторами;
- проведення належної експертизи кредитних та інших інвестиційних банківських проектів;
- захист від поставок морально застарілих і матеріаломістких, енергоємних і не наукомістких технологій, обладнання та матеріалів (у тому числі при реалізації державного бюджету розвитку);
- зміцнення довіри до банківської системи з боку інвесторів всіх категорій;
- формування і розвиток системи спеціалізованих опорних банків, що виконують функцію інвестиційного кредитування реального сектора;
- внесення низки змін до чинного законодавства, що стосується банкрутства і ліквідації банківських установ, пруденційного банківського нагляду;
- підтримка державою розвитку малого і середнього бізнесу та інші. Подальший розвиток банківської системи буде визначатися, насамперед, цілями і завданнями її реформування. Здійснення дій по досягненню поставлених цілей дозволить забезпечити умови для подальшого підвищення стійкості банківської системи, активнішої участі банків у кредитуванні реального сектора економіки.

Активізація банківського кредитування економіки не можлива без зменшення ризиковості інвестиційних кредитів, що передбачає удосконалення підходів кредитних установ до побудови систем управління всіма видами ризиків. Процес мінімізації банківських ризиків пов'язаний зі здійсненням процедури управління ризиками, яка включає в себе наступні основні етапи: а) виявлення ризиків; б) визначення джерел і обсягів інформації, необхідних для оцінки рівня ризику; в) вибір критеріїв і методів оцінки ризику; г) аналіз результатів управління ризиками. Важливим фактором, що перешкоджає зниженню ризиків діяльності банківських установ, є рівень достовірності інформації про фінансовий стан клієнтів і їх контрагентів. Відновлення ділової репутації та позитивного іміджу України загалом і позичальників, зокрема, багато в чому визначається

ступенем прозорості інформації, її достовірності, своєчасності і повноти розкриття. Розвиток нових видів послуг, пов'язаних з проведенням кредитних операцій, залежить від можливості виявлення ризиків на основі володіння інформацією про сумлінність виконання позичальниками зобов'язань перед банками. У більшості країн світу кредитори обмінюються інформацією про платоспроможність позичальників через кредитні бюро. Така практика існує і в Україні, окрім того у 2018 р. Верховна Рада прийняла закон щодо створення та ведення Кредитного реєстру Національного банку України, в якому буде акумулюватися інформація банків про боржників за кредитами з можливістю її надання банкам на безкоштовній основі. Водночас, це не передбачає ліквідацію приватних бюро кредитних історій, що функціонують у країні. Наприкінці вересня 2017 р. НБУ у рамках підготовки до запуску кредитного реєстру постановою № 94 змінив форми статистичної звітності банків про кредитування, зобов'язавши банки подавати звітність за новою формою у тестовому режимі з 1 жовтня [63].

Однак, більшість банків не поспішають розкривати таку інформацію. Незважаючи на підтримку самої ідеї, банки через стиль роботи, що склався – кредити інсайдерам, заставні схеми, перекредитування, особисті зв'язки і інтереси, не проявляли практичної зацікавленості в обміні інформацією. Зараз сформувалися два принципових підходи до збору інформації банків про боржників за кредитами, а саме: 1) інформаційна база даних про боржників за кредитами створюється або при НБУ, або при його вирішальній участі (наприклад, створення Кредитного реєстру Національного банку України; 2) створення кредитних бюро як самостійних комерційних або некомерційних установ.

Ключове питання, від якого залежить життєздатність і ефективність системи кредитного бюро – це норми, що регулюють всередині країни розкриття і доступ до інформації про фізичних та юридичних осіб. Спроби створення єдиної бази кредитного бюро заходили в глухий кут через повноту інформації і обов'язковість її надання. Тому доцільніше, на наш погляд, починати з мінімального обсягу інформації і добровільного її розкриття. Згодом кількість учасників і обсяг інформації досягне критичної точки, коли надання

обмеженої інформації почне шкодити діловій репутації та іміджу позичальника. Найважливіший фактор успішної роботи кредитного бюро – забезпечення максимального захисту інформації від несанкціонованого доступу.

Комерційна й інвестиційна діяльність банків та стан економіки загалом значною мірою залежать від раціональної державної політики. Своїми діями держава може суттєво загальмувати або прискорити ці процеси. В особі Уряду, НБУ та інших органів держава повинна не тільки розробляти грошово-кредитну та інвестиційну політику, а й безпосередньо брати участь в їх реалізації, плануючи в бюджеті на це певні кошти і використовуючи їх суворо за призначенням. На передній план економічної стратегії держави сьогодні висувається необхідність усунення різких перекосів і дисбалансу в двох аспектах. Перший – забезпечення збалансованості грошово-кредитної політики і дії механізмів її реалізації, що передбачає узгодження антиінфляційної спрямованості (звуження грошової маси) цієї політики з обсягами кредитування економіки. Другий – усунення протиріч між тенденціями розвитку різних сфер грошово-кредитних відносин, а також диспропорцій, що склалися в різних секторах економіки. Маються на увазі, зокрема, протиріччя між потребами реального сектора і фінансового ринку, між вимогами підвищення стійкості банківської системи і здійсненням рестрикційної грошово-кредитної політики.

На наш погляд, повноцінної інвестиційної банківської діяльності не буде до тих пір, поки не вступить в дію державна політика заохочення інвестиційної активності. Необхідно законодавчо закріпити механізм стимулювання і здійснення інвестицій в економіку. При коригуванні чинного законодавства, що регулює банківську діяльність, необхідно зробити акцент на виконанні банком саме кредитних функцій.

Серед основних механізмів подальшого реформування банківського сектора з метою підвищення кредитної активності комерційних банків вважаємо за необхідне зазначити наступне:

- зміцнення стійкості банківського сектора, який виключає можливість виникнення системних банківських криз;

- підвищення якості здійснення банківським сектором функцій акумулювання коштів населення і підприємств та їх трансформації в кредити та інвестиції;
- зміцнення довіри до банківського сектора з боку інвесторів (в тому числі іноземних) і вкладників, насамперед, населення;
- посилення захисту інтересів вкладників та інших кредиторів банків;
- розвиток існуючої системи рефінансування комерційних банків та створення нових механізмів рефінансування, в основу яких покладено досвід зарубіжних центральних банків по рефінансуванню кредитних інститутів;
- забезпечення гнучкості резервних відрахувань залежно від характеру діяльності і ступеня інвестиційної орієнтації банків;
- удосконалення нормативної бази інституту застави при його реалізації кредитором в разі визнання позичальника банкрутом;
- розвиток інститутів субординованого і синдикованого банківського кредитування;
- створення сприятливого інвестиційного клімату.

Таким чином, розвиток банківського сектора загалом, і стимулювання кредитних операцій банку, зокрема, не можуть розвиватися без вирішення головної причини зазначених проблем - відсутності політичної та економічної стабільності в країні. Крім цього, у вирішенні цих завдань повинні бути задіяні зусилля не тільки Уряду і НБУ, а й інших гілок державної влади, а також власників і менеджерів банківських установ.

Література:

1. Аналітичний огляд банківської системи України за 2016 р. НРА "Рюрик". – [Електронний ресурс]. – Національне рейтингове агентство "Рюрик". – 2017. – 22 с. – Режим доступу : http://rurik.com.ua/documents/research/bank_system_4_kv_2016.pdf.
2. Андрос С.В. Кредитно-інвестиційна стратегія комерційного банку в умовах нестабільності маркетингового середовища / С.В. Андрос // Формування ринкової економіки : зб. наук. праць. – Спец. вип.: Маркетингова освіта в Україні / відп. ред. О.О. Беляєв. – К. : Вид-во КНЕУ, 2011. – С. 441-450.

3. Андрос С. В. Банківське кредитування інвестиційних проектів у реаліях фінансового ринку [Електронний ресурс] / С. В. Андрос. – Режим доступу: <http://ev.fmm.kpi.ua/article/view/108721/103669>
4. Андрушин С.А Особенности кредитной активности банковского сектора России в период роста плохих долгов //С.А. Андрушин, В.В. Кузнецова Имущественные отношения в РФ № 1 (124) 2012. - - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-kreditnoy-aktivnosti-bankovskogo-sektora-rossii-v-period-rosta-plohih-dolgov>
5. Ансофф И. Стратегический менеджмент. Классическое издание : пер. с англ. / И. Ансофф ; под ред. А.Н. Петрова. — СПб. : Питер, 2009. — 344 с.
6. Байрам У. Р. Проблема розробки кредитної політики банку / У.Р. Байрам // Схід. – 2003. – №1. – С. 46-50.
7. Балакина Р.Т. Кредитная политика коммерческого банка: учебно-практическое пособие / Р.Т. Балакина. – Омск: Изд-во Омского гос. ун-та, 2009. – 119 с.
8. Банківські операції: Підручник / За ред. д.е.н., проф. О.В. Дзюблюка. – Тернопіль: Вид-во ТНЕУ “Економічна думка”, 2009. – 696 с.
9. Банківська система України: становлення і розвиток в умовах глобалізації економічних процесів : моногр. / за ред. д. е. н., проф. О. В. Дзюблюка. – Тернопіль : Астон, 2012. – 358 с
10. Банковский менеджмент : учебник / под ред. О. И. Лаврушина. — 4-изд., стер. —М. : Кнорус, 2011. —560 с.
11. Барановський О.І. Розвиток банківської системи України : монографія / за ред. д-ра екон. наук О.І. Барановського. – К. : Вид-во Ін.-ту екон. та прогнозув., 2008. – 584 с.
12. Березовик В. Коли банки відновлять кредитування реального сектору економіки [Електронний ресурс] //– Режим доступу : <https://forbes.net.ua/.../1412072-koli-banki-vidnovlyat-kredituvan>.
13. Валовий внутрішній продукт України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://index.minfin.com.ua/index/gdp/>.
14. Васюренко О. Оптимізаційне управління кредитним потенціалом банку / О. Васюренко, А. Маслова // Банківська справа : наук.-практ. журнал. – 2011. – № 5. – С. 3-11.
15. Васюренко О.В. Сучасні концепції управління кредитним ризиком як основні складові процесу управління кредитним ризиком банку / О.В. Васюренко, В.Ю. Подчесова // Актуальні проблеми економіки : наук. економ. журнал. – 2011. – № 1. – С. 170-177.
16. Вергелюк Ю. Ю. Банківське кредитування економіки України у посткризовий період [Електронний ресурс] / Ю. Ю. Вергелюк // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2011.

- № 1. – С. 101–109. – Режим доступу : file:///C:/Users/Admin/Downloads/znpnudps_2011_1_12.pdf.
17. Вікіпедія – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A7%D0%B8%D0%BD%D0%BD%D0%B8%D0%BA>
18. Владиславлев Д. Н. Формирование стратегии банка / Д. Н. Владиславлев. — URL : www.toptrening.ru/articles/1268/.
19. Вовчак О. Д., Руцишин Н. М., Андрейків Т. Я Кредит і банківська справа: Підручник – К.: Знання, 2008. – 564 с.
20. Волкова Н.І. Інноваційна кредитна політика банку: формування і реалізація : монографія / Н.І. Волкова, А.В. Гаврікова. – Донецьк : Вид-во "Донбас", 2014. – 198 с.
21. Волкова Н.І. Вибір кредитної стратегії банками України / Н.І. Волкова // Науковий вісник НЛТУ України. – 2014. – Вип. 24. – С. 291-301.
22. Гладких Д. М. Ключові проблеми діяльності українських державних банків [Електронний ресурс] / Д. М. Гладких // Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. – 2015. – 20 с. – Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/derzhavni_banki-fe7dc.pdf.
23. Гладких Д. М. Основні напрями активізації корпоративного кредитування в Україні в контексті посткризового відновлення банківської системи [Електронний ресурс] / Д. М. Гладких. – 22 с.– Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/korp_kred-54d71.pdf.
24. Голодні ігри: на чому заробляють українські банки 14.09.2016 - Павло Харламов – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://daily.rbc.ua/ukr/show/golodnye-igry-zarabatyvayut-ukrainskie-banki-1473851467>.
25. Гребенюк Л.А. Основи формування кредитних стратегії банку / Л.А. Гребенюк // Актуальні проблеми економіки : наук. економ. журнал. – 2012. – № 2. – С. 208-213.
26. Грошово-кредитне регулювання у механізмі забезпечення макроекономічної стабілізації і ефективності функціонування банківської системи України : монографія / За ред. д.е.н., проф. О.В. Дзюблюка. – Тернопіль: ТНЕУ, 2014. – 530 с.
27. Гусев С. Экспорт і зарплати зростають, а субсидій стало більше: як НБУ бачить життя в Україні [Електронний ресурс] / С.Гусев. –Режим доступу : <https://ukr.segodaya.ua/economics/enews/eksport-i-zarplaty-rastut-a-subsidiy-nuzhno-vse-bolshe-kak-nbu-vidit-zhizn-v-ukraine-1111375.html> .
28. Дзюбановська Н.А. Реалії та перспективи моделювання оптимальної кредитної стратегії банку / Н.А. Дзюбановська // Вісник Тернопільського національного економічного університету : зб. наук. праць. – Тернопіль : Вид-во ТНЕУ. – 2011. – № 4. – С. 20-25.

29. Дзюблюк О. В. Організація грошово-кредитних відносин суспільства в умовах ринкового реформування економіки : монографія / О. В. Дзюблюк. – К. : Поліграфкнига, 2000. – 512 с.
30. Ефремова Т.Ф. Новый словарь русского языка. М.: Русский язык, 2000. 1084 с.;
31. Ефремов В. С. Стратегия бизнеса. Концепции и методы планирования : учеб. пособие / В. С. Ефремов. — М. : Финпресс, 1998. — 192 с.
32. Едророва В. Н. Модели анализа кредитоспособности заемщиков / В. Н. Едророва , С. Ю. Хасянова // Финансы и кредит. – 2002. – № 6 (96). – С. 9 – 15.
33. Жуков Е.Ф. Банковское дело / Е.Ф. Жуков. – М.: ЮНИТИ, 2011. – 686 с.
34. Жукова Н. К. Сучасний стан ринку банківських кредитів в Україні [Електронний ресурс] / Н. К. Жукова, Н. В. Зражевська // Економічний часопис XXI. – 2011. – № 5–6. – С. 54–57. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ech/2011_5-6/2011_5_6/54_57.pdf.
35. Зайцев Л. Г. Стратегический менеджмент : учебник / Л. Г. Зайцев, М. И. Соколова. — М. : Экономистъ, 2004. — 416 с.
36. Звіт про фінансову стабільність [Електронний ресурс] //– Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=32236491
37. Канаев А. В. Стратегическое управление коммерческим банком. Концептуальные основы / А. В. Канаев. — СПб. : Изд-во СПбГУ, 2006. — 260 с.
38. Карбівничий І.В. Стратегічне управління кредитної діяльності банківської установи / І.В. Карбівничий // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць. – Суми : Вид-во УАБС НБУ. – 2007. – Т. 20. – С. 58-64.
39. Кэмпбел Д. Стратегический менеджмент : учебник : пер. с англ. / Д. Кэмпбел, Дж. Стоунхаус, Б. Хьюстон. — М. : Проспект, 2003. — 336 с.
40. Коложвари Ю. Б. Корпоративное стратегическое планирование / Ю. Б. Коложвари. — Иркутск : Изд-во БГУЭП, 2009. — 109 с.
41. Корнилюк Р.В. Іноземні банки в банківській системі України : автореф. дис. ... канд. економ. Наук : 08.00.08 / Р.В. Корнилюк. – Київ : Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, 2011. – 21 с.
42. Коробова Г.Г. Банковское дело / Г.Г. Коробова. – М.: Магистр, 2009. – 588 с.
43. Коцовська Р. Р. Оцінювання банками України кредитного ризику в сучасних економічних умовах / Р. Р. Коцовська // Вісник НЛТУ України. – 2016. – Вип. 26.6. – С. 242-249.
44. Кредитна діяльність банків України: проблеми та перспективи розвитку : моногр. / за ред. В. В. Коваленко. – Одеса : Вид-во “Атлант”, 2015. – 217 с.
45. Криклій О.А. Формування кредитної політики банку [Електронний ресурс] /О.А. Криклій, О.В. Мірошніченко // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2012. – №3. – Режим

доступу:http://www.essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/51935/7/Kryklii_bank.pdf

46. Кузнєцова Л. В. Аналіз індикаторів кредитних циклів у банківській системі України [Електронний ресурс] / Л. В. Кузнєцова, Д. Ю. Кретов // Економіка та суспільство. – 2016. – Вип. 7. – С. 767–772. – Режим доступу : http://www.economyandsociety.in.ua/journal/7_ukr/129.pdf.

47. Кураков Л.П., Кураков В.Л., Кураков А.Л. Экономика и управление, финансы и право: словарь-справочник. М.: Вуз и школа, 2004. 1288 с.

48. Луців Б. Л. Банківська діяльність в сфері інвестицій / Б. Л. Луців. – Тернопіль : Економічна думка : Карт-бланш, 2001. – 320 с.

49. Любар О.О. Кредитна політика банків: види та моделі / О.О. Любар // Вісник університету банківської справи Національного банку України. – 2010. – № 3(9). – С. 183-185.

50. Майорова Т. В. Банківське кредитування інвестиційних проектів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.04.01 / Т. В. Майорова; Київ. нац. екон. ун-т. – К., 2000. – 19 с.

51. Малахова О.Л. Банківська система у механізмі кредитного забезпечення підприємницької діяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон.наук: спец. 08.04.01. – фінанси, грошовий обіг і кредит / О.Л. Малахова. – Тернопіль, 2004. – 23 с.

52. Минцберг Г. Стратегический процесс. Концепции, проблемы, решения / Г. Минцберг, Дж. Б. Куинн, С. Гошал. — СПб. : Питер, 2001. — 688 с.

53. Никонова И. А. Стратегия и стоимость коммерческого банка / И. А. Никонова, Р. Н. Шамгунов. — М. : Альпина Бизнес Букс, 2007. — 304 с.

54. Огляд банківського сектору [Електронний ресурс]. – 2017. – Вип. 3 (травень). – 11 с. – Режим доступу : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=48421100>.

55. Осадчий І. Шляхи вдосконалення роботи з проблемними активами банків України / І. Осадчий // Вісник університету банківської справи Національного банку України. – 2011. - № 11. – С. 11-16.

56. . Островська Н.Л. Теоретичні та практичні аспекти організації моніторингу кредитної політики банку [Електронний ресурс] / Н.Л. Островська // Ефективна економіка. – 2013.– №6. – Режим доступу:<http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2349>

57. Основні показники діяльності банків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://data.gov.ua/dataset/resource/>.

58. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України / Загальні тенденції тіньової економіки в Україні: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiEkonomiki>

59. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс] /– Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

60. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.

61. Панова Г. С. Кредитная политика коммерческого банка / Г. С. Панова. – М. : ИКЦ «ДИС», 1997. – 464 с.

62. Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями : Постанова Правління НБУ № 351, прийнята 30.06.2016 р. / Національний банк України. – Офіційний текст [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16>.

63. Рада прийняла закон про створення кредитного реєстру НБУ [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://economics.unian.ua/finance/2385945-rada-priynuala-zakon-pro-stvorennya-kreditnogo-reestru-nbu.html>
<https://economics.unian.ua/finance/2385945-rada-priynuala-zakon-pro-stvorennya-kreditnogo-reestru-nbu.html>

64. Рішення Ради НБУ «Про активізацію кредитування в Україні» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=60958941>

65. Роуз Питер С. Банковский менеджмент / пер. с англ. 2-го изд. – М. : «Дело Лтд», 1995. – 768 с.

66. Синки Джозеф Ф.–мл. Управление финансами в коммерческих банках Пер. с англ. 4-го переработанного изд. / под ред. Р. Я. Левиты, Б.С.Пинскера – М. : 1994, Catallaxy. – 820 с.

67. Сомик А. Сучасний стан та напрями стимулювання розвитку банківського інвестиційного кредитування в Україні / А. Сомик, С. Жуйков // Вісник Національного банку України. - 2010. - №7. - С. 28-34.

68. Сорокін М. «ЦЕНЗОР» запобігає дефолту / М. Сорокін // Банківська справа, 1998. – № 6 (24). – С. 49 – 54.

69. Сусіденко В.Т. Стратегія управління кредитною діяльністю комерційних банків / В.Т. Сусіденко. – К.: КДТЕУ, 1998. – 348с.

70. Теорія і практика грошового обігу та банківської справи в умовах глобальної фінансової нестабільності [Електронний ресурс] : монографія / О. В. Дзюблюк, М. Д. Алексеєнко, В. В. Корнєєв [та ін.] ; за ред. О. В. Дзюблюка. - Тернопіль : Осадца Ю. В., 2017. - 298 с.

71. Турбина Н. М. Сравнительный анализ преимуществ и недостатков различных методов оценки кредитоспособности заемщика / Н. М. Турбина, О. М. Чернышова // Социально-экономические явления и процессы. 2012. – № 11 (045). – С. 242-246.

72. Усоскин В. М. Современный коммерческий банк: управление и операции / В. М. Усоскин. – М. : «Все для вас», 1993. – 320 с.

73. Фінансові результати підприємств до оподаткування за видами економічної діяльності у 2016 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2016/fin/fin_rez/fr_ed/fr_ed_u/fr_ed_0416_u.htm.

74. Фокин Н. И. Экономика: В начале было Слово / Н. Фокин – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dictionary-economics.ru/word/%D0%A4%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%BE%D1%80>

75. Чайковський Я. І. Зарубіжні моделі аналізу кредитоспроможності позичальників-юридичних осіб / Я. І. Чайковський, С. О. Краснов // Наука молода. – Збірник наукових праць молодих вчених Тернопільського національного економічного університету. – 2015. – № 22. – С. 151-161.

76. Чайковський Я. І. Розвиток банківського кредитування корпоративних клієнтів в Україні в умовах циклічності економіки / Я. І. Чайковський // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2017. – Випуск 4 (86). – С. 72-87.

77. Чайковський Я. І. Розвиток банківського кредитування корпоративних клієнтів в Україні в умовах циклічності економіки / Я. І. Чайковський // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2017. – Випуск 4 (86). – С. 72-87.

78. Черник А. А. Методы оценки кредитоспособности коммерческой организации [Електронний ресурс] / А. А. Черник. – Режим доступу: http://journal.kfrgteu.ru/files/1/2012_09_14.pdf.

79. Шашенкова Е.А. Исследовательская деятельность: Словарь. М.: УЦ «Перспектива», 2010. 88 с.

РОЗДІЛ 4

ЕФЕКТИВНІСТЬ МОНЕТАРНОЇ ПОЛІТИКИ У ПРОЦЕСІ ГЛОБАЛЬНОГО ВПЛИВУ НА СТАБІЛЬНІСТЬ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ

4.1. Монетарна політика як ключовий важіль реалізації антикризових заходів в економіці

Серед усіх важелів регулятивного впливу на перебіг економічних процесів особливе місце належить монетарній політиці як найбільш дієвому інструменту, за допомогою якого держава в особі центрального банку спроможна надати бажаної спрямованості розвитку економіки. Така спрямованість відповідає основним цілям економічної політики, що в теорії зазвичай передбачають забезпечення зростання виробництва при якомога більшій зайнятості населення, досягнення стабільності цін і зовнішньоекономічної рівноваги. Утім, на практиці закономірності економічного розвитку останніх десятиліть, пов'язані із глобалізацією, змінами технологічних укладів і структури світового господарства, періодичними масштабними фінансовими кризами, не кажучи вже про регіональні проблеми і специфіку національних економік, відображають усю складність і суперечливість процесу постановки адекватних цілей державного регулювання господарських процесів загалом та монетарної політики центрального банку зокрема.

Навіть за нормальних умов циклічного економічного розвитку ринкового господарства вибір стратегічних орієнтирів монетарного регулювання пов'язаний із фундаментальними суперечностями у досягненні таких цілей, як низькі темпи інфляції, з одного боку, та економічне зростання і висока зайнятість, з іншого, позаяк виробниче зростання супроводжуються прискоренням темпів інфляції, оскільки в економіці підвищується попит на ресурси, що призводить до збільшення цін, і навпаки. За таких обставин центральний банк змушений маневрувати у реалізації монетарної політики з огляду на стан господарської кон'юнктури і зміну фаз ділового циклу з тим, щоб

власними заходами не сприяти ані посиленню тенденцій у «перегріві» економіки, ані у її спаді [15, с. 8].

Однак, якщо вести мову про широкомасштабне розгортання кризових явищ, котрі зазвичай супроводжуються стагфляцією і у розвинутих економіках можуть тривати від кількох місяців до кількох років, а в економіках, що розвиваються (як в Україні), можуть набувати системного, трансформаційного характеру і розтягуватись на десятиліття, то цілком очевидно, що традиційна постановка і зміна цілей монетарної політики відповідно до зміни фаз економічного циклу втрачає сенс. Відтак монетарна політика як щодо вибору цілей, так і щодо інструментів їхньої реалізації має набувати якісно нового наповнення, виходячи за рамки ефективної організації грошових відносин та підпорядковуючись уже більш широкому спектру завдань у контексті антикризового регулювання і організації функціонування національного господарства у якісно нових вимірах відкритості економік і глобального впливу зовнішніх чинників на внутрішні господарські процеси.

За таких обставин особливої актуальності набуває вибір оптимальних напрямів монетарного регулювання, тобто його стратегії, що відіграє виключно важливу роль у всій сукупності здійснюваних антикризових заходів, позаяк монетарна політика, визначаючи особливості функціонування грошової сфери національного господарства і банківської системи, активно впливає на діяльність усіх суб'єктів ринку у всіх ланках і секторах економіки.

На тлі розгортання кризових явищ у вітчизняній економіці і банківському секторі упродовж останніх років із особливою гостротою постає питання про роль і завдання Національного банку України у процесі подолання кризових явищ в економіці і забезпечення макроекономічної стабільності. Адже обрання у якості стратегічної мети монетарної політики інфляційного таргетування породжує ряд суперечливих питань щодо ролі і мандату центрального банку як головного органу державного впливу на економіку засобами і методами грошово-кредитної політики, позаяк механічне перенесення досвіду країн із розвинутими ринковими відносинами, в т.ч. і у сфері монетарного регулювання, у вітчизняні реалії іноді має

контрпродуктивний характер, породжуючи результати, протилежні до очікуваних.

Чи означає це, що монетарна політика має бути зосереджена виключно на протидії інфляції (і чи можливо це в принципі), як це визначається нинішнім мандатом НБУ, чи вона має стати невід'ємною складовою цілого комплексу антикризових заходів, підпорядковуючись більш широким завданням державної економічної політики? Відповідь на це запитання має полягати у контекстному розгляді тих умов, у яких центральний банк доступним йому арсеналом інструментів може впливати на перебіг господарських процесів з огляду на ту величезну сукупність проблем, які виникають сьогодні у вітчизняній економіці, що виявляється, у стрімкому падінні обсягів виробництва у реальному секторі, наростанні інфляційних процесів, багаторазовій девальвації національної валюти, загостренні кризи у банківській системі і на валютному ринку, падінні реальних доходів населення. Це означає важливість формулювання комплексного підходу до ролі і місця, яке має займати монетарна політика у цілій системі регулятивних заходів держави з огляду на ті виклики, з якими зіштовхується наша країна упродовж останнього періоду часу.

У цьому зв'язку надзвичайно важливою видається системна оцінка ключових функцій і цілей Національного банку України з огляду на складні обставини глибокої економічної і фінансової кризи та негативні чинники зовнішнього впливу, що позначаються на умовах і перспективах економічного розвитку. Так, Основні засади грошово-кредитної політики, розроблені Радою Національного банку України, визначають, що пріоритетна ціль грошово-кредитної політики полягає у зниженні інфляції (за індексом споживчих цін) до рівня однозначного показника [41, с. 6]. При цьому в документі зазначається, що оскільки низька і стабільна інфляція є одним із головних внесків у стале економічне зростання, який може бути забезпечений центральним банком, Національний банк проводитиме грошово-кредитну політику на засадах цінової стабільності.

Таким чином, на озброєння центрального банку береться по суті класичний постулат монетаризму, згідно якого основною кінцевою ціллю грошово-кредитної політики є стабільність рівня цін, а

досягнення стійкого росту виробництва і високого рівня зайнятості відбувається внаслідок цього по суті автоматично – через тенденцію ринкової системи до саморівноваги. Однак чи можна вважати стан розвитку ринкових саморегулювальних механізмів у вітчизняній економіці таким, щоб це дозволило центральному банку зосередитись тільки на регулюванні інфляції, нехтуючи іншими завданнями монетарної політики? Очевидно, що ні, адже рівень зарегульованості і монополізації економіки в умовах, коли не усунуті структурні диспропорції в господарстві, а ціни не стали інструментом встановлення рівноваги, не дозволяє припустити можливість автоматичної дії ринкових сил щодо забезпечення сталого економічного зростання тільки на основі цінової стабільності. Крім того, такий підхід по суті бере за основу монетаристське твердження про те, що інфляція завжди й усюди є виключно грошовим явищем, тобто результатом підвищення темпів зростання грошової маси порівняно з темпами росту реального виробництва. А це навряд чи можна вважати справедливим для умов, коли інфляційні процеси у нашій країні перманентно генеруються цілим рядом негрошових чинників. Ба більше, навіть в офіційних документах Національного банку України відзначається вагомий вплив цін і тарифів, що регулюються адміністративно, на темпи споживчої інфляції [23, с. 14]. І це не кажучи вже про монополізовану структуру економіки та величезний вплив курсової волатильності на динаміку інфляційних процесів.

В умовах кризи для реалізації масштабних стимулюючих заходів, котрі не можуть обмежуватися виключно фінансовим сектором, потрібна гнучкість застосування наявного у центрального банку інструментарію монетарної політики. І тут зрозуміло, що за обставин присутності широкого спектру чинників впливу на цінову динаміку, що не контролюються центральним банком, високого ступеня відкритості національної економіки та дії негативних зовнішніх ефектів, може виявитись недостатньо постановки цілі лише щодо контролю за інфляцією, особливо якщо йдеться про подолання негативних наслідків кризових явищ, забезпечення макроекономічної стабільності і виведення національної економіки на траєкторію стійкого зростання.

Відтак розгляд умов і можливостей застосування монетарної політики як важеля реалізації антикризових заходів видається необхідною умовою її розгляду в якості невід'ємної складової державного регулювання економіки в цілому, бо навіщо ж тоді інфляційне таргетування, якщо реальний і фінансовий сектори економіки будуть зруйновані? Водночас обґрунтування такої ролі монетарної політики не може обмежуватись простими закликами нарощувати грошову емісію, знижувати процентні ставки і надавати кредитні ресурси пріоритетним галузям економіки. Очевидно мова повинна іти про реалізацію центральним банком більш гнучкої стратегії застосування регулятивного механізму із застосуванням як вже наявних у нього, так і нових інструментів монетарної політики відповідно до найбільш актуальних задач порятунку економіки і банківського сектора у буквальному сенсі цього терміну. Саме такий підхід було взято за основу центральними банками розвинутих країн у процесі подолання наслідків нещодавніх кризових явищ на фінансових ринках і саме перегляд ролі монетарної політики як більш універсального інструменту державного впливу на економіку дав свої результати у той період, коли інші засоби (наприклад, податково-бюджетної політики) виявились не настільки дієвими як очіувалось або ж недієвими зовсім.

Монетарна політика розвинутих країн: антикризові аспекти

Світова фінансово-економічна криза 2008-2009 рр. виявила істотні дисбаланси, які формувалися на міжнародних ринках фінансових активів упродовж десятиліть, однак дія яких до пори до часу нівелювалася стійкими темпами зростання міжнародної економіки та ростом цін на основні сировинні товари. Водночас стрімке зростання боргового навантаження на бізнес та населення, ріст державного боргу, активне використання похідних фінансових інструментів і нехтування традиційними способами управління кредитним ризиком призвели у кінцевому підсумку до краху на іпотечному ринку в США у 2007 р., що у подальшому мало самі негативні наслідки для міжнародної економіки та фінансових ринків, коли у 2009 р. вперше було зафіксоване зниження світового ВВП. Саме у цей період стало зрозуміло, що зусиль центральних банків провідних країн світу із підтримання цінової стабільності виявилось недостатньо для

подолання наслідків кризових явищ в економіці і створення умов для стійкого виробничого зростання. А «прив'язка» монетарної політики винятково до низької інфляції не допомагає справитись із більш важливими завданнями щодо забезпечення зростання виробництва і зниження рівня безробіття.

Очевидно, що у цих умовах потребували перегляду і завдання центральних банків, котрі уже значно більшою мірою були зорієнтовані на стимулювання економіки. Йдеться не лише про традиційне зниження процентних ставок за депозитними і кредитними операціями, але й про широкомасштабний викуп державних і корпоративних цінних паперів, розширення переліку активів, що приймаються в забезпечення, довгострокові кредитні операції, спрямовані на пожвавлення кон'юнктури у реальному секторі, стимулювання інвестиційної активності і підвищення попиту на ризикові активи. Зрозуміло, що такого роду безпрецедентні стимулюючі заходи центральних банків аж ніяк не могли вкладатися у традиційний мандат із забезпечення цінової стабільності, а потребували істотного перегляду цілей монетарної політики шляхом включення до їхнього складу стимулювання економічного росту, а також обумовлювали необхідність активнішої участі центральних банків у процесах курсоутворення і контролю за транскордонним рухом капіталу.

І хоча такий інструмент як кількісні пом'якшення були вперше застосовані Банком Японії на початку 2000-х рр., у подальшому, в процесі подолання наслідків світової фінансово-економічної кризи 2008-2009 рр. центральні банки інших провідних країн, зокрема США, Великобританії, єврозони, вдалися до активного застосування стимулюючих заходів саме з метою порятунку банківського сектора та пожвавлення ділової кон'юнктури, навіть попри те, що формально ЄЦБ і Банк Англії зберігали свою прихильність до інфляційного таргетування як основної цілі монетарної політики. Утім, це зовсім не означало сліпе наслідування теоретичних догматів із зосередженням центральних банків виключно на показниках інфляції та нехтуванні іншими важливими завданнями щодо стимулювання економічного росту і фінансової стабільності.

Саме гнучкість у реалізації монетарної політики шляхом адаптування її цілей до нагальних економічних потреб суспільства можна вважати характерною рисою еволюціонування усього механізму грошово-кредитного регулювання в розвинутих країнах за останній період. Зокрема, у 2012 р. ФРС США, а в 2013 р. Банк Англії почали використовувати показники рівня безробіття в якості кількісних цільових орієнтирів монетарної політики для вирішення питання щодо коригування ключових процентних ставок. А центральні банки Нової Зеландії, Туреччини, Ізраїлю відновили практику інтервенцій на внутрішньому валютному ринку за умов посилення курсового тиску через вплив зовнішніх чинників, що зумовлюють волатильність на світових валютних ринках. Це вказує на істотний відхід центральних банків від традиційних рецептів монетарного регулювання економіки, зациклених винятково на цінній стабільності.

Так, аналіз монетарної політики провідного центрального банку світу – Федеральної резервної системи США – дозволяє зробити висновок якщо вже не про кардинальну зміну усієї парадигми грошово-кредитного регулювання у період розгортання світової фінансової кризи та після неї, то про суттєве зміщення акцентів у спрямованості регулятивного впливу грошової влади на економіку шляхом застосування нетрадиційних монетарних інструментів задля стимулювання ділової активності у реальному секторі і підтримання фінансової стабільності банківської системи. Мається на увазі передусім застосування заходів кількісного пом'якшення, які передбачали три програми великомасштабної купівлі казначейських цінних паперів, цінних паперів іпотечних агентств, забезпечених іпотечними кредитами, і боргових зобов'язань іпотечних агентств. Їх головною метою було розширення ресурсних можливостей фінансового сектору економіки із тим, щоб сприяти поверненню до стійкого економічного зростання і зниженню рівня безробіття.

По суті йдеться про нетрадиційні заходи монетарної політики, які поєднували кількісний і якісний аспекти. Кількісний аспект передбачав розширення балансу центрального банку (у три рази) за рахунок придбання великих обсягів цінних паперів. При цьому базова процентна ставка зберігалася на близькому до нуля рівні (0–0,25 %),

що мало на меті стимулювання сукупного попиту в економіці. Якісний аспект означає зміну структури активів балансу центрального банку шляхом збільшення частки у ньому різноманітних фінансових інструментів, зокрема, іпотечних облігацій та інших приватних інструментів фінансового ринку на противагу до докризової структури активів, у якій переважали висококласні державні боргові зобов'язання. Така спрямованість монетарної політики ФРС США визначала зниження прибутковості казначейських та іпотечних паперів, підвищуючи економічну доцільність для інвесторів змінювати структуру своїх вкладень на користь таких активів, як корпоративні облігації і акції, тобто по суті стимулювати вкладення капіталів у реальний сектор економіки.

Крім того, ФРС довелося активно виконувати роль кредитора останньої інстанції для тих банків і небанківських фінансових установ, які мали проблеми з ліквідністю, позаяк ринок міжбанківських кредитів перестав нормально функціонувати через домінування на ньому панічних настроїв та значну недовіру між кредитними інститутами в період загострення кризи. Відтак значну частину активів Федерального резерву склали кредити учасникам фінансового ринку, насамперед банкам, що нарівні із необхідністю стимулювання економічної активності відображає реалізацію іншої найважливішої цілі монетарної політики ФРС США – забезпечення фінансової стабільності і надійності функціонування банківського сектора. Даної мети було досягнуто за допомогою «розчистки» банківських балансів від токсичних активів шляхом надання грошових коштів і викупу проблемних цінних паперів. Завдяки цьому вдалося уникнути масового банкрутства банківських установ під тягарем знецінених активів. Очевидно, що у цьому контексті є доречним порівняння із «зачисткою» банківського сектора в Україні шляхом широкомасштабного виведення банків з ринку із усіма негативними наслідками як для клієнтів банків, так і для економіки в цілому.

Ламаючи стереотипні уявлення про сучасну роль центрального банку, Федеральний резерв задля подолання кризи виступив у ролі найбільшого кредитора, надаючи фінансовим інститутам величезні обсяги ліквідності, з метою чого було пом'якшено умови видачі позичок через дисконтне вікно, а також запущено цілий ряд екстрених

кредитних програм підтримки фінансових інститутів, котрі у подальшому поступово згорталися по мірі стабілізації ситуації в економіці. У рамках цих програм за період кризи різним секторам фінансового ринку було надано кредитів на суму близько 16 трлн. дол. І крім того, задля досягнення валютної стабільності на зовнішніх ринках ФРС в період кризи надала доларову ліквідність центральним банкам провідних країн у рамках свопових кредитних ліній на суму порядку 10 трлн. дол.

Активна позиція ФРС США у період розгортання кризи фактично визначається її комплексним мандатом, що прописаний у законодавстві і передбачає необхідність забезпечення максимальної зайнятості, цінової стабільності та помірних довгострокових ставок за кредитами [81, с. 24]. Задля реалізації цих завдань ФРС, окрім традиційних інструментів (операції на відкритому ринку, обов'язкові резервні вимоги, кредитування через дисконтне вікно), почала використовувати й нетрадиційні напрями монетарної політики (Nontraditional monetary policy). Йдеться, зокрема, про два такі напрями, декларовані Федеральним резервом: 1) постійні «інформування громадськості про наміри» в галузі монетарної політики (Forward guidance), що має важливе значення для формування стабільних довгострокових очікувань економічних агентів стосовно майбутнього курсу монетарної політики; 2) крупномасштабні придбання активів (Large-scale asset purchases – LSAP), тобто програми кількісного пом'якшення (сам термін QE керівництво ФРС рідко вживає) задля стимулювання активніших витрат в економіці [81, с.41, 46]. Завдяки реалізації трьох таких програм суттєво зросли активи ФРС, а відтак і грошова база. Якщо на початок 2008 р. усі активи склали 926,6 млрд. дол., то станом на початок 2017 р. вони уже становили 4,45 трлн. дол. [80], що свідчить про величезні масштаби грошової експансії Федерального резерву, спрямованої на стимулювання американської економіки. По суті усього за декілька років ФРС створила і запустила в економіку понад 3 трлн. дол. При цьому саме завдяки реалізації програм кількісного пом'якшення ФРС вдалося знизити загальний рівень вартості кредитних ресурсів (в т.ч. і за довгостроковими фінансовими інструментами) і, як наслідок,

поліпшити споживчі настрої, полегшити доступність кредитів для позичальників та відновити високу кредитну активність банків.

Таким чином, саме активна монетарна політика ФРС США стала запорукою ефективною ліквідації наслідків фінансової кризи, подолання рецесії американської економіки та внесла найбільший вклад у відновлення функціонування банківської системи, недопущення дефляції, забезпечення зростання фондового ринку, стимулювання економічного росту та скорочення безробіття. Крім того, слід відзначити, що будучи провідним центральним банком світу, Федеральний резерв по суті задавав тон у процесі реалізації монетарної політики центральними банками інших розвинутих країн, позаяк заходи із подолання світової фінансової кризи вимагали від них розширення діапазону свого впливу, що мав вийти за межі жорсткої прив'язки винятково до цінової стабільності.

Так, Банк Англії, наприклад, також використовував крупномасштабні придбання середньострокових і довгострокових урядових цінних паперів і висококласних корпоративних облігацій в якості додаткового інструменту стимулювання економіки в порядку кількісного пом'якшення (Quantitative easing – QE), що виявилось достатньо ефективним заходом за умов низьких процентних ставок (0,5%). У 2009-2010 рр. обсяг придбаних активів становив порядку 200 млрд. ф. ст., а у 2011-2012 рр. – 175 млрд. ф. ст.

Крім того, Банком Англії було запущено цілий ряд програм із підтримки ліквідності комерційних банків задля мінімізації їхніх збитків. Так, у період напруженої ситуації на фінансових ринках, коли стало зрозуміло, що нестача ліквідності не дозволяє комерційним банкам забезпечувати їх самостійне фінансування, було розпочато програму розширеного фінансування за допомогою операцій репо (Extended collateral long-term repo operations), що передбачали розширення переліку фінансових інструментів, які приймалися в забезпечення шляхом включення до них іпотечних цінних паперів та забезпечених облігацій. З цією ж метою було задіяно спеціальну схему надання ліквідності (Special Liquidity Scheme – SLS) [87], яка дозволяла банкам конвертувати неліквідні цінні папери у казначейські зобов'язання, що використовуються для застави при отриманні

кредитів, завдяки чому забезпечувалась належна фінансова стійкість банківських установ.

Отже Банком Англії, незважаючи на певні інституційні особливості національного фінансового ринку, було обрано по суті ті ж напрями антикризової реалізації монетарної політики, які визначали необхідність стабілізації ситуації у банківському секторі і стимулювання економічного розвитку.

Аналогічним чином діяв в умовах фінансової кризи і Європейський центральний банк, котрий так само як і інші центральні банки розвинутих країн, був змушений перейти до застосування нетрадиційної монетарної політики. Йдеться передусім про заходи із стабілізації банківського сектору шляхом надання йому додаткової ліквідності, застосування додаткових довгострокових операцій рефінансування (Long-term refinancing operations – LTRO) строком на 3 і 6 місяців, надання доларових кредитів за допомогою операцій РЕПО, запровадження «розширеної кредитної підтримки», що надавала комерційним банкам необмежений доступ до кредитів центрального банку за фіксованою процентною ставкою, а також здійснення програми викупу облігацій з покриттям (Covered Bond Purchase Programs – CBPP), покликаної полегшити умови фінансування для кредитних установ і підприємств. У 2009 р. ЄЦБ виділив банкам єврозони 442 млрд. євро для збільшення ліквідності. Таким чином, стабілізація фінансового ринку і банківського сектору здійснювалась Європейським центральним банком через активізацію своєї функції кредитора останньої інстанції. У період розпалу боргової кризи ЄЦБ також купував суверенні облігації деяких країн єврозони з нестійкою економікою з тим, «щоб забезпечити ліквідність у цих ринкових сегментах», хоча монетарний ефект таких покупок нейтралізувався операціями із стерилізації ліквідності.

У 2014 р. ЄЦБ запровадив програму цільового довгострокового фінансування (Targeted long term refinancing operation або TLTRO) [73], в рамках якої банки можуть отримати кошти в обсязі 1 трлн. євро, однак за умови того обмеження, що витратити їх можна лише на кредитування реального сектору, а депозитні ставки набули від'ємних значень із тим, щоб не стимулювати банки зберігати гроші у ЄЦБ понад встановлений норматив. У тому ж році ЄЦБ оголошує про

початок програми купівлі облігацій, забезпечених активами (Asset-backed securities або ABS). Цю програму було запущено з метою стимулювання кредитування реального сектору економіки через вплив на довгострокові ставки процента, що також мало б сприяти подоланню дефляційних тенденцій у євросоні, які спостерігались у 2014-2015 рр.

Починаючи із 2015 р. ЄЦБ перейшов уже безпосередньо до реалізації програм стимулювання європейської економіки, задля чого ним було оголошено про початок проведення кількісного пом'якшення, що передбачає купівлю на відкритому ринку суверенних облігацій урядів євросоні і цінних паперів європейських інститутів і національних агентств щомісяця на суму до 60 млрд. євро. Придбані ЄЦБ облігації мають інвестиційний рейтинг і термін погашення від 2 до 30 років. Механізм викупу облігацій, розроблений ЄЦБ, передбачає, що основна частина придбаних ним цінних паперів буде припадати на національні центральні банки. Таким чином, Бундесбанк і інші центробанки можуть вибирати, які саме цінні папери вони будуть купувати. Дане кількісне пом'якшення має на меті доповнення уже існуючих програм ЄЦБ із стимулювання європейської економіки, тобто цільового довгострокового кредитування (TLTRO) і викупу забезпечених активами облігацій (ABS).

Характерною особливістю монетарної політики Європейського центрального банку є доповнення кредитного пом'якшення кількісним пом'якшенням, що має на меті активізацію економічного зростання і пожвавлення ділової активності у країнах євросоні. Ці заходи, в принципі, відображають загальний тренд відходу від традиційних способів реалізації монетарної політики провідними центральними банками в умовах, коли потрібна була жорстка і адекватна реакція на розгортання кризових явищ із метою недопущення глибокого економічного спаду і дестабілізації банківського сектора. Адже такі заходи, як безпрецедентне збільшення грошової маси, встановлення рекордно низьких ключових ставок та масштабна кредитна підтримка інститутів фінансового ринку, стали запорукою подолання наслідків фінансової кризи та рецесії у глобальних масштабах та явили собою ознаку суттєвого зростання ролі і значення центральних банків у всій системі регулятивного впливу на економіку.

Монетарна політика в Україні: реалії перебігу кризи

Антикризові заходи монетарної політики центральних банків провідних країн світу мають слугувати важливим уроком для розробки стратегії грошово-кредитного регулювання в Україні, позаяк монетарні інструменти можуть і повинні використовуватись для відновлення розвитку економіки і стимулювання виробничого зростання. В Україні, на жаль, якщо вести мову про найважливіші пріоритети грошово-кредитного регулювання у світлі розглянутого вище досвіду провідних центральних банків світу, доводиться констатувати відсутність чіткої стратегії реалізації монетарної політики саме у контексті подолання наслідків глибокої економічної і фінансової кризи, в якій опинилася наша країна. Адже якщо розглядати монетарну політику як засіб забезпечення стійкості національної грошової одиниці (конституційна ціль Національного банку), фінансової стійкості банківського сектора та сприяння стійкому економічному зростанню, то вочевидь вітчизняні реалії грошово-кредитного регулювання вказують на свідоме обмеження Національним банком свого мандату (в т.ч. і шляхом внесення відповідних змін у законодавство) до обрання цінової стабільності в якості ключової і по суті єдиної сфери відповідальності НБУ без застережень щодо того широкого кола завдань, які стоять перед грошовою владою у процесі реалізації антикризової економічної політики і здійсненню яких можуть сприяти засоби монетарної політики.

На сьогодні серед економістів немає єдиної погодженої думки, якими мають бути кінцеві стратегічні цілі монетарної політики центрального банку, хоча ряд авторів вказує на необхідність використання багатоцільового механізму грошово-кредитного регулювання [3; 27; 55; 89] як важливого напряму нівелювання тих чи інших недоліків, які присутні при обранні єдиної цілі – таргетування інфляції, а також як засобу розширення відповідальності центрального банку саме у контексті вирішення нагальних макроекономічних проблем.

Оцінка досвіду грошово-кредитного регулювання центральних банків розвинутих країн світу відображає ті заходи впливу на перебіг економічних процесів, які були спрямовані на подолання кризових

явищ, задля чого було задіяно нетрадиційні інструменти, котрі у поєднанні із існуючими у їх розпорядженні конвенційними засобами дозволили досягти відповідних пріоритетних цілей антикризової стратегії, які вийшли за рамки цінової стабільності і опинилися у зоні відповідальності монетарної влади. Назвемо їх монетарними пріоритетами, найважливішими серед яких стали три наступні: по-перше, забезпечення стабільності національної грошової системи шляхом недопущення розгортання не лише інфляційних, але й дефляційних процесів, однаково шкідливих для економіки; по-друге, підтримання фінансової стійкості банківського сектора шляхом своєчасної кредитної підтримки через надання ліквідності та позбавлення «токсичних» активів як необхідної умови нормального функціонування національної економіки; по-третє, стимулювання економічного зростання і зниження безробіття шляхом активізації додаткових кредитних програм і кількісного пом'якшення задля створення сприятливих умов кредитування та інвестицій у реальний сектор.

Наскільки такого роду пріоритети могли виступати в якості орієнтирів монетарної політики Національного банку України, можна зробити висновок із тієї всеосяжної кризи, яка охопила вітчизняну економіку і банківський сектор упродовж останнього періоду часу, коли інфляційне таргетування було офіційно визнано єдино прийнятним стратегічним орієнтиром грошово-кредитного регулювання, а будь-які спроби пропонувати розширений підхід до трактування монетарної політики як невід'ємної складової антикризової стратегії держави із широким переліком завдань почали піддаватися обструкції.

Однак чи можна досягти успіху у реалізації однієї окремо взятої цілі монетарної політики, нехтуючи більш широким комплексом завдань антикризового регулювання так ніби грошова сфера є відокремленою від усієї економіки? І якщо це так, то чому провідні центральні банки розвинутих країн, як це було показано вище, у критичній ситуації розгортання світової фінансової кризи суттєво розширили коло своїх цілей і задач та почали застосовувати нетрадиційні інструменти грошово-кредитного регулювання по суті задля реалізації усіх трьох монетарних пріоритетів? Відповідь на ці

запитання вочевидь лежить у прискіпливій оцінці дієвості обраного в Україні монетарного режиму, наслідування якого по суті нівелює усі три ключові стратегічні завдання (тобто монетарні пріоритети за обраною нами термінологією), які б мали лежати в основі реалізації монетарної політики як невід’ємної складової антикризового регулювання у тому випадку, звісно ж, якщо кінцевою ціллю державної економічної політики є подолання кризи, а не якісь інші завдання, приховані від широкого загалу (табл. 4.1).

Таблиця 4.1

**Результати реалізації регулятивного впливу на економіку України
відповідно до обраних монетарних пріоритетів [4; 37]**

Монетарний пріоритет	Показник	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
I. Стабільність національної грошової одиниці	Індекс споживчих цін, %	104,6	99,8	100,5	124,9	143,3	112,4	113,7
	Індекс цін виробників промислової продукції, %	114,2	100,3	101,7	131,8	125,4	135,7	116,6
	Офіційний курс гривні до долара США, на кінець періоду за 100 дол.	798,98	799,30	799,30	1576,86	2400,07	2719,09	2806,72
	Величина девальвації, %	-0,35	-0,04	0,00	-97,3	-52,2	-13,2	-3,2
II. Фінансова стійкість банківського сектора	Кількість діючих банків	176	176	180	163	117	96	82
	Частка простроченої заборгованості за кредитами у загальній сумі кредитів, %	9,6	8,9	7,7	13,5	22,1	24,1	54,5
	Капітал банків, млн. грн.	155 487	169 320	192 599	148 023	103713	123784	163597
	Рентабельність активів, %	-0,65	0,48	0,26	-4,24	-5,46	-12,6	1,94
	Рентабельність капіталу, %	-4,44	3,26	1,72	-31,95	-51,91	-116,74	-15,96
III. Економічний розвиток	Рівень безробіття, %	7,9	7,5	7,2	9,3	9,1	9,6	9,9
	Темпи зростання ВВП, %	5,5	0,2	0,0	-6,8	-9,9	1,8	2,5
	Індекс капітальних інвестицій, % до попереднього року	118,8	108,3	88,9	75,9	98,3	118,0	122,1
	Сальдо поточного рахунку платіжного балансу, млн. дол. США	-10233	-14335	-16518	-4596	1616	-1340	-2446

Аналіз наведених у таблиці 4.1 даних відображає різке погіршення ситуації за всіма макроекономічними параметрами починаючи із початку розгортання у 2014 р. повномасштабної кризи на фінансовому ринку, що не могло не позначитись на реальному секторі економіки та в кінцевому підсумку завдало відчутного удару по всіх сферах економічного життя суспільства. Адже кінцеві цілі здійснюваного центральним банком грошово-кредитного регулювання мають достатньо чіткий кількісний вимір.

Так, якщо йдеться про стійкість національної грошової одиниці, то вона має не лише внутрішню складову – у вигляді динаміки індексів цін, а й зовнішню – у вигляді валютного курсу. За таких обставин триразова девальвація національної грошової одиниці в умовах формальної і фактичної відмови Національного банку від підтримання валютно-курсової стабільності не могла не позначитися на інфляційних показниках, і незважаючи на всі декларування інфляційного таргетування як самоцілі, інфляція набула загрозливих галопуючих розмірів.

Фінансова стійкість банківського сектора відображається показниками результативності його діяльності у вигляді рентабельності активів і капіталу, а також частки токсичних активів у кредитному портфелі, а для вітчизняної практики – це ще і динаміка кількості банківських установ, що характеризує відповідні тенденції їх масового виведення із ринку. Адже втрати банків від девальвації національної валюти, окрім власне відтоку депозитів та зростання проблемної заборгованості за кредитами, пов'язані у кінцевому підсумку із необхідністю нарощування резервів, що неминуче призводить до втрат капіталу, а відтак до прямих збитків банківських установ і подриву стабільності банківського сектора загалом.

І нарешті, стан економічного розвитку як кінцева ціль монетарної політики відображається традиційними параметрами динаміки ВВП, безробіття, інвестицій та зовнішньоекономічної збалансованості, що зазвичай характеризує правильність обраного варіанту грошово-кредитного регулювання і запровадженого центральним банком монетарного режиму. Як видно із наведених у таблиці 4.1 даних, цілі макроекономічної стабілізації досягнуті прямо протилежні, визначаючи не лише збільшення темпів падіння ВВП і ріст безробіття,

але й наявність суттєвих дисбалансів у зовнішньоекономічній діяльності, незважаючи на масштабну девальвацію національної валюти, оскільки механізм вільного курсоутворення було заявлено як ключовий елемент переходу до режиму інфляційного таргетування.

Однак насправді потрібно визнати, що фактичне запровадження в Україні режиму інфляційного таргетування, коли у 2014 р. Національний банк відмовився від підтримки курсової стабільності, не лише було передчасним виходячи із тих складних зовнішніх і внутрішніх обставин, в яких перебувала національна економіка, але і призвело до нівелювання усіх інших цілей монетарної політики, реалізація яких дозволила б стабілізувати, а не зруйнувати банківських сектор та сприяти виведенню національного господарства на траєкторію стійкого економічного зростання.

Інфляційне таргетування та макроекономічні проблеми

Проблеми ефективного запровадження інфляційного таргетування як режиму монетарної політики пов'язані не лише із закономірностями розвитку ринків, що розвиваються, але й національними особливостями розгортання кризових явищ в економіці України, за яких жорстке дотримання Національним банком відповідного таргета при нехтуванні усіх інших завдань фактично суперечить можливостям реалізації антикризової стратегії як такої. Основними чинниками, що обумовлюють такий розвиток подій, є наступні.

По-перше, класичний варіант інфляційного таргетування засновується на монетаристському трактуванні інфляції як суто грошового явища, що цілком очевидно, так як негрошові чинники інфляційних процесів у розвинутих країнах поставлені під жорсткий державний контроль у вигляді відпрацьованих десятиліттями антимонопольних регулятивних механізмів. Однак в Україні має місце принципово відмінна ситуація. Інша складова інфляційних процесів, більш відома як інфляція витрат, має своїм корінням інституційну і структурну нерозвинутість вітчизняного ринку, що включно із монополізмом продукує величезний вплив на динаміку цін. І як за таких обставин реагує Національний банк? Проводить жорстку рестрикційну грошово-кредитну політику, що сприяє скороченню грошової пропозиції, та запроваджує жорсткі адміністративні обмеження на валютному ринку (на жаль не як превентивний захід, а

як спосіб гасіння пожежі, що розгорілась). Обидва ці напрями у кінцевому підсумку породжують грошовий голод, що негативно позначається на динаміці реального сектора і соціальному розвитку країни. Отже у програші виявляються всі, крім держави, позаяк значні темпи інфляції і девальвації дозволяють суттєво збільшити бюджетні надходження.

По-друге, в країні фактично відсутній належний обсяг внутрішнього попиту задля стимулювання виробництва, а рестрикційні заходи, пов'язані із підвищенням процентних ставок і обмеженням кредитних вкладень, фактично загострюють кризу. Інфляційне таргетування, яке має засновуватись на відповідному рівні комунікаційної політики центрального банку і викликати довіру з боку суспільства до його монетарної політики, в реальній дійсності, коли керівництво регулятора заявляє про свою «невідповідальність» за валютний курс при інфляції на рівні понад 40% в річному вимірі, є фактично засобом загострення кризи, а не її подолання. Це означає необхідність вибору такого номінального якоря монетарної політики, а ще краще, щоб їх було декілька, які б викликали довіру у суспільства і бізнесу, відображаючи незмінність довгострокових цілей грошово-кредитної політики щодо підтримання стійкості національної валюти не лише у внутрішньому, але й у зовнішньому вимірі як необхідної умови мінімізації ризиків при плануванні господарської діяльності і запоруки реалізації довгострокових інвестиційних проектів, без яких неможливими є економічне зростання і високий рівень зайнятості.

По-третє, зосередження центрального банку лише на одній цілі монетарної політики – інфляційній стабільності – є доречним лише за умов стійких темпів довгострокового економічного зростання, добре розвинутого внутрішнього ринку та стійкої позитивної динаміки внутрішнього попиту. Однак, як показує досвід останньої світової фінансової кризи, за відсутності цих умов навіть центральні банки провідних розвинутих країн змушені були тимчасово відмовлятися від цієї стратегії на користь нетрадиційних інструментів монетарної політики задля стимулювання економічного росту і боротьби із безробіттям. Тобто інфляційне таргетування саме по собі аж ніяк не придатне для боротьби із стагфляцією. Тому для вітчизняної економіки, де високі темпи інфляції поєднуються із виробничим спадом, забезпечення монетарної стабільності має виступати

першоосною і необхідним елементом більш широкого і складного завдання – стимулювання економічного зростання.

По-четверте, умови функціонування малої відкритої економіки України, яка є критично залежною від кон'юнктури зовнішніх ринків, і зовнішньоекономічний оборот якої (експорт плюс імпорт) перевищує ВВП країни, передбачає мінімізацію валютної волатильності як ключову ознаку макроекономічної стабілізації. Адже ефект від девальвації задля стимулювання експорту нівелюється підризом внутрішньої фінансової стабільності. Крім того, дуже небезпечним слід вважати активне включення центрального банку у девальваційну гонитву, коли за умов зниження цін на зовнішніх ринках сировини, свідомо проводиться політика знецінення національної валюти задля компенсації збитків експортерам і утримання їх позицій на відповідних ринках. В умовах спадної динаміки зовнішньоекономічної кон'юнктури, скорочення валютної виручки і девальвації національної валюти, що об'єктивно позначається на темпах інфляції, центральний банк, реагуючи відповідно до обраного за номінальний якір інфляційного таргета, змушений підвищувати процентні ставки і скорочувати грошову масу, що природно завдає шкоди реальному сектору і поглиблює виробничий спад.

Звісно ж уведення в дію інфляційного таргетування як режиму монетарної політики в Україні було передчасним із-за потреби в наявності тих ключових передумов, які є необхідними для ефективного функціонування такого режиму на практиці [14, с.13-14]. І справа не лише у відсутності належного ступеня незалежності центрального банку, дієвих каналів монетарної трансмісії та адекватних макроекономічних умов для переходу до нового монетарного режиму. Мова радше йде про порушення самої логіки реалізації антикризових заходів на фінансовому ринку, першоосною руйнування стабільності якого стала раптова відмова центрального банку від будь-якого втручання в існуючі механізми курсоутворення, що для малої відкритої сировинної економіки, якою власне і є економіка України, стало пусковим гачком швидкого розгортання негативних тенденцій у розвитку банківського сектора, грошової системи та господарського механізму в цілому. І хоча в офіційних документах НБУ запровадження інфляційного таргетування було представлено як першооснову для подальшої стабілізації фінансової

системи та забезпечення стійкого економічного зростання [17, с. 2], однак на практиці воно мало результати, протилежні до очікуваних.

Саме значний ступінь знецінення національної грошової одиниці як унаслідок інфляційних процесів, так і внаслідок безпрецедентної в новітній історії України девальвації призвів до підриву довіри до банківського сектора, спричинивши масовий відтік вкладів, зумовивши труднощі обслуговування виданих кредитів, а відтак породжуючи потребу додаткового нарощування банками резервів, знижуючи водночас величину регулятивного капіталу, що в кінцевому підсумку обумовило карколомне зростання рівня збитковості банків, призвівши багатьох із них до неплатоспроможності і виведення із ринку. У свою чергу, проблеми банківського сектора не могли не позначитися на функціонуванні сектора реального, зумовлюючи виробничий спад у всіх галузях економіки, падіння інвестиційної активності, ріст безробіття, дефіцит зовнішньої торгівлі.

Вочевидь, заходи щодо переходу до режиму вільного плавання у валютно-курсовій політиці, що визначалося Національним банком України як необхідний елемент запровадження режиму інфляційного таргетування [52, с. 43] та вибору процентної ставки як головного інструменту передачі монетарних імпульсів в економіку, на практиці запустили процеси не лише пов'язані із розкручуванням маховика інфляції, але й деструкції банківського сектора, виробничого спаду та внутрішньо- і зовнішньоекономічної дестабілізації. Обрання Національним банком підходів до реалізації монетарної політики, сконцентрованих на досягненні цінової стабільності, обумовило по суті анулювання впливу на кредитні програми комерційних банків як через механізми формування резервів, так і через механізми пільгових процентних ставок та довгострокового рефінансування. Тобто на практиці реалізація означених нами вище монетарних пріоритетів, які б мали відображати реальні ознаки ефективного впливу центрального банку на ситуацію у фінансовому секторі, як це мало місце у розвинутих країнах, набула характеру неконтрольованого розвитку подій із загостренням кризових явищ у тих сферах, на які б мав ефективно впливати центральний банк засобами монетарної політики.

Монетарне регулювання як складова антикризової стратегії

Потрібно розуміти, що за таких складних обставин, які склалися в економіці України, центральним банком мав би бути обраний інший

шлях регулювання – стабілізації грошової і банківської систем як першооснови подальшої макроекономічної стабілізації із подальшим переходом до стійкого виробничого зростання на основі банківського кредитування реального сектора.

Очевидно, що сприяння економічному розвитку мало б бути у числі пріоритетів монетарної політики центрального банку, цільова кредитна підтримка якого комерційних банків повинна вирішувати такі завдання, як нарощування виробничого потенціалу, відновлення інфраструктури, реструктуризація реального сектору, стимулювання розвитку обробної промисловості. Однак першоосновою реалізації цих завдань є забезпечення стабільності національної валюти.

Утім, незважаючи на свої конституційні обов'язки, Національний банк України від моменту запровадження гривні постійно проводив політику щодо її знецінення, вираженням чого слугували не лише високі темпи інфляції, але й багатократна девальвація національної грошової одиниці, здійснена за відносно короткий проміжок часу. Це вказує не лише на недосконалість і обмежені можливості реалізації монетарної політики НБУ, але й на його інституційну слабкість і відсутність незалежності саме як органу грошово-кредитного регулювання, оскільки емісійний потенціал упродовж останнього періоду спрямовувався не на підтримку економічного розвитку, а на задоволення інтересів вузьких кіл осіб, здатних впливати на прийняття відповідних рішень: уряду – задля монетизації державного боргу; окремих комерційних банків – задля конвертування кредитів рефінансування в іноземну валюту і сприяння виведенню капіталів за кордон; експортерів – задля отримання надприбутків унаслідок девальвації національної валюти.

І якщо центральні банки провідних країн світу свій емісійний потенціал задіювали для подолання наслідків фінансової кризи шляхом застосування нетрадиційних інструментів монетарної політики, за допомогою яких через цільові кредитні програми стимулювали виробничий ріст і сукупний попит, то в Україні динаміка грошової бази, грошової маси, кредитної активності банків і ВВП країни вказує на протилежні тенденції, за яких випуск грошей в обіг не пов'язувався із впливом на економічне зростання (табл. 4.2).

Таблиця 4.2

**Динаміка показників грошового обігу і кредитної активності
банків України [4; 10]**

Показники	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Грошова маса, МЗ:								
– залишки на кінець періоду, млрд. грн.	597,87	685,52	773,20	908,99	956,73	994,06	1 102,70	1208,86
– зміна в річному обчисленні, %	22,7	14,7	12,7	17,6	5,3	-9,9	6,6	9,6
Грошова база:								
– залишки на кінець періоду, млрд. грн.	225,69	239,86	255,28	307,14	333,19	336,00	381,58	399,1
– зміна в річному обчисленні, %	15,8	6,3	6,4	20,3	8,5	0,8	13,6	4,5
Фактичний грошовий мультиплікатор	2,7	2,9	3,0	3,0	2,9	3,0	2,9	3,0
Кредити, надані комерційними банками суб'єктам господарювання:								
– залишки на кінець періоду, млрд. грн.	500,96	575,55	605,43	691,90	778,84	787,80	822,11	829,93
– зміна в річному обчисленні, %	8,4	14,9	5,2	14,3	12,6	1,2	4,4	0,95
Кредити, надані комерційними банками фізичним особам:								
– залишки на кінець періоду, млрд. грн.	209,54	201,22	187,63	193,53	211,22	174,87	163,33	174,18
– зміна в річному обчисленні, %	-13,1	-4,0	-6,8	3,1	9,1	-17,2	-6,6	6,6
Цінні папери сектору загального державного управління у портфелі комерційних банків:								
– залишки на кінець періоду, млрд. грн.	58,09	60,70	66,74	93,95	109,92	89,29	247,88	352,17
– зміна в річному обчисленні, %	178,0	4,5	9,9	40,8	17,0	-18,8	177,6	42,1
Облікова ставка НБУ, %	7,75	7,75	7,5	6,5	14,0	22,0	14,0	14,5
Процентні ставки за кредитами, наданими банками суб'єктам господарювання, %	14,0	13,3	14,5	13,2	14,5	17,7	14,21	13,4
Процентні ставки за кредитами, наданими банками фізичним особам, %	25,2	26,5	27,4	27,3	27,9	27,4	29,67	29,2
Темпи зростання ВВП, %	4,1	5,5	0,2	0,0	-6,8	-9,9	1,8	2,5

Як видно із наведених у таблиці 4.2 даних, спершу скорочення приросту реального ВВП, а потім і його падіння досить чітко відповідає обмеженням приросту і скороченню грошової маси в обігу. Це якраз і характеризує непродуктивну реалізацію емісійного потенціалу центрального банку, котрий ніяким чином не стимулює комерційні банки кредитувати реальний сектор. А відтак вітчизняне «кількісне пом'якшення» мало своїм результатом лише «пом'якшення» стабільності національної валюти, а разом із нею і всієї банківської системи країни. А низький рівень фактичного грошового мультиплікатора, що визначається як співвідношення грошової маси до грошової бази, вказує на неспроможність банківської системи через кредитування економіки, тобто реалізацію свого кредитного потенціалу, забезпечувати грошовий обіг належною кількістю платіжних засобів, стимулюючи тим самим виробниче зростання.

Кредитування реального сектора на сьогодні фактично зведено до мінімуму як через наявність цілої низки проблем на грошовому ринку (високі кредитні ризики, брак платоспроможних позичальників, дорожнеча кредитних ресурсів), так і через відсутність належної цільової підтримки кредитних програм розвитку з боку НБУ. Результатом цього і стали спад виробництва, зростання збитковості підприємств реального сектора, падіння рівня доходів домогосподарств, погіршення інвестиційного клімату та перспектив ведення бізнесу. Натомість суттєво зросли інвестиції банківського сектору у державні цінні папери, причому темпи зростання таких вкладень суттєво перевищували темпи росту кредитування реального сектору ще навіть у докризовий період, а це, як відомо, породжує ефект витіснення, коли попит уряду на кредитні ресурси, конкуруючи із попитом бізнесу, фактично витісняє останній із фінансового ринку з усіма негативними наслідками для розвитку реального сектору. Уже на початок 2018 р. портфель урядових цінних паперів комерційних банків у 2 рази перевищував кредитний портфель домашнім господарствам.

Зміни ж у процентній політиці Національного банку ніяким чином не позначаються на динаміці кредитної активності комерційних банків, хоча саме ключова процентна ставка визначається НБУ в якості основного інструмента монетарної політики [17, с. 12]. Насправді, за

нормальних ринкових умов, цільова процентна ставка, що оголошується центральним банком виконує важливу інформативну функцію. Вона повідомляє економічним агентам про орієнтири монетарної політики, направленої на забезпечення стабільного рівня цін і недопущення надмірної інфляції та дефляції. Здійснюючи операції на відкритому ринку, центральний банк впливає на стан вільних резервів комерційних банків, що позначається на обсягах ліквідності і рівні процентних ставок на ринку міжбанківських кредитів. Однак за умов невідомості цього механізму у вітчизняних умовах, необхідно зберігати упродовж певного перехідного періоду курсові орієнтири в якості важливого інструмента впливу центрального банку на динаміку економічних процесів і фінансової стабілізації банківського сектора.

Очевидно, що заходи із стимулювання економічного розвитку мають набути першочергового значення нарівні із підтриманням стабільності національної валюти і банківського сектору. У зв'язку з цим процес формування і реалізації монетарної політики як невід'ємної складової антикризової стратегії мав би ґрунтуватися на системі наступних вихідних положень.

По-перше, необхідно відмовитися від трактування інфляційного таргетування як виняткового монетарного режиму, якого має дотримуватись Національний банк, причому часто на шкоду іншим важливим макроекономічним завданням антикризового спрямування. Це означає необхідність слідування центральним банком логіці побудови монетарних пріоритетів, триєдина система яких має забезпечувати комплексне поєднання грошової, банківської та економічної стабільності у якості запоруки успішного подолання кризових явищ як на фінансовому ринку, так і в реальному секторі.

По-друге, у зв'язку із тим, що, відмовляючись від валютно-курсової стабільності, Національний банк не може виключно через процентну ставку досягти стабільності цін, то запровадження усіляких сурогатних показників «базової інфляції» та невизначеність перспектив зміни обмінного курсу буде надалі виступати чинником високого рівня суспільної недовіри до національної грошової одиниці і банківської системи. Тому центральний банк має сформулювати чіткі і зрозумілі курсові орієнтири, котрі можна запровадити у вигляді

валютного коридору, що обмежував би граничні коливання курсу певними рамками, надаючи водночас сигнал учасникам ринку про цей «номінальний якір» монетарного регулювання, забезпечуючи тим самим не лише валютно-курсову, а й цінову стабільність як передумову ефективного функціонування банківського сектора. Адже у цьому разі мінімізуються ризики відтоку вкладів, погіршення якості активів та втрати капіталу банків.

По-третє, необхідність стабілізації банківської системи визначається не цільовими показниками максимальної кількості виведених з ринку банківських установ із усіма подальшими проблемами для вкладників, кредиторів і державного бюджету, а формуванням належних умов для повноцінного виконання банківським сектором своєї базової функції фінансового посередництва в економіці шляхом акумулювання капіталів і спрямування їх через кредитний механізм на цілі економічного зростання. Відтак своєчасне застосування нетрадиційних інструментів монетарної політики за прикладом центральних банків розвинутих країн щодо кредитної підтримки банків, підвищення ефективності банківського регулювання і нагляду, а також застосування процедур злиття і поглинання банків із збереженням усіх їхніх зобов'язань могли б стати вихідною умовою не лише зростання довіри до банків з боку суспільства, але й активізації ними кредитування реального сектору із усіма позитивними наслідками для економічного розвитку.

По-четверте, активізація банківського кредитування реального сектору як невід'ємна складова антикризової стратегії має базуватися на застосуванні активних заходів, здійснюваних на законодавчому рівні, щодо захисту прав кредиторів, протидії зловживанням у банківському секторі щодо кредитування пов'язаних осіб, застосування жорсткого контролю за цільовим використанням наданої центральним банком кредитної підтримки комерційним банкам із чітким обумовленням цілей кредитування у відповідності із стратегією подолання виробничого спаду в реальному секторі. У цьому зв'язку можливим є також повернення до розгляду питання про діяльність спеціалізованого Банку розвитку як ключового інституту держави у передачі монетарних імпульсів в реальний сектор.

Таким чином, потрібно розуміти, що вузький підхід до трактування завдань монетарної політики і виведення її із сфери відповідальності за макроекономічну стабілізацію загалом мають вкрай негативні наслідки для національної економіки. Саме такі наслідки як розладнання грошового обігу, дестабілізація банківської системи, значні темпи інфляції, невизначеність у курсових орієнтирах, призводять до руйнації ринкових механізмів, сприяють падінню виробництва, породжують масштабну макроекономічну дестабілізацію. Тому необхідно наголосити, що стабільність грошової системи, яка визначається не лише низькими темпами інфляції, а й стійким курсом національної валюти, нарівні із адекватною до вітчизняних реалій монетарною політикою, спроможною застосовувати у відповідні моменти окрім звичних інструментів регулювання ще і нетрадиційні засоби впливу, є найважливішими передумовами нормалізації соціально-економічного стану, забезпечення рівноваги на ринку та створення умов для стійкого зростання виробництва.

Тільки прозорість і передбачуваність монетарної політики центрального банку, яка базується на чітко виражених орієнтирах, може забезпечити належний рівень довіри до неї з боку суспільства, знизити інфляційні очікування населення та поліпшити ділову активність бізнесу. Лише на таких засадах реалізація монетарної політики як одного із ключових важелів антикризової стратегії держави може сприяти відновленню макроекономічної рівноваги, під якою слід розуміти позитивний вплив антиінфляційної і курсової динаміки на підтримання стійких темпів економічного зростання, мінімальний рівень дефіциту бюджету і платіжного балансу, а також низький рівень безробіття.

4.2. Методи прямого та опосередкованого впливу на грошово-кредитний механізм і проблеми монетарного регулювання в Україні

Головною метою кожної країни є забезпечення сталого економічного зростання. До основних важелів макроекономічного регулювання належать грошово-кредитна і фіскально-бюджетна політика. Для успішного подолання фінансової кризи необхідне застосування широкого кола дієвих інструментів грошово-кредитної політики. З метою підтримки стабільності в економіці можуть використовуватися різні інструменти грошово-кредитного регулювання, вибір яких є складним процесом. Тому грошово-кредитному механізму належить особлива роль у забезпеченні економічного заростання держави.

Питання, пов'язані з грошово-кредитним регулюванням економіки, висвітлено у працях багатьох зарубіжних і вітчизняних економістів. Однак вони основну увагу звертають на традиційні інструменти монетарного регулювання. Зміни, що відбуваються в економіці, грошовій та банківській системах, в умовах трансформації економіки України, обумовлюють пошук напрямів реалізації грошово-кредитного механізму через застосування різних інструментів грошово-кредитного регулювання.

У науковій літературі грошово-кредитний механізм ототожнюється з грошово-кредитним регулюванням і грошово-кредитною політикою. Під грошово-кредитним регулюванням та грошово-кредитною політикою низка науковців розуміють сукупність заходів у сфері грошового обігу та кредитних відносин, що спрямовані на підтримку економічного зростання, забезпечення зайнятості, стримування негативних процесів в економіці та вирівнювання платіжного балансу [61, с. 371].

Основними складовими грошово-кредитного механізму є:

– формування відповідних цілей і завдань грошово-кредитної політики;

– розробка інструментів грошово-кредитного регулювання.

Ф. С. Мишкін називає шість основних цілей монетарної політики [32, с. 529]: 1) висока зайнятість; 2) економічне зростання;

3) стабільність цін; 4) стабільність процентних ставок; 5) стабільність на фінансових ринках; 6) стабільність на валютних ринках. До проміжних і поточних завдань Ф. С. Мишкін зараховує грошові агрегати (M1, M2 або M3) або процентні ставки (коротко- або довгострокові), які безпосередньо впливають на зайнятість та рівень цін [32, с. 533].

Центральні банки досягають цілей грошово-кредитної політики за допомогою монетарних інструментів. У теорії і практиці виділяють дві групи інструментів грошово-кредитного регулювання:

- 1) прямі (директивні або адміністративні);
- 2) непрямі (економічні).

До прямих (адміністративних) методів грошово-кредитного регулювання належать:

- механізм готівкової емісії;
- встановлення максимальної кредитної стелі, тобто граничних сум кредитування центральним банком уряду та банківських установ;
- пряме адміністративне регулювання позичкових операцій банків, фіксація процентних ставок за кредитами і процентної маржі;
- обмеження іпотечного і споживчого кредитування;
- обмеження переврахування векселів;
- селективна кредитна політика, яка реалізується шляхом адміністративного цільового розподілу кредитів центрального банку між комерційними банками у порядку їх рефінансування.

Система непрямого грошово-кредитного регулювання є іншим важливим елементом економічних методів державного управління. До неї традиційно входять:

- регулювання облікової ставки відсотка на позики, що надаються центральним банком банківським установам;
- операції з державними цінними паперами на відкритому ринку;
- регулювання норми обов'язкових банківських резервів.

У країнах з трансформаційною економікою найчастіше застосовуються методи прямого регулювання обсягів і структури грошового обігу. Вони застосовуються і в країнах з розвинутою ринковою економікою переважно в умовах дестабілізації та необхідності кардинально вплинути на характер функціонування економічних процесів. Їх застосування дає змогу уникнути надмірної

емісії грошей банківською системою. Проте використання цих методів дає позитивний ефект лише в обмежений короткостроковий період часу. Тривале застосування інструментів прямого впливу на основні параметри грошового обігу спричиняє зниження їх ефективності. Такі методи дієві у разі використання в комплексі із заходами непрямого (економічного) впливу на систему грошового обігу. Економіці ринкового типу найбільш властиві інструменти непрямого впливу на основні параметри грошового обігу.

Можливості грошово-кредитного регулювання вітчизняної економіки постійно змінювалися у процесі здійснення ринкових реформ. Перехід України до реалізації ринкових механізмів ведення монетарної політики передбачає вирішення цілого ряду завдань та усунення значної кількості проблемних моментів, які характерні саме для методики побудови економічної та банківської системи нашої країни, і, як правило, зумовлені історичними аспектами побудови національної моделі монетарного керування.

Якщо провести невеликий ретроспективний аналіз вже самої методики застосування інструментаріїв монетарної політики, то зокрема на початку 1990-х рр. і до середини 2000-х рр. масово застосовувалися важелі адміністративного регулювання, які власне мали на меті реалізацію жорсткого контролю за банківськими установами, встановлення кредитних лімітів та однобоке ставлення до процесу рефінансування банків в країні. При цьому не було чіткості в орієнтирах монетарної політики, тобто розвиток банківської системи країни практично йшов «своїм» ходом без підпорядкування тим чи іншим правилам та регламентуючим стандартам. Після кризи 2008 р., цільова спрямованість змістилася в напрямку забезпечення стабільного курсоутворення гривні, для якого застосовувався принцип жорсткої фіксації курсу обміну валюти за рахунок використання національних резервів валюти і золота та коштів від міжнародних організацій, що в цілому не сприяло покращенню ситуації у банківській сфері і колапс лише наростав, при цьому темпи інфляції штучно занижувалися і це в подальшому призвело до наростання критичного стану золотовалютних резервів, падіння обсягів валового внутрішнього продукту (ВВП), значення сукупного сальдо балансу міжнародних платежів, купівельної спроможності населення та, що основне, до

просто шаленого знецінення та девальвації української валюти (для порівняння зміна курсу валюти з 5 до 8 і до 26 гривень за долар США). У подальшому велися пошуки щодо вибору найбільш оптимального для національної банківської системи монетарного режиму, зокрема тестувалися заходи щодо впровадження режиму «плаваючого» курсоутворення та подальшого переходу до режиму інфляційного таргетування (від англ. target – ціль), неапробованість яких на початковому етапі змін викликала подальший ріст курсових значень і доволі «шокову» реакцію ринку. Це власне засвідчило той факт, що вітчизняний механізм грошово-кредитного керування на той момент зовсім не був адаптований до очікуваних перетворень.

Таргетування інфляції – комплекс заходів, які приймаються державними органами влади для контролю за рівнем інфляції в країні. Таргетування інфляції має декілька стадій:

- встановлення прогнозованого показника інфляції на деякий період (як правило, рік);
- вибір та застосування монетарного інструментарію для контролю над рівнем інфляції;
- порівняння рівня інфляції на кінець звітної періоду з прогнозованим та аналіз ефективності монетарної політики.

Якщо розглядати поточні тенденції, то варто провести хоча б часткову оцінку ефективності нового монетарного режиму, за правилами якого зараз функціонує вся банківська та економічна система країни. Розпочнемо з аналізу інфляційних тенденцій. За інформацією, що оприлюднена в Інфляційному звіті Національного банку України на початок четвертого кварталу 2017 р., наявна споживча інфляція за своїми значеннями перевищила траєкторію прогнозу Національного банку України, зокрема під дією чинників пропозиції та збільшення виробничих витрат [19, с.73]. Це означає, що основними причинами, які зумовили ріст інфляції були саме товарно-сировинні цінові параметри, а також виробничі витрати тіньових роботодавців на оплату зростаючої заробітної плати та посилення споживчого попиту. При цьому на параметр інфляції не впливали індекси валютного ринку, оскільки протягом цього періоду спостерігалось поліпшення зовнішніх кон'юнктурних тенденцій (світові ціни на експорт) навіть за значного падіння цін на зернові, що

значною мірою підтримувало курс гривні. Водночас наприкінці серпня та протягом вересня 2017 р. обмінний курс гривні дещо послабився, що було зумовлено переважанням багатьох ситуативних чинників та демонструвало вплив сезонних коливань попередніх періодів на таку поведінку економічних агентів [22].

Це в сукупності сприяло продовженню політики «очікувальності» Національного банку України, яка виявила себе в тому, що у третьому кварталі 2017 р. Національний банк України утримався від проведення заходів, спрямованих на пом'якшення монетарної політики, зберігаючи облікову ставку на незмінному рівні. Такий хід було направлено на попередження можливого погіршення стану інфляційних очікувань із врахуванням високих фактичних показників росту цін. Водночас кінцевим результатом такої політики також може стати сповільнення тенденції до зменшення вартісних меж фінансових ресурсів, що номіновані у національній валюті та спричинить гальмування тенденцій щодо розширення кредитування економіки та активізації банківської діяльності й інвестиційного пожвавлення. Зростання обсягів банківського кредитування реального сектора є важливою умовою покращення стану в економіці.

За прогнозами аналітиків та відповідно до стратегії таргетування інфляції, за якою встановлено зокрема трьохступеневу траєкторію зниження інфляції для досягнення поставленого середньотермінового таргету (грудень 2017 р.: $8\% \pm 2$ в.п.; грудень 2018 р.: $6\% \pm 2$ в.п.; грудень 2019 р. і надалі до підтримки значення у розмірі $5\% \pm 1$ в.п.), інфляція таки знижуватиметься, однак постає питання, наскільки тривалим буде даний процес та якими будуть наслідки даної затримки для економіки, і звичайно що буде зроблено задля компенсації такої втрати часу.

Враховуючи виникнення нових інфляційних чинників (наростання активності у відновленні споживчого попиту, стрімкого підвищення пенсійних мінімальної заробітної плати та ін.) і деяке прискорення інфляції протягом останніх місяців 2017 р. Національний банк України таки підвищив прогнозні значення інфляції на 2017-2018 рр. [22]. Зокрема, в 2018 р. інфляційні параметри продовжуватимуть тенденцію до уповільнення та наблизяться до центральної точки цільового діапазону вже у за результатами третього кварталу 2018 р. Тобто на

кінець 2018 р. інфляція складатиме 7,3% та знаходитиметься в межах цільового діапазону [59].

Однак, слід відзначити і той факт, що прогнози інфляції, задекларовані Національним банком України, вже сьогодні викликають значні сумніви. Цілком очевидно, що досягнути точного виконання навіть планових показників у вітчизняних реаліях доволі складно і в цілому за нинішніх економічних умов, якщо говорити більш точно, практично неможливо. Враховуючи той факт, що всі макропараметри базуються на врахуванні індексу цін, така неузгодженість негативно позначається і на динаміці основних відсоткових ставок, і на коригуванні ВВП, і на індексах реальної заробітної плати, і на стрибках очікувань звичайних громадян та великих корпорацій.

Тенденції такого плану закладаються також і при розробці державного бюджету, дефіцитна зміна показників якого досить негативно позначається на внутрішніх очікуваннях та зростанню необхідності шукати додаткові ресурси задля його покриття і, відповідно за цим відбуватиметься наростання зовнішніх боргів, зниження інвестиційної привабливості та поява кризових тенденцій у формуванні платіжного балансу, більших розривів між вимогами що, як наслідок, спричинятиме наростання коливань на валютному ринку, скорочення рівня золотовалютних резервів та необхідність залучення додаткових валютних ресурсів через коригування політики валютних інтервенцій, що вкрай небажано для банківського та валютного сектору.

Вже зараз регулятор декларує можливі потенційні зміни у монетарному регулюванні, яке стане більш жорстким і вимогливим, оскільки приріст інфляції в розмірі 4% має таки бути врегульованим і інструментами для цього стануть важелі цінового, монетарного та валютного регулювання. Зокрема задля приведення інфляції до цільових показників та з урахуванням визначених ризикових тенденцій та погіршення інфляційних очікувань 27 жовтня 2017 р. Правлінням Національного банку України було прийняте рішення про підвищення офіційної облікової ставки до 13,5% річних, 15 грудня 2017 р. до 14,5% річних, а 2 березня 2018 р. до 17,0% річних. За запевненням аналітичного центру регулятора така жорстка монетарна

політика буде спрямовуватися в першу чергу на попередження можливого майбутнього погіршення інфляційних очікувань, що має посприяти зниженню рівня споживчої інфляції та наближення її до цілі 2018 р.

Власне це основний негативний наслідок даного процесу, оскільки підвищення облікової ставки в довгостроковій перспективі веде до росту ставок за кредитами комерційних банків для різних груп позичальників, а це означає зменшення обсягів кредитів в економіку через падіння споживчого попиту та дорожнечу додаткових коштів для рефінансування, які необхідні банкам задля залучення депозитів, оскільки ставки за ними також досягають максимального рівня, але одночасно у банків з'являється можливість отримати більший дохід на здійсненні таких операцій. Також підвищення облікової ставки веде до падіння дохідності цінних паперів, що ускладнює поживлення ринку вторинних боргових зобов'язань, тобто відкритого ринку і не сприяє зростанню зацікавленості банків і нефінансових корпорацій у купівлі таких інструментів. Крім цього чиниться і дестабілізуючий вплив цього показника на валютний курс через механізм монетарної трансмісії [24, с. 128].

При цьому потрібно відзначити, що у 2018-2019 рр. серед компонентів, які формують структуру показника інфляції, найвищі темпи зростання все ще демонструватимуть адміністративно регульовані ціни (більше 10% на рік). Причиною цього в більшості випадків стане очікуване поступове підвищення світових цін на енергоресурси, значення яких автоматично переносяться на внутрішні ціни та політичні орієнтири уряду, спрямовані на стабілізацію ставок тютюнових акцизів до рівнів акцизного навантаження, що діють в ЄС [28].

Постає питання, чому національна економіка не може протистояти впливу негативних зовнішніх чинників або хоча б звести їх до мінімуму, а при розробці стратегії монетарного регулювання розгляд таких чинників практично не здійснюється, оскільки це в більшій мірі відносять до зовнішньої економічної політики. Однак такі чинники також потрібно розглядати в площині системи валютного регулювання, провадження якої варто здійснювати паралельно з

реалізацією монетарних орієнтирів та в більш тіснішому взаємозв'язку аніж це спостерігається зараз.

Незважаючи на прогнози щодо зростання обсягу ВВП, доволі складно прогнозувати наперед, що тенденції зміни споживчих настроїв населення і підприємств та кредитування економіки будуть змінюватися в сторону зростання, оскільки навіть за найбільш оптимістичного сценарію, як це було і в попередніх роках, залишається можливість зміни індикаторів під впливом ситуативних чинників, які чомусь при розробці стратегії монетарної та економічної політики зовсім не враховуються. Звичайно, міру їх впливу виміряти досить важко, виявити і спрогнозувати також, однак за сучасного розвитку інформаційно-технічної бази, соціологічних та комунікативних досліджень, вже давно на часі розробка системи ідентифікації та кількісного прогнозування міри впливу ситуативних чинників на національне макросередовище та зокрема сферу грошово-кредитного ринку.

Стосовно концепції розвитку показників зовнішнього економічного сектору як чинників впливу на монетарне регулювання, то тут існують також певні суперечності. Зрозуміло, що за прогнозними показниками очікується на притік інвестицій, капітальних ресурсів за рахунок зменшення готівки поза банками, а також є сподівання на нарощування золотовалютних резервів (до 22,2 млрд. дол. США на кінець 2018 р. або 4,2 місяця імпорту майбутнього періоду) та за рахунок випуску ОЗДП, розміщення яких відновилося у 2017 р. (до того останній раз розміщення було реалізовано у 2013 р.). Однак практично всі ці тенденції матимуть місце лише за надання чіткої і, що дуже важливо, своєчасної підтримки з боку МВФ, зокрема за програмою співпраці EFF [31]. Звичайно приєднання до цієї програми дозволяє полегшити доступ до отримання фінансування від інших міжнародних інституцій, а також виступає індикатором прогресивних змін в структурному реформуванні економіки та грошово-кредитної системи і, як результат, формує рейтинг інвестиційної привабливості країни за кордоном. Наприклад, Національний банк України сподівався отримати наступний транш за програмою EFF протягом першого кварталу 2018 р. і до отримання коштів запускає механізм жорсткого «очікувального» монетарного

регулювання, який в свою чергу значно обмежує можливості банківської системи. Залишається відкритим питання, наскільки якісною буде підготовленість національного грошово-кредитного ринку до можливого навантаження, якщо відбудеться порушення термінів отримання допомоги або ж буде скориговано рішення щодо можливості її надання. Як показує практика, лише поява подібного роду заяв чи навіть очікувань може спровокувати поширення стійких «панічних» настроїв на грошово-кредитному і валютному ринках. При цьому також варто пам'ятати про те, що при збільшенні золотовалютних резервів майже на 4 млрд. дол. США одночасно відбудеться їх зменшення, оскільки у 2019 р. потрібно буде реалізовувати виплати за державним боргом, які орієнтовно складатимуть трохи більше 1 млрд. дол. США і значно обмежать можливості використання резервів. До негативних чинників такого сценарію варто віднести той факт, що зміна величини золотовалютних резервів буде недостатньою для майбутнього прогнозованого розвитку економіки, грошово-кредитного та валютного ринків.

Крім цього, важко прогнозувати наскільки вдалим буде перетворення надлишкової ліквідності у капітальні ресурси, враховуючи значний обсяг тінізації як економіки (37% у першому кварталі 2017 р. і 27% за «монетарним» методом), так і ринку праці (24,3% у 2016 р.), а також стійкий низький рівень довіри до банків та відсутність сталих приростів кредитів у розвиток виробництва, яке, на жаль, ще не відновилося від кризових процесів 2013-2014 рр., викликаних нестабільною політичною ситуацією та військовими діями, що спричинили втрату багатьох провідних підприємств та занепаду галузей [54].

За інформацією Національного банку України, у вересні 2017 р. Україна після чотирьох років перерви знову вийшла на закордонні ринки позик та капіталу, розмістивши 15-річні боргові цінні папери на суму 3 млрд. дол. США під 7,375% річних. Восанне таке ринкове розміщення було зроблено у квітні 2013 р. (10-річні єврооблігації під 7,5% річних на 1,25 млрд. дол. США) [54]. Однак за цим відбувалося накопичення зовнішніх дисбалансів, яке на тлі стагнаційних економічних тенденцій та відсутності структурних реформ, викликало досить суттєве занепокоєння інвесторів щодо виконання Україною

своїх зобов'язань. Дохідність до погашення українських євробондів тільки протягом травня – серпня 2013 р. виросла до 10% річних, що по факту унеможливило нові ринкові залучення. Затяжна криза 2014-2015 рр., анексія Криму та збройна агресія РФ на сході країни значно обмежили вільний доступ до ринків капіталу, а подальші емісії (на загальну суму 3 млрд. дол. США) відбувалися виключно під гарантії Уряду США.

Стосовно розміщення облігацій зовнішнього займу, то зрозуміло, що відновлення практики їх розміщення має сприяти оздоровленню інвестиційного клімату та залученню додаткових валютних ресурсів до грошово-кредитного сектору і, за необхідності, вони також можуть виступати в якості джерела рефінансування державного боргу, однак є низка негативних чинників. Ніхто не може передбачити наскільки успішним буде дане розміщення і чи знайдуться у держави кошти для забезпечення виконання зобов'язань у майбутньому, чи якими будуть зміни у військово-політичній ситуації. Даний інструмент є досить гнучким, однак коливання його дохідності дуже чутливі до будь-яких, навіть зовсім незначних, змін в економічній та політичній кон'юнктурі і потребує постійного моніторингу з метою недопущення дефолтних тенденцій.

Ці негативні тенденції мають місце і сьогодні та значною мірою впливають навіть на систему монетарного регулювання економіки, оскільки корегують міру ліквідності в банківській системі, специфіку зміни швидкості та регулювання грошового обігу, появу надлишкової пропозиції чи нестачі коштів через процеси реорганізації та укрупнення банків, чиї відділення, філії чи головні офіси знаходилися на окупованій території, неможливістю надавати якісне рефінансування та ін.

Одним із вагомих негативних чинників, що впливають на реалізацію власне стратегії монетарного регулювання та ефективність монетарної політики загалом є постійно існуюча нестабільність у банківському секторі, тобто доволі неоднозначна і подекуди навіть дуже суперечлива ситуація з підтримкою платоспроможності українських банків. Дане явище для вітчизняної банківської системи не є новим чи таким, що виникло несподівано для регулюючих структур.

Початок проблеми було закладено ще у 2014 р., коли на тлі дестабілізації валютного курсу, проблем із банківською ліквідністю та значних спекуляцій на національному міжбанківському готівковому і безготівковому ринку виникли проблеми з виконанням окремими банками своїх безпосередніх зобов'язань, тобто банківські установи просто виявилися не в силі підтримати свою діяльність внаслідок відсутності вільних резервних коштів, а також в результаті накопичення заборгованості за наданими Національним банком України кредитами рефінансування, оскільки, як було виявлено, більшість вільних коштів та отриманих від регулятора кредитів, що спрямовувалися на підтримку ліквідності, застосовувалися не за їх безпосереднім призначенням, а на нецільові потреби, купівлю та спекуляції з валютою з метою досягнення особистої вигоди.

Крім цього, у багатьох банківських установ, особливо із українським капіталом, спостерігалися досить великі проблеми з докапіталізацією встановленої нормативно Національним банком України величини статутного капіталу (на даний час від 200 млн. грн. з 11.07.2017 р. до 300 млн. грн. з 11.07.2020 р., 400 млн. грн. з 11.07.2022 р., 500 млн. грн. з 11.07.2024 р.), оскільки на відміну від банків з іноземним капіталом, які мали і мають змогу докапіталізовуватися із зовнішніх джерел, національні банки позбавлені такої можливості і багато з них були визнані регулятором неплатоспроможними.

Потрібно розуміти, що вирішення будь-яких проблем із ліквідністю, які виникають у банку, як правило, лягає «на плечі» Національного банку України. Тобто через механізм монетарного регулювання Національний банк України надає банкам різнотермінові позики (здебільшого від 1 дня до 1 року). Найкраще, коли банк здійснює вчасне повернення коштів і не порушується баланс у системі. Гіршим варіантом є затягування повернення коштів або наростання простроченої заборгованості, яке зводить нанівець інші ефективні заходи монетарної політики і зумовлює появу кризи ліквідності, відтік депозитів та збільшення тиску на Фонд гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО).

Протягом 2014-2017 рр. Національний банк України визнав неплатоспроможними 90 банків, зокрема у 2014 і 2015 рр. по 33 банки,

в 2016 р. – 21 банк, а протягом 2017 р. в стані ліквідації опинилося 3 банки, що говорить про зменшення обсягів банківських «чисток» і поступове оздоровлення системи (рис. 4.1) [39].

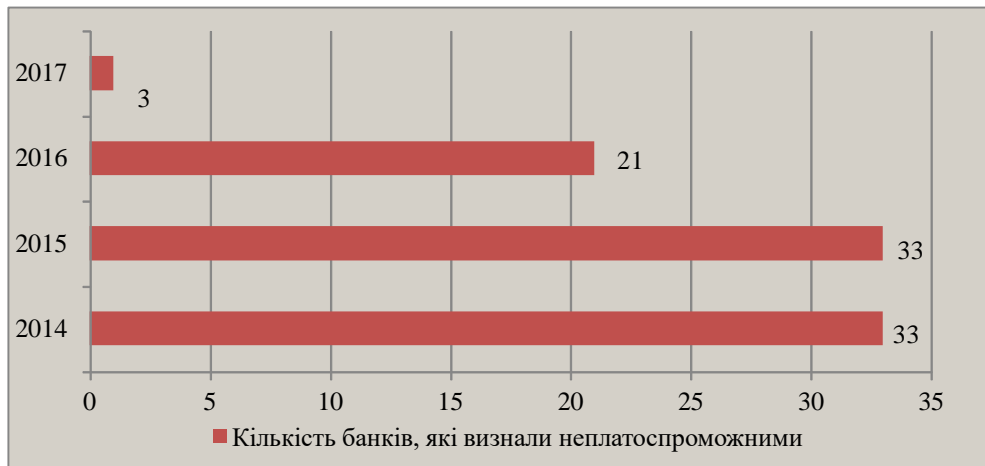

Рис. 4.1. Кількість банків, що визнані неплатоспроможними і перебувають в стані ліквідації за 2014-2017 рр. [39]

З одного боку, звільнення системи від неякісних банківських установ є позитивною тенденцією, а з іншого, це чинить величезний тиск на ліквідність сектору загалом, динаміку активно-пасивних операцій і примушує Національний банк України застосовувати жорсткіші нормативи монетарного регулювання. Позитивна сторона полягає і в скороченні величини боргів за операціями рефінансування Національного банку України – до 66,5 млрд. грн. за 9 міс. 2017 р. (мінус 20% у порівнянні з 2016 р.).

Окремо варто відзначити той факт, що до негативних аспектів, які чинять дестабілізуючий вплив на сам механізм монетарного регулювання є також неврегульованість валютного ринку та неоднозначність трактування валютного законодавства, наявність специфічних обмежень, які значною мірою обмежують вільне здійснення валютних операцій та доступ до руху валюти. Тут мова йде і про зарегульованість експортно-імпортних операцій, внутрішнього руху валюти.

Аналіз показує, що організація грошово-кредитного механізму в Україні спиралась як на прямі адміністративні, так і на опосередковані економічні методи залежно від макроекономічної ситуації та конкретних завдань грошово-кредитного регулювання. Прямі методи грошово-кредитного регулювання активно застосовувались на початку 1990-х рр. Перехід до економічного зростання в умовах посткризового відновлення економіки значною мірою зумовлений достатньо успішним поєднанням як прямих, так і опосередкованих методів грошово-кредитного регулювання.

До основних способів удосконалення механізму реалізації монетарної політики, на нашу думку, варто на сьогодні віднести: 1) удосконалення механізму рефінансування банків; 2) оптимізація процесу облікової трансмісії і приведення ставок за залученими і позиченими коштами до ринкових параметрів; 3) розширення набору облігаційних інструментів за рахунок подальшого введення в обіг гривневих облігацій з прив'язкою до рівня інфляції в країні (результат репрофайлінгу), що сприятиме диверсифікації портфеля цінних паперів та вдосконаленню фіскальної політики; 4) розроблення єдиного збірника законодавчих актів, що регулюватиме правила та порядок застосування тих чи інших важелів монетарної політики; 5) удосконалення законодавчої норми в сфері боротьби із офшорним переміщенням капіталу з метою недопущення відтоку коштів та погіршення ліквідності й стану валютного ринку країни; 6) комплексне використання таргетування грошової маси, таргетування обмінного валютного курсу та таргетування інфляції та ін.

Середньотермінові цілі щодо здійснення якісного впливу на модифікацію системи монетарного регулювання наведено на рис. 4.2.

На нашу думку, підвищення ефективності механізму грошово-кредитного регулювання в Україні значною мірою спирається на вдосконалення методів впливу на грошовий ринок. У цьому плані особливої уваги заслуговує застосування Національним банком України таргетування інфляції, таргетування обмінного валютного курсу і таргетування грошової маси.

Рис. 4.2. Шляхи покращення вітчизняної системи монетарного регулювання

Звичайно не можна не відмітити намагання центрального регулятора все-таки здійснити реформування тих чи інших складових системи монетарної політики, зокрема річ іде про удосконалення системи проведення операцій з депозитними сертифікатами, орієнтація на короткотермінове рефінансування (до 1 року). Також перші кроки робляться в плані розвитку операцій з цінними паперами, коли відбувається випуск облігацій з плаваючим та фіксованим курсом із прив'язкою до рівня інфляції.

У кінцевому результаті варто зазначити, що реформувати систему монетарного управління економічними процесами можна лише в комплексі з врахуванням лібералізації валютного законодавства, формування вільного руху капіталів та зменшення кількості регламентуючих заходів у сфері керування грошово-кредитним сектором. Значна кількість нормативних заходів не сприяє поліпшенню ситуації з управлінням тими чи іншими процесами макро- і макрорівня.

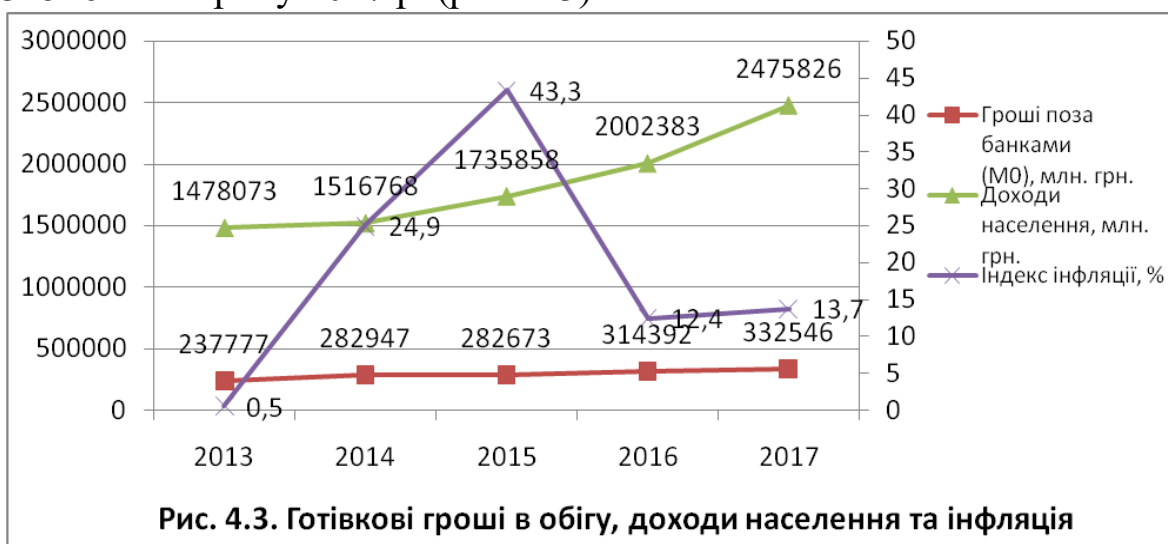
4.3. Управління грошовим обігом як інструмент грошово-кредитного регулювання Національного банку України

Одним з ефективних засобів, які сприяють вирішенню гострих проблем сучасного етапу розвитку економіки України є раціональна організація грошового обігу. Грошовий обіг представляє собою рух грошей у внутрішньому обороті країни і в системі зовнішньоекономічних зв'язків при виконанні ними своїх функцій у готівковій та безготівковій формі. Тому питання оптимізації структури грошового обігу зберігають свою актуальність протягом багатьох років. Вирішення даної проблеми лежить в площині заходів Національного банку України, які спрямовані, з одного боку, на вдосконалення готівкового грошового обігу (включаючи підтримку стабільності національної грошової одиниці, вдосконалення процедур випуску і вилучення грошей з обігу, визначення оптимального співвідношення монетарних агрегатів до валового внутрішнього продукту (ВВП), їх структури, таргетування інфляції та ін.) і, з іншого боку, розвиток безготівкового грошового обігу (зокрема, удосконалення безготівкових розрахунків, ширше використання банківських платіжних карток, електронних грошей, цифрових грошей, криптовалюти). З метою забезпечення стійкості грошового обігу необхідно відновити довіру населення і підприємств до банківських установ та створити умови для надходження грошових коштів до банківської системи. Широкий комплекс можливостей при реалізації Національним банком України функцій регулятора, включаючи грошово-кредитне регулювання економіки, визначення найкращого співвідношення функціонування готівкових грошей та

безготівкових розрахунків дозволяє вести мову про вибір оптимального варіанта структури грошового обігу.

Питання організації і регулювання грошового обігу знайшли висвітлення в наукових економічних працях вітчизняних вчених і практиків. Переважна більшість наукових економічних праць вітчизняних учених і практиків зорієнтована на дослідження загальних тенденцій розвитку готівкового грошового обігу або безготівкових розрахунків. Водночас, подальшого детального аналізу потребує комплексне дослідження сучасного стану грошового обігу в Україні з метою виявлення найбільш суттєвих проблем та визначення конкретних напрямів реформування грошового обігу як інструмента Національного банку України в системі грошово-кредитного регулювання для стабілізації функціонування банківської системи та розвитку вітчизняної економіки.

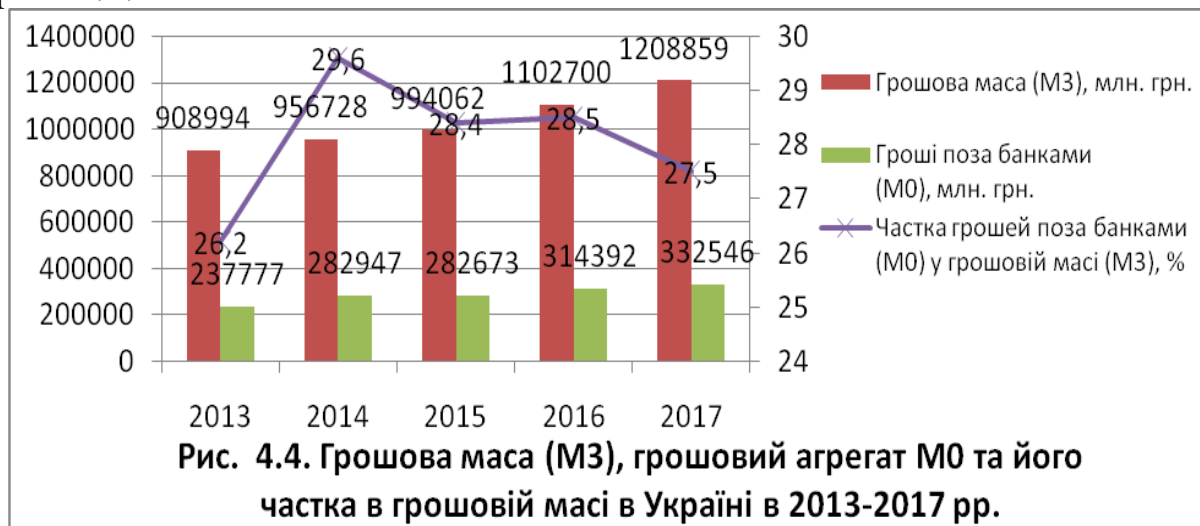
Обсяг і структура грошової маси має велике значення для забезпечення стабільності грошового обігу та економічного розвитку країни. Коригування обсягу готівки з боку центрального банку дозволяє підтримувати в необхідних співвідношеннях агрегати грошової маси. В Україні кількість готівки в обігу (грошовий агрегат M0) постійно збільшується. За п'ять років, з 2013 р. по 2017 р., вона зросла на 94769 млн. грн., або на 39,9%, з 237777 млн. грн. у 2013 р. до 332546 млн. грн. у 2017 р. (рис. 4.3).

* Джерело: побудовано на основі даних грошово-кредитної та фінансової статистики Національного банку України [9], індексу інфляції [21] та Державної служби статистики України [42]

Це свідчить про те, що готівкові гроші як і раніше є головним інструментом при здійсненні роздрібних платежів, а також говорить про більшу довіру до готівки з боку населення. До переваг готівкових розрахунків можна віднести [67, с. 3]: абсолютна ліквідність; універсальність готівки як платіжного засобу; легкість використання; обов'язковість до приймання при здійсненні платежів на всій території держави в будь-який час; дотримання анонімності при здійсненні розрахунків та ін.

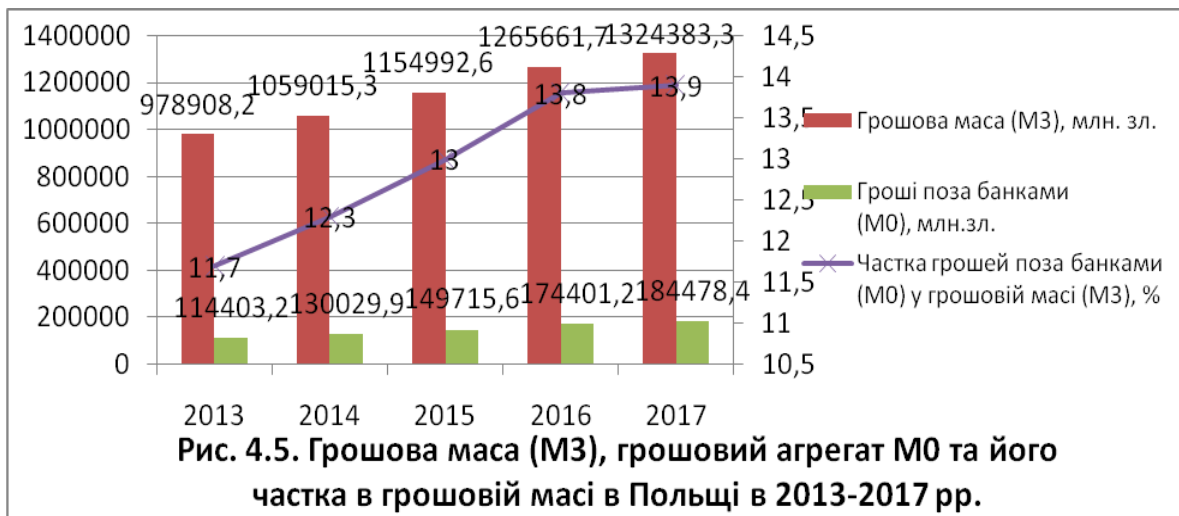
Слід також зазначити, що зростає не тільки обсяг готівки, а й обсяг грошової маси в Україні. Динаміка грошової маси (грошовий агрегат М3), готівки та частки готівки в грошовій масі представлена на рис. 4.4.

* Джерело: побудовано на основі даних грошово-кредитної та фінансової статистики Національного банку України [9]

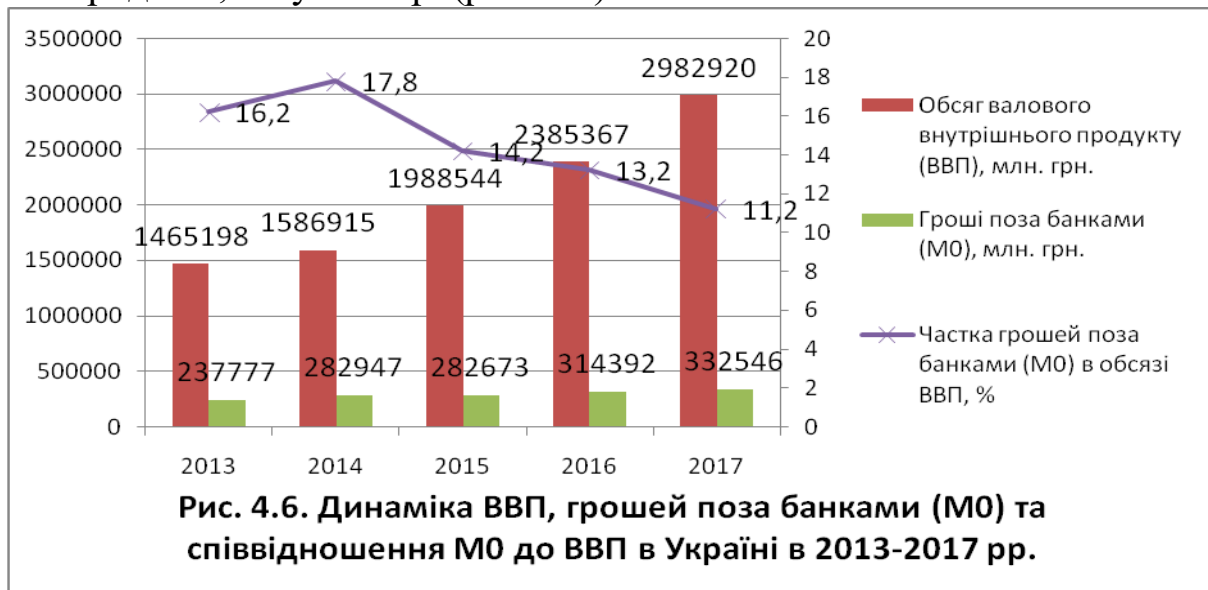
У 2014 р. в Україні спостерігався ріст частки готівки в загальному обсязі грошової маси до 29,6%. Незважаючи на збільшення готівкового грошового обігу в останні три роки, з 2015 р. по 2017 р., намітилася тенденція до зниження частки готівки поза банками в загальній сумі грошової маси, з Так, у 2017 р. 28,4% у 2015 р. до 27,5% у 2017 р. (рис. 4.4). Однак, дане скорочення, на нашу думку, не є суттєвим.

Так, незважаючи на те, що в Україні частка готівки в загальному обсязі грошової маси у 2015 та 2017 рр. знижувалася, вона як і раніше досить-таки висока в порівнянні з зарубіжними країнами. Зокрема, в Польщі співвідношення готівки поза банками за грошовим агрегатом М0 до загальної суми грошової маси за грошовим агрегатом М3 у 2017 р. становило майже в два рази менше – 13,9% (рис. 4.5).

* Джерело: побудовано на основі даних Національного банку Польщі [43]

У 2014 та 2017 рр. в Україні спостерігалось зростання ВВП, темпи якого компенсували одночасне зростання готівки. Тому, співвідношення готівки до ВВП отримало спадаючий тренд. У 2017 р. відбувся ріст ВВП на 597553 млн. грн., з 2385367 млн. грн. у 2016 р. до 2982920 млн. грн. у 2017 р., або на 25,1%, в той час, як обсяг грошового агрегату M0 зріс на 18154 млн. грн., з 314392 млн. грн. у 2016 р. до 332546 млн. грн. у 2017 р., або всього на 5,8%. Співвідношення грошового агрегату M0 до ВВП зменшилося з 13,2% у 2016 р. до 11,2% у 2017 р. (рис. 4.6).

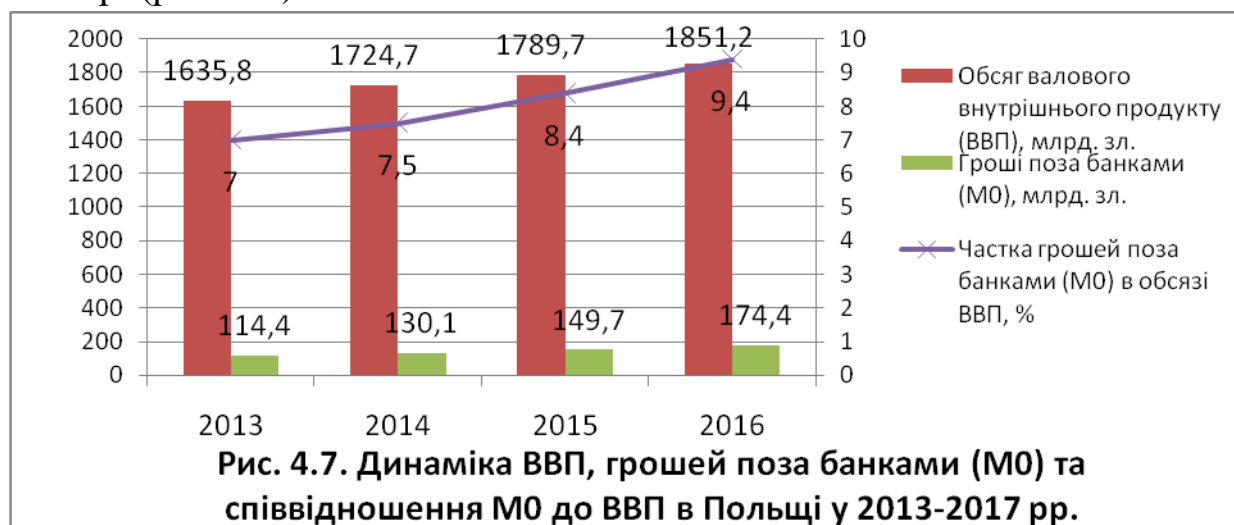
* Джерело: побудовано на основі даних грошово-кредитної та фінансової статистики Національного банку України [9], інформації Державної служби статистики України [42]

Потреба в готівці в Україні формувалася протягом усіх років незалежності держави. В країні створено розвинену інфраструктуру, яка орієнтована на зняття готівки. Проте існує значний відрив від інших держав світу в технологіях і засобах безготівкових розрахунків [53, с. 94].

Високий показник співвідношення обсягу готівки в обігу до ВВП в Україні пов'язаний з тим, що українці традиційно віддають перевагу готівці, а не безготівковим розрахункам. Усталений стереотип, що оплата готівкою – це швидше і зручніше, залишається головним бар'єром для розвитку безготівкового грошового обігу. Більш активне використання безготівкових грошей стримує і низька поінформованість громадян про безпеку транзакцій.

Ще в 2016 році Національний банк України озвучив мету скорочення обсягу готівки в обігу з 14,2% ВВП у 2015 р. до 9,5% ВВП у 2020р. Повсюдне впровадження безготівкових платежів може допомогти вирішити ключове для України питання – скорочення обсягу тіньової економіки [30]. Так, за розрахунками Міністерства економічного розвитку і торгівлі у січні-вересні 2017 р. рівень тіньової економіки становив 33% від офіційного ВВП, що на 3% менше показника 9 місяців 2016 р.

Успішним прикладом для України в цьому контексті є Польща, яка має показник співвідношення готівкової маси до ВВП 9,4% на початок 2017 р. (рис. 4.7).

* Джерело: побудовано на основі даних Національного банку Польщі [43]

Низький показник співвідношення грошового агрегату M0 до ВВП для країн Західної Європи пов'язаний з тривалим процесом змін у традиціях використання готівки. Громадяни більшості держав Європи мало користуються готівкою і переважно надають перевагу безготівковим розрахункам [53, с. 94].

Рівень готівки залежить від багатьох чинників [25]:

- рівень розвитку економіки та рівень розвитку безготівкових платежів;
- частка тіньового сектору;
- рівень проникнення термінальної мережі;
- культура, рівень фінансової грамотності населення та мотивація.

Існує певний взаємозв'язок між рівнем розвитку сфери безготівкових платежів та рівнем розвитку економіки в країні. Активно чинить опір розвитку безготівкових платежів низький рівень розвитку економіки, яка, як відомо, прагне до розрахунків готівкою. Легалізація доходів і витрат, прозорість грошових потоків економіці з низьким рівнем розвитку вкрай не вигідна. Чим вище рівень проникнення безготівкових платежів, тим вище рівень розвитку економіки [6; 30].

Слід зазначити також, що зростання готівкового грошового обігу опосередковано пов'язано і зі збільшенням тіньового грошового обігу в економіці, уникненням господарюючих суб'єктів від оподаткування, ускладнює боротьбу з корупцією, відмиванням грошей, злочинністю та тероризмом. Високий рівень тіньової економіки в країні та низький рівень довіри до банків забезпечує попит на готівку. А де безготівковий грошовий обіг, там все прозоро, чисто, чесно і за законом [66, с. 40].

Незважаючи на зростання кількості банкоматів, в Україні платіжна інфраструктура менш розвинута, ніж в країнах Європи. Зокрема, Україна значно відстає від розвинених країн за кількістю POS-терміналів для здійснення платежів в торговельній мережі, кількістю безготівкових операцій серед населення. В Україні не всі торговельні підприємства приймають оплату платіжними картами. Крім того, необхідно врахувати низький рівень фінансової грамотності населення, зокрема відсутність досвіду користування різними платіжними інструментами [5, с.10].

Організація готівкового грошового обігу, емісійно-касові операції та перевезення цінностей – справа дорога і витратна для держави, Національного банку України, банківських установ, торговців та громадян. Так, держава здійснює витрати на нагляд і запобігання злочинам у сфері готівкового обігу [26, с. 23].

Обходиться користування готівкою для банківської системи недешево, адже банки повинні дбати про захист купюр від фальшивомонетників, вилучати з обігу підроблені грошові знаки, часто змінювати їх, якщо банкнота не придатна до обігу (пом'ялася, порвалася чи застаріла). Національний банк України здійснює емісію та за рахунок власних коштів проводить обробку банкнот та знищення не придатних до обігу банкнот. Але колосальні витрати з обробки, зберігання, перевезення готівки несуть також банківські установи. Часто випуск розмінних монет обходиться більше за номінал [26, с. 23].

Так, за результатами досліджень, проведених експертами Національного банку України, на протязі 2016 року визнано підробленими та вилучено з обігу близько 7 тис. шт. банкнот національної валюти – загальна кількість підробок залишилася майже на рівні 2015 р. Одночасно сума вилучених з обігу підроблених банкнот становила 1,7 млн. грн., що на 40% більше ніж за 2015 р. [53, с. 112].

У 2016 році Національний банк України затвердив Концепцію організації готівкового обігу в державі, яка передбачає перехід від частково контрольованої державою моделі організації готівкового обігу, яка зараз діє в Україні, до делегованої моделі. Це довготерміновий проект, до якого залучені вітчизняні банки [53, с. 95].

Так, із початком централізації, починаючи з 2015 р., Національний банк України фактично звузив свою представленість в областях до двох функцій:

- 1) забезпечення готівкового грошового обігу;
- 2) підтримки діяльності відділів щодо роботи з фізичними та юридичними особами «Єдине вікно».

На сьогодні регулятор централізує ці дві функції у Тернопільській та Житомирській областях наступним чином. Керівництво готівковим грошовим обігом буде централізовано здійснюватися з Києва.

Готівковий грошовий обіг цих областей забезпечуватимуть відповідні підрозділи Національного банку, які територіально розташовані в інших областях України. Делегована модель організації готівкового обігу, на нашу думку, має свої переваги і недоліки.

У даний час пріоритетними завданнями в політиці Національного банку України є скорочення обсягу готівкового грошового обігу, його впорядкування, а також розвиток безготівкових розрахунків. Розширення безготівкових платежів сприятиме оптимізації грошового обігу і скороченню темпів зростання кількості наявних грошей в обігу.

Національний банк України постійно удосконалює нормативну базу щодо організації безготівкових розрахунків та регулювання готівкового грошового обігу. Нормативно-правові акти, що регулюють безготівкові розрахунки, зокрема прийняття проекту Cashless economy, зміни щодо ведення касових операцій банками та їх клієнтами, спрямовані на популяризацію безготівкових платежів населення, зміцнення матеріально-технічної бази територіальних управлінь та банків для автоматизованого оброблення готівки і на вилучення готівкової грошової маси з позабанківської системи загалом.

З активним розвитком технологій у світі дедалі популярнішою стає платіжна культура безготівкових розрахунків – cashless. Вона вигідна державі та банкам, адже дозволяє економити значні кошти на емісії, інкасації та утилізації банкнот, а також економіці та суспільству, тому що сприяє поліпшенню контролю за проведеними транзакціями та ефективній боротьбі з тіньовою економікою [30]. Терміном cashless прийнято називати прагнення держави максимально скоротити обсяги готівки в економіці шляхом переходу на безготівкові розрахунки. Ще однією важливою місією cashless є виведення економіки із тіні. Без готівки неможливе існування тіньової економіки. І чим менше готівки перебуває в обороті, тим складніші умови для існування тіньового бізнесу [6]. Національний банк України продовжує працювати над розбудовою безготівкової економіки, зокрема розширенням сфери застосування безготівкових розрахунків та платіжної інфраструктури (проект Cashless economy) [53, с. 92].

За даними Національного банку України успішна реалізація проекту Cashless economy можлива лише за умови ефективних узгоджених дій за чотирма напрямками [30; 53, с. 95]:

- 1) зниження попиту на готівку;
- 2) популяризація та розвиток безготівкових розрахунків;
- 3) розвиток платіжної інфраструктури;
- 4) зміна звичок, платіжної культури та ментальності людей як елемента фінансової обізнаності.

Подальшому розвитку безготівкових розрахунків сприятиме зниження Національним банком України граничної суми розрахунків готівкою за участю фізичних осіб зі 150 тис. грн. до 50 тис. грн. Відповідні норми містяться у Положенні про ведення касових операцій у національній валюті в Україні, яке затверджено постановою Правління Національного банку України № 148 від 29 грудня 2017 р. [51]. Фізичні особи мають право здійснювати розрахунки на суму, яка перевищує 50 тис. грн., шляхом внесення готівки або перерахування коштів з поточного рахунку на поточний рахунок [44].

Світовий досвід свідчить про існування аналогічних обмежень у багатьох країнах світу. Так, в Бельгії та Італії ліміт становить 3 тис. євро в день, в Іспанії – 2,5 тис. євро, в Греції – 1,5 тис. євро, у Франції і Португалії – 1 тис. євро [33].

Першочерговими напрямками для впровадження Cashless economy є повсякденні операції – це оплата комунальних послуг, переведення всіх державних виплат, насамперед пенсій та стипендій, у безготівкову форму. У широкому використанні безготівкових розрахунків в Україні зацікавлені всі учасники грошових відносин – держава, Національний банк України, банки, торговці та громадяни [25, с. 5; 53, с. 94-96].

Зменшити динаміку зростання готівки поза банками можна за рахунок розвитку безготівкових форм розрахунків населення за придбані товари, виконані роботи і надані послуги електронними платіжними засобами, зокрема банківськими безконтактними платіжними картками [16, с. 52].

Розвиток безготівкових платежів, зокрема кількості та операцій платіжними картками сприятиме оптимізації грошового обігу і скороченню темпів зростання кількості наявних грошей в обігу. За даними Національного банку України, на початок 2018 р. на території України діяло 84 банки, з них 77 банків (91,7%) є учасниками карткових платіжних систем, тобто здійснювали емісію або еквайринг платіжних карток [44].

За 2017 рік загальна кількість активних платіжних карток збільшилася на 2469 тис. шт., або на 7,6 %, і становила 34858 тис. шт. на 1 січня 2018 р. (табл. 4.3). Суттєво зростає випуск безконтактних платіжних карток. Так, за 2017 рік кількість безконтактних платіжних карток збільшилася на 752 тис. шт., або на 37,7 %, і становила 2745 тис. шт. (2771 тис. шт. з магнітною смугою та чипом і 24 тис. шт. з чипом) [53, с. 100].

Таблиця 4.3

Види платіжних карток, які емітовані українськими банками за видами носіїв інформації, тис. шт.*

Роки	Усього	з магнітною смугою	з магнітною смугою та чипом	з них безконтактних	з чипом	з них безконтактних	віртуальні
2013	35622	33277	1536	-	623	17	185
2014	33042	30009	2370	1090	416	0	248
2015	30838	27586	2766	1406	194	45	291
2016	32389	27994	3876	1987	74	6	444
2017	34858	27202	7407	2721	24	24	225

* Джерело: побудовано за даними Національного банку України [44]

У 2017 р. частка безконтактних карток зросла з 5,7% до 7,9%. Таким чином, вони набирають популярності. І цьому сприяє, зокрема, участь міжнародних компаній «MasterCard», «Visa» та «Національної платіжної системи «Український платіжний простір»у проектах з впровадження платіжних карток як інноваційного засобу оплати, зокрема транспортних послуг.

За 2017 рік обсяги операцій з використанням платіжних карток, емітованих українськими банками, зросли майже на 32,0% та становили 2124678 млн. грн. на 1 січня 2018 р., а загальна кількість операцій зросла на 23,0% та становила 3091 млн. шт. (табл. 4.4).

У 2013-2017 рр. активно продовжують стабільно розвиватися безготівкові розрахунки з використанням платіжних карток як за сумою, так і за кількістю операцій. Так, за 2017 р. безготівкові платежі з використанням платіжних карток за обсягом операцій збільшилися на 263682 млн. грн., або на 46,2 8%, і становили 834957 млн. грн. на початок 2018 р., а їх частка в загальній сумі операцій зросла на 3,8% до 39,3% (табл. 4.4). До 2020 р. частка безготівкових розрахунків за платіжними за обсягом операцій має зрости до 55% [53, с. 95, 99].

Таблиця 4.4

**Сума та кількість операцій з використанням платіжних карток,
емітованих українськими банками***

Роки	Сума операцій					Кількість операцій				
	Усього	Безготівкові платежі		Отримання готівки		Усього	Безготівкові платежі		Отримання готівки	
		млн. грн.	%	млн. грн.	%		млн. шт.	%	млн. шт.	%
2013	916027	159138	17,4	756889	82,4	1339	584	43,6	755	56,4
2014	1019035	255194	25,0	763841	75,0	1573	879	55,9	693	44,1
2015	1232796	384795	31,2	848001	68,8	1965	1287	65,5	678	34,5
2016	1610260	571275	35,5	1038985	64,5	2513	1775	70,6	738	29,4
2017	2124678	834957	39,3	1289721	60,7	3091	2311	74,8	780	25,2

* Джерело: складено за [44]

У 2017 р. кількість безготівкових розрахунків за платіжними картками зросла на 536 млн. шт., або на 30,2%, і становила 2311 млн. шт. на початок 2018 р., а їх частка в загальній кількості операцій зросла на 4,2 % до 74,8 % (табл. 4.4).

У 2017 р. спостерігався також значний розвиток платіжної інфраструктури. Кількість платіжних терміналів за 2017 р. зросла на 32440 шт., або на 14,8%, і станом на 1 січня 2018 р. мережа терміналів нараховувала 251681 шт. [44]. Однак, низький рівень проникнення POS терміналів в Україні створює передумови для існування економіки, насиченої готівкою [25, с. 11]. Слід розвивати платіжну інфраструктуру для здійснення операцій з використанням платіжних карток, зокрема розширення мережі прийому платіжних карток, обладнання підприємств роздрібною торгівлі електронними терміналами та імпринтерами для оплати товарів і послуг за допомогою платіжних карток. До 2020 р. кількість POS-терміналів має зрости до 11 тис. шт. на 1 млн. населення [53, с. 95].

Для розвитку безготівкових платежів в сфері особистого споживання необхідно створення сприятливих умов, що можливо при поступовому відновленні довіри населення до банківського сектору, дій Національного банку України у сфері безготівкових розрахунків.

Банки активніше повинні займатися фінансовою освітою з метою підвищення свого іміджу та ознайомлення клієнтів з новими банківськими продуктами, про існування яких більшість фізичних осіб

навіть не знає [66, с. 42]. Так, Приватбанк не тільки сам постійно навчається чомусь новому, але й з радістю ділиться своїми знаннями з клієнтами. В Приватбанку діють освітні програми, в яких кожен може знайти щось цікаве для себе. Юніорбанк навчає школярів фінансовій грамотності та програмуванню. Топ-менеджери Приватбанку проводять бізнес-семінари для підприємців і діляться своїм досвідом. На плазмових екранах у відділеннях транслюються навчальні ролики з фінансовими споживчими порадами, зокрема, як розрахуватися банківською платіжною картою в мережі Інтернет [45]. У той же час жоден банк самотійно не в силах справитися з проблемою фінансової неграмотності населення в силу її серйозності та масштабності. Просвітництво громадян – завдання не тільки банківських установ та вищих навчальних закладів, а й держави [66, с. 42].

У 2012 р. Національний банк України започаткував комплексний проект з підвищення рівня фінансової грамотності населення України, до реалізації якого залучені державні органи та установи, банківські асоціації, банки, громадські організації, вищі навчальні заклади, іноземні партнери. Метою проекту є заохочення громадян до участі в ефективному управлінні власним бюджетом, прийняття впевнених та зважених фінансових рішень відповідно до життєвих обставин [44].

На основі проведеного аналізу розвитку грошового обігу в сучасних умовах, можна зробити такі висновки щодо скорочення готівкового грошового обігу та розвитку безготівкових розрахунків в Україні.

1. Скорочення частки готівкового грошового обігу носить об'єктивний характер і залежить від динаміки основних макроекономічних показників, зокрема ВВП та грошових доходів населення, а також пов'язане зі зміною Національним банком України засобів регулювання кількості готівки в обігу в процесі проведення грошово-кредитної політики.

2. Національний банк України підтримує технологічний напрям розвитку банківської системи. Так, на сьогодні запровадження проекту Cashless economy є одним із пріоритетів для регулятора. При реалізації даного проекту розшириться сфера використання безготівкових розрахунків, зокрема розрахунки платіжними безконтактними

платіжними картками максимально будуть використовуватися кожного дня громадянами України.

3. Засобом впливу Національного банку України на величину готівкового грошового обігу також є зниження граничної суми розрахунків готівкою за участю фізичних осіб до 50 тис. грн. та розвиток інформаційних технологій.

4. Напрямом для розширення безготівкових розрахунків в сфері особистого споживання є розвиток розрахунків населення платіжними картками. Позитивна динаміка зростання безготівкових розрахунків із використанням платіжних карток як за обсягом, так і за кількістю свідчить про те, що такий електронний платіжний засіб, як платіжна картка, набуває все більшого поширення серед населення саме як інструмент для розрахунків, а не одержання готівки, та про позитивну тенденцію до поступового скорочення тіньового обігу та сприяє прозорості оподаткування та збільшенню ВВП.

5. Окремі торговельні організації не забезпечені POS-терміналами для оплати за товари та послуги, що вимагає координації дій учасників безготівкових розрахунків, зокрема банківських установ та торговців. З метою залучення клієнтів для користування безготівковими платежами банківська система України повинна забезпечити відповідну платіжну інфраструктуру.

6. Для більш активного використання безготівкових розрахунків акцент необхідно робити також на підвищенні фінансової обізнаності населення України. Населенню необхідно пояснювати переваги використання різних електронних засобів платежу, зокрема платіжних карток, при безготівкових розрахунках, які є більш зручним, дешевим і безпечним способом платежу.

7. Розвиток зручних та цікавих для споживачів електронних платіжних засобів дасть змогу сформувати у громадян звички безготівкових розрахунків, що властиво для розвинених країн. Так, запровадження в містах України оплати проїзду в громадському транспорті, яка поширена в світі, за допомогою інноваційних систем, зокрема електронного квитка (соціальної картки), безконтактних банківських платіжних карток та NFC-пристроїв, є прогресивним проектом для громад міст у напрямку створення міської системи перевезення пасажирів.

Ці пропозиції сприяли б скороченню обсягу готівкового грошового обігу, його впорядкуванню, а також розвитку безготівкових розрахунків. Удосконалення організації грошового обігу в системі Національного банку України залежить від побудови для роботи з готівкою сучасної матеріально-технічної бази. У зв'язку з цим, надзвичайної актуальності набуває впровадження новітніх технологій в організацію роботи банківських установ з готівкою. Напрямами розвитку безготівкових розрахунків є здійснення дистанційного обслуговування рахунку клієнта за допомогою систем «клієнт-банк», «клієнт-Інтернет-банк», «телефонний банкінг», «миттєва безконтактна оплата» та ін., впровадження оплати безконтактними платіжними картками в громадському транспорті. Проведений нами більш глибокий аналіз діяльності Національного банку України та банків щодо управління стійкістю грошового обігу дозволить запропонувати напрями поліпшення роботи з готівкою та шляхи розвитку безготівкових розрахунків для забезпечення стабільності банківської системи.

4.4. Дієвість інструментів монетарної політики: вітчизняні реалії та світовий досвід

Нині в умовах фінансових негараздів у світовій економічній системі спостерігається суттєве зниження ефективності інструментів монетарної політики, що є характерною ознакою країн з ринками, що формуються. Вочевидь, що таке негативне явище є притаманним і для України, оскільки наявність якісно інших економічних та інституційних умов порівняно з розвиненими країнами обмежує застосування усталених підходів у теорії та практиці монетарної політики. За таких обставин, вирішення цієї проблеми потребує пошуку та напрацювання саме такого ефективного монетарного інструментарію, який здатний оперативнo та адекватно впливати на економічну систему та забезпечувати при цьому її безперервний висхідний розвиток. Окрім того більшість центральних банків провідних країн світу продемонстрували ефективні та злагоджені дії у боротьбі з глобальною фінансовою кризою, замінивши традиційну монетарну політику, нетрадиційними заходами, які виявилися більш дієвими і адекватними до умов кризових явищ в економічній сфері.

Таким чином, проблематика підвищення ефективності інструментарію монетарної політики та посилення її позитивного впливу на перебіг усіх економічних процесів в країні потребує поглибленого теоретичного осмислення та практичних напрацювань, зважаючи на постійні зміни використовуваного інструментарію. Оперативність та адекватність монетарного інструментарію центральних банків світу з метою подолання наслідків глобальної фінансової кризи зумовлює підвищення наукового інтересу саме до теоретичних і практичних аспектів оцінки їх ефективності.

Попри належне ґрунтовне опрацювання даного питання провідними науковцями, варто зауважити, що за умов постійних змін в економічному просторі особливої уваги слід приділяти саме формуванню системних підходів щодо напрацювання дієвих монетарних інструментів у забезпеченні стабільності функціонування економічної системи. Зокрема, малодослідженими залишаються питання визначення пріоритетності використання монетарних інструментів центрального банку з метою забезпечення належного рівня стабільності функціонування економічної системи та нівелювання впливу системних ризиків банківської діяльності. Незважаючи на численні теоретичні напрацювання щодо монетарного інструментарію, які розроблені в економічній науці, попри безліч публікацій про особливості застосування певних інструментів монетарної політики, окремі питання дієвості впливу інструментів монетарного регулювання, вимагають більш глибокого дослідження.

Нині теза про «таргетування інфляції» стала і продовжує бути домінантою у документах монетарної політики НБУ, хоча істотного впливу на темпи інфляції це «таргетування» не справляє. Так, у «Основних засадах грошово-кредитної політики НБУ» на 2014 р. визначалося: «... у середньостроковій перспективі Національний банк прагнучиме досягти та утримувати показник індексу споживчих цін у межах 3–5% на рік », а в аналогічному документі на 2015 р.: «... завданням грошово-кредитної політики у середньостроковій перспективі є зниження темпів інфляції до 5% на рік із допустимим відхиленням ± 1 процентний пункт». Втім, зростання ІСЦ у 2014 р. склало 24,9%, у 2015р. сягнуло 43,3%. Згідно з даними, оприлюдненими Держстатом, інфляція у 2016 році становила 12,4%.

Основою монетарної політики НБУ у 2017 р. стали дії з досягнення цілей щодо інфляції, визначених «Основними засадами монетарної політики на 2017 р. та середньострокову перспективу», які затвердила Рада НБУ., а саме –забезпечення інфляції на рівні $8\% \pm 2$ п. п. в кінці 2017 року та $6\% \pm 2$ п. п. – у 2018 році [41]. На наш погляд, це надскладне завдання, і вперше, від початку запровадження «інфляційного таргетування» Національний банк визнав недосяжність цільового орієнтиру на поточний рік. Інфляція за підсумками 2017 р. становитиме 12,2%, тоді як мета поточної політики інфляційного таргетування центробанку становить 8% плюс-мінус 2 в.п. Окрім того, негативно на ціни в тому числі вплинули рішення уряду: подвоєння мінімальної зарплати, позапланове підвищення пенсій, черговий перегляд акцизів на алкогольну і тютюнову продукцію. Загалом на тлі таких «позитивних змін» темпи інфляції у вересні 2017 р. прискорилися до 16,4%, а липневий прогноз НБУ в 9,1% швидко застарів [36].

Тож в Україні інфляція залишається на досить високому рівні навіть у період зменшення внутрішнього кредитування, а інфляційні шоки радше можна пов'язати з адміністративними рішеннями щодо цінових змін (зокрема, в житлово-комунальних тарифах) (рис. 4.8). Таким чином, в умовах вітчизняних реалій щонайменше некоректними є прагнення виключно монетарними засобами впливати на інфляційну динаміку.

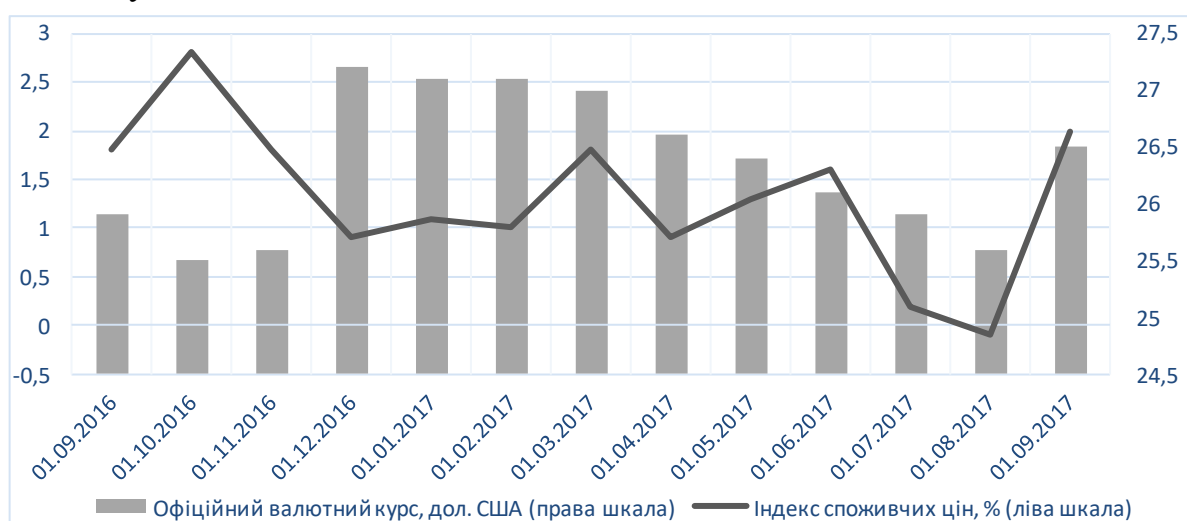

Рис. 4.8. Зміни споживчих цін та офіційного валютного курсу за період з вересня 2016 р. по вересень 2017 р. в Україні*

*Джерело: побудовано авторами на основі [42; 44]

Наведені дані на рис. 4.8 ілюструють кореляційний взаємозв'язок між змінами споживчих цін та офіційного валютного курсу. Окрім того, підтвердженням тези щодо завчасності проголошення НБУ курсу на режим інфляційного таргетування є динаміка валютних інтервенцій на міжбанківському ринку. Так, з міжнародних резервів, які зросли у вересні 2017 р. на 602 млн. дол., 165,6 млн. дол. було витрачено на валютні інтервенції, які Національний банк здійснював для згладжування надмірних коливань на міжбанківському валютному ринку під дією тимчасових чинників. У тому числі 69,0 млн. дол. США було спрямовано на продаж валюти через інтервенції у формі запиту найкращого курсу [34].

У контексті оцінки дієвості інструментів монетарної політики НБУ варто зацентувати на тому, що країни, які продемонстрували позитивну динаміку до зростання, дедалі більше опановують складний і диверсифікований арсенал інструментів монетарної політики. Цілком зрозуміло, що врахування різновекторних впливів застосування монетарного інструментарію в сукупності створює далеко не однозначний загальний вплив на макроекономічне та фінансове середовище країни (табл. 4.5).

Таблиця 4.5

Основні інструменти грошово-кредитної політики країни*

Інструмент	Дія	Об'єкт, на який спрямована дія
Встановлення мінімальних резервних вимог	Опосередкована	Пропозиція грошей
Цільові кредити	Пряма	Пропозиція грошей
Регулювання офіційної облікової ставки	Пряма	Попит на гроші
Рефінансування комерційних банків	Пряма	Пропозиція грошей
Операції на відкритому ринку	Опосередкована	Пропозиція грошей
Таргетування монетарних агрегатів	Пряма	Пропозиція грошей
Дисконтна політика	Опосередкована	Пропозиція грошей

*Джерело: [49 с. 29]

Таким чином, в контексті глобальних викликів, країни, як правило, визначають власні напрями економічної політики, що загалом дозволяє забезпечувати належний рівень адекватності заходів національної економічної політики. Вочевидь, що політика банківських регуляторів країн, які продемонстрували позитивну динаміку до зростання, орієнтується на досягнення зростання ВВП та доходів населення з урахуванням стримування інфляції у помірних межах за допомогою створення механізмів надання кредитів для пріоритетних галузей економіки за помірними кредитними ставками.

В Україні, в основному, всі регулюючі інструменти НБУ спрямовані на стабілізацію банківських установ, тому пріоритетними інструментами його грошово-кредитної політики можна визначити: 1) процентну політику; 2) політику обов'язкових резервів; 3) операції на відкритому ринку; 4) політику рефінансування (табл. 4.6).

Таблиця 4.6

Основні інструменти грошово-кредитної політики НБУ*

Інструменти	Мета	Регулюючі функції
Процентна політика	– сприяти зростанню економіки шляхом низьких ставок на кредити – стримувати ріст інфляції	– забезпечити стабільність гривні на валютному ринку шляхом помірного підвищення процентних ставок – регулювання рівня заощаджень та інвестицій – регулювання рівня ділової активності банків – вплив на рівень інфляції – вплив на ринок капіталів
Політика обов'язкових резервів	– збільшити контроль за ліквідністю установ банків для забезпечення здійснення поточних платежів – посилити залежність банків від рефінансування з боку НБУ	– регулювання грошової маси – вплив на рівень мультиплікації депозитів – вплив на динаміку грошової пропозиції – вплив на фінансовий результат банку
Операції на відкритому ринку	– зміна величини та структури банківських ліквідних коштів	– регулювання ліквідності банку – збільшення обсягів рефінансування та міжбанківського кредитування
Політика рефінансування	– підтримання ліквідності банків – участь у процесі відтворення	– регулювання грошової пропозиції – збільшення масштабів кредитування

*Джерело: побудовано авторами

Отож логіка нашого дослідження дієвості інструментів монетарної політики передбачає розглянути практику застосування НБУ традиційних монетарних інструментів.

Так, основним монетарним інструментом НБУ є регулювання процентної (облікової) ставки. У 2014 р. під час розгортання вітчизняної фінансово-економічної кризи НБУ суттєво збільшив рівень процентних ставок з метою приборкання інфляції та обмеження попиту на іноземну валюту, який був спричинений зростанням ціни на неї. У 2015-2016 рр. процентна політика НБУ характеризувалась постійними коливаннями, про що свідчать такі дані: 06.02.2015 процентну ставку було підвищено до 19,5%, а вже 04.03.2015 – до 30%. Після цього спостерігалось виключно зниження облікової ставки: 28.08.2014 – до 27%, 25.09.2015 – до 22%, 22.04.2016 – до 19%, 27.05.2016 – до 18%, 24.06.2016 – до 16,5%, 29.07.2016 – до 15,5%, 16.09.2016 – до 15%, 28.10.2016 – 14,0%, а останнє зниження відбулося 26.05.2017 до 12,5%.

Слід зауважити, що саме облікова ставка НБУ прив'язана до ставки рефінансування, за якою НБУ надає банкам кредити рефінансування на визначений строк. Ставка рефінансування не може бути меншою, ніж облікова ставка. Динаміка середньозваженої ставки рефінансування на тендерах та облікової ставки НБУ представлена на рис. 4.9. Окрім того, облікова ставка є індикатором цінової політики комерційних банків на банківські депозитні та кредитні продукти.

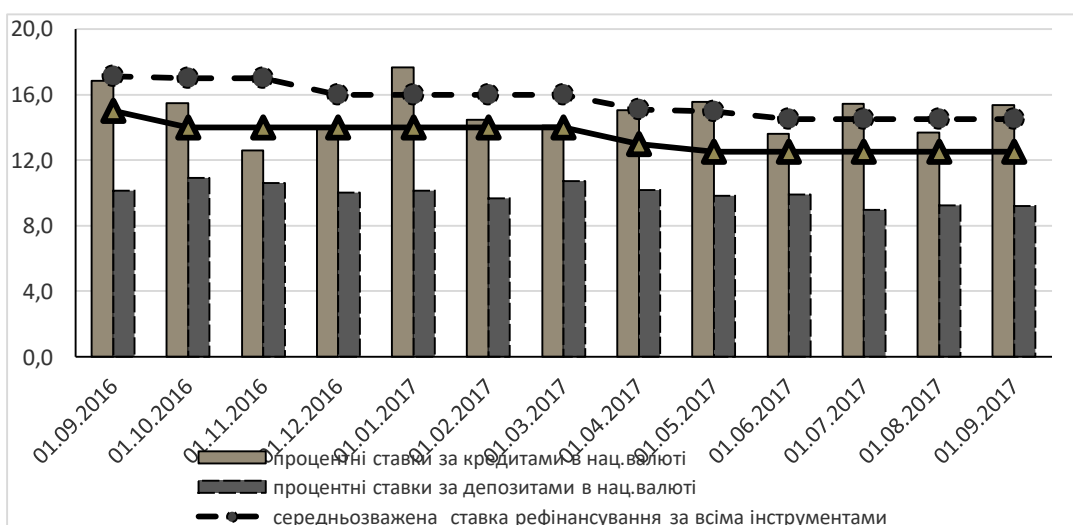

Рис. 4.9. Динаміка облікової ставки НБУ та процентних ставок кредитного ринку за період з вересня 2016 р. по вересень 2017 р., %*

*Джерело: побудовано авторами на основі даних НБУ[44]

Як продемонстровано на рис. 4.9, облікова ставка НБУ не має тісного зв'язку зі ставками за кредитами банківських установ. Найбільшу частку в доходах банківської системи протягом 2015 р. – січня-травня 2017 р. займали процентні доходи (становили більше 60% від загального обсягу доходів) та комісійні (більше 14%). Це свідчить про певну сталість структури доходів банківської системи [38]. 27 жовтня 2017 р. Національний банк несподівано для учасників ринку підвищив облікову ставку відразу на 1 в. п. до 13,5%. Цим рішенням регулятор перервав дворічний період пом'якшення монетарної політики. З 02.03.2018 р. облікова ставка НБУ складає 17,0%. Таким чином, Національний банк хоче підвищити вартість грошей в економіці, щоб заспокоїти високу інфляцію. Тепер учасники ринку очікують підвищення ставок за депозитними сертифікатами, ОВДП і кредитами «овернайт». Депозитні ставки, які зараз знаходяться на багаторічних мінімумах, не зможуть проігнорувати нову цінову реальність [36].

Таким чином, слід розуміти, що зниження облікової ставки не завжди веде до зниження ставки за кредитами та розкручування інфляційної спіралі, у той час як її зростання обов'язково призводить до подорожчання кредитних ресурсів, що свідчить про недостатній зв'язок кредитної політики на макро- та мікрорівні. Зауважимо, що зростання рівня облікової ставки під час кризи та потреба більшості банківських установ у додаткових коштах, спричинили зростання відсоткових ставок за кредитами, депозитами та на міжбанківському кредитному ринку.

Більше того, як засвідчує практика, процентні ставки на міжбанківському кредитному ринку в Україні більшою мірою чутливі саме до курсової динаміки і девальваційного тиску: у період посилення тиску спостерігається суттєве зростання ставок відсотку і після завершення курсового шоку відбувається помітне їх зниження.

Слід зазначити, що в умовах розвинутих ринкових відносин облікова ставка центрального банку має більшою мірою індикативний характер, орієнтуючи суб'єктів грошового ринку на довгостроковий тренд зміни вартості капіталу, що визначає вагому роль і високу значимість цього банку як провідного макроекономічного регулятора. Порівняння облікових ставок країн світу у 2013-2016 рр. показано в табл. 4.7.

Таблиця 4.7

Облікові ставки центральних банків країн світу, 2013-2016 рр. *

Країна	Облікова ставка центрального банку країни на 01.01.2017, %	Середня ставка центрального банку країни у 2013-2016 рр., %
Китайська народна республіка	4,35	5,35
Японія	-0,10	0,05
Сполучені штати Америки	0,75	0,3125
Південна Корея	1,25	1,81
Країни Євросоюзу	0	0,0875
Швейцарія	-0,75	0
Великобританія	0,25	0,4375
Канада	0,50	1
Швеція	-0,50	0,375
Ізраїль	0,10	0,36
Австралія	1,50	2,125
Індія	6,25	7,3125
Данія	-0,75	0
Бразилія	13,75	12,43
Мексика	5,75	3,875
Російська Федерація	10	10,875
Туреччина	8	6,38
ПАР	6	7
Україна	14	14,81

*Джерело: [7]

Таким чином облікова ставка НБУ є однією з найвищих в Європі. До того ж слід зважати на те, що політика високих відсоткових ставок має значні негативні наслідки: зниження платоспроможного попиту в економіці та інвестиційної активності, високі відсоткові ставки призводять до удорожчання кредитів для суб'єктів господарювання, які відповідно закладають свої витрати в ціну продукції. Іншими негативними наслідками цієї політики є зниження інвестиційної активності в економіці та темпів економічного розвитку.

Безпосередній прямий вплив на вільну ліквідність має норма обов'язкових резервів банків, що підтверджує низьку дієвість цього інструмента управління ліквідністю. Як свідчить вітчизняна практика монетарного впливу на економіку, нагромадження негативних тенденцій в економіці, дестабілізація вітчизняного банківського сектору через відтік депозитів та погіршення якості кредитів (передусім через курсовий чинник) протягом 2012–2014 рр. призвели

до того, що НБУ, прагнучи стабілізувати ситуацію та зміцнити банківський сектор, послідовно підвищував норматив обов'язкового резервування – до 2,6% у 2012 р. та 3% у 2013 р., надалі – до 4,0% у 2014 р.

Мінімальні обов'язкові резерви як монетарний інструмент має свої особливості, які зумовлюють специфіку його застосування центральним банком. Переваги та недоліки використання норми обов'язкових резервів можна представити у вигляді таблиці 4.8.

Таблиця 4.8

Переваги та недоліки застосування норми обов'язкових резервів *

Переваги	Недоліки
– інструмент має швидку дію, тому підходить для тих ситуацій, коли потрібно оперативно реагувати на зміни в економіці; – знижує рівень ризику, що може виникати у банківській системі; – гарантує виплату вкладів у разі банкрутства банківської установи	– потужний засіб грошово-кредитного регулювання, оскільки навіть невеликі зміни норми резервів призводять до значних змін в обсягах вільних резервів банків, а відтак шоково впливають на економіку; – дія інструменту недостатньо керована, оскільки пов'язана з мультиплікативним ефектом; – має податкову природу, робить дорожчими банківські ресурси і сприяє зниженню кредитної активності, а відтак і дохідності банків; – значною мірою впливає на ліквідність банківської системи, вилучає банківські кошти з обігу, спричиняючи витрати банків від невикористаного капіталу

*Джерело: [48, с. 45]

У той же час слід помітити і зворотне: на даний момент НБУ практично вичерпав можливості розширення монетарної бази в Україні за допомогою скорочення нормативу обов'язкового резервування (табл. 4.9), при тому, що вітчизняні банки вкрай гостро відчують проблему браку фінансових ресурсів.

Окрім того, як зазначають аналітики, головною причиною погіршення фінансового результату функціонування банків за шість місяців 2017 р., стало істотне зростання відрахувань банками у резерви – до 12,5 млрд грн, переважну частку яких сформували два банки – Приватбанк і Промінвестбанк [58] (рис. 4.10).

Таблиця 4.9

Динаміка нормативів обов'язкового резервування у розрізі складових банківських ресурсів протягом 2005-2016 рр., %*

Період дії	за строковими депозитами нефінансових корпорацій та домогосподарств			за коштами на поточних рахунках та депозитами на вимогу нефінансових корпорацій та домогосподарств			за коштами, залученими іншими депозитними корпораціями від інших	
	у національній валюті	в іноземній валюті		у національній валюті	в іноземній валюті		у національній валюті	в іноземній валюті
		Коротко-строкові	довгострокові		коротко-строкові	довгострокові		
30.06.2012-30.06.2013	0	9	3	0	10		0	3
01.07.2013-29.09.2013	0	10	5	0	10	15	0	5
30.09.2013-18.08.2014	0	10	7	0	10	15	0	5
19.08.2014-30.12.2014	0	10	7	0	10	15	0	5
	за строковими депозитами			за коштами на поточних рахунках та депозитами на вимогу				
з 31.12.2014 по теперішній час	3			6,5				

*Джерело: побудовано авторами на основі даних НБУ

Також досить показовими є залишки коштів за наданими кредитами та залученими депозитами банківськими установами в Україні, оскільки у період підвищення норми обов'язкових резервів (2011-2014 рр.) лише простежувалась тенденція до зниження приросту депозитних вкладів, а не суттєве зменшення депозитного портфеля банків.

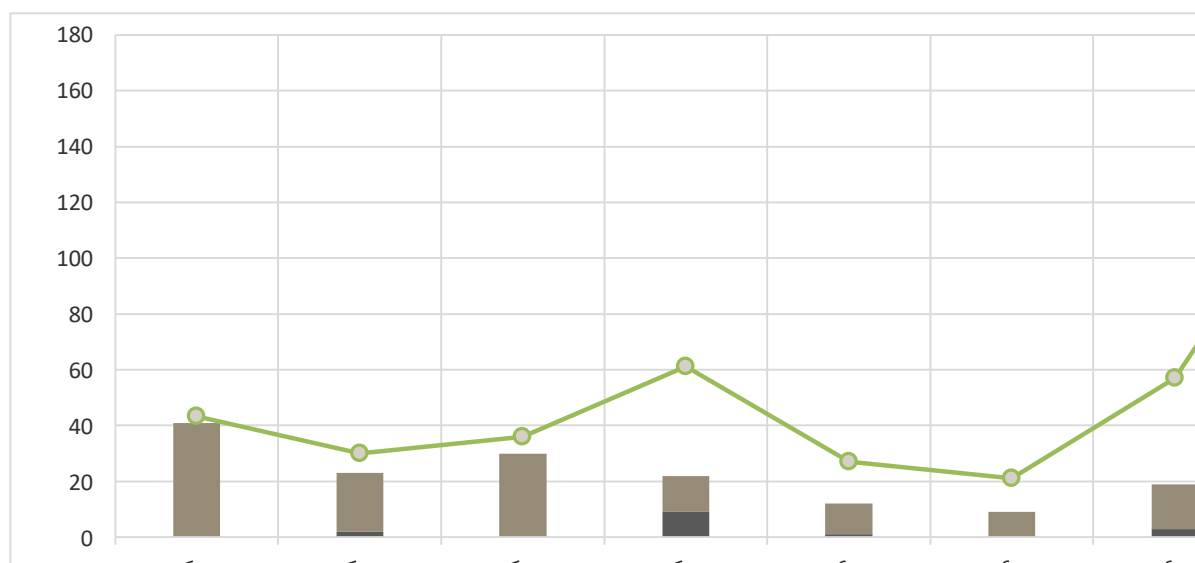

Рис. 4.10. Динаміка квартальних відрахувань до банківських резервів в Україні за 2015 - 2017 рр.*

*Джерело: побудовано авторами на основі даних НБУ [40]

Втім, слід зазначити, що реалізація норм обов'язкових вимог як монетарного інструменту практичній діяльності регуляторів різних країнах світу має певні особливості (табл. 4.10).

Таблиця 4.10

**Особливості застосування норми обов'язкового резервування
провідними країнами світу***

Елементи	Банк Англії	Федеральна резервна система	Європейський центральний банк	Банк Японії
Суб'єкти обов'язкового резервування	Банки за бажанням	Всі депозитні установи	Всі кредитні установи	Всі депозитні установи
База резервування	Зобов'язання банків в національній валюті	Переказні депозити	Депозити, цінні папери банку	Депозити резидентів, облігації банку в національній валюті
Диференціація нормативів	Відсутня	За сумою	За терміном	Залежно від типу та розміру депозиту
Період підтримки резервів	4-5 тижнів	1-2 тижні	3-5 тижнів	Місяць
Виплати за резервами	Офіційна ставка банку Англії	0,25%	Середня ставка за основними операціями рефінансування на період підтримання	Відсутні

*Джерело: [48, с. 45]

Як проілюстровано у таблиці 4.10 застосування обов'язкових резервних вимог мають суттєві відмінності у формуванні поелементного складу цього монетарного інструменту. Так, позитивним моментом є той факт, що центральні банки більшості економічно розвинених країн на суму середнього значення обов'язкових резервів протягом періоду підтримання нараховують проценти, що пом'якшує податкову природу механізму резервних вимог, а відтак підвищує його ефективність.

Нині у світовій банківській практиці операції центрального банку на відкритому ринку є основним і найбільш гнучким інструментом монетарного регулювання економіки, кредитних вкладень та

ліквідності комерційних банків. Операції центрального банку на відкритому ринку безпосередньо впливають на обсяг вільних ресурсів, які перебувають у розпорядженні комерційних банків.

Окрім того, операції на відкритому ринку та операції з рефінансування в розвинених країнах є взаємодоповнюючими і ефективно працюючими, а в країнах, що розвиваються, ці операції досить часто носять емісійний характер, тому що відбувається переважно купівля-продаж державних цінних паперів на первинному ринку для фінансування дефіциту державного бюджету, тоді як операції з рефінансування використовуються для підтримки ліквідності.

У вітчизняних реаліях, разом зі зміною операційних параметрів надання кредитів рефінансування, що вплинуло на структуру кредитів, протягом останніх трьох років (2014-2016 рр.), спостерігаємо суттєве зниження наданих позик для підтримки ліквідності банкам другого рівня. Втім уже у другому кварталі 2017 р., платоспроможні банки скоротили заборгованість перед НБУ на 3,638 млрд грн – з 17,152 млрд. грн. до 13,514 млрд. грн. Більше від інших борги повернув Ощадбанк (-2,019 млрд. грн.), який повністю розрахувався перед Національним банком. На другому місці у скороченні боргу – Приватбанк (-1,685 млрд. грн.), який все ще найбільший (12,912 млрд. грн.) боржник Національного банку. Станом на 1 вересня 2017 р. прострочена заборгованість Приватбанку за довгостроковими кредитами НБУ становила 11,827 млрд грн. окрім того, за цими простроченими кредитами нараховані відсотки в розмірі 198,9 млн грн., а відтак загальна сума заборгованості перед НБУ становить 12,025 млрд грн. При цьому за другий квартал він скоротився на 1,685 млрд грн., оскільки Приватбанк проводив погашення рефінансування у першому півріччі за рахунок монетизації ОВДП на суму 1,4 млрд. грн, а також за рахунок коштів, залучених на ринку ресурсів та власних коштів(рис. 4.11) [50].

Таким чином, протягом 2017 р. тенденції на ринку депозитних сертифікатів НБУ не змінилися. Системно важливі банки (Приватбанк, Ощадбанк та Укрексімбанк) продовжують розміщувати свої кошти у депозитні сертифікати. А Національний банк України, замість того, щоб сприяти подоланню фрагментації міжбанківського кредитного

ринку, відновленню його нормальної роботи і кредитування економіки, створив безризиковий високоприбутковий інструмент (деPOSITНИЙ сертифікат НБУ овернайт), який створює спіраль структурного профіциту ліквідності та додаткові перешкоди для кредитування банками економіки.

Рис. 4.11. Операції НБУ з рефінансування комерційних банків станом на 01.07.2017 р.*

**Джерело:* побудовано авторами на основі даних НБУ [40]

Водночас у процентних доходах зростає частка коштів, отриманих за цінними паперами, зокрема державними, та депозитними сертифікатами Національного банку, тоді як процентні надходження від кредитування скорочуються. Це свідчить про зміну характеру функціонування банківської системи України, а саме перехід від виконання банківським сектором своїх традиційних функцій, пов'язаних із забезпеченням перерозподілу коштів між вкладниками та кредиторами, до концентрації своєї діяльності на обслуговуванні фінансових потоків державного бюджету [38]. На тлі прискорення інфляції середньозважена ставка за тримісячними депозитними сертифікатами Національного банку за останній місяць зросла з 12,7% до 14,35%.

Таким чином, Національний банк, на наш погляд, при практичному застосуванні операцій на відкритому ринку, радше виконує функцію фінансового брокера на міжбанківському ринку, а не

монетарного регулятора, який певним чином спотворює конкурентні ринкові механізми та адекватні процеси перерозподілу ліквідності в банківській системі.

У процесі дослідження теоретичних засад формування та практичних аспектів використання традиційних інструментів монетарної політики в Україні у частині забезпечення стабільності функціонування економічної системи виявлено, що їх дієвість в певний часовий період була епізодичною та різновекторною, що не дало змоги повною мірою оцінити їх ефективність. Це підтверджує необхідність удосконалення практики використання монетарних інструментів шляхом адаптації досвіду застосування традиційних і нетрадиційних монетарних інструментів, які напрацьовані регуляторами провідних країн. Таким чином, нині в Україні, залишається вкрай актуальною проблема вибору не лише адекватної мети грошово-кредитної політики, а й ефективних монетарних інструментів, які повною мірою сприяли б виконанню основних завдань соціально-економічного розвитку держави.

Вочевидь, що саме неспроможність протистояти розгортанню кризових явищ в економічному середовищі традиційними антикризовими заходами змусило регулятори більшості розвинених країн спільно з національними урядами розробляти і реалізовувати нетрадиційні заходи монетарної політики. Фахівці МВФ визначають нетрадиційні монетарні інструменти як заходи, що реалізуються центральними банками, і які не є традиційними інструментами здійснення монетарної політики [85]. До них відносять: систему заяв про наміри, надання ліквідності банкам на довготерміновій основі і широкомасштабний викуп активів.

За допомогою інструментів нетрадиційної грошово-кредитної політики чиниться безпосередній вплив на фінансове становище суб'єктів економіки, а відтак її проміжною метою під час кризи стає або збільшення ліквідності банківської системи в цілому (як в ЄС і Великобританії, де у складі фінансового сектору домінує банківська система), або цільова підтримка окремих сегментів фінансового ринку (як у США, де у складі фінансового сектору переважають фінансові ринки).

На рис. 4.12 узагальнено інструменти нетрадиційної грошово-кредитної політики, які використовували ФРС США і центральні банки країн Європейського Союзу.

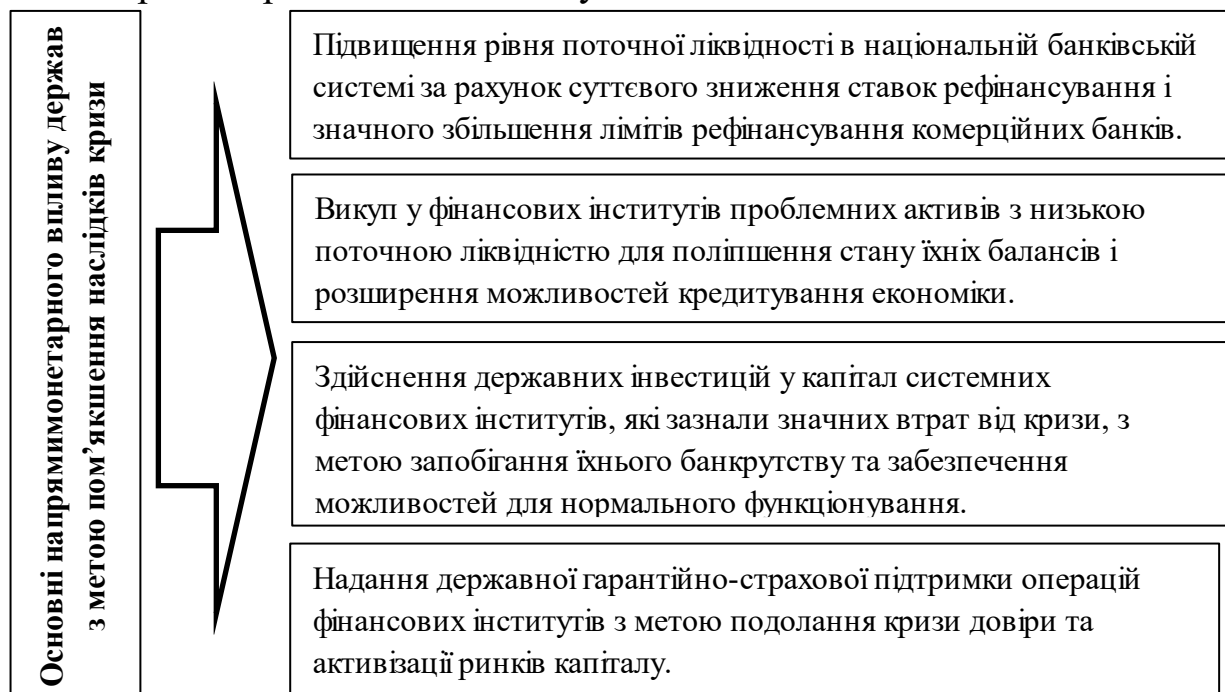

Рис. 4.12. Основні напрями монетарного впливу держав з метою пом'якшення наслідків кризи*

*Джерело: побудовано авторами на основі [2, с. 60]

Таким чином, проведений аналіз за попередній період дієвості інструментів монетарної політики НБУ дозволив дійти висновку про необхідність оптимізації традиційного та розширення нетрадиційного арсеналу монетарного інструментарію. Сформульовані і систематизовані напрями оптимізації традиційного інструментарію та застосування нетрадиційних інструментів у політиці монетарного регулювання НБУ представлені у таблиці 4.11.

Таблиця 4.11

Напрями оптимізації традиційних та застосування нетрадиційних інструментів в монетарній політиці НБУ*

Традиційні інструменти	
Інструмент	Напрями оптимізації
Процентна політика	<p>1) основні засади формування: забезпечення позитивного рівня облікової ставки щодо інфляції; рівень облікової ставки повинен перебувати у межах коридору ринкових процентних ставок комерційних банків за кредитами та депозитами;</p> <p>2) ставка, за якої буде відбуватись рефінансування банків для кредитування промисловості, має бути не більше ніж 5 - 7% враховуючи рентабельність середньо- та високотехнологічних галузей промисловості;</p> <p>3) встановити доступний рівень ставки рефінансування для банків відповідно до рівня не наявної, а очікуваної інфляції, що, на наш погляд, більше відповідає цілям монетарної політики НБУ.</p>
Політика обов'язкових резервів	<p>1) використання норми обов'язкових резервів як стимулюючого, а не стримуючого фактору для розвитку банківської системи;</p> <p>2) здійснення відсоткових виплат банківським установам за зберігання резервів на рахунку в НБУ як плати за невикористані кошти;</p> <p>3) для банків, які спрямовують свої ресурси на кредитування виробництва, у пріоритетні галузі економіки, слід установити гнучку систему обов'язкового резервування;</p> <p>4) надання пільг щодо формування обов'язкових резервів. Так, суму коштів, що належить до депонування для виконання резервних вимог, можливо зменшувати на величину виданих довгострокових кредитів (понад 5 років) підприємствам реального сектора економіки.</p>
Операції на відкритому ринку	<p>супровід операцій на відкритому ринку комунікаційною політикою для пояснення змісту переходу до іншої парадигми операційної системи;</p> <p>запровадження операцій зі стерилізації ліквідності. оскільки наразі, депозитні сертифікати використовуються центральним банком не з метою обмеження кількості грошей, а для впливу на вартість коштів та для контролю за процентними ставками на міжбанківському кредитному ринку</p>
Політика рефінансування	<p>1) активізація політики рефінансування банків під заставу корпоративних цінних паперів та кредитних зобов'язань підприємств. Дослідження параметрів можливих видів забезпечень дає підстави для висновку про широкий діапазон можливостей для використання в рамках операцій рефінансування корпоративних цінних паперів та інших зобов'язань підприємств, зокрема облігацій, векселів, кредитних вимог банків до суб'єктів господарювання;</p> <p>2) видача цільових кредитних ліній тим комерційним банкам, котрі здійснюють кредитування реального сектору. Рефінансування центробанком може здійснюватися шляхом надання цільових кредитів можливе у межах відкритої кредитної лінії. Частка</p>

Продовження таблиці 4.11

Політика рефінансування (продовження)	кредитів, спрямованих у реальний сектор економіки, а саме підприємствам малого та середнього бізнесу, у кредитному портфелі комерційного банку повинна становити не менше 75%. 3) активне використання нового інструменту підтримки ліквідності банків – Emergency Liquidity Assistance (ELA) у вигляді, до прикладу, відновлюваної короткострокової кредитної лінії, якою банки зможуть скористатися у випадку відтоку депозитів.
Нетрадиційні інструменти	
Інструмент	Економічний зміст та механізм реалізації
Система заяв про наміри центрального банку	Заходи з формування очікувань майбутньої офіційної ставки. ЦБ не тільки оголошує рішення про збереження або зміну величини ключової процентної ставки, але і повідомляє про тривалість періоду, протягом якого він не має намір посилювати монетарну політику.
Кількісне кредитне пом'якшення	Купівля ЦБ державних боргових цінних паперів, що спрямована на зниження їх доходності або спредів між прибутковістю активів з різним терміном до погашення в ситуації, коли ключова процентна ставка перебуває на нульовому або близькому до нульового рівні
Непряме кредитне пом'якшення	Надання ЦБ ліквідності банкам на довгостроковій основі (іноді супроводжується пом'якшенням вимог до якості застави). При цьому надання ліквідності на довгостроковій основі протиставляється «стандартним» інструментам за регулярним кредитуванням банків ЦБ, що здійснюється, зазвичай, на щотижневій основі.
Пряме кредитне пом'якшення	Безпосереднє втручання ЦБ у функціонування кредитних ринків і полягає у прямому придбанні регулятором корпоративних облигацій або цінних паперів, забезпечених іпотечними заставними. Даний різновид нестандартних інструментів монетарної політики спрямований на зниження процентних ставок і пом'якшення умов фондування на цих ринках (або їх окремих сегментах).

*Джерело: побудовано авторами

Таким чином, з урахуванням світового і вітчизняного досвіду, набутого банківськими системами під час перебігу глобальної фінансової кризи, дії НБУ щодо досягнення економічної стабільності в країні повинні спрямовуватись на поєднання використання традиційних і нетрадиційних монетарних інструментів з метою підвищення ліквідності банківської системи, а саме: 1) використання прямих інструментів грошового ринку з метою системної узгодженості заходів з виділення ліквідності і забезпечення внутрішньої ліквідності за рахунок цінних паперів; 2) політики кредитного пом'якшення для відновлення функціонування кредитного ринку; 3) політики кількісного пом'якшення при наближенні офіційної (облікової)

процентної ставки до нуля; 4) політики балансових рахунків для зупинки падіння сукупного попиту; 5) посилення застосування інструменту інформування громадськості про наміри у сфері монетарної політики особливо під час кризи.

Впровадження зазначених заходів, на нашу думку, повинно суттєво вплинути на підвищення ефективності та дієвості інструментів монетарної політики, що в кінцевому підсумку позитивним чином впливатиме на перебіг усіх економічних процесів в Україні.

4.5. Напрямки адаптації грошово-кредитного регулювання до режиму інфляційного таргетування на прикладі Нової Зеландії

Перманентні економічні та політичні кризи в Україні зумовлюють появу широких дискусій на предмет реформування економіки, державного управління, монетарної політики, банківської системи та інших напрямків життєдіяльності країни, що часто призводить до розробки рекомендацій щодо запозичення світового досвіду в тій чи іншій сфері.

Дійсно світова економічна наука та апробовані практичні підходи до ведення монетарної політики можуть слугувати дорожньою картою реформування грошово-кредитної сфери в Україні, однак 27 років вивчення і запозичення світового досвіду не принесли вагомих результатів в царині забезпечення дієвості інструментів грошово-кредитної політики, механізму монетарної трансмісії, вибору монетарних режимів та й в цілому організації банківської справи.

Поясненням цьому можуть бути щонайменше дві причини: 1) сліпе копіювання світового досвіду без реальної оцінки не тільки можливостей його адаптації до вітчизняних реалій, а й без прорахунку певних сценаріїв розвитку вітчизняної економіки після такого впровадження; 2) відсутність політичної волі щодо завершення адаптації чи імплементації світового досвіду, адже, як показує практика, адаптацію багатьох слушних прикладів було не завершено.

Не стало винятком й останнє масштабне впровадження світового досвіду в систему грошово-кредитного регулювання, яке передбачало зміну монетарного режиму з метою досягнення цінової та фінансової

стабільності. Як відомо, результатом такого підходу стали найбільші, за історію незалежності, збитки банківської системи, виведення з ринку 90 банків, трикратна девальвація національної валюти, а в кінцевому підсумку – зниження ВВП з 180 до 90 млрд. дол. США.

Тематика грошово-кредитного регулювання не є новою у вітчизняній науці, однак не залежно від зміни економічних циклів, кон'юнктури ринків, політичної ситуації завжди залишається актуальною, оскільки розглядає ефективність одних із найважливіших регулятивних функцій держави: регулювання грошового обігу і кредиту. Питанням забезпечення ефективності грошово-кредитного регулювання в Україні присвятили свої праці багато науковців. Однак в частині обґрунтування вибору монетарного режиму є деякі розбіжності, зокрема в контексті інфляційного таргетування, які потребують ґрунтовного вивчення міжнародного досвіду з метою мінімізації негативних наслідків його зміни для національної економіки.

Безумовно, монетарний режим, який існував в Україні до середини 2014 р. і полягав у жорсткому таргетуванні валютного курсу (режим фіксованого валютного курсу), потребував корекції, адже тривала підтримка валютного курсу впродовж 2009-2013 рр. на одному рівні хоча й забезпечувала цінову і фінансову стабільність в країні, однак накопичувала певні структурні дисбаланси в економіці та призводила до швидкого зниження обсягів офіційних резервних активів (рис. 4.13).

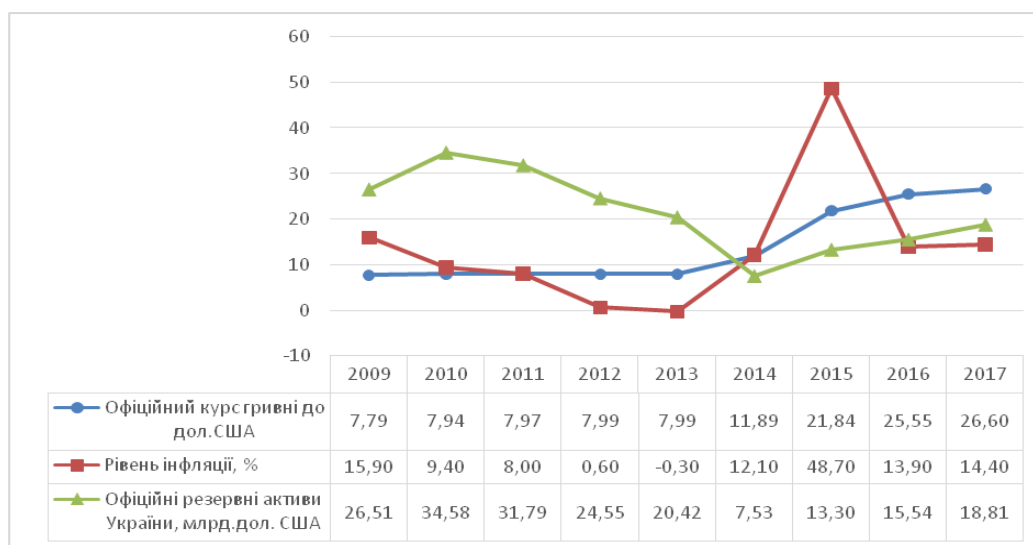

Рис. 4.13 Динаміка деяких показників валютного ринку та інфляції в Україні у 2009-2017 роках*

**Джерело:* розраховано автором за даними НБУ [44]

Зважаючи на негативні тенденції в економіці, банківській системі та на валютному ринку в якості антикризового заходу Національним банком України було реалізовано зміну монетарного режиму з таргетування валютного курсу на таргетування інфляції. Аналіз інформаційних матеріалів Національного банку України показує, що причинами зміни монетарного режиму стала необхідність зниження інфляції, яка виникла внаслідок впливу економічної кризи. Хоча, на наш погляд, в умовах масштабної паніки на фінансових ринках та негативного шоку для національної економіки спричиненого анексією Криму, війною на Донбасі та революційною зміною влади метою повної зміни або корекції монетарного режиму повинно було стати формування зрозумілих для економічних агентів якорів монетарної політики та передбачуваного впливу монетарної трансмісії на економічний розвиток. Тобто основою монетарного режиму в умовах паніки, повинні стати комунікаційні сигнали та чітко окреслені маяки монетарних індикаторів з метою створення позитивних ділових очікувань. Натомість, Національний банк України, в ході реалізації заходів щодо зміни монетарного режиму припустився, на наш погляд, фатальної помилки оголосивши про миттєвий перехід до режиму плаваючого валютного курсу, що лише посилювало паніку та спекулятивні операції на валютному ринку, які негативним чином відобразилася як на цінній стабільності, так і на стабільності вітчизняної банківської системи.

Проте в публікаціях НБУ стверджується, що де-факто до застосування режиму інфляційного таргетування Національний банк перейшов на початку 2016 р. До цього тривала підготовча робота зі створення всіх критично необхідних передумов для його запровадження. На першому етапі (до 2015 р.) були створені технічні передумови, зокрема побудовано макроекономічні моделі, розроблено квартальний прогностичний цикл. На другому етапі (у першій половині 2015 р.) були створені інституційні передумови, у тому числі забезпечена незалежність Національного банку у використанні інструментів для досягнення своєї цілі, усунене фіскальне

домінування, змінений процес прийняття рішень з монетарної політики. З другої половини 2015 р. тривав третій етап – впровадження всіх ключових елементів інфляційного таргетування [44]. Окрім цього, наприклад в Дорожній карті Національного банку України з переходу до інфляційного таргетування [17] з метою підтвердження безпомилковості рішень НБУ наведено досвід розвинутих країн світу та країн, що розвиваються, які внаслідок впровадження режиму інфляційного таргетування досягнули вагомих результатів в процесі зниження темпів інфляції, розвитку технічної інфраструктури центральних банків, покращення показників фінансової системи, підвищення інституційної незалежності центрального банку та досягнення стабільних темпів розвитку національних економік.

Акцентування уваги лише на монетарній складові інфляційного таргетування та на дезінфляційних тенденціях внаслідок дії монетарного трансмісійного механізму, на наш погляд, може призвести до викривлення висновків про архіважливість певного монетарного режиму для національної економіки, що, вочевидь, мало місце в Україні. Обґрунтовуючи необхідність впровадження монетарного режиму інфляційного таргетування, на наш погляд, Національним банком України було знехтувано аналізом макроекономічних та правових умов розвитку економік тих країн, які впровадили інфляційне таргетування, а також тих, досвідом яких він керувався. Окрім цього, певні прорахунки були допущені під час вивчення і розуміння національних особливостей економіки України, що в кінцевому підсумку мало вплив на ефективність монетарної політики в цілому.

У цьому контексті потрібно зауважити, що ефективність дії механізму монетарної трансмісії в рамках того чи іншого монетарного режиму залежить не тільки від визначеного поєднання каналів монетарної трансмісії та інструментів грошово-кредитної політики, а від умов і здатності фінансової системи й реального сектору поглинути спрямовані на них імпульси (рис. 4.14) та використати їх в процесі розширеного відтворення. Сьогодні створення таких умов є одним із першочергових завдань урядів розвинутих країн світу.

Повертаючись до аналізу світового досвіду щодо вибору монетарних режимів зосередимо свою увагу на аналізі умов

поглинання імпульсів механізму монетарної трансмісії в рамках певного монетарного режиму, чого, на наш погляд, не було зроблено в оцінці світового досвіду інфляційного таргетування як Національним банком України, так і вітчизняними науковцями.

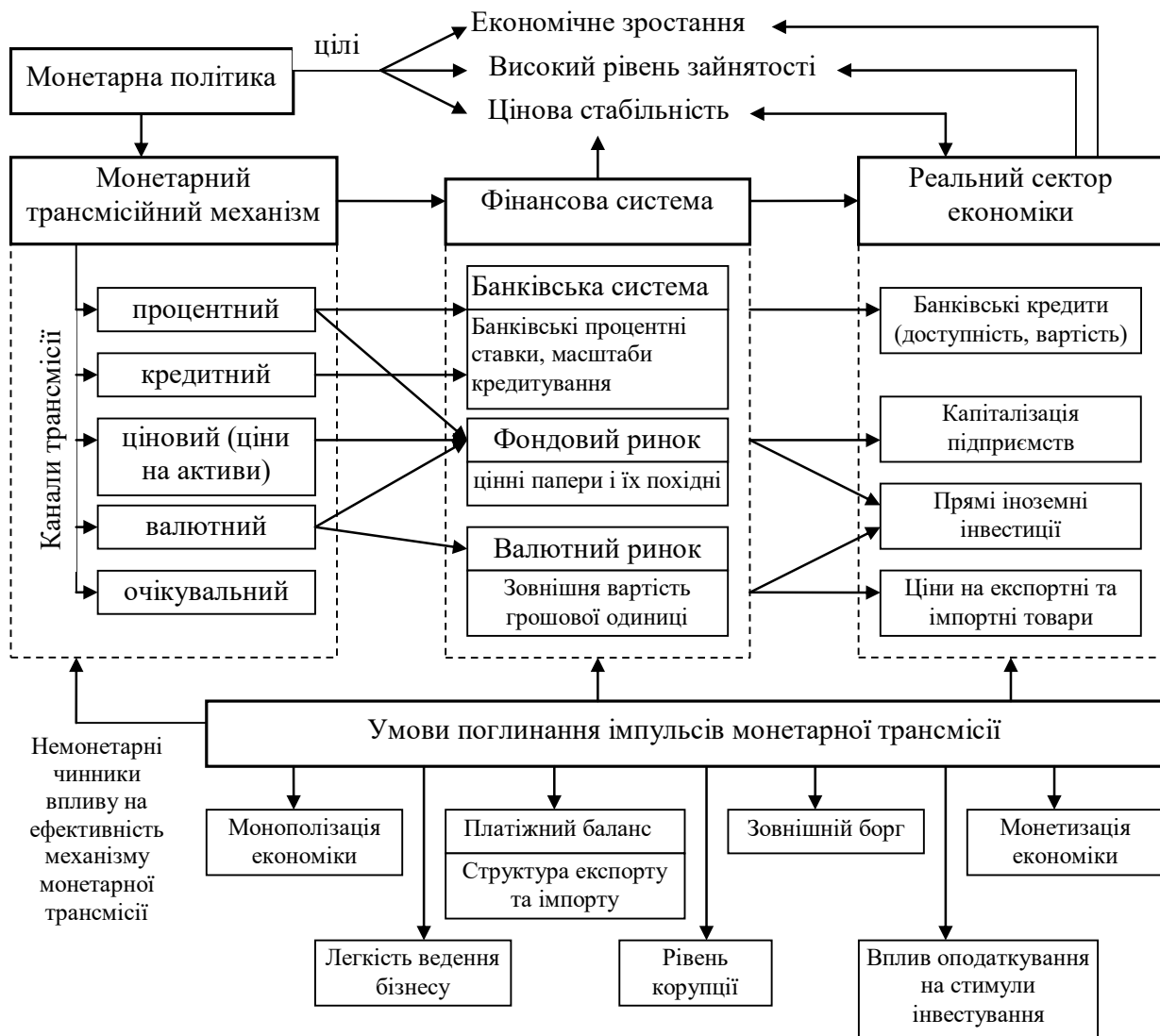

Рис. 4.14. Структурно-логічна схема дії механізму монетарної трансмісії в умовах впливу немонетарних чинників на його ефективність*

* Джерело: власна розробка автора

Еталонними країнами, що використовують монетарний режим інфляційного таргетування, та, які досягнули низького рівня інфляції, інституційної незалежності центрального банку, високих темпів економічного зростання є Нова Зеландія, Великобританія, Японія,

Бразилія, Мексика, Ізраїль, Австралія, Канада, Польща та інші. Саме на досвід цих країн в сфері монетарних та організаційних аспектів формування основ режиму інфляційного таргетування в Україні опирається Національний банк. Однак, на наш погляд, успішна реалізація режиму інфляційного таргетування в цих країнах відбулося завдяки створенню сприятливих умов для поглинання імпульсів дії механізму монетарної трансмісії.

Розглянемо умови та історичні аспекти поглинання імпульсів дії механізму монетарної трансмісії в Новій Зеландії (як країні, яка першою серед країн в світі впровадила режим інфляційного таргетування), яка в частині забезпечення сприятливого бізнес-середовища займає одне з провідних місць світу, адже за ефективністю монопольної політики займає перше місце в світі, що свідчить про мінімальний вплив (або повну його відсутність) монополій на формування цін на внутрішньому ринку. На відміну від Нової Зеландії Україна займає 136 місце зі 140 країн світу (табл. 4.12) за ефективністю антимонопольної політики, що відображає набір неринкових методів формування цін на продукцію національних виробників (наприклад: «Роттердам +»), а це свідчить про високий рівень немонетарної інфляції, що є неприпустимим у ході реалізації режиму інфляційного таргетування. Окрім цього, Нова Зеландія посідає перше місце в світі за легкістю ведення бізнесу та за мінімальним рівнем корупції (Україна – 76 і 131 місця відповідно), що дозволяє реальному сектору економіки ефективно використовувати кредитні ресурси комерційних банків, а внаслідок стабільності цін на активи – залучати додаткове фінансування для своєї діяльності на фондовому ринку. Про високі масштаби кредитно-фінансової підтримки розвитку бізнесу свідчить коефіцієнт монетизації економіки.

Вагому увагу варто приділити чинникам платіжного балансу Нової Зеландії, де, на відміну від України, частка експорту сировини в сукупному експорті товарів становить лише 5% (в Україні – 60%), що забезпечує економіку країни від втрат внаслідок коливання цін на сировину, як це відбувається в Україні. Імпорт енергоносіїв, як одних із основних складових інфляційної спіралі в Новій Зеландії становить всього 9%, а коефіцієнт відкритості економіки – 57% (в Україні – 40 і

97% відповідно), що свідчить про порівняно великі масштаби внутрішнього ринку, а це в свою чергу створює умови для мінімізації негативного впливу цін імпортованих товарів на розвиток економіки.

Таблиця 4.12

Деякі показники макроекономічних та правових умов поглинання імпульсів дії механізму монетарної трансмісії*

Назва показника		Країна	
		Нова Зеландія	Україна
Чинники платіжного балансу	Експорт сировини/Сукупний експорт товарів	5	60
	Експорт переробної промисловості/Сукупний експорт товарів	78	28
	Імпорт енергоресурсів/Сукупний імпорту товарів	9	40
	Відкритість економіки	57	97
Макроекономічні умови	Монетизація економіки	114	48
	Державні витрати до ВВП	39	51
	Державний борг до ВВП	25	79
	Зовнішній борг до ВВП	106	126
Бізнес-середовище (місце країни в рейтингу країн світу)	Інтенсивність локальної конкуренції	16	99
	Домінування великих компаній на внутрішньому ринку	26	98
	Ефективність антимонопольної політики	1	136
	Вплив оподаткування на стимули для інвестування	14	129
	Наявність нетарифних бар'єрів	5	116
	Легкість ведення бізнесу	1	76
	Рівень корупції	1	131

* Джерело: побудовано автором на основі даних [92; 96]

Тим не менше, незважаючи на високий рівень розвитку економіки Нової Зеландії, сприятливе правове та бізнес-середовище, перехідний етап впровадження таргетування інфляції в цій країні тривав дев'ять років з 1990 р. по 1999 р. Так, в перші роки практики таргетування інфляції її успіх був продиктований оптимізацією правового поля грошово-кредитної та фіскальної політики, що дозволяло разом із

монетарними змінами забезпечити високий рівень фіскальної дисципліни, для чого було прийнято нову редакцію закону про центральний банк (1989 р.) та закону про державні фінанси (1989 р.). Відповідно до закону про державні фінанси Міністерство фінансів зобов'язано представити суспільству переконливі доводи соціальної доцільності державних позик [18, с. 44-45]. У результаті застосування цього принципу, на тлі інших положень закону, починаючи з 1994 р. державний бюджет зводиться з профіцитом, а обсяг державного боргу за період дії закону знизився з 58,0% ВВП за підсумками 1989 р. до 25,0% ВВП з підсумками 2016 р. Таким чином, законодавство зобов'язувало центральний банк і міністерство фінансів Нової Зеландії узгоджувати свої дії з метою досягнення заявленого цінового орієнтира.

Окрім цього, надзвичайно важливим досвідом для України в сфері формування правової основи ефективного застосування монетарного режиму, в Новій Зеландії є механізм правового закріплення цілей грошово-кредитної політики. Так, перед призначенням будь-якої особи на посаду голови Резервного банку Нової Зеландії або перед перепризначенням на цю посаду чинного голови, міністр фінансів укладає зі згаданою особою угоду, в якій фіксуються цілі грошово-кредитної політики, досягнення яких забезпечує виконання Резервним банком його основної функції. Цілі грошово-кредитної політики можуть бути встановлені на весь термін призначення на посаду голови Резервного банку (п'ять років) або на термін, спеціально обумовлений в угоді, або за допомогою комбінації обох способів. Міністр фінансів і голова Резервного банку можуть час від часу переглядати або змінювати цілі грошово-кредитної політики.

Міністр фінансів забезпечує оформлення домовленості з головою Резервного банку про цілі грошово-кредитної політики в письмовій формі. Голова Резервного банку забезпечує подання підписаних угод про цілі грошово-кредитної політики раді директорів Резервного банку на ознайомлення на першій нараді після дати їх підписання. Міністр фінансів в максимально короткий строк подає підписані угоди палаті представників, а також забезпечує їх публікацію у пресі.

Крім відповідальності центрального банку за ціль по інфляції, зазначені положення накладають персональну відповідальність на

голову Резервного банку. Обов'язок голови Резервного банку полягає в тому, щоб гарантувати відповідність заходів грошово-кредитної політики поставленим цілям [1; 57].

Таким чином, зазначені нормативно-правові засади узгодженості цілей грошово-кредитної політики та визначення персональної відповідальності голови центрального банку за їх виконання знижує ймовірність залежності центрального банку від інших органів влади, що дає змогу ефективно проводити свою діяльність.

Досліджуючи досвід країн світу, які проводять інфляційне таргетування варто звернути увагу на те, що тільки десять із двадцяти восьми країн (за даними МВФ станом на 2014 р.) реалізують його в чистому вигляді, а саме: Австралія, Канада, Чилі, Ізраїль, Японії, Мексика, Норвегія, Польща, Швеція і Великобританія. Решту країн, в якості монетарного режиму використовують гнучке таргетування інфляції, яке передбачає управління валютним курсом шляхом здійснення валютних інтервенцій та управління банківською ліквідністю відповідно до досягнення цілей із забезпечення високих темпів економічного зростання.

У цьому контексті, передовим, на наш погляд, є також досвід Нової Зеландії, яка в перші дев'ять років реалізації інфляційного таргетування поряд із встановленням цілей з інфляції встановлювала цілі з досягнення валютної стабільності і високого рівня ліквідності банківської системи, який виступав проміжною ціллю грошово-кредитної політики.

Досягненню цієї цілі сприяли вільно плаваючий валютний курс і фінансування дефіциту державного бюджету за допомогою ринкових механізмів (емісії боргових облігацій). Контроль за обсягом ліквідності забезпечувався за рахунок операцій на відкритому ринку. На грошові ресурси на рахунках Резервного банку для розрахунків в банківській системі нараховувалися відсотки за процентною ставкою нижче ринкової з тим, щоб знизити бажання банків зберігати надлишкові резерви. Їх обсяг ніколи не перевищував 0,1% загального обсягу депозитів, що зберігаються в банківській системі. В Україні ж, після впровадження режиму інфляційного таргетування ставки за депозитними сертифікатами (які відображали обсяг надлишкових резервів банків) були вищими, ніж ставки за кредитами реальному

сектору економіки, а в певний період, навіть вищими, ніж ставки за кредитами рефінансування овернайт, що знижувало ефективність процентної політики та не сприяло ефективному перерозподілу банківської ліквідності, як в межах банківської системи, так і в межах всієї економіки.

Практика показала, що управління банківською ліквідністю в Новій Зеландії не дозволяє ефективно впливати на грошово-кредитні умови, в результаті чого ринкові процентні ставки в цей період характеризувалися значною волатильністю і залишалися слабо передбачуваними. До кінця 1980-х рр. так і не склалося розуміння того, як процентні ставки впливають на інфляцію. У той же час Резервний банк Нової Зеландії за п'ятирічний період спостережень отримав уявлення про те, як впливає валютний курс на інфляцію. Виявилось, що одновідсоткова зміна валютного курсу (за індексом TWI) приводила до зміни індексу споживчих цін в наступному році на 0,4 процентного пункту. Ця закономірність лягла в основу системи таргетування інфляції в перші роки нового режиму грошово-кредитної політики. Виходячи з складного відхилення інфляції від поставленої мети, для валютного курсу визначалися межі («conditional comfort zone»), на які потрібно орієнтуватися з тим, щоб досягти мети щодо інфляції. При цьому Резервний банк не оголошував жодних орієнтирів за валютним курсом, хоча правило «коефіцієнта 0,4» було представлено громадськості, що дозволяло фінансовим ринкам досить точно визначати «зону комфорту» для валютного курсу [18, с. 48-49; 35].

Отже, в перші роки інфляційного таргетування Резервний банк Нової Зеландії не встановлював процентні ставки (інструмент офіційної процентної ставки з'явився тільки в 1999 р.), а основними інструментами досягнення мети щодо інфляції були орієнтир обсягу ліквідності банківської системи і не оголошувана громадськості «зона комфорту» для валютного курсу. Незважаючи на обмежені можливості впливати на грошово-кредитні умови, Резервному банку вдалося досягти значних успіхів в контролі за інфляцією. Важливою ланкою, що забезпечила ефективність сформованої системи, була інформаційна складова політики Резервного банку. Виявилось, що для формування спрямованого впливу на інфляцію зовсім не обов'язково вдаватися до

використання інструментів грошово-кредитної політики, що змінюють рівні банківської ліквідності та валютного курсу. У більшості випадків виявляється достатнім представити пояснення позиції Резервного банку. Менеджмент комерційних банків розумів, що заходами грошово-кредитної політики Резервний банк буде домагатися оголошеного коригування грошово-кредитних умов, а отже, відповідної їй динаміки валютного курсу і процентної ставки. Тому одного оголошення офіційної позиції виявлялося достатнім для початку руху грошово-кредитних умов в потрібну сторону, часом зовсім позбавляючи Резервний банк від коригування грошово-кредитних інструментів. Це дозволяло мінімізувати негативний вплив певних чинників на фінансовий стан комерційних банків, пов'язаних з проведенням інфляційного таргетування.

У кінці 1990-х рр. Резервний банк відмовився від практики впливу на динаміку цін за допомогою валютного курсу. Значною мірою відмова пов'язана з ослабленням правила «коефіцієнта 0,4». Зниження взаємозв'язку між валютним курсом та інфляцією в короткотерміновій перспективі спостерігалось також в інших країнах, що проводили таргетування інфляції. Нове правило впливу на інфляцію стало більш складним, що враховує відхилення реального валютного курсу, реальних процентних ставок, реального ВВП від потенційних рівнів (близьких або співпадаючих з усередненими за бізнес-цикл значеннями). Перехід до нового правила зумовив збільшення періоду, на який потрібно було прогнозувати інфляцію. Управління ліквідністю та інформаційна політика залишилися найважливішими інструментами Резервного банку Нової Зеландії [18, с. 50].

Таким чином, підсумовуючи досвід Нової Зеландії у сфері таргетування інфляції можна зробити висновок, що успішному його впровадженню передували налагодження жорстких правових умов діяльності центрального банку, напрямків узгодженості монетарної і фіскальної політики (в першу чергу боргової), а також, порівняно довгий перехідний період, який передбачав досягнення цілей щодо забезпечення високого рівня ліквідності банківської системи та стабільності валютного курсу шляхом використання правила грошово-кредитної політики, яке, по суті, передбачало встановлення неоголошеного валютного коридору. Звідси, досягнення цілі з ліквідності банківської системи шляхом мінімізації надлишкових

резервів банків сприяло розвитку кредитуванню реального сектору економіки, а це в свою чергу призвело до високого рівня її монетизації (114% станом на 2016 р.) та високих темпів економічного зростання, досягнення цілі з валютного курсу, що, спочатку було основою досягнення цілей з інфляції, сприяло позитивним діловим очікуванням суб'єктів підприємницької діяльності і населення і, як наслідок, поживавленню ділової активності.

Щодо України, то враховуючи досвід Нової Зеландії та з метою формування ефективного трансмісійного механізму грошово-кредитної політики в умовах інфляційного таргетування, а також чітких сигналів для суб'єктів економіки необхідно запровадити правило монетарної політики, яке б передбачало створення цільових орієнтирів не тільки з інфляції, а й з валютного курсу і процентної ставки. Використовуючи виробничу функцію Кобба-Дугласа та можливості Microsoft Excel, розрахуємо вплив зміни середньозваженої ставки рефінансування та валютного курсу на динаміку індексу споживчих цін виходячи з аналізу даних Національного банку України за 2012-2017 рр. Отримані дані відобразимо на рисунку 4.15.

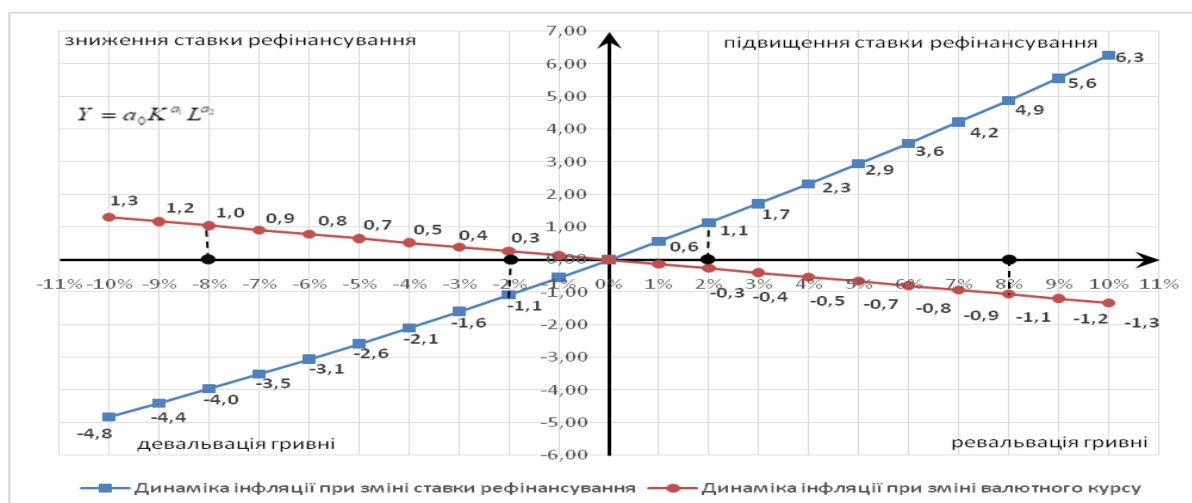

Рис. 4.15. Розрахункове значення впливу зміни валютного курсу на зміну інфляції в Україні за період січень 2012-січень 2018 рр.*

*Джерело: розраховано автором за даними НБУ [44]

Як бачимо з рисунку 4.15, при зміні середньозваженої ставки рефінансування на 2% інфляція змінюється на 1,1%, однак така зміна є не обернено пропорційною, а це означає, що процентна ставка реагує на інфляцію, а не навпаки. Тобто, в Україні середньозважена ставка

рефінансування або облікова ставка не відзначається високою дієвістю, оскільки при їх підвищенні інфляція не знижується (як це відбувається в розвинутих країнах та країнах, що використовують режим інфляційного таргетування), а навпаки підвищуються. Така ситуація свідчить про те, що в Україні існує інфляція витрат і у випадку підвищення середньозваженої ставки рефінансування зростає вартість ресурсів для підприємств, а отже і собівартість продукції.

Що ж стосується валютного курсу, то при його зміні на 8% інфляція змінюється на 1% в обидві сторони, тобто при ревальвації гривні інфляція знижується, а при девальвації – підвищується, що підтверджує наявність інфляції витрат. У такому випадку, основним інфляційним якорем є валютний курс, а процентна ставка виконує роль допоміжного інструменту.

Однак, варто зауважити, що сьогодні вже не доцільно відмовлятися від режиму інфляційного таргетування, адже такий захід нестиме нові шоки як для грошово-кредитного ринку, так і для економіки в цілому. Більш доцільно скористатися світовим досвідом щодо реалізації гнучкого інфляційного таргетування з урахуванням особливостей розвитку національної економіки.

На наш погляд, гнучке інфляційне таргетування в Україні повинно передбачати певну систему коридорів із чіткими межами зміни процентної ставки та валютного курсу. Так, зважаючи на наявність великих обсягів надлишкових резервів комерційних банків, Національному банку варто запровадити асиметричний коридор процентних ставок, який передбачатиме можливість встановлення великої різниці між процентними ставками за активними та пасивними операціями, що, з одного боку, дозволить зробити процентну політику більш передбачуваною, а з іншого – підвищить ефективність механізму управління ліквідністю банківської системи. Особливу увагу в цьому контексті варто приділити нижній межі асиметричного процентного коридору, тобто процентній ставці за депозитними сертифікатами НБУ овернайт, яка повинна виконувати не стимулюючу (як це є в Україні на даний час), а штрафну функцію для банків, які накопичують надлишкові резерви. Тобто процентна ставка за депозитними сертифікатами повинна бути мінімальною і спрямованою на те, щоб банки ефективніше використовували свої надлишкові резерви для кредитування реального сектору економіки. Верхня межа

асиметричного коридору повинна встановлювати мінімальну вартість кредитних ресурсів в економіці виходячи з необхідності регулювання номінального ВВП та інфляції попиту, але не інфляції витрат. Встановлення асиметричного процентного коридору дасть змогу Національному банку України здійснювати ефективний вплив на монетарну інфляцію попиту та на ліквідність банківської системи.

Досягнення ж інфляційної цілі шляхом мінімізації інфляції витрат, виходячи з структури вітчизняного зовнішньо торгівельного обороту, можливе, на наш погляд, у випадку запровадження гнучкого валютного коридору (так званої політики «валютної змії»). Виходячи з проведених нами розрахунків (див. рис. 4.15) валютний коридор може бути встановлений в межах від -8% до +8% динаміки валютного курсу гривні по відношенню до долара США. Дотримання такого коридору, з одного боку, дасть змогу оголосити «комфортні зони» для бізнесу на зразок Нової Зеландії, що відповідно розширить горизонт бізнес-планування, а з іншого – дозволить досягнути інфляційної цілі з відхилення на $\pm 1\%$.

Підсумовуючи вищесказане можна зробити висновок про необхідність оптимізації грошово-кредитного регулювання Національного банку України в рамках існуючого режиму інфляційного таргетування шляхом підвищення його гнучкості та врахування особливостей національної економіки, які характеризуються негативним бізнес-кліматом, неефективною структурою експорту та імпорту, а також низьким рівнем інноваційно-технологічного укладу та не дозволяють ефективно поглинати імпульси монетарного трансмісійного механізму. Окрім цього, потрібно зауважити, що під час вивчення міжнародного досвіду в сфері грошово-кредитної політики необхідно досконало аналізувати структуру економіки та особливості бізнес-середовища іноземної країни, адже ці чинники мають вирішальний вплив на дієвість монетарних інструментів та ефективність монетарних режимів. Зважаючи на значні структурні дисбаланси розвитку національної економіки, негативний бізнес клімат та переважання чинників інфляції витрат над чинниками інфляції попиту Національному банку варто модифікувати режим інфляційного таргетування в частині збільшення його гнучкості та адаптивності, розробити монетарне правило, яке б враховувало роль валютного курсу в процесі формування інфляційних

трендів та формувало чіткі монетарні маяки для всіх економічних агентів з метою розвитку позитивних ділових очікувань.

4.6. Неконвенційні заходи монетарної політики: досвід Федеральної резервної системи США

Важливим аспектом регулятивного впливу центрального банку на економіку є своєчасне реагування на будь-які прояви кризових явищ на фінансових ринках задля мінімізації ризиків колапсу банківської системи та сповзання економіки у довготривалу рецесію. Крім того, важливим є не лише підтримання макроекономічної і фінансової стабільності але і, як показав досвід світової фінансово-економічної кризи, забезпечення відновлення у належних обсягах процесу кредитних вкладень в реальний сектор економіки, що визначається важливою роллю центрального банку у процесі реалізації стимулюючої грошово-кредитної політики. У цьому контексті потрібно відзначити, що фінансова криза значною мірою змінила характер функціонування світової банківської системи. Якщо раніше центральні банки використовували в основному один інструмент – короткострокові ставки процента, а головною ціллю вважалось тільки забезпечення цінової стабільності, причому панувала думка, що усі інші завдання досягаються автоматично, то масштабна криза у банківському секторі і економіках розвинутих країн покінчила із цими уявленнями. Новітні реалії світового економічного розвитку у посткризовий період докорінно змінили підходи до розуміння ролі центральних банків у забезпеченні фінансової стабільності та монетарному стимулюванні реального сектора економіки.

Справді, активізація центральними банками розвинутих країн усіх можливостей впливу монетарного регулювання на динаміку економічних процесів у період розгортання кризи надала змогу для розробки ефективних заходів макроекономічної політики як на рівні центральних банків, так і урядів. Особливо показовим став відхід від традиційного обмеженого кола інструментів монетарного впливу на економіку і активне застосування заходів неконвенційної монетарної політики як ключового чинника подолання рецесії і виведення економіки на траєкторію стійкого зростання. Тому вивчення позитивного досвіду і врахування можливих суперечностей і

негативних моментів у практиці реалізації такої політики у розвинутих країнах має стати об'єктом особливо пильної уваги як у процесі наукових досліджень, так і з боку уряду та керівництва банківського сектора в Україні, виходячи із недостатнього рівня розвитку інституційних засад використання монетарних важелів для подолання негативних явищ і процесів у вітчизняній економіці.

Високий рівень відкритості української економіки та її значна інтегрованість у світове господарство визначають вразливість національного ринку до зовнішніх ризиків, а відтак і його залежність від чинників глобального впливу, що включають основні тренди розвитку світової економіки та монетарну політику центральних банків розвинутих країн. Ключову роль у такій політиці відіграє, поза сумнівом, Федеральна резервна система США, регулятивний вплив монетарних заходів якої не обмежується виключно національним ринком, а має глобальний характер з огляду як на масштаби американської економіки, так і на статус долара як світової валюти. Тому не дивно, що монетарна політика ФРС визначає по суті головні тенденції розвитку усєї світової економіки.

Попри те, що дослідженню монетарної політики у період кризових явищ на фінансових ринках присвячена значна кількість публікацій провідних науковців, серед яких можна відзначити роботи таких авторів, як Б. Бернанке [68; 69; 70], Дж. Єллен [98], Б. Йохансен [86], Д. Ліндсей [88], Ф. Мішкін [89], К. Роса [91], Дж. Тейлор [93; 94], М. Фрідмен [84] та ін., проте важливим аспектом даної проблематики залишається вивчення досвіду провідних центральних банків світу щодо можливості та необхідності розширення їхнього мандату та застосування новітніх, нетрадиційних інструментів монетарного впливу на економіку, а також аналіз можливих шляхів використання цього досвіду у вітчизняних умовах, ускладнених дією негативних чинників низького інституційного розвитку фінансового ринку та недостатнього рівня незалежності центрального банку від політичних рішень.

Тому метою даного дослідження є визначення особливостей застосування неконвенційних інструментів реалізації монетарної політики ФРС США у період розгортання світової фінансової кризи та у посткризовий період, оцінка змін умов застосування Федеральною резервною системою свого мандату щодо монетарного регулювання

економіки, а також аналіз його впливу на стан фінансового ринку США та на глобальні економічні тенденції розвитку.

Монетарна політика ФРС напередодні кризи

Формування новітніх підходів до проведення монетарної політики бере свій початок на рубежі ХХ і ХХІ ст., коли у США після краху доткомів у 2000 р., а також терористичних атак у 2001 р. унаслідок збурення ситуації на фінансових ринках виникла серйозна загроза зниження ділової активності, розгортання довготривалої рецесії економіки та зростання рівня безробіття. Задля уникнення цих загроз і стимулювання економічного росту Федеральною резервною системою у рамках традиційної монетарної політики було запроваджено ряд заходів, головним серед яких було послідовне зниження облікової ставки. У червні 2003 р. цільова ставка за федеральними фондами (federal funds target rate) вперше сягнула найнижчого за останнє півстоліття рівня – 1% (рис. 4.16).

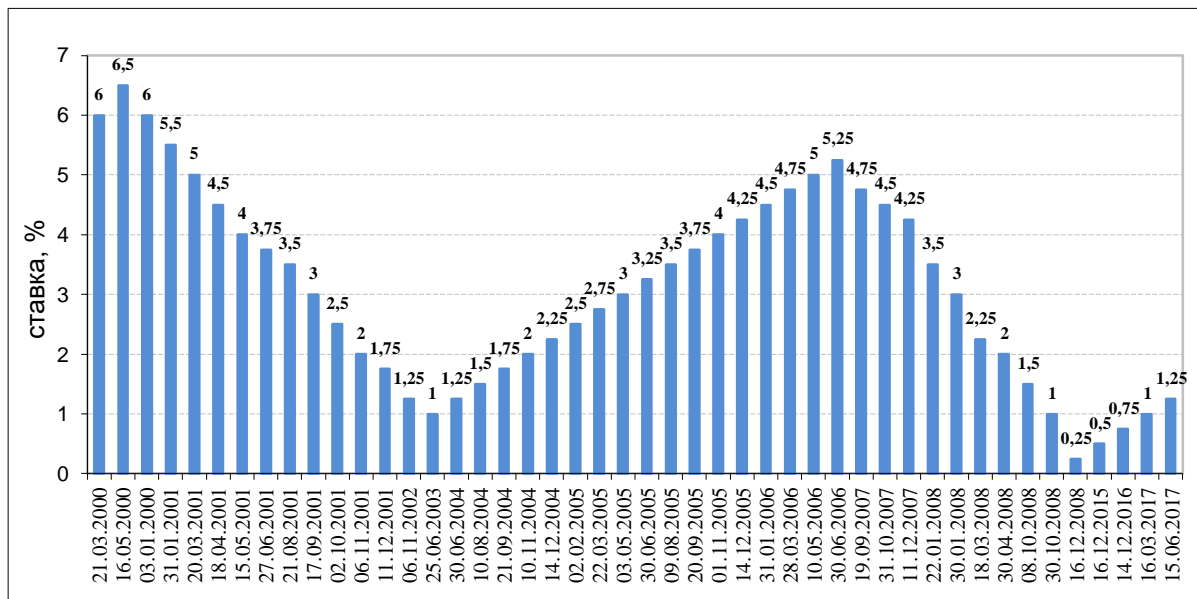

Рис. 4.16. Динаміка цільової ставки ФРС по федеральних фондах*

*Джерело: [83]

Унаслідок цього значно збільшилась пропозиція грошей, а на фінансовому ринку з'явився надлишок ліквідності. Метою таких заходів Федерального резерву було пожвавлення економічної активності через використання бізнесом і домогосподарствами дешевих кредитних ресурсів, що мало б виявити стимулюючий ефект

на виробництво і збут продукції. Такою була тогочасна логіка конвенційної монетарної політики – низькі процентні ставки як запорука стимулювання економічного росту. Однак подальший розвиток подій по суті перекреслив традиційні уявлення про можливості центрального банку досягти бажаних результатів за допомогою конвенційних інструментів.

Активне використання процентної ставки як головного інструмента монетарної політики ФРС не досягло очікуваних цілей. Банківські установи та інші інститути фінансового ринку, користуючись низькими ринковими ставками та маючи можливість безперешкодного інвестування коштів у реальний сектор, натомість розгорнули кредитну політику у протилежний бік. Вони розпочали активно видавати іпотечні кредити, під заставу нерухомості, ціни на яку мали найбільші тенденції до зростання. Така кредитна активність банків підігрівалась ще і спекулятивними настроями учасників ринку, коли придбання нерухомості здійснювалось із метою її подальшого перепродажу. При цьому вимоги банків до потенційних позичальників були суттєво занижені, платоспроможність клієнтів не аналізувалась, а широко застосовувалася практика кредитування житла без першого внеску і без підтверджуючих документів про доходи позичальників.

Інакше кажучи, кредити масово видавалися позичальникам із сумнівним фінансовим станом, що не дозволяло очікувати на своєчасне повернення коштів. І якщо на початку 2001 р. частка таких кредитів у структурі іпотечних позик банків становила близько 8%, то у 2005 р. – вже 20%. Мінімізація ризиків за такими кредитами здійснювалась шляхом випуску похідних цінних паперів – іпотечних облігацій, які завдяки невиправдано високим оцінкам провідних рейтингових агентств вважались достатньо надійними і купувались багатьма інвестиційними та пенсійними фондами і комерційними банками у різних країнах світу. У такий спосіб ризик іпотечного кредитування у США був поширений на решту країн, що і визначило глобальний характер майбутньої кризи, перетворивши її із суто іпотечної на світову фінансову кризу.

Однак у сприйнятті самого Федерального резерву справжніми причинами кризи була не монетарна політика, яка розглядалася керівництвом ФРС як адекватна до слабкої макроекономічної

кон'юнктури того періоду, а структурна вразливість фінансової системи [68]. Зокрема, тодішній голова ФРС Б. Бернанке відзначав відсутність прямих зв'язків між м'якою монетарною політикою у роки, що передували кризі, та зростанням цін на нерухомість [70]. Більше того, стверджувалось, що радше надходження міжнародних капіталів та їх неефективне використання слугувало причиною макроекономічної і фінансової нестабільності [69]. Насправді у подальшому призначена американським урядом Федеральна комісія із розслідування причин розгортання фінансової кризи у США значну частку відповідальності поклала саме на Федеральну резервну систему за те, що та дозволила низькопробне іпотечне кредитування (shoddy mortgage lending) [72; 95].

Саме недоліки у регулюванні з боку ФРС дозволили надмірну активність американських банків на ринку іпотечного кредитування, що врешті призвела до перегріву ринку і наростання інфляційних процесів. Задля уникнення цього Федеральна резервна система розпочала процес поступового підвищення процентних ставок. У 2006 р., що передував початку кризи, цей процес досягнув пікового значення – цільову ставку за федеральними фондами ФРС було збільшено до 5,25% (рис. 4.16). Однак це призвело лише до погіршення ситуації, зумовивши ріст процентних ставок за наданими кредитами та спричинивши непосильні виплати для позичальників. Щомісячні процентні виплати за кредитами зросли приблизно на третину, що призвело до зростання кількості дефолтів. А перегрів кон'юнктури на ринку іпотечного кредитування через надлишок пропозиції обумовив зниження цін на нерухомість, що також спричинило масові неплатежі за кредитами. Це, в свою чергу, призвело до різкого погіршення фінансового стану банків і знецінення їхніх активів, а також до падіння рейтингів цінних паперів, що ними випускалися, і вартості цих паперів.

Знецінення активів значної кількості учасників ринку, які інвестували кошти в іпотечні облігації, призвело до різкого збільшення попиту на ліквідність, а відтак і до зростання процентних ставок на грошовому ринку. Іпотечні цінні папери перестали купувати, унаслідок чого банки понесли багатомільярдні збитки, тобто власне так і розпочалась світова фінансова криза. Вона спричинила падіння

фондових індексів, дефляцію, обвал цін на сировинних і товарних ринках, рецесію світової економіки, банкрутства провідних банків світу, а також зростання невизначеності стосовно безпеки та надійності глобальних фінансових активів. Таким чином, традиційні підходи до реалізації монетарної політики Федеральним резервом через застосування процентних ставок як головного інструменту впливу на економіку виявились не лише не дієвими, а й спричинили результати, протилежні до очікуваних.

Виклики для монетарної політики ФРС в період фінансової кризи

В умовах початку іпотечної кризи Федеральна резервна система діяла спершу традиційними методами монетарної політики. Так, насамперед було знижено цільову ставку за федеральними фондами: спершу до 4,5% (у жовтні 2007 р.), а згодом – до 2,25% (у березні 2008 р.), що робилось з метою недопущення обвалу на американських фондових біржах. Ситуація у цей період продовжувала погіршуватись, тому ФРС продовжувала послідовно знижувати процентну ставку задля створення належних монетарних умов для виведення економіки із рецесії. Вже у грудні 2008 р. ставка була понижена аж до 0,25%. Таке зниження ставок було самим радикальним за всю історію Сполучених Штатів. Доречно зазначити, що на такому рівні Федеральний резерв утримував ставку на протязі наступних семи років (рис. 4.16).

Крім того, з метою поліпшення ситуації в банківській системі було здійснено прямі вливання за допомогою різних традиційних інструментів монетарної політики: через аукціони РЕПО, дисконтне вікно, аукціони кредитних ресурсів та надання валютних свопів. Однак зниження ставок, за якими кредитуються банки та пом'якшення грошово-кредитної політики ФРС не принесло очікуваних результатів. Наприклад, наміри Федерального резерву фінансово сприяти банку J.P. Morgan Chase & Co при купівлі за 236 млрд. дол. інвестиційного банку Bear Stearns спричинило різке зниження котирувань обох банків. Тому незважаючи на здійснені Федеральною резервною системою крупні вливання у фінансовий сектор, ситуацію це не поліпшило, а грошові ринки на таку масовану інтервенцію не прореагували – ставки міжбанківського кредитування із-за кризи довіри залишались вищі,

аніж того хотіла б монетарна влада. Тим не менш, у розпал фінансової кризи у 2008 р. акцент грошово-кредитної політики ФРС ще робився на кредитуванні банків – обсяги кредитування депозитних установ різко зросли, у той час як портфель облігацій казначейства зменшився майже вдвічі.

У цей період США переживали період різкого зниження рівня внутрішніх інвестицій, обсягу заощаджень населення, скорочення споживчих витрат через загострення проблеми зайнятості і низьких темпів росту доходів. У зв'язку із цим у ФРС починають розуміти, що тільки самого зниження ставки процента явно недостатньо для протидії кризовим явищам. Адже через традиційні механізми кредитування ФРС не могла поповнити економіку ліквідністю у досить великих масштабах, щоб, окрім низьких ставок процента, банківська система могла б іще забезпечити широку пропозицію грошових коштів реальному сектору економіки.

Отже старі рецепти реалізації грошово-кредитної політики перестали працювати належним чином. Вони не давали можливості Федеральному резерву підтримувати фінансову стійкість і платоспроможність банківської системи, стабільність цін і нормальне функціонування фінансових ринків. Це означало необхідність пошуку новітніх підходів до монетарного регулювання, які б виявили більш дієвий вплив на стан економіки та сприяли б швидшому подоланню наслідків фінансової кризи.

Нетрадиційні підходи до реалізації монетарної політики ФРС

Задля послаблення впливу кризових явищ на фінансову систему і економіку Федеральний резерв пішов на зниження облікової ставки, незважаючи на ризики прискорення інфляції. Однак в умовах близьких до нуля ставок, коли виникає так звана ліквідна пастка, цей інструмент монетарної політики уже не може виявляти дієвий вплив на фінансові ринки і перебіг економічних процесів. А це означало, що ФРС змушена була шукати нові неконвенційні підходи, які б вивели реалізацію монетарної політики на новий рівень, більш придатний в якості ефективного антикризового регулювання.

Одним із головних серед таких неконвенційних підходів стали заходи ФРС із кількісного пом'якшення (quantitative easing, QE) або, за

термінологією ФРС, крупномасштабні придбання активів (Large-scale asset purchases – LSAP). Вони передбачали три програми масованої купівлі казначейських цінних паперів, цінних паперів іпотечних агентств, забезпечених іпотечними кредитами, і боргових зобов'язань іпотечних агентств. Механізм реалізації даних програм полягає у тому, що ФРС викупує іпотечні цінні папери або державні облігації в обсязі, який заздалегідь оголошується для того, щоб понизити їх прибутковість, а відтак понизити процентні ставки по ділових паперах. Підвищуючи попит на державні облігації, ФРС тим самим понижує їх дохідність, змушуючи інвесторів шукати альтернативні варіанти вкладення коштів, зокрема акції і корпоративні облігації, що сприяє зростанню фондового ринку та стимулює ділову активність в реальному секторі. З іншого боку, придбання іпотечних цінних паперів Федеральним резервом сприяє зниженню іпотечних ставок для споживачів, а відтак відновленню ринку нерухомості.

У процесі реалізації програм кількісного пом'якшення викуп активів здійснюється центральним банком за допомогою створення нових грошей, що, в свою чергу, збільшує баланс Федерального резерву, а відтак призводить до збільшення грошової маси в економіці. Головною ж стратегічною метою застосування цього інструменту монетарної політики було подолати наслідки фінансової кризи та розширити за рахунок збільшення грошової маси ресурсні можливості банків з тим, щоб сприяти активізації кредитування реального сектора та перейти до стійкого економічного зростання і зниження рівня безробіття.

Так, у рамках першого етапу кількісного пом'якшення (QE1) протягом 2009 р. ФРС викупила іпотечні папери на суму 1,4 трлн. дол. та казначейські облігації на 300 млрд. дол. Дана програма мала на меті порятуюнок великих корпорацій, банків та приватних підприємств шляхом викупу їх знецінених боргів. Крім того, передбачалось стимулювати іпотечне кредитування та пожвавити ринок нерухомості. У серпні 2010 р. ФРС вирішила зберегти досягнутий обсяг ліквідності на колишньому рівні через реінвестування основних платежів за агентськими борговими паперами та іпотечними цінними паперами в держоблігації США. До моменту завершення програми QE1 вартість державних облігацій і облігацій федеральних агентств на балансі ФРС

зросла у 4 рази, що сприяло зниженню загального рівня процентних ставок на грошовому ринку, однак не надало потужного імпульсу для економічного зростання.

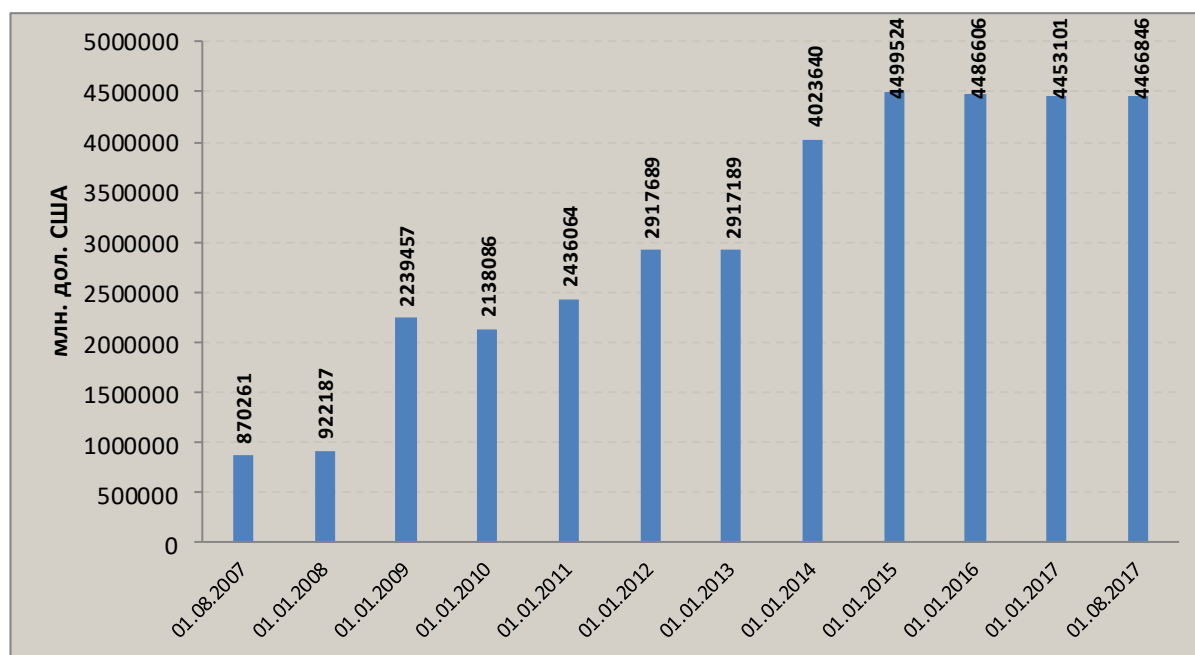
Зіштовхнувшись із дуже повільним відновленням виробництва і зайнятості, ФРС у листопаді 2010 р. анонсувала подальше розширення свого балансу за допомогою придбання додаткової порції довгострокових казначейських облігацій. Упродовж другого етапу кількісного пом'якшення (QE2) було передбачено вливання в економіку ще 0,6 трлн. дол., тобто по 75 млрд. дол. щомісячно. Дана програма тривала з листопада 2010 р. по червень 2011 р. Крім того, QE2 передбачала реінвестування ще 300 млрд. дол. першої програми. Головною метою цього етапу кількісного пом'якшення було стимулювання американської економіки, що відновлювалась після рецесії надто повільними темпами.

Третій етап кількісного пом'якшення (QE3) розпочався у вересні 2012 р. і тривав до кінця жовтня 2014 р. У його рамках ФРС було придбано цінних паперів на суму 1,14 трлн. дол. Спершу ФРС купувала іпотечні облігації на суму 40 млрд. дол. на місяць і казначейські облігації на 45 млрд. дол. на місяць. Одночасно було оголошено, що ФРС буде реінвестувати кошти, отримані від процентних платежів від погашення наявних іпотечних облігацій, у придбання нових довгострокових іпотечних цінних паперів (MBS).

Протягом 2014 р. ФРС поступово скорочувала обсяги закупівель, остаточно припинивши їх 29 жовтня 2014 р. У заяві Федерального комітету з відкритого ринку (FOMC) було відзначено, що в економіці відбулося зростання економічної активності, ситуація на ринку праці покращилася, відбулося збільшення числа робочих місць, витрати домогосподарств зросли, інвестиції підприємців в основний капітал збільшилися, а інфляція залишалася на низькому рівні [79]. Комітет також вважав, що економіка володіє достатньою динамікою для подальшого просування до максимальної зайнятості в контексті збереження цінової стабільності. Відповідно до даної оцінки ФРС ухвалила рішення завершити програму покупки активів QE3, тобто політику кількісного пом'якшення.

Результатом реалізації політики кількісного пом'якшення було суттєве зростання балансу Федерального резерву. Якщо на початку

розгортання іпотечної кризи у США загальні активи ФРС становили 870 млрд. дол., то за декілька років активного скуповування цінних паперів ця величина перевищила декілька трильйонів доларів і на сьогодні становить 4,47 трлн. дол., тобто загальна величина активів Федерального резерву зростає більш як у 5 разів (рис. 4.17).

**Рис. 4.17. Динаміка загальних активів
Федеральної резервної системи***

*Джерело: [97]

Результатом здійснених інтервенцій стало істотне зростання ролі ФРС у фінансовій системі і економіці порівняно із докризовим періодом. На сьогодні баланс ФРС становить майже 24% ВВП країни, відображаючи широкі можливості центрального банку впливати на всі сектори ринку. Фактично за роки боротьби із кризою і стимулювання економічного зростання протягом 2008-2013 рр. ФРС створила і запустила в економіку додатково понад 3 трлн. дол. США.

Необхідно відзначити, що дані нетрадиційні заходи монетарної політики ФРС поєднували у певний спосіб не лише кількісний, але і якісний аспекти. Кількісний аспект, передбачав придбання великих обсягів цінних паперів і обумовлював за цей рахунок істотне збільшення балансу Федерального резерву. При цьому утримування

ключових процентних ставок на близькому до нуля рівні (0–0,25%) мало на меті стимулювання сукупного попиту і економічного росту.

Якісний аспект означав зміну структури активів балансу ФРС. Якщо на початку кризи Федеральний резерв утримував у своїх активах переважно низькоризикові і низькодохідні державні облигації (US Treasury Securities), то в подальшому структура вкладень балансу була докорінно змінена шляхом збільшення частки у ньому різноманітних фінансових інструментів, зокрема, іпотечних облигацій та інших приватних інструментів фінансового ринку. Наприклад, придбання іпотечних облигацій (mortgage-backed securities – MBS), що випускалися державними іпотечними агентствами Fannie Mae і Freddie Mac здійснювалось з метою підтримки стагнуючого ринку нерухомості і загального стимулювання економічної активності в країні.

Така реалізація монетарної політики Федерального резерву мала на меті надання певної спрямованості змінам кон'юнктури на фондовому ринку та стимулювання ділової активності в країні. Зокрема, вона визначала зниження прибутковості казначейських та іпотечних цінних паперів, підвищуючи економічну доцільність для інвесторів змінювати структуру своїх вкладень на користь таких активів, як корпоративні облигації і акції, тобто по суті стимулювати вкладення капіталів у реальний сектор економіки. Пов'язуючи свої надії на відновлення економіки із заходами ФРС щодо кількісного пом'якшення, інвестори збільшували вкладення в акції як більш ризикований, але і більш прибутковий вид, одночасно знижуючи рівень вкладень капіталів у більш надійні інструменти, такі як казначейські облигації, котрі зазвичай користуються попитом в періоди найбільшої невизначеності на ринках.

Важливим є те, що у результаті проведення політики кількісного пом'якшення Федеральному резерву вдалося досягти однієї з важливих проміжних цілей, а саме, знизити загальний рівень вартості кредитних ресурсів, а не тільки тих інструментів, які брали участь в реалізації програм крупномасштабного придбання активів. Як наслідок, від початку 2009 р. спостерігалися тенденції поліпшення умов кредитування бізнесу та домогосподарств, не в останню чергу завдяки зниженню процентних платежів за кредитами.

Крім того, заходи кількісного пом'якшення сприяли підвищенню ліквідності банківської системи, поліпшенню кон'юнктури іпотечного ринку, появі понижувального тренду довгострокових ставок кредитування. Адже зменшення тягара процентних виплат для основної маси позичальників сприяло зниженню частки непрацюючих кредитів у кредитних портфелях комерційних банків.

Потрібно наголосити, що результати застосування таких неконвенційних підходів до реалізації монетарної політики повністю виправдали очікування ФРС, знайшовши відображення у поступовому зростанні ВВП після зниження у 2009 р. (рис. 4.18).

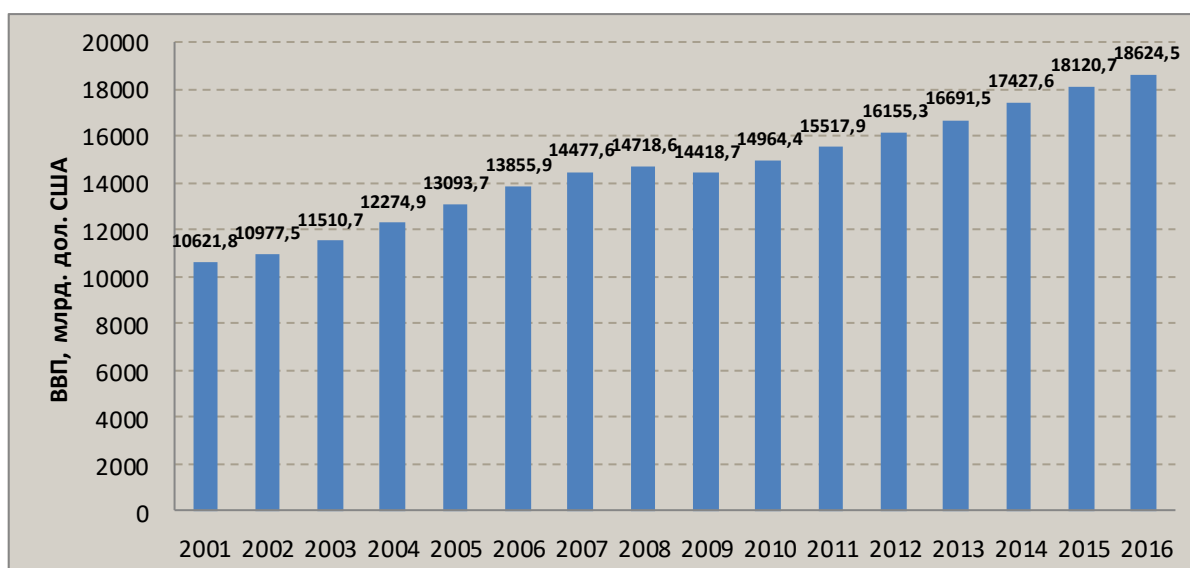

Рис. 4.18. Динаміка ВВП США*

*Джерело: [90]

Як видно із наведеної діаграми, у 2009 р. вперше за багаторічну історію відбулося зниження ВВП через наслідки фінансової кризи, але у подальші роки темпи зростання відновилися повністю. Саме наприкінці 2008 р. ФРС знизила ставку рефінансування до 0,25%, а на початку 2009 р. почалася перша фаза кількісного пом'якшення (QE1). Таким чином у результаті застосування заходів із крупномасштабного придбання активів, тобто збільшення обсягу і зміни структури балансу ФРС, ВВП країни почав безперервно зростати.

У подальшому Федеральний резерв планує відновлення розміру і складу свого балансу до більш нормальної конфігурації як довгострокове завдання. А у якості антиінфляційного інструменту в

умовах надлишку ліквідності на грошовому ринку ФРС застосовуватиме ряд механізмів, які не змінюють загальний обсяг пасивів ФРС, але зв'язують надлишкову банківську ліквідність. Зокрема йдеться про операції зворотного РЕПО і депозитні програми, котрі забезпечуватимуть заміщення банківських резервів зобов'язаннями ФРС. Крім того, у 2008 р. Федеральному резерву було надано право сплачувати проценти за обов'язковими резервами, які комерційні банки зберігають у федеральних резервних банках. ФРС через зміну ставки на банківські резерви зможе справляти понижувальний або підвищувальний тиск на весь спектр короткотермінових процентних ставок, що, в свою чергу, позначатиметься також і на довготермінових процентних ставках.

Окрім власне крупномасштабного придбання активів, іншим важливим підходом у процесі реалізації нетрадиційної монетарної політики стали постійні «інформування громадськості про наміри» в галузі монетарної політики (Forward guidance) [81]. На додачу до встановлення цільової ставки за федеральними фондами Федеральний комітет з відкритого ринку впливає на функціонування фінансових ринків через інформування громадськості про свої наміри щодо майбутніх напрямів монетарної політики. Наприклад, коли у період виробничого спаду на початку 2009 р. Федеральний комітет з відкритого ринку вважав стимулювання економічного росту в якості головного пріоритету монетарної політики, у заяві для широкого загалу проголошувались наміри ФРС утримувати цільову ставку за федеральними фондами «винятково низькою» (exceptionally low) на «тривалий період» (an extended period).

Метою такої заяви було змусити учасників фінансового ринку відкоригувати свої очікування у такий спосіб, щоб вони передбачали більш тривалий період зниження короткострокових процентних ставок, аніж раніше очікувався, що, в свою чергу, посилює тиск на довгострокові процентні ставки із тим, щоб забезпечити більшу підтримку відновлення економіки. Річ у тім, що довгострокові процентні ставки, які сильно впливають на попит на житло, капітальні вкладення і ціни активів, залежать від поточних і очікуваних в майбутньому рівнів короткострокових процентних ставок – таких, як ставка за федеральними фондами. Тому надання чітких сигналів про

подальші зміни цільової ставки за федеральними фондами може безпосередньо впливати на поточні процентні ставки за іпотечними кредитами, автокредитами, облігаціями підприємств, державних і місцевих органів влади, тобто позначатися на динаміці економічної активності.

Отже такі «інформування громадськості про наміри» мають дуже важливе значення для формування стабільних довгострокових очікувань економічних агентів стосовно майбутнього курсу монетарної політики Федерального резерву.

Новітні механізми кредитної політики ФРС

Необхідно відзначити, що позитивні зрушення в американській економіці були досягнуті не тільки за допомогою програм кількісних пом'якшень Федерального резерву. Кошти в економіку направлялись ФРС і через різноманітні кредитні програми. Йдеться як про удосконалення існуючих кредитних інструментів, що були в розпорядженні Федерального резерву, так і про принципову зміну технологій використання основних інструментів монетарної політики ФРС, виявом чого стало застосування нею інноваційних кредитних механізмів.

Щодо існуючих кредитних інструментів, то використання дисконтного вікна традиційно передбачало надання комерційним банкам короткострокових кредитів овернайт. Однак із урахуванням тих проблемних моментів, які супроводжували функціонування фінансового ринку із початком іпотечної кризи у 2007 р. Федеральний резерв переглянув свої позиції і дозволив банкам отримувати ліквідність на строк до 30 днів, а в 2008 р. цей строк було збільшено до 90 днів. У цей період тижневий обсяг кредитування комерційних банків у рамках дисконтного вікна доходив до 30 млрд. дол. Крім того, через подальше розширення іпотечної кризи Федеральному резерву довелося істотно розширити список цінних паперів, які банки могли вносити в якості забезпечення по кредитах, отриманих через механізм дисконтного вікна. Водночас слід відзначити, що кредитні інститути не дуже охоче звертались по допомогу до ФРС через цей механізм, розцінюючи сам факт такого звернення як поганий сигнал для

учасників ринку про фінансову стійкість того банку, який вдається до таких кредитів.

Щодо нових кредитних механізмів, то до них належать: надання коштів комерційним банкам на аукціонній основі, видача кредитів первинним дилерам у вигляді дисконтного вікна, прями кредити позичальникам та інвесторам з метою зниження процентних ставок за кредитами, а також сприяння бізнесу і домогосподарствам в отриманні необхідних грошових коштів задля стимулювання економічного зростання.

За таких обставин навіть допускаючи помірну інфляцію і зниження курсу долара ФРС ставилася головною метою – сприяння зростанню ВВП та отриманню конкурентних переваг американських виробників на зовнішніх ринках, що забезпечує врівноваження платіжного балансу. Тому у період розгортання кризових явищ Федеральним резервом було запущено декілька цільових кредитних програм, що мали на меті стабілізацію фінансового сектора, стимулювання кредитної активності комерційних банків та інших учасників фінансового ринку, а також пожвавлення ділової активності бізнесу та зростання попиту на внутрішньому ринку (табл. 4.13).

Таблиця 4.13

**Кредитні програми Федерального резерву
в період фінансової кризи***

Назва програми	Одержувачі кредитів	Ціль програми	Строк дії програми	Термін кредитування	Загальна сума наданих кредитів
Програма строкових кредитних аукціонів (Term Auction Facility - TAF)	Комерційні банки	Надання ліквідності комерційним банкам під заставу високорейтингових цінних паперів	грудень 2007 р. - квітень 2010 р.	спершу 28 днів, потім 84 дні	3,8 трлн. дол.
Програма строкового облігаційного кредитування (Term Securities Lending Facility - TSLF)	Крупні комерційні банки і брокери-дилери (маркетмейкери)	Надання у кредит високоліквідних цінних паперів ФРС (держоблігацій) в обмін на менш ліквідні папери (MBS, муніципальні і корпоративні бонди та ін.)	березень 2008 р. - лютий 2010 р.	1 місяць	2 трлн. дол.

Продовження таблиці 4.13

Програма кредитування первинних дилерів (Primary Dealer Credit Facility - PDCF)	Крупні комерційні банки і брокери-дилери (маркетмейкери)	Надання кредитів під заставу широкого спектра низьколіквідних цінних паперів (які мали інвестиційний рейтинг)	березень 2008 - лютий 2010 р.	овернайт	9 трлн. дол.
Програма фінансування викупу комерційних цінних паперів у взаємних фондів грошового ринку Asset-Backed (Commercial Paper Money Market Mutual Fund Liquidity Facility - AMLF)	Комерційні банки, брокери-дилери і підрозділи іноземних банків	Підтримка фондів грошового ринку і ринку цінних паперів. Надання кредитів комерційним банкам під заставу забезпечених активами цінних паперів (АВСР), придбаних у фондів	вересень 2008 - лютий 2010 р.	від 1 до 270 днів	217 млрд. дол.
Програма фінансування придбання комерційних цінних паперів (Commercial Paper Funding Facility - CPFF)	Спеціально створена дочірня компанія ФРС - CPFF LLC	Підтримка ринку короткострокових комерційних зобов'язань (векселів). CPFF LLC скуповувала векселі у їх емітентів	жовтень 2008 - лютий 2010 р.	3 місяці	738 млрд. дол.
Строкова програма кредитування під забезпечені активами цінні папери (Term Asset-Backed Securities Loan Facility - TALF)	Комерційні банки, трасти, фінансові і комерційні компанії, державні установи	Стимулювання кредитування американських споживачів і малого бізнесу. Кредити видавалися під заставу недавно випущених цінних паперів (ABS), забезпечених автокредитами, студентськими позиками, кредитними картами і кредитами бізнесу	березень 2009 - червень 2010 р.	до 5 років	71 млрд. дол.

*Джерела: [20, с.197; 46; 82, р.35]

З грудня 2007 р. Федеральний резерв розпочав програму строкових кредитних аукціонів (Term Auction Facility – TAF), якою передбачалось надання кредитів комерційним банкам на строк до 28 днів через аукціони, які регулярно проводились раз на два тижні. На цих аукціонах ФРС пропонувала учасникам фіксований обсяг ліквідності, який отримували ті позичальники, які пропонували найвищі проценти за кредитом, але при цьому середня процентна ставка за цією кредитною програмою була нижче ставки дисконтного вікна ФРС. Крім того, завдяки анонімності участі у строкових кредитних аукціонах можна було вирішити проблему репутаційних збитків, які супроводжували звернення комерційних банків до дисконтного вікна Федерального резерву.

Наступним новітнім кредитним механізмом, запропонованим ФРС, стала термінова програма облігаційного кредитування (Term Securities Lending Facility – TSLF), що почала працювати з березня 2008 р. Її суть полягала у регулярному, раз на тиждень, кредитуванні, але не грошима, а казначейськими зобов'язаннями США (US Treasuries). При цьому було розширено список цінних паперів, що приймаються ФРС в якості забезпечення. До них були включені іпотечні цінні папери Fannie Mae і Freddie Mac, а також комерційні іпотечні облігації (Commercial mortgage-backed securities) із рейтингом не нижче AAA, тобто це не самі високоліквідні облігації, що обертаються на ринку зі значним дисконтом. Особливість даної програми полягала у тому, що вона передбачала обмін одних облігацій на інші, і у такий спосіб дозволяла отримати ліквідність на всіх ринках, а не тільки на грошових. Водночас у зв'язку із тим, що в рамках цієї програми ФРС надала первинним дилерам державні облігації і прийняла замість них менш ліквідні цінні папери, якість балансу ФРС суттєво знизилась.

Програма кредитування первинних дилерів (Primary Dealer Credit Facility – PDCF), запуск якої відбувся, як і попередньої, у березні 2008 р., мала на меті розширення кола позичальників, які б мали можливість отримати доступ до кредитних ресурсів ФРС. Доцільність запровадження даної програми пояснювалася тим, що не кожен первинний дилер у США є комерційним банком, і відтак «небанківські» первинні дилери не мали доступу до позик ФРС під заставу різноманітних низьколіквідних цінних паперів. У межах

програми кредитування первинних дилерів ФРС по суті розширила можливість доступу до модифікованого дисконтного вікна, допустивши туди нових учасників, а також доповнила список паперів, що слугують забезпеченням.

Програма фінансування викупу комерційних цінних паперів у взаємних фондів грошового ринку (Asset-Backed Commercial Paper Money Market Mutual Fund Liquidity Facility – AMLF) розпочалася у вересні 2008 р. із поглибленням фінансової кризи після банкрутства банку Lehman Brothers. Метою цієї програми було надання допомоги взаємним фондам грошового ринку, котрі як інвестиційні інститути відіграють дуже важливу роль на фінансовому ринку США і які зіткнулися з нестачею грошових коштів у момент, коли багато інвесторів почали відкликати свої активи. Дана програма передбачала надання кредитів комерційним банкам для придбання у взаємних фондів грошового ринку комерційних цінних паперів, забезпечених активами.

Наступним кроком у цьому ж напрямі стала розпочата у жовтні 2008 р. програма фінансування придбання комерційних цінних паперів (Commercial Paper Funding Facility – CPFF), в рамках якої ФРС фінансувала придбання первинними дилерами висококласних, незабезпечених і забезпечених активами комерційних цінних паперів. Стимулюючи попит на такі папери, ФРС намагалась підтримати ліквідність на короткострокових фінансових ринках і збільшити доступність кредитних ресурсів для різних категорій позичальників, які б могли використовувати ці папери в якості застави при отриманні кредитів.

У березні 2009 р. ФРС запустила строкову програму кредитування під забезпечені активами цінні папери (Term Asset-Backed Securities Loan Facility – TALF), метою якої було стимулювання передусім споживчого кредитування домогосподарств та задоволення потреб у кредитах малого бізнесу. Реалізація даної програми здійснювалась шляхом підтримки завдяки кредиту, наданому Федеральним резервним банком Нью-Йорку, випуску цінних паперів, забезпечених активами. Цими активами слугували студентські кредити, автокредити, кредитні карти і кредити, гарантовані Адміністрацією у справах малого бізнесу. Кінцевою метою програми було

стимулювання збільшення споживчих витрат задля активізації економічного росту.

Слід відзначити, що окрім загальних кредитних програм, призначених для широкого кола учасників фінансового ринку, Федеральним резервом у період фінансової кризи було запропоновано декілька цільових кредитних ліній, призначених для підтримки окремих крупних, системоутворюючих кредитних інститутів, які називаються у США «too big to fail» (занадто великі, щоб збанкрутувати). Найбільшими отримувачами такої допомоги від ФРС стали інвестиційний банк Bear Stearns та страхова компанія AIG.

В цілому, аналізуючи програми, застосовувані ФРС для подолання кризи, слід відзначити не тільки їх різноманітність, яка визначається корекцією застосовуваних заходів до поточної ситуації, а й цільову спрямованість проведених програм, обумовлену інституційною специфікою фінансового ринку США. Так, особливістю неконвенційної монетарної політики ФРС є те, що, на відміну від багатьох інших центральних банків, метою політики ФРС було збільшення ліквідності як банків, так і небанківських фінансових організацій: первинних дилерів (програми Term Securities Lending Facility, Primary Dealer Credit Facility), взаємних фондів грошового ринку (програма Asset-Backed Commercial Paper Money Market Mutual Fund Liquidity Facility), федеральних іпотечних агентств (програма Purchase of Agency Debt and Agency MBS), що визначається тією величезною роллю, яку відіграють небанківські фінансові інститути в економіці США.

Запропоновані Федеральним резервом у період кризи інноваційні кредитні механізми дозволили відновити функціонування основних сегментів фінансового ринку – міжбанківського кредитування, ринку комерційних паперів і ринку забезпечених активами цінних паперів. І крім того, ці механізми сприяли оптимізації банківського кредитування бізнесу і домогосподарств. По мірі поліпшення умов функціонування фінансового ринку ФРС було прийнято рішення про поступове згортання даних механізмів, а також приведення умов видачі позик через дисконтне вікно до докризового рівня. При цьому керівництво ФРС особливо підкреслювало, що закриття надзвичайних програм кредитування і повернення до докризових умов отримання

позик через дисконтне вікно, були відповіддю на поліпшення умов на фінансових ринках, а не пом'якшенням самої грошово-кредитної політики центрального банку [71].

Отже ФРС довелося активно виконувати роль кредитора останньої інстанції для тих банків і небанківських фінансових установ, які мали проблеми з ліквідністю, позаяк ринок міжбанківських кредитів перестав нормально функціонувати через домінування на ньому панічних настроїв та недовіру між кредитними інститутами в період загострення кризи. Відтак значну частину активів Федерального резерву склали кредити учасникам фінансового ринку, насамперед банкам. У такий спосіб було забезпечено належну підтримку фінансової стійкості банківської системи за допомогою «розчистки» банківських балансів від токсичних активів шляхом надання грошових коштів і викупу проблемних цінних паперів. Завдяки цьому вдалося уникнути масового банкрутства банківських установ під тягарем знецінених активів.

Таким чином, спеціальні кредитні механізми дозволили забезпечити фінансову стійкість банківської системи та стимулювати зростання кредитних вкладень у реальний сектор, що нарівні із крупномасштабними придбаннями активів, тобто кількісними пом'якшеннями, призвело до суттєвого зростання балансу ФРС. У свою чергу, це мало наслідки для зростання грошової бази, а через дію грошового мультиплікатора – і грошової маси в обігу. У такий спосіб активне застосування неконвенційних інструментів Федеральним резервом визначало по суті експансіоністську спрямованість монетарної політики, результатом чого стало подолання рецесії в економіці і зростання рівня зайнятості (табл. 4.14).

Таблиця 4.14

Вплив монетарної політики ФРС на динаміку основних економічних параметрів (млрд. дол.)*

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Баланс ФРС	870,261	922,187	2239,457	2138,086	2436,064	2917,689	2917,189	4023,640	4499,524	4486,606	4453,101	4443,718
Грошова база	847,094	854,997	1737,552	2018,733	2065,987	2659,028	2760,975	3749,522	4037,162	3795,997	3609,636	3850,969
Грошова маса, М2	7061,8	7466,7	8240,9	8429,3	8816,6	9730,7	10476,4	11071,2	11731	12452,8	13260,6	13836,5
ВВП	13855,9	14477,6	14718,6	14418,7	14964,4	15517,9	16155,3	16691,5	17427,6	18120,7	18624,5	19831,8
Рівень безробіття, %	4,6	4,8	7,9	9,9	9,2	8,3	7,9	6,6	5,6	4,9	4,8	4,1
Рівень інфляції, %	3,2	2,8	3,3	-0,4	1,6	3,2	2,1	1,5	1,6	0,1	1,3	2,1

* Джерело: [77]

Як бачимо, зростання балансу Федерального резерву за останній період мало безпрецедентний характер. Однак водночас це дало поштовх для стимулювання економічної активності в країні та зниження рівня безробіття попри те, що рівень інфляції залишався вкрай низьким. Це можна вважати досить успішною реалізацією стратегічних цілей монетарного регулювання. Адже результати таких заходів ФРС не обмежуються лише збільшенням грошових ресурсів в економіці, але і визначаються фактичним порятунком банківської системи країни від неминучого краху, виявом чого стало б масове банкрутство банківських установ. Надання фінансовим інститутам грошових коштів у порядку викупу проблемних цінних паперів дозволило розчистити їх баланси від проблемних активів та стало основним чинником забезпечення їх фінансової стійкості.

Зміна цільових пріоритетів монетарної політики ФРС

Перебіг фінансової кризи і дії ФРС щодо подолання її наслідків із застосуванням нетрадиційних інструментів монетарної політики обумовили еволюцію підходів щодо кінцевих цілей центрального банку. Згідно Закону про Федеральний резерв (Federal Reserve Act) метою монетарної політики ФРС є підтримання зростання грошових і кредитних агрегатів у відповідності із довгостроковим потенціалом економіки щодо збільшення виробництва, з тим щоб ефективно сприяти досягненню цілей максимальної зайнятості, стабільності цін та помірних довгострокових процентних ставок [76]. Конкретні ж числові параметри даних цілей визначаються безпосередньо керівництвом ФРС.

Так, члени Федерального комітету з відкритого ринку чотири рази на рік представляють свої пропозиції у вигляді «Зведених економічних прогнозів» (Summary of Economic Projections) щодо економічної активності та рівня безробіття. Наприклад, у 2016 р. члени комітету оцінювали прийнятний рівень безробіття на довгострокову перспективу у межах від 4,7 до 5,8% із середньою оцінкою близько 4,8% [81]. У 2017 р. прогноз безробіття був понижений Федеральним резервом до рівня від 4,2 до 4,3%. Що ж до рівня інфляції, то її цільовий показник, який визначається індексом споживчих цін (Personal consumption expenditures price index – PCE), ФРС у 2017 р.

оцінював у межах від 1,6 до 1,7%, хоча фактично інфляція склала 2,1% у цей період [75].

У розумінні Федерального комітету з відкритого ринку (FOMC) подвійний мандат трактується як зобов'язання наблизити фактичний рівень безробіття та інфляції до довгострокового збалансованого рівня безробіття. Йдеться про такий рівень безробіття, при якому економіка може функціонувати без чинення тиску на зміщення рівня цін у будь-яку сторону. Це означає, що монетарна політика ФРС не обмежується стратегічною ціллю впливу на рівень інфляції, але і має впливати на довгостроковий збалансований рівень безробіття, що є унікальною ситуацією, не притаманною для практики монетарного регулювання центральних банків інших розвинутих країн.

Відтак керівництво Федерального резерву унаслідок наявності такого комплексного мандату змушене займати активну позицію щодо максимального використання регулятивних механізмів монетарної політики. Адже якщо центральні банки інших розвинутих країн зазвичай ставлять перед собою достатньо вузьку ціль щодо обмеження рівня інфляції в країні, то перед Федеральним резервом стоїть набагато складніше завдання, пов'язане із стимулюванням економічного зростання і підтриманням високого рівня зайнятості.

Двоїстість мандату має на меті максимізувати дієвість монетарної політики ФРС. На думку законодавчої влади США, концентрація центрального банку виключно на цінній стабільності може сприяти частим і глибоким спадам економічної активності і зайнятості, які, в свою чергу, погіршать довгостроковий рівень інфляції.

У зв'язку із цим ФРС дає чітко зрозуміти учасникам ринку, що готова здійснювати реальні практичні кроки щодо подальшого пом'якшення монетарної політики, якщо економіка США продовжить рости сповільненими темпами, а інфляційні ризики будуть незначними. Керівництво ФРС вважає, що в цілях подальшого поліпшення фінансових умов Федеральний резерв може почати надавати конкретніші орієнтири по термінах, протягом яких ФРС планує утримувати на поточному рівні базову ставку і обсяг цінних паперів на своєму балансі. Інакше кажучи, йдеться про відновлення скуповування цінних паперів, таких як казначейські облігації США.

У період розгортання фінансової кризи особливо знаковим у визначенні цільових пріоритетів монетарної політики ФРС було оголошення про недоцільність підвищення базової процентної ставки із поточних 0-0,25% аж доки рівень безробіття не досягне 6,5% [78]. І це попри те, що інфляція не повинна у дворічній перспективі перевищувати більш як на 0,5% прогнозованого Федеральним комітетом з відкритого ринку 2%-го рівня. Тобто можемо побачити, що пріоритетною ціллю монетарного регулювання, яке набуває відтепер винятково м'яких форм, обирається ринок праці, а всі зусилля регулятора спрямовуються на зменшення безробіття. По суті йдеться про зобов'язання Федерального резерву дотримуватися м'якої грошово-кредитної політики до тих пір, поки рівень безробіття не знизиться до 6,5%. Отже ФРС зробила показник безробіття одним з ключових цільових орієнтирів для монетарної політики, що безумовно, є новаторським і безпрецедентним кроком не тільки для США, але і для центральних банків інших країн.

Звісно ж та обставина, що незважаючи на вжиті заходи кількісного пом'якшення і інноваційних кредитних механізмів, американська економіка стала виявляти помітний динамізм тільки починаючи із 2013 р., породжує питання, якою мірою стимулююча політика ФРС сприяла цьому, і чи не слід віднести цей ріст на рахунок більш ґрунтовних причин типу відкладеного попиту і структурного оновлення. Однак такі міркування зовсім не означають, що неконвенційна монетарна політика ФРС була зайвою, оскільки вона створила виключно сприятливе підґрунтя для пожвавлення економіки. І коли економіка США після довгих очікувань почала все-таки демонструвати досить динамічні темпи розвитку, наполегливість і послідовність ФРС у проведенні експансіоністської грошово-кредитної політики виглядає виправданою.

Правильність обраних цільових пріоритетів монетарної політики Федерального резерву засвідчують досягнуті результати його впливу на економіку. По-перше, це недопущення колапсу банківської системи і стабілізація фінансових ринків, зниження системних ризиків і відновлення докризових показників роботи фінансового сектора. По-друге, запобігання загрозі повномасштабної дефляції, котра б мала катастрофічні наслідки для американської економіки, співставні із

Великою депресією. По-третє, порівняно швидке подолання рецесії у реальному секторі за рахунок зниження процентних ставок, активізації банківського кредитування та стимулювання внутрішнього попиту, що мало своїм наслідком створення сприятливих умов для розвитку усіх секторів американської економіки.

Необхідно зазначити, що можливості ФРС реалізовувати вказані завдання підкріплюються надійними інституційними засадами, що забезпечують незалежність центрального банку від політичного тиску. Незалежність Федерального резерву включає: операційну незалежність, тобто самостійний вибір інструментів монетарної політики для досягнення законодавчо встановлених цілей; неможливість Конгресу звільнити керівників ФРС зі своїх посад лише через незгоду уряду із їхніми поглядами з питань монетарної політики; самостійне визначення бюджету і штату ФРС; встановлення фіксованих, досить тривалих та таких, що перекривають один одного, термінів повноважень членів Ради керуючих ФРС. При цьому операційна незалежність має на меті ізолювати монетарну політику від впливу короткострокових політичних цілей, унеможлиблює використання урядом центрального банку для фінансування бюджетного дефіциту і дозволяє приймати поточні рішення з урахуванням довгострокової перспективи, пам'ятаючи, що цілі щодо інфляції і безробіття повинні виконуватися завжди, а не тільки у якийсь окремий період.

Таким чином, досвід світової фінансово-економічної кризи і посткризового відновлення міжнародної економіки показав, що зусиль центральних банків провідних країн світу, передусім ФРС США, із підтримання цінової стабільності виявилось явно недостатньо для подолання наслідків кризових явищ і створення умов для стійкого виробничого зростання. А обрання у якості головної стратегічної цілі монетарної політики забезпечення низьких темпів інфляції, як показала практика, не допомагає вирішити більш важливі завдання щодо забезпечення зростання виробництва і зниження рівня безробіття. За таких обставин виникає об'єктивна необхідність перегляду завдань центральних банків, котрі уже значно більшою мірою мають бути зорієнтовані на стимулювання економіки.

У тих умовах, коли дефляція стає набагато більш серйозною загрозою, ніж інфляція, а ставки процента близькі до нульового рівня, центральні банки просто змушені використовувати більш широке коло неконвенційних інструментів і методів монетарної політики, а також поширювати свою діяльність на нових контрагентів і нові сектори фінансового ринку. Йдеться не лише про такі традиційні інструменти, як зниження процентних ставок за депозитними і кредитними операціями, але й про застосування новітніх засобів з арсеналу монетарної політики центральних банків: широкомасштабний викуп державних і корпоративних цінних паперів, розширення переліку активів, що приймаються в забезпечення, довгострокові кредитні операції, спрямовані на поживлення кон'юнктури у реальному секторі, стимулювання інвестиційної активності і підвищення попиту на ризикові активи.

Використання таких інструментів спершу ФРС США, а згодом і іншими центральними банками провідних країн світу відображає по суті формування принципово нових підходів із розширення де факто традиційного мандату із забезпечення цінової стабільності шляхом істотного перегляду цілей монетарної політики та включення до їхнього складу стимулювання економічного росту і зниження безробіття, тобто по суті відбувається перехід до подвійного мандату діяльності центральних банків. Тому головною вимогою до ефективної монетарної політики в посткризовий період є забезпечення не лише цінової стабільності, але фінансової стійкості банківського сектора, а також активне сприяння економічному зростанню. Тільки на таких засадах може бути забезпечено ефективний вплив монетарного регулювання на економіку, який визначається адекватними діями центрального банку, спрямованими на забезпечення фінансової стабільності банківської системи країни та стійкого розвитку реального сектора.

Література

1. Бобкова Д. А. Зарубежный опыт денежно-кредитного регулирования развитых стран, применяющих инфляционное таргетирование / Д. А. Бобкова // Вестник Самарского государственного экономического университета. – №3 (125). – 2015. – 145-150.

2. Бондаренко Л. А. Нетрадиційні заходи грошово-кредитної політики центральних банків в умовах кризи [Електронний ресурс] / Л. А. Бондаренко // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. – 2015. – Випуск 2 (112) – С. 58-61.– Режим доступу : file:///C:/Users/Admin/Downloads/sepspu_2015_2_15.pdf.

3. Буковинський С. А. До питання розробки стратегії монетарної політики Національного банку України / С. А. Буковинський, Т. Є. Унковська, М.О. Джус // Економіка України. – 2015. – №8. – с.4-30.

4. Бюлетень Національного банку України. – 2015. – №12. – [Електронний ресурс] / Національний банк України: Офіційне інтернет-представництво. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=57897.

5. Варцаба В. І. Грошовий ринок України у контексті трансформаційних процесів [Електронний ресурс] / В. І. Варцаба, В. О. Огородник // Економіка та держава. – 2017. – № 10. – С. 9-12. – Режим доступу : http://www.economy.in.ua/pdf/10_2017/4.pdf.

6. Веремійченко Є. Чи існує світ без готівки? [Електронний ресурс] / Є. Веремійченко. – Режим доступу : <http://intercity.ua/2017/11/10/chi-isnuye-svit-bez-gotivki/>.

7. Відсоткові ставки центральних банків [Електронний ресурс] / ФорексУкраїна. – Режим доступу : <http://forexua.com.ua>.

8. Гордієнко В. П. Таргетування інфляції як ефективний метод забезпечення стабільності цін / В. П. Гордієнко, Я. І. Чайковський // Збірник наукових праць Харківського інституту банківської справи УБС НБУ «Фінансово-кредитна діяльність:: проблеми теорії та практики». – 2012. – Випуск 1(12). – С. 15–21.

9. Грошово-кредитна та фінансова статистика [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=27843415.

10. Грошово-кредитна та фінансова статистика. – січень 2017. – Національний банк України: Департамент статистики і звітності [Електронний ресурс] / Національний банк України: Офіційне інтернет-представництво. – 14 с. Режим доступу : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=45361172>.

11. Дзюблюк О. В. Монетарна політика як ключовий важіль реалізації антикризових заходів в економіці [Електронний ресурс] / О. В. Дзюблюк // Банківська справа. – 2017. – № 2. – С. 3-26. – Режим доступу : <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/22081/1>

12. Дзюблюк О. В. Неконвенційні заходи монетарної політики: досвід федеральної резервної системи США [Електронний ресурс] / О. В. Дзюблюк // Банківська справа. – 2017. – № 2. – С. 3-26. – Режим доступу : <http://jeej.tneu.edu.ua/index.php/ukjee/article/view/1025/1011>.

13. Дзюблюк О. В. Окремі критичні аспекти оцінювання Основних засад грошово-кредитної політики Національного банку України / Олександр Валерійович Дзюблюк, Віталій Ярославович Рудан // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: О. В. Ярощук (голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2017. – Том. 27. – №. 3– С. 120-133.

14. Дзюблюк О. В. Проблеми інфляційного таргетування в сучасній економіці / О. В. Дзюблюк // Світ фінансів. – 2015. – №2. – С. 7-18.

15. Дзюблюк О. В. Стратегія монетарної політики Національного банку України та її вплив на економічний розвиток / О.В. Дзюблюк // Вісник Національного банку України. – 2008. – №1. – С. 8-15.

16. Дзюблюк О. В. Теорія і практика грошового обігу та банківської справи в умовах глобальної фінансової нестабільності : монографія / О. В. Дзюблюк, В. В. Корнеєв, В. І. Міщенко та ін. ; за ред. д.е.н., проф. О. В. Дзюблюка. – Тернопіль : ФОП Осадца Ю. В., 2017. – 298 с.

17. Дорожня карта Національного банку України з переходу до інфляційного таргетування (ІТ) [Електронний ресурс] / Національний банк України : Офіційне інтернет-представництво.– Київ, 16 березня 2016 р. – 17 с. – Режим доступу : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=28704716>.

18. Жигаев А. Ю. Денежно-кредитная политика в Новой Зеландии // А. Ю. Жигаев / Деньги и кредит. – М: Финансы и статистика, 2010. – №2. – С. 42-51.

19. Запаранюк Т. В. Проблеми вибору альтернативних режимів таргетування у процесі реалізації грошово-кредитної політики в період фінансової кризи [Текст] / Т. В. Запаранюк // Фінанси, облік і аудит. – 2012. – № 12. – С. 71-80.

20. Захаров П. В. Денежно-кредитная политика Федеральной резервной системы США на современном этапе (2007-2013 гг.) / П. В. Захаров // Проблемы национальной стратегии. – 2013. – №6. – С.197.

21. Індекс інфляції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/index/inflation/>.

22. Інфляційний звіт за 2017 рік [Електронний ресурс] / Національний банк України. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=742185.

23. Інфляційний звіт. – жовтень. – 2016. – [Електронний ресурс]. – Національний банк України: Офіційне інтернет-представництво. – Режим доступу : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=38926387>.

24. Корнєва І. В. Підвищення ефективності монетарної політики та інструментів її реалізації в Україні [Текст]/ І. В. Корнєва // Наукові записки Національного університету Острозька академія. Серія : Економіка. – 2015. – Вип. 28. – С. 125–129.

25. Кравець Р. І. Як в Україні зробити cashless economy [Електронний ресурс] / Р. І. Кравець. – Національний банк України. – 2017. – 11 с. – Режим доступу : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=36963478>.

26. Кравчук В. Електронні гроші в Україні. Аналітичний звіт / В. Кравчук, Д. Науменко, А. Глибовець. – К. : Альфа - ППК, 2012. – 64 с.

27. Кричевська Т. Монетарна політика як елемент суспільного договору: логіко-історичний аналіз / Т. Кричевська // Економіст. – 2016. – №5. – С.4-11.

28. Макроекономічний та монетарний огляд [Електронний ресурс] / Національний банк України. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=58037.

29. Малахова О. Л. Дієвість інструментів монетарної політики: вітчизняні реалії та світовий досвід [Електронний ресурс] / О. Л. Малахова, О. О. Іващук // Молодий вчений. – 2017. – № 10 (50). – С. 951-958. – Режим доступу : <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/26832/1/215.pdf>.

30. Малинська О. Win-win рішення для суспільства і банків [Електронний ресурс] / О. Малинська. – Режим доступу : <https://biz.nv.ua/ukr/experts/malinskaya/win-win-rishennja-dlja-suspilstva-i-bankiv-2207923.html>.

31. МВФ: міжнародне співробітництво: статистична інформація [Електронний ресурс]/ Міністерство фінансів України. – Режим доступу : <https://www.minfin.gov.ua/news/mizhnarodne-spivrobotnictvo/mvf>.

32. Мишкін Фредерік С. Економіка грошей, банківської справи і фінансових ринків / Фредерік С. Мишкін ; пер. з англ. С. Панчишин, Г. Стеблій, А. Стасишин. – К. : Основи, 1998. – 963 с.

33. Міжнародний досвід обмеження готівкових розрахунків та збільшення безготівкових розрахунків [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=21230658>.

34. Міжнародні резерви зросли на 20% з початку 2017 року (05.10.2017) [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Національного банку України. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=56515999.

35. Моисеев С. Р. Денежно-кредитная политика: теория и практика: учебное пособие /С. Р. Моисеев. – М. : Московская финансово-промышленная академия, 2011. – 784 с.

36. Нацбанк розгортає ціни (27.10.2017) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://news.finance.ua/ua/news/-/413504/natsbank-rozgortaye-tsiny>.

37. Національні рахунки [Електронний ресурс] / Державна служба статистики: Офіційне інтернет-представництво. – Режим доступу : http://ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/nac_r.htm.

38. НБУ опублікував фінансові результати діяльності банків з 2015 року (5 липня 2017) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://mind.ua/news/20173896-nbu-opublikuvav-finansovi-rezultati-diyalnosti-bankiv-z-2015-roku>.

39. НБУ підрахував, скільки банків «луснули» за останні три роки. Інфографіка [Електронний ресурс] / Телевізійна служба новин. – Режим доступу : <https://tsn.ua/groshi/nacbank-pidrahuvav-skilki-bankiv-lusnuli-za-ostanni-tri-roki-861823.html>.

40. Огляд банківського сектору – Випуск 3. – травень 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=43633516>.

41. Основні засади грошово-кредитної політики на 2017 рік та середньострокову перспективу [Електронний ресурс] / Рада Національного банку України. – Національний банк України : Офіційне інтернет-представництво. – .– Київ, 21 грудня 2016 р. – 18 с. – Режим доступу : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=41556547>.

42. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

43. Офіційний сайт Національного банку Польщі [Електронний ресурс] / Режим доступу : http://www.nbp.pl/home.aspx?f=/statystyka/pieniezna_i_bankowa/m3.html.

44. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.

45. Офіційний сайт ПАТ КБ «ПриватБанк» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://privatbank.ua/about/social>.

46. Офіційний сайт Федеральної резервної системи США. – [Електронний ресурс] / Режим доступу : www.federalreserve.gov.

47. Парадокси монетарної політики НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gazeta.dt.ua/macrolevel/paradoksimonetarnoyi-politiki-nbu-.html>.

48. Перконос І. Ю. Переваги і недоліки використання норми обов'язкового резервування як інструменту грошово-кредитної політики [Електронний ресурс] // І. Ю. Перконос, А. М. Костина // Формування ринкових відносин в Україні. – №1 (176). – 2016. – С.43-48. – Режим доступу : file:///C:/Users/Admin/Downloads/frvu_2016_1_11.pdf.

49. Політика монетарного розширення на підтримку зростання і розвитку / наук. ред. В. Юрчишин. – Київ : Заповіт, 2016. – 116 с.

50. ПриватБанк прострочив рефінансування на 12 млрд грн. (02.10.2017) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://news.finance.ua/ua/news/-/411708/privatbank-prostrochuv-refinansuvannya-na-12-mlrd-grn>.

51. Про затвердження Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні : постанова Правління НБУ : прийнята 19.12.2017 № 148 (редакція від 29.12.2017) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0148500-17>.

52. Річний звіт Національного банку України за 2015 рік [Електронний ресурс] / Національний банк України: Офіційне інтернет-представництво. – Режим доступу : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=31669311>.

53. Річний звіт Національного банку України за 2016 рік [Електронний ресурс]. – 2017. – 146 с. – Режим доступу : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document;jsessionid=C7779A9D86294FAB2A3012CBAFFBFFAD?id=49064031>.

54. Русул Л. В. Недоліки грошово-кредитної політики Національного банку України та шляхи їх подолання [Електронний ресурс] // Л. В. Русул, О. О. Шестопалова. – Режим доступу : http://sophus.at.ua/publ/2015_06_4_5_kam_podils/sekcija_section_3_2015_06_4_5/nedoliki_groshovo_kreditnoji_politiki_nacionalnogo_banku_ukrajini_ta_shljakhi_jikh_podolannja/99-1-0-1463.

55. Савлук М. І. Трансформація функціональних завдань НБУ в умовах системної розбалансованості економіки / М. І. Савлук // Фінанси України. 2016. – №9. – С. 53-64.

56. Сегеда Л. М. Напрямки адаптації грошово-кредитного регулювання НБУ до режиму інфляційного таргетування на прикладі Нової Зеландії /

Людмила Миронівна Сегеда // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : О. В. Ярошук (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2018. – Том 28. – № 1. – С. 268-277.

57. Трунин П. В. О чем говорит мировой опыт инфляционного таргетирования / П. В. Трунин, А. В. Божечкова, А. М. Киюцевская // Деньги и кредит. – №4. – 2015. – С. 61-67.

58. У I півріччі 2017 року збитки банківської системи України становили 1,85 млрд гривень (14.08.201) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.rbc.ua/ukr/news/i-polugodii-2017-goda-ubytki-bankovskoy-sistemy-1502694229.html>.

59. Цілі та завдання монетарної політики: режим інфляційного таргетування [Електронний ресурс] / Національний банк України. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=85391&cat_id=85371.

60. Чайковський Я. Антиінфляційна політика в Україні у післякризовий період / Я. Чайковський, О. Пастушок // Наука молода. – Збірник наукових праць молодих вчених Тернопільського національного економічного університету. – 2011. – №15-16. – С. 248-253.

61. Чайковський Я. І. Аналіз особливостей та оцінка методів прямого та опосередкованого впливу на грошово-кредитний механізм / Я. І. Чайковський // Економічний аналіз: Збірник наукових праць ; за редакцією С. І. Шкарабана / Тернопільський національний економічний університет. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка ТНЕУ», 2011. – Випуск 9. – Частина 1. – С. 371-375.

62. Чайковський Я. І. Грошовий обіг в Україні: сучасний стан, проблеми та напрями удосконалення організації / Я. І. Чайковський // Світ фінансів. – 2018. – № 2 (55). – С.

63. Чайковський Я. І. Платіжний оборот і грошовий обіг : навчальний посібник. – Тернопіль : ТНЕУ, 2012. – 336 с.

64. Чайковський Я. І. Рефінансування банків як метод регулювання Національним банком України банківської системи в умовах виходу з фінансової кризи / Я. І. Чайковський // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет ; редкол.: С. І. Шкарабана (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний

центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка ТНЕУ», 2012. – Вип. 10. – Частина 3. – С. 107-111.

65. Чайковський Я. Сучасний стан готівкового обігу в Україні та система заходів щодо поліпшення організації роботи з готівкою в системі Національного банку України / Ярослав Чайковський // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: С. І. Шкарабана (голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка ТНЕУ», 2012. – Вип. 11, Ч. 1. – С. 428-433.

66. Юров А. В. Наличные деньги и электронные средства платежа: оценка перспектив [Электронный ресурс] / А. В. Юров // Деньги и кредит. – 2007. – № 7. – С. 37-42. – Режим доступа : <http://xn--80ablwmserp1b.xn--p1ai/publ/MoneyAndCredit/Yurov.pdf>.

67. Юров А. Пути развития наличного денежного обращения в Российской Федерации / А. Юров // Деньги и кредит. – 2008. – № 7. – С. 3–10.

68. Bernanke B. S. Causes of the Recent Financial and Economic Crisis: Testimony Before the Financial Crisis Inquiry Commission, Washington, D.C. / Washington: Board of Governors of the Federal Reserve System, September 02, 2010 [Electronic resource]. – Available at: <https://www.federalreserve.gov/newsevents/testimony/bernanke20100902a.htm>.

69. Bernanke B. S. Global Imbalances: Links to Economic and Financial Stability: Speech at the Banque de France Financial Stability Review Launch Event, Paris, France, February 18, 2011 / Washington: Board of Governors of the Federal Reserve System [Electronic resource]. – Available at: <https://www.federalreserve.gov/newsevents/speech/bernanke20110218a.htm>.

70. Bernanke B. S. Monetary Policy and the Housing Bubble: Speech At the Annual Meeting of the American Economic Association, Atlanta, Georgia, January 3, 2010 / Washington: Board of Governors of the Federal Reserve System [Electronic resource]. – Available at: <https://www.federalreserve.gov/newsevents/speech/bernanke20100103a.htm>.

71. Board of Governors of the Federal Reserve System: Monetary Policy Report to the Congress. – Washington D.C., July 21, 2009 – 56 P.

72. Chan S. Financial Crisis Was Avoidable, Inquiry Finds / The New York Times, January 25, 2011 [Electronic resource]. – Available at: <http://www.nytimes.com/2011/01/26/business/economy/26inquiry.html?mcubz=1>.

73. Decision of the European Central Bank of 29 July 2014 on measures relating to targeted longer-term refinancing operations (ECB/2014/34). – The Governing council of the European central bank // Official Journal of the European Union. – 29.8.2014. – L 258/11 - L 258/29. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.ecb.europa.eu/ecb/legal/pdf/oj_jol_2014_258_r_0006_en_txt.pdf.

74. Dokko, Jane, Brian Doyle, Michael T. Kiley, Jinill Kim, Shane Sherlund, Jae Sim, and Skander Van den Heuvel (2009). "Monetary Policy and the Housing Bubble," Finance and Economics Discussion Series 2009-49. Washington: Board of Governors of the Federal System, December [Electronic resource]. – Available at: <https://www.federalreserve.gov/pubs/feds/2009/200949/200949abs.html>.

75. Economic projections of Federal Reserve Board members and Federal Reserve Bank presidents under their individual assessments of projected appropriate monetary policy, June, 2017. – 5 P.

76. Federal Reserve Act. Section 2A: Monetary policy objectives // The Board of Governors of the Federal Reserve System [Electronic resource]. – Available at: <https://www.federalreserve.gov/aboutthefed/section2a.htm>.

77. Federal Reserve Bank of St. Louis. – [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://fred.stlouisfed.org/>.

78. Federal Reserve issues FOMC statement, December 12, 2012 / Washington: Board of Governors of the Federal Reserve System [Electronic resource]. – Available at: <https://www.federalreserve.gov/newsevents/pressreleases/monetary20121212a.htm>

79. Federal Reserve issues FOMC statement, October 29, 2014 / Washington: Board of Governors of the Federal Reserve System [Electronic resource]. – Available at : <https://www.federalreserve.gov/newsevents/pressreleases/monetary20141029a.htm>.

80. Federal Reserve Statistical Release. Factors affecting reserve balances // Board of Governors of the Federal Reserve System. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.federalreserve.gov/releases/h41/>.

81. Federal Reserve System: Purposes and Functions // A publication of the Board of Governors of the Federal Reserve System. – Tenth Edition, October 2016. – 182 P. – [Electronic resource]. – Available at : <https://www.federalreserve.gov/pf/pf.htm>.

82. Felkerson J. A Detailed Look at the Fed's Bailout by Funding Facility and Recipient : Working Paper / James Felkerson ; Levy Economics Inst. 2011. December. № 698. 35 p.

83. FOMC's target federal funds rate. – [Електронний ресурс] / Board of Governors of the Federal Reserve System. – Режим доступу : <https://www.federalreserve.gov/monetarypolicy/openmarket.htm>.

84. Friedman M. The Role of Monetary Policy. The American Economic Review, Vol. 58, No. 1. (Mar., 1968), pp. 1-17.

85. IMF, "Global Financial Stability Report: Old Risks, New Challenges," 2013a.

86. Johannsen B. K. & Mertens, E. The Expected Real Interest Rate in the Long Run: Time Series Evidence with the Effective Lower Bound / FEDS Notes. Washington: Board of Governors of the Federal Reserve System, February 9, 2016 [Electronic resource]. – Available at: <http://dx.doi.org/10.17016/2380-7172.1703>.

87. John S. The Bank of England's Special Liquidity Scheme / Sarah John, Matt Roberts, Olaf Weeken // Bank of England Quarterly Bulletin. – 2012. – Q1. – Volume 52, No. 1. – P. 57-66. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bankofengland.co.uk/publications/Documents/quarterlybulletin/qb1201.pdf>.

88. Lindcey, D. E. A Modern History of FOMC Communication: 1975-2002 / Authorized for public release by the FOMC Secretariat, June 24, 2003. – 248 P.

89. Mishkin F. S. Monetary Policy Strategy: Lessons from the Crisis / Frederic S. Mishkin // National Bureau of Economic Research: Working Paper. – Cambridge, February 2011. – 62 P.

90. National Economic Accounts. – [Електронний ресурс] / Bureau of Economic Analysis / U.S. Department of Commerce – Режим доступу : <https://www.bea.gov/national/index.htm#gdp>.

91. Rosa C. How "Unconventional" Are Large-Scale Asset Purchases? The Impact of Monetary Policy on Asset Prices. – Staff Report №560, Federal Reserve Bank of New York, May, 2012. – 33 P.

92. Schwab Klaus. The Global Competitiveness Report 2015–2016 / World Economic Forum [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www3.weforum.org/docs/gcr/2015-2016/Global_Competitiveness_Report_2015-2016.pdf.

93. Taylor J. B. Sound Monetary Policy: Testimony before the Subcommittee on Monetary Policy and Trade Committee on Financial Services U.S. House of Representatives, March 16, 2017. – 6 P.

94. Taylor J. B. Unconventional Monetary Policy, Normalization, and Reform: Testimony before the Subcommittee on Monetary Policy and Trade

Committee on Financial Services U.S. House of Representatives, December 7, 2016. – 4 P.

95. The Financial Crisis Inquiry Commission: Final Report of the National Commission of the Causes of the Financial and Economic Crisis in the United States: U.S. Government Printing Office. – Washington, DC, 2011. – 633 P.

96. The observatory of economic complexity: ОЕС [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://atlas.media.mit.edu/en/>.

97. Total Assets of the Federal Reserve. – [Електронний ресурс] / Board of Governors of the Federal Reserve System. – Режим доступу : https://www.federalreserve.gov/monetarypolicy/bst_recenttrends_accessible.htm.

98. Yellen J. The Economic Outlook and the Conduct of Monetary Policy: Remarks at Stanford Institute for Economic Policy Research. – Stanford University: Stanford, California, January 19, 2017. – 21 P.

Наукове видання

**ТРАНСФОРМАЦІЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ
У КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ**

Монографія

за редакцією

доктора економічних наук, професора

О. В. Дзюблюка

Підписано до друку 30.08.2018 р.

Формат 60x84/16.

Папір друк. Друк офсетний.

Ум. друк. арк. 20,58. Обл.-вид. арк. 18,58.

Наклад 500 прим. Зам. № 08/18/2-1